II 264.549

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК
АДДЗЕЛ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК
КАТЭДРА ЭТНОГРАФІІ

МІКОЛА КАСЬПЯРОВІЧ

ВОЛАТЫ

ВЫП. I

ПРЫЧЫНАК ДА ВЫСЬВЯТЛЕНЬНЯ ПЕРАД-ГІСТАРЫЧНАЙ ЭТНОЛЁГІІ БЕЛАРУСІ

З 24 КАРТАМІ І РЭЗЮМЭ НА НЯМЕЦКАЙ І РАСІЙСКАЙ МОВЕ.

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК У МЕНСКУ 1929.

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК
АДДЗЕЛ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК
КАТЭДРА ЭТНОГРАФІІ

МІКОЛА КАСЬПЯРОВІЧ

ВОЛАТЫ

ВЫП. I

ПРЫЧЫНАК ДА ВЫСЬВЯТЛЕНЬНЯ ПЕРАД-ГІСТАРЫЧНАЙ ЭТНОЛЁГІІ БЕЛАРУСІ

З 24 КАРТАМІ І РЭЗЮМЭ НА НЯМЕЦКАЙ І РАСІЙСКАЙ МОВЕ.

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК У МЕНСКУ 1929.

BIBLIOTEKA NARODOWA

II 264.549

Адбітак з другога тому прац Катэдры Этнографіі.

Друкарня Бел. Акад. Навук. Зак. № 433. Галоўлітбел № 865. Тыраж 25 паасобнікаў.

St. ras.

М. І. КАСЬПЯРОВІЧ.

Волаты.

(Прычынак да высьвятленьня перадгістарычнай этнолёгіі Беларусі).

1.

На беларускай тэрыторыі знаходзіцца многа гарадзішч, валоў і кургаНоў. Беларускія, расійскія і польскія дасьледчыкі налічвалі іх дзесяткі тысяч. Сама больш ёсьць, зразумела, кургаНоў. Завуцца яны, нават у наш час, у розных мясцох, а то і ў аднэй мясцовасьці, парознаму. Так, адны называюць іх валатоўкамі, другія—сопкамі, трэція—капцамі, а чацьвертыя—курганамі. Сярод пісьменных людзей у апошні час пад уплывам літаратурнай мовы пераважае назва курган. Але наўрад ці так было крыху раней.

Прынамсі ў розных актах 16 і 17 стагодзьдзяў даволі часта ўжывалася называньне курганоў валатоўкамі: „мху у волотовки" (11.5.1569) [1]); „идучы от Острое могилы назвиском Матшышъское, з волотовкою" (14.3.1591) [2]); „на полях Задунайских, подле волотовок" (28.6.1595) [3]); „за рекою Двиною у Волотовках" (19.6.1623) [4]); „от тое волотовки у другую волотовку" (26.10.1624) [5]); „знову на волотовце у волсе рубежы" (4.6.1627) [9]); „коло каменя великого, против волотовки" (11.6.1627) [7]); „подле волотовок великую и поля Мошенского" (13.1.1628) [8]); „водле того пляцу лежачый подле волотовок" (19.6.1634) [9]); „от копца в березу рубежную между волотовок" (17.10.1697) [10]); „от каменя у волотовку Борисуцкую" (? 1570) [11]) і інш. Весялоўскі [12]) і Вяроўкін [13]) у адпаведных працах таксама прыводзяць шмат прыкладаў з старадаўніх актаў, у якіх курганы называюцца валатоўкамі.

Але і значна пазьней, у 19 і 20 стагодзьдзях, розныя дасьледчыкі адзначалі называньне курганаў на Беларусі валатоўкамі. Адны з іх сьведчылі аб існаваньні гэтай назвы на ўсёй Беларусі, другія—у паасобных краінах яе. Так, Эўст. Тышкевіч у свой час пісаў, што ёсьць асобны від курганоў, які на Беларусі завецца валатоўкамі [14]). Гэтыя весткі сьцьвярджаў і К. Тышкевіч, адзначаючы ў аднэй з сваіх прац, што „курганы вядомы цяпер на мове беларусаў пад назваю валатовак" [15]). Долэнга-Хадакоўскі-ж яшчэ раней паказваў на існаваньне гэтай назвы адно ў паўночна-ўсходняй Беларусі, пішучы, што „каля Віцебску і Полацку сяляне да сяго часу называюць старасьвецкія вялікія магілы валатоўкамі" [16]). У „Tygodnik'у ilustrowany'м" [17]) і ў „Wisl'e" [18]), ёсьць упаміны аб тым, што каля Беразьвеча на землях б. віленскай губ. курганы таксама завуцца валатоўкамі. Весялоўскі значна пазьней сьцьвердзіў весткі Хадакоўскага аб тым, што „на Беларусі ў ваколіцах Полацку і Віцебску вала-

тоўкамі, волаткамі называлі магілы“ [19]), а Вільчынскі дапаўніў іх паведамленьнем аб тым, што і ў лепельскім павеце б. віцебскай губ. мясцовае насяленьне называе курганы валатоўкамі [20]). Семянтоўскі, абмяркоўваючы анкетнае абсьледваньне археолёгічных помнікаў б. віцебскай губ., таксама адзначыў, што на яе тэрыторыі курганы ў адных мясцох называюцца сопкамі, а ў іншых валатоўкамі [21]). А ў працы Сьпіцына аб б. віцебскай губ. ужо ёсьць дакладнае адзначэньне месц б. б. вяліскага, гарадоцкага і полацкага паветаў, дзе курганы называюцца валатоўкамі [22]). Пакроўскі ў сваіх шматлічных працах адзначаў называньне курганоў валатоўкамі ў усходняй частцы б. ковенскай губ. [23]), прыватна ў б. нова-аляксандраўскім павеце [24]) яе і ў б. б. сьвянцянскім [25]), дзісьненскім і вілейскім паветах б. віленскай губ. [26]). Да апошніх можа быць далучаны і б. лідзкі павет тае-ж віленскае губ., дзе, часамі, курганы, згодна вестак Пакроўскага-ж, завуцца валошынамі (валотынамі?), або магіламі волатаў (вяліканаў) і б. слонімскі пав. б. горадзенскай губ., дзе група курганоў у б. кастровіцкай вол. каля р. Бярозы завецца волатавам або волатавым [27]). Спамінаны ўжо Вяроўкін у сваёй працы [28]) пісаў, што ў ваколіцах м. Лукамля б. сянскага пав. б. магілеўскай губ. многа валатовак. Шпілеўскі сьведчыў аб існаваньні гэтай назвы на тэрыторыі б. менскай губ. [29]), а Татур сьцьверджваў, што „ў б. барысаўскім пав., па правым узьбярэжжы верхавін Бярозы яны (курганы. М. К.) завуцца валатоўкамі“ [30]).

Урэшце, Раманаў, падкрэсьліваючы розныя называньні ў яго час курганоў на Беларусі, пісаў, што „на поўначы іх завуць сопкамі, на поўдні—валатоўкамі, на захадзе—капцамі“ [31]). Завітневіч-жа ў б. рэчыцкім павеце над возерам Вышняя рэчка ў урочышчы Дзіві луг знайшоў магільнік, „на якім вызначаецца вялікіх памераў курган пад назваю олатава або волатава магіла, што мела 150 арш. кругом“ [32]).

Такім чынам, ранейшыя дасьледчыкі, апавяшчаючы ў сваіх працах весткі пра найбольш вядомыя ім мясцовасьці, сьцьверджвалі існаваньне называньня курганоў валатоўкамі ў паўночнай, паўднёвай, заходняй, усходняй і цэнтральнай Беларусі, г. зн. па ўсёй Беларусі, як аб гэтым і гаварылі Эўс. Тышкевіч і К. Тышкевіч. Не абмяжоўваючыся гэтым, я праз Катэдру этнографіі Інстытуту беларускай культуры, запытаўся ў шэрагу беларускіх і чужаземных дасьледчыкаў-сучасьнікаў, а таксама ў шэрагу замежных акадэмій аб іх вестках у справе называньня курганоў валатоўкамі. І. А. Сербаў, навуковы сакратар Катэдры этнографіі Інстытуту беларускай культуры і вучоны археолёг, у адказ на запытаньне пісаў, што „наколькі мне вядома, валатоўкамі называюцца старажытныя магілкі, якія маюць прадаўгаватую форму. Такія магілкі мне прыходзілася назіраць у павярхоўі р. Вялікай і па басэйну сярэдняга Сажа, пераважна гомельскай акругі. Мясцовыя сяляне заўсягды называюць іх валатоўкамі ў адзнак ад купалавідных курганоў“ [33]). А. Н. Ляўданскі, навуковы спэцыялісты Катэдры археолёгіі Інстытуту беларускай культуры, паведаміў, што курганы завуць валатоўкамі каля Гнёздава пад Смаленскам і ў смалявіцкім, лагойскім, зембінскім, барысаўскім і заслаўскім раёнах сучаснай менскай акругі [34]). Шавельскі, выдатны мясцовы краязнаўца, адзначыў, што „сярод нэвельскіх курганоў ёсьць курганы-валатоўкі“ [35]). Урэшце Польская акадэмія навук (Кракаў) на запытаньне аб валатоўках адказала, што „зданьнем археолёга Шукевіча займаюць яны абшар ад Бярозы нёманскай і вытокаў Вяльлі па Дняпро і ад Дзьвіны па Прыпяць“ [36]). Апрача таго, неадменны сакратар Інстытуту беларускай культуры і кіраўнік яго Катэдры этнографіі В. Ю. Ластоўскі на аснове вестак, атрыманых у часе сваёй экспэдыцыі 1928 году, сьцьвярджае ўсеагульнае называньне курганоў валатоў-

камі на тэрыторыі паміж Полацкам і Лепелем [37]), ды ў віцебскім краёвым слоўніку слова валатоўка азначае курган [38]).

Працягваючы свае адшуканьні, я ў лютым месяцы 1928 году праверыў картатэку Катэдры археолёгіі Інстытуту беларускай культуры і выявіў, што называюць курганы валатоўкамі ў сучасным сянскім раёне віцебскай акругі і вушацкім раёне полацкай акругі, а таксама ў б. б. бярэзаньскай, бягомльскай, вітуніцкай, красналуцкай і валасевіцкай валасьцёх б. барысаўскага павету і б. краснапольскай воласьці б. калінінскага павету.

Значыць і ўсе новыя весткі сьцьверджвалі называньне кurganоў валатоўкамі па ўсёй Беларусі, апрача яе крайняга захаду. Усё-ж, улічваючы, што да гэтага часу спэцыяльна ніхто яшчэ гэтым пытаньнем не займаўся, што некаторыя абсьледваньні археолёгічных помнікаў, як, напр., анкетны падлік 1873 году, самімі курганамі цікавіліся толькі ў сувязі з падлікам іншых археолёгічных помнікаў [39]), я ўвайшоў з дакладам у Катэдру этнографіі Інстытуту беларускай культуры аб насьпелай патрэбе спэцыяльнага анкетнага абсьледваньня называньня курганоў на Беларусі валатоўкамі. З маімі довадамі Катэдра згадзілася і мой проект анкеты зацьвердзіла [40]). Анкета была разаслана Катэдрай непасрэдна і праз Цэнтральнае бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускай культуры найбольш выдатным краязнаўцам пэрсанальна, а таксама мясцовым краязнаўчым організацыям, тэхнікумам і іншым узвышанага тыпу школам, усяго лікам каля дзесяці тысяч паасобнікаў. Апрача таго, анкета была надрукавана ў № 63(590) газэты „Чырвоная зьмена“ ад 10 чэрвеня 1928 году, які вышаў у ліку дванаццаці тысяч паасобнікаў. На анкету, разасланую непасрэдна і зьмешчаную ў памянёнай газэце, было атрымана 1507 адказаў. З прычыны яшчэ даволі нізкага ўзроўню краязнаўчай пісьменнасьці шырокіх мас беларускага насяленьня, пераважная большасьць анкет засталася без адказу, частка мела нявыразныя або няправільныя адказы і г. д., але ўсё-ж агульны лік атрыманых анкет выразна сьцьвердзіў існаваньне ў 1928 годзе па ўсёй Беларускай савецкай соцыялістычнай рэспубліцы, а таксама ў Нэвельшчыне (РСФСР) і ў дзьвінскім павеце (Латвійская рэспубліка), называньне курганоў валатоўкамі. Правільнасьць гэтага была выяўлена мной у часе асабовага аб'езду ўсіх акруг (аршанскай, бабруйскай, віцебскай, гомельскай, магілеўскай, мазырскай, менскай і полацкай)

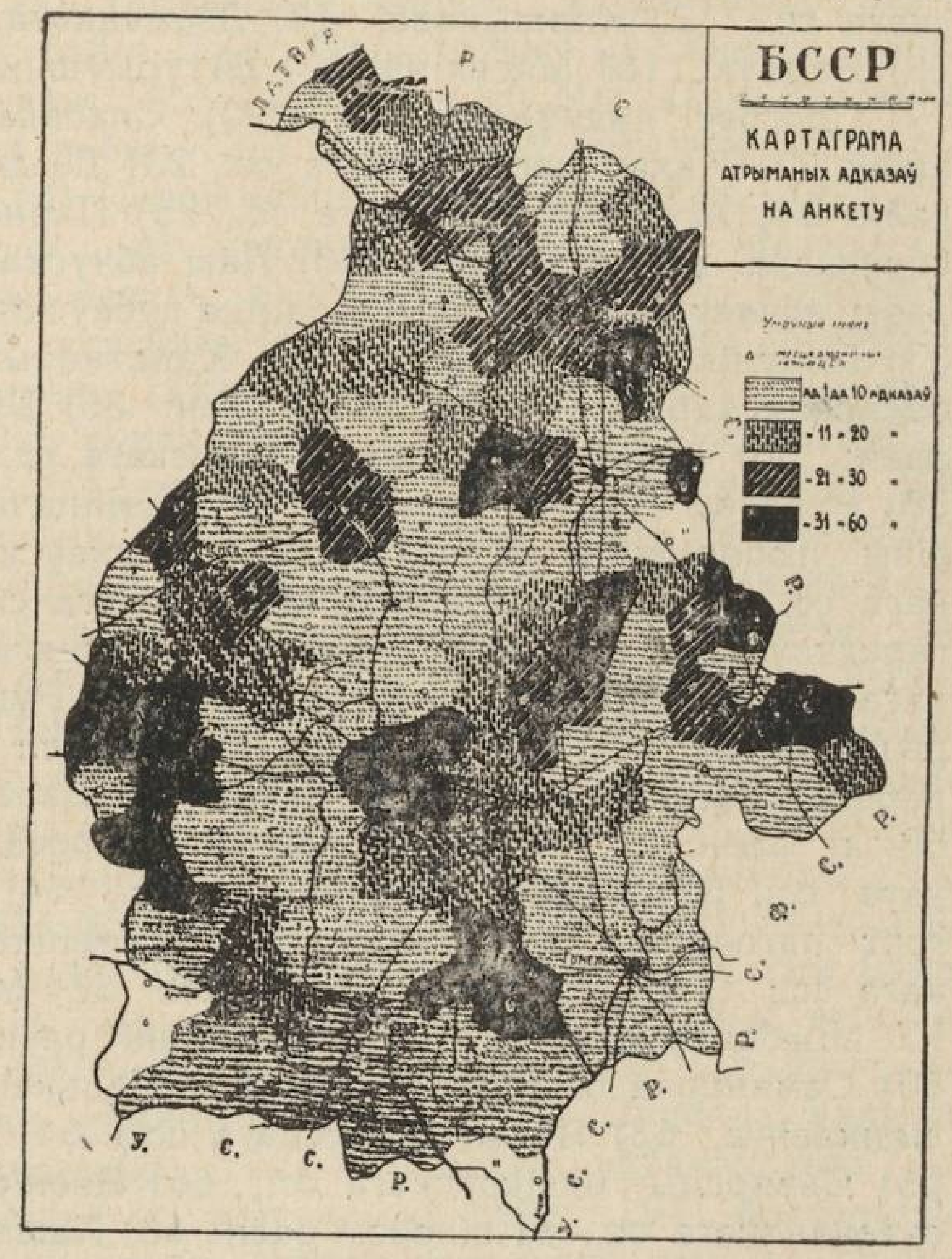

Картаграма атрыманых адказаў на анкету 1928 г. аб волатах.

БССР на працягу 1927-28 акад. году, а таксама ў часе кароткатэрміновага побыту праездам у Дзьвінск у 1927 годзе.

Паведамленьні на анкету ня толькі адзначалі факт называньня курганаў валатоўкамі, але, разам з тым, паказвалі і на дакладнае месца знаходжаньня валатовак. Называньне курганоў валатоўкамі бытуе ў наступных паселішчах і іх ваколіцах: 1 аршанская акруга: а) дрыбінскі раён: 1) Суслаўка суслаўскага сс.; б) копыскі раён: 2) Копысь, 3) Стрыкілі маслакоўскага сс., 4) Застружжа дубраўскага сс., в) коханаўскі раён: 5) Шапчына коханаўскага сс., 6) Рамашкова вялікамехаўскага сс., 7) Галашова коханаўскага сс.; г) крупскі раён: 8) Красноўка сакаловіцкага сс., 9) 10 Кастрычнік крупскага сс.; д) ляднянскі раён: 10) Мікіціна іскаскага сс., 11) Каршыкова, 12) Дземянкова, 13) Бель, 14) Слатоўшчына, 15) Валяўкі, 16) Масьліна, 17) Батурыўшчына, 18) Хвесеўка бельскага сс., 19) Прогрэс ляднянскага сс., 20) Слабада, 21) Хваёўка; е) расьнянскі раён: 22) Пахар расьнянскага сс., 23) Дзедня дзедняўскага сс.; ж) чарэйскі раён: 24) Асечана заборскага сс., 25) Парнеўка гілянскага сс., 26) Лютыя абчускага сс., 27) Чарэя, 28) Лагі абчускага сс., 29) Лукамль, 30) Жуpавы абчускага сс., 31) Калодніца дубаўскога сс., 32) Стайкі гілянскага сс., 33) Плаўнік гілянскага сс., 34) Канстантынава сіратавіцкага сс.; II. бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 35) Буда лапіцкага сс., б) бабруйскі раён: 36) Амельлянаў мост каменскага сс., 37) Такары сычкоўскага сс., 38) Рукавец старцаўскага сс., 39) Думіншчына падрэцкага сс., 40) Уласавічы любоніцкага сс., 41) Цяса мышкаўскага сс., 42) Выжары баравіцкага сс., 43) Сеяны Хвойнік міхалёўскага сс., в) глускі раён: 44) Гарадок, гарадкоўскага сс., 45) Горнае сіманаўскага сс., 46) Падзамша хвастовіцкага сс.; г) жлобінскі раён: 47) Старая Рудня ст. руднянскага сс.; д) парыцкі раён: 48) Трэмля любаньскага сс.; е) рагачоўскі раён: 49) Ліскі пабалаўскага сс,; ж) слуцкі раён: 50) Дарасіно дарасінскага сс.; з) старобінскі раён: 51) Крывічы чырвонадворскага сс., 52) Мецявічы мецявіцкага сс., 53) Сяльцо мецявіцкага сс., 54) Цёсаў пагосцкага сс., 55) Пагост пагосцкага сс., 56) Галіца зажэвіцкага сс., 57) Зажэвічы зажэвіцкага сс.; і) чырвона-слабодзкі раён: 58) Малышэвічы малышэвіцкага сс.; III. віцебская акруга: а) бешанкавіцкі раён: 59) Сьвіціна чаркаскага сс., 60) Семянцова біклоскага сс., 61) Палькавічы бешанкавіцкага сс., 62) Бешанкавічы, 63) Лапы біклосскага сс., 64) Вяжышча стралішчанскага сс., 65) Сьвярдлы навікоўскага сс., 66) Язеніца чаркаскага сс., 67) Сьвеча сьвечанскага сс., б) віцебскі раён: 68) Паштовішча даўжанскага сс., 69) Хабаты кабішчанскага сс., 70) Віцебск, 71) Ваяводкі рудакоўскага сс., 72) Суднікі II міхалёўскага сс., 73) Замашэньне пліскага сс., 74) Грыбы, 75) Астроўна астровенскага сс., 76) Новы пасёлак астровенскага сс., 77) Клішы астровенскага сс., 78) Навасёлкі, 79) Чухвары рудакоўскага сс., 80) Ліхошына сініцкага сс., в) высачанскі раён: 81) Шаўкунова, 82) Юшкава асінаўскага сс., 83) Шугаёва высачанскага сс., 84) Макараўка церабельскага сс., 85) Слабада высачанскага сс., 86) Заварацьце стара-бабруйскага сс., 87) Цяцюны выдрэйскага сс., 88) М. Выдрэя выдрэйскага сс., 89) Старабабыльле старабабыльскага сс., 90) Жарнасекі крынкаўскага сс., 91) Ардзеж касьціёўскага сс., 92) Града крынкаўскага сс., 93) Буракі высачанскага сс., 94) Зазыбы кабыльніцкага сс., 95) Дзяковіна высачанскага сс., 96) Дабрына высачанскага сс., 97) Ціхаўка кабыльніцкага сс., 98) Сьцепаненкі бабынавіцкага сс., 99) Баранава высачанскага сс., 100) Брадкі высачанскага сс., г) гарадоцкі раён: 101) Лазоўка бяскатаўскага сс., 102) Аляксееўка віраўлянскага сс., 103) Казьяны казьянаўскага сс.; д) лёзьненскі раён: 104) Ляхавік I ўнаўскага сс., 105) Уна ўнаў-

скага сс., 106) Бандары горбаўскага сс., 107) Зубкі лёзьненскага сс., 108) Нізы; е) межынскі раён: 109) Фралова вышадзкога сс., 110) Пліткі вышадзкога сс., 111) Дзерахі гозьбінскага сс., 112) Боркі гозьбінскага сс., 113) Галіны гозьбінскага сс., 114) Чараравуха межанскага сс., 115) Вышадкі вышадзкога сс., 116) Букаціна вышадзкога сс., 117) Паганяліна вышадзкога сс., 118) Мяжа; ж) сянскі раён: 119) Машканы машканскага сс., 120) Машкі пустынскага сс., 121) Берашова хадчанскага сс., з) сіроцінскі раён: 122) Лазоўка мішневіцкага сс., 123) Сьмяжкова дабейскага сс., 124) Хойнішча міжневіцкага сс., 125) Спаскія прыгаўкі спаскага сс., 126) Юрава лаўжанскага сс.; і) сураскі раён: 127) Гунчанкі, 128) Прамышляі краўцоўскага сс., 129) Янавічы, 130) Сураж; к) чашніцкі раён: 131) Ступіна цяпінскага сс., IV. гомельская акруга: а) веткаўскі раён: 132) Вераб'ёўка; б) гомельскі раён: 133) Баршчоўка; в) лоеўскі раён: 134) Ваўкашанка; г) рэчыцкі раён: 135) Ветхінь, 136) Маставая будка на Дняпры 318 клм,; д) уваравіцкі раён: 137) Варашылаў смычкоўскага сс., 138) Чабатовічы, 139) Баці, 140) Першамайскі, 141) Альхоўка, 142) Дуброва, рудня—целяшоўскага сс.; е) чачэрскі раён: 143) Матнявічы, 144) Глыбочыцы; V. магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 145) Студзенка студзянецкага сс., 146) Глухі глускага сс., 147) Давыдавічы чырвонаасавецкага сс., б) журавіцкі раён: 148) Бохань боханьскага сс.; в) кармянскі раён: 149) Куракоўшчына куракоўскага сс., 150) Пятровічы задубскага сс.; г) клімавіцкі раён: 151) Аляксандраўка, 152) Клімавічы, 153) Зімніцы гусарскага сс., 154) Асіньнікі ціманоўскага сс., 155) Паравалошня макавіцкага сс., д) краснапольскі раён: 156) Хвёдараўка кажамякінскага сс., е) крычаўскі раён: 157) Крычаў; ж) лупалаўскі раён: 158) Сідаравічы слабадзкога сс., 159) Акулінцы, 170) Смолка хацкавіцкага сс., 171) Лыкаў слабадзкога сс., 172) Дарэй тараноўскага сс., 173) Машанакі машанацкага сс., 174) Сухары сухараўскага сс.; з) магілеўскі раён: 175) Ямніцкая дача гусьлянскага сс., 176) Княжыца; і) прапойскі раён: 177) Прапойск; к) хоцімскі раён: 178) Вялікая Ліпаўка, 179) Мужычок прасьцінскага сс., 180) Ціхань арлоўскага сс., 181) Хоцімск; л) чавускі раён: 182) Пятухоўка антонаўскага сс.; м) чачэвіцкі раён: 183) Чарнагразь, 184) пас. імя Дзяржынскага грыбавецкага сс., н) чэрыкаўскі раён: 185) Вепрын вепрынскага сс., 186) Лютраўка, 187) Міляцін горкаўскага сс., 188) Каркоўшчыны верамееўскага сс., 189) Касар каменьскага сс., 190) Сялёнка хаўмянскага сс., 191) Горкі горкаўскага сс., 192) Лабанаўка лабанаўскага сс., 193) Наркі; VI. мазырская акруга: а) жыткавіцкі раён: 194) Жыткавічы; б) лельчыцкі раён: 195) Сініцкае поле сініцка-польскага сс.; в) петрыкаўскі раён: 196) Аголіцкая Рудня капцэвіцкага сс., 197) Капцэвічы капцэвіцкага сс., 198) Петрыкаў; VII. менская акруга: а) барысаўскі раён: 199) Барысаў, 200) Казлы зачынскага сс.; б) бягомльскі раён: 201) Брод нядальскага сс., 202) Асавы, 203) Мелькуні вітуніцкага сс., 204) Бабцы бягомльскага сс.; в) вузьдзенскі раён: 205) Тоўсты Лес стальбоўскага сс., 206) Магільна магільнянскага сс., 207) Сыманчыцы вузьдзенскага сс.; г) Грэскі раён: 208) Сунаі пукаўскага сс., д) заслаўскі раён: 209) Шубнікі барздынскага сс., 210) Хралоўшчына слабадзкога сс., 211) Казекава гатавіцкага сс., 212) Казекава гатавіцкага сс.; е) капыльскі раён: 213) Каласоўшчына, 214) Якусоўшчына ст.-капыльскага сс., 215) Жавалкі пацэйкаўскага сс.; ж) лагойскі раён: 216) Рудня лагойскага сс.: з) Плешчаніцкі раён: 217) Васількаўцы прусавіцкага сс., 218) Альхавец плешчаніцкага сс., 219) Замошша ганцаўскага сс.; і) пухавіцкі раён: 220) Хідра балоцкага сс., 221) Балоча балоцкага сс.; к) самахвалавіцкі раён: 222) Вербнікі самахвалавіцкага сс., 223) Самахвалавічы; л) сьмілавіцкі раён: 224) За-

зерка, пярэжырскага сс.; м) халопеніцкі раён: 225) Ліпавец; н) чэрвенскі раён: 226) Градно раваніцкага сс., 227) Баранаўка, хутарскага сс.; VIII. полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 228) Давыдава; б) валынецкі раён; 229) Сьвіраўшчына галубоўскага сс.; в) ветрынскі раён: 230) Мушана заскорскага сс., 231) Нача шпакоўскага сс., 232) Загаева шпакоўскага сс., 233) Пашуціна ветрынскага сс., 234) Жаўнеркі ветрынскага сс., 235) Гарэліца бабыніцкага сс., 236) Варонечы варонецкага сс., 237) Зазер'е гарадоцкага сс., 238) Турэц II, 239) Ветрына ветрынскага сс.; г) вульскі раён: 240) ва ўсім вульскім раёне згодна паведамленьня навуковага сакратара Навукова-дасьледчага таварыства краязнаўства пры Беларускім дзяржаўным унівэрсытэце т. Невядомскага; д) вушацкі раён: 241) ва ўсім раёне—згодна таму-ж паведамленьню, а таксама паведамленьню інструктара Цэнтральнага бюро краязнаўства т. Шашалевіча; е) дрысенскі раён: 242) Рэдкарэва жаўнянскага сс., 243) Малінава каркалецкага сс.; ж) лепельскі раён: 244) Вусавікі варонскага сс., 245) Горкі палянскага сс., 246) Вялікае поле лепельскага сс., 247) Шчураўка ляхавіцкага сс., 248) Альховікі пышнянскага сс., 249) Гушчын Прудок вораньскага сс.; з) полацкі раён: 250) Максімава юравіцкага сс., 251) Дахнеры булаўскага сс., 252) Гарбацёнкі юравіцкага сс., 253) Стрыкялі громаўскага сс., 254) Пошт юравіцкага сс., 255) Скобрыя юравіцкага сс., 256) Калатоўкі II; і) расонскі раён: 257) Межава зьмітраўскага сс., 258) Замошша зьмітраўскага сс., 259) Масткі гарбачэўскага сс.; IX. Латгалія: Дзьвінск (Daugavpils) [41]).

Апрача таго, паведамленьні на анкету засьведчылі, што валатоўкі ёсьць каля наступных паселішч: 1. аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) у Валатоўскім арэшніку ля в. Бабынавічы татаршынскага сс.; 2) ува ўсім раёне—згодна адказу з Амсьціславу; б) коханаўскі раён: 3) Мяхінічы і Гарбачэва алёнавіцкага сс., 4) „Волга“ (б. маёнтак Забалацьце) пярэвалачнянскага сс.; 5) Галашова коханаўскага сс.; в) ляднянскі раён: 6) Кісялі іскаскага сс., 7) Ліцьвінава, 8) Араговічы, 9) Жабык, 10) Сазонаўка, 11) Ірвяніцы; г) талачынскі раён: 12) Ганчароўка воўкавіцкага сс., д) чарэйскі раён: 13) Лукамль, 14) Хрытанцы, заборскага сс., 15) Забор'е заборскага сс., 16) Калодніца калодніцкага сс., 17) Беляны заборскага сс., 18) Аўсянік 11; бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 19) Старонка, карытнянскага сс., б) бабруйскі раён: 20) ур. Курганьне ля в. Б. Слабады казуліцкага сс.; в) глускі раён: 21) Вецьвін сіманавіцкага сс.; г) парыцкі раён: 22) Млінок ля в. Іванішкавіч, у 95 кв. каля сядзібы Хухалеўшчына крукаўскага лясьніцтва; д) слуцкі раён: 23) Княжая Магіла, дарасінскага сс.; е) старобінскі раён: 24) Сяльцо мяцявіцкага сс., 25) Валаты пагоскага сс.; ж) чырвона-слабодзкі раён: 26) Бялевічы; III. віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 27) Брыцкі халамерскага сс., 28) Будніца хвашнянскага сс., 29) Вобаль асіпоўскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 30) маёнтак Стары Мар'янфельд каля Бешанкавіч, 31) Заграмазьдзіна навікоўскага сс., 32) ля ручча Пабядзінец недалёка ад Дзьвіны за в. Узрэчча; в) віцебскі раён: 33) Хабаты кабішчанскага сс., 34) даўжанскі сс., 35) воз. Круглае сініцкага сс., 36) Доўгае, 37) воз. Дзякуны; 38) в. Швайцарыя, 39) в. Лапіцкія; 40) Замашэньне, 41) Дзеканы, 42) Большалетчанскі Ботсад, 43) Запаліва, 44) Хапышы, 45) Доўга, 46) Жукаўшчына лятчанскага сс., 47) Воз. Кашана, 48) Ваяводкі; г) высачанскі раён: 49) Буракі, 50) Высокае, 51) Выдрэя, 52) Мяркунэ, 53) Маркулоўшчына, 54) Рэчка, 55) Зарудніца, 56) воз. Бабынавіцкае бабынавіцкага сс., 57) Швяды высачанскага сс., 58) Шчытаўкі астапенскага сс., 59) бераг р. Лучыцы; г) гарадоцкі раён: 60) Зюські, 61) Сараўні вайханьскага сс., 62) Лысенкі сялішчанскага сс., 63) Баравыя бяскатаўскага сс.; д) межанскі раён: 64) Вышадзкі

Бор вышадзкога сс., 65) Боркі гозьбянскага сс., 66) Валатоўкі вышадзкога сс., е) сянскі раён: 67) Машчоны машчонскага сс.; ж) сіроцінскі раён: 68) Казлы мішнявіцкага сс.; з) сураскі раён; 69) Тадулінскае возера, 70) Крупадзёры стара-ботанічнага сс., 71) Брыгідполь на беразе Дзьвіны; і) чашніцкі раён: 72) Бр. Слабада, 73. Міцькаўцы в. альшанскага сс.. 74) Закур'е; IV. гомельская акруга: а) рэчыцкі раён; 75) Волатава Магіла ля Казазоеўкі; V. магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 76) валатоўскі курган ля Лудчыц лудчынскага сс.; б) клімавіцкі раён: 77) Клімавічы; в) лупалаўскі раён: 78) Зылі, 79) Машанакі; г) чэрыкаўскі раён: 80) Сячыхі губішчанскага сс., 81) Лабанаўка лабанаўскага сс,; VII. Менская акруга: а) барысаўскі раён: 82) Б. Стахаў, 83) Брусы, 84) Стары Барысаў, 85) Лісіна кармакоўскага сс.; б) бягомльскі раён: 86) Домжарыцы, 87) Атрубкі, 88) Федаркі кадлубішчанскага сс., 89) Навіны бярозкаўскага сс., 90) Мелькуны вітуніцкага сс., 91) Гарбачэўка, 92) Азярцы, 93) зямля Бягомля, 94) Асавы асаўскага сс., 95) Дабруні вітуніцкага сс., 96) Асінавік мсьціскага сс.; в) заслаўскі раён: 97) Прудзішча слабадзкога сс., 98) Саломіравічы, 99) Кіршы заслаўскага сс., 100) Каланіцы гатавіцкага сс., 101) Крыжоўкі ратамскага сс., 102) Гуры заслаўскага сс.; г) капыльскі раён: 103) Кукавічы, 104) Восава бабаўнянскага сс., 105) Сьвідзічы; д) чэрвенскі раён: 106) Майданава Курганьне хутарскага сс.; VIII. полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 107) Ільыно задзяжанскага сс., 108) Сухарукава; б) валынецкі раён: 109) паміж вв. Даўгое і Быхі на р. Свалька; в) ветрынскі раён: 110) заскорскі сс. 111) Слабады, 112) Прэльшчына і Вольшчына, 113) заскорскі сс., 114) Слабада, 115) Фантынька начскага сс., 116) Бязьдзедавічы астроўшчынскага сс., 117) Валатоўкі, 118) Шпакоўшчыны, 119) Гомель; г) дрысенскі раён; 120) Кавасі; д) лепельскі раён: 121) Ляхавічы, ляхавіцкага сс., 122) Бароўна, 123) Глініцы, 124) Ворань, 125) Антонаўка, 126) Лепель, 127) Красналучка, 128) Пушча валасовіцкага сс., 129) Казіншчына, 130) Ст. Валасовічы, 131) Каменная рэчка, 132) Пышня, 133) Сяло, 134) Дабрамысьль, 135) Кавалевічы; е) полацкі раён: 136) Красамай, 137) Забалацьце. Згодна паведамленьня т. Шавельскага валатоўкі ёсьць у IX Невельшчыне: 138) дзьве вёскі Валатоўкі за 16 вёрст ад Нэвеля; 139) за 1 вярсту ад Ямянец, 140) за 0,5 вярсты ад б. маёнтку Заврэм'я [41]).

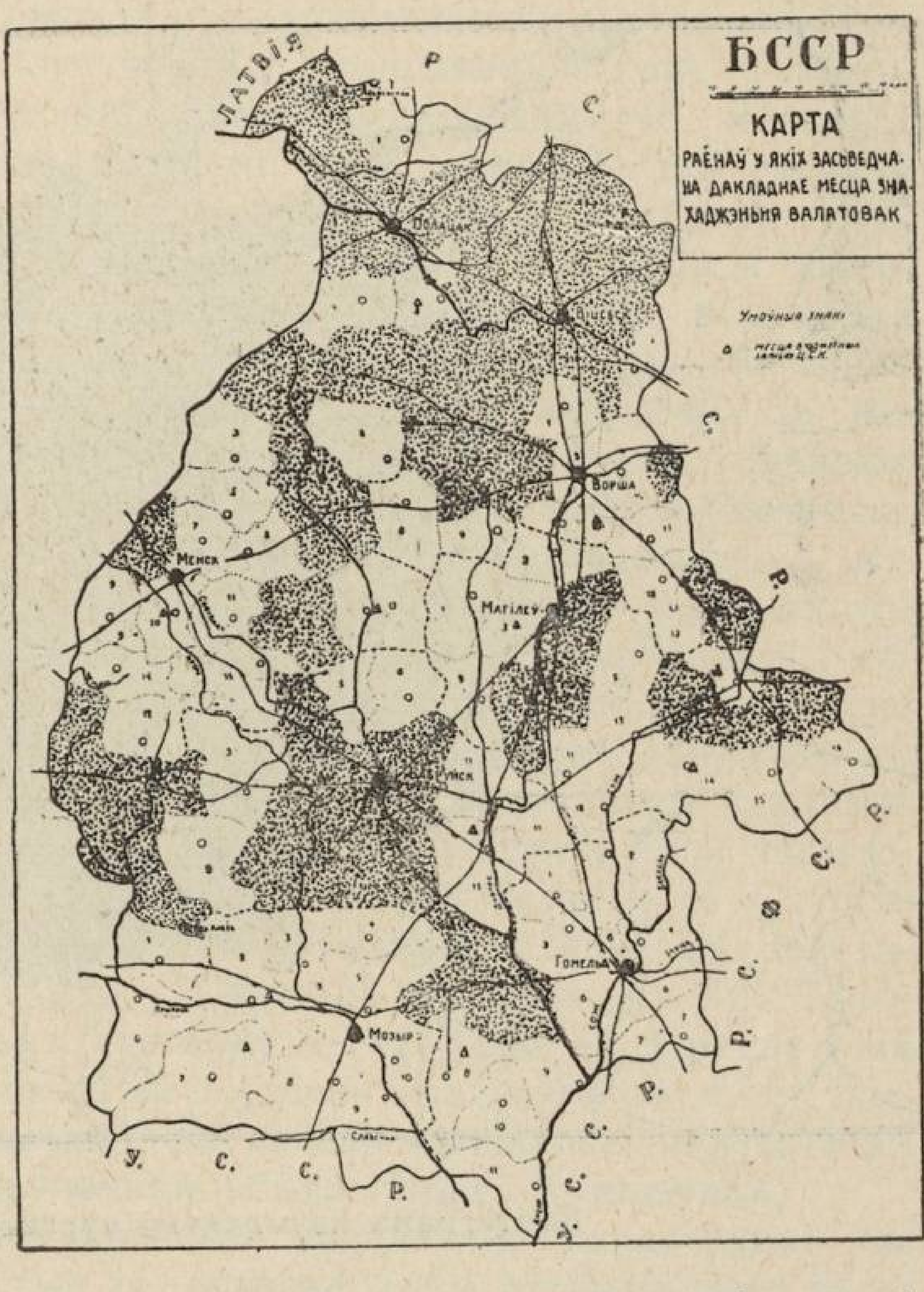

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засведчана дакладнае месца знахаджэньня валатовак.

Такім чынам, з усіх гэтых даных сам сабой выцякае вывад, што на тэрыторыі Беларусі побач з іншымі назвамі курганоў існуе называньне іх валатоўкамі. Бясспрэчна гэта ўстаноўлена паводле старога адміністрацыйнага падзелу для нова-аляксандраўскага павету ковенскай губ.; сьвянцянскага, дзісьненскага, вілейскага і лідзкага паветаў віленскай губ.; слонімскага павету горадзенскай губ.; слуцкага, менскага, барысаўскага, ігуменскага бабруйскага, мазырскага і рэчыцкага паветаў менскай губ.; гомельскага, рагачоўскага, быхаўскага, чэрыкаўскага, клімавіцкага, магілеўскага, чавускага, сянскога, аршанскага, горкаўскага і амсьціслаўскага паветаў магілеўскай губ.; смаленскага павету смаленскай губ.; вяліскага, віцебскага, гарадоцкага, себескага, полацкага, лепельскага, дрысенскага, нэвельскага,

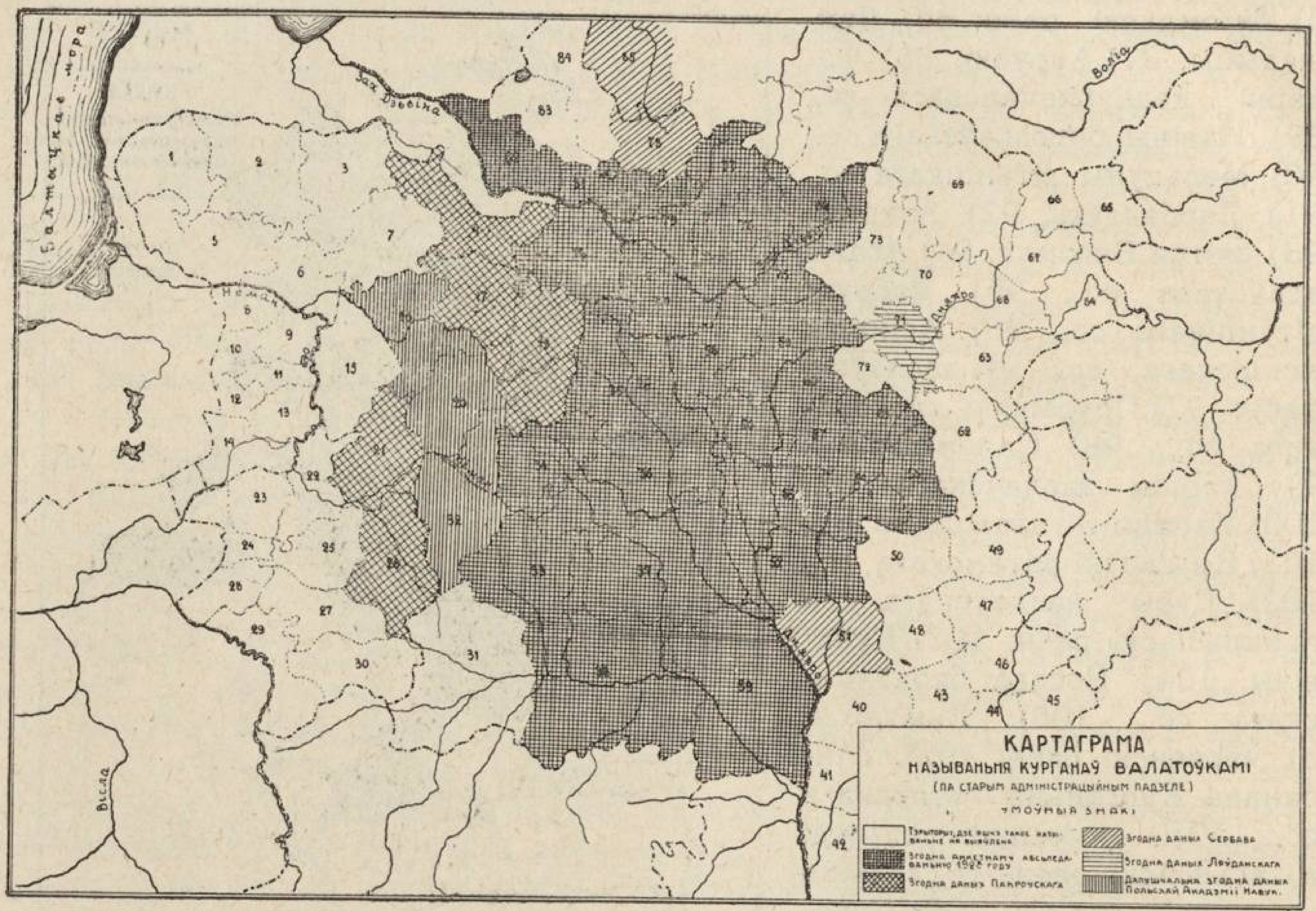

Картаграма называньня курганоў валатоўкамі.

дзьвінскага паветаў віцебскай губ. і апочацкага павету пскоўскай губ. Хоць весткі Польскай акадэміі навук (Кракаў) і лічаць, „што граніц іх (валатовак. М. К.) распаўсюджаньня зараз яшчэ ня можна дакладна вызначыць“ [42]), але разам з тым, яны дазваляюць дапусьціць, што ў віленскім і ашмянскім паветах віленскай губ. і ў наваградзкім павеце менскай губ. таксама існуе называньне курганоў валатоўкамі, тым больш, што гэтыя паветы, як відаць з маёй картаграмы называньня курганаў валатоўкамі [43]), знаходзяцца паміж паветамі, у якіх згодна Пакроўскага і сабраных мной вестак такое называньне існуе. Пакуль што докумэнтальна ня выяўлена называньне курганоў валатоўкамі на крайнім захадзе Беларусі, дзе яно, мабыць, і абрываецца, а таксама ў б. б. пінскім павеце менскай губ. і ў красьнінскім і парэцкім паветах смаленскай губ., якія белымі плямамі выглядаюць на картаграме і выклікаюць некаторую магчымасьць існаваньня называньня курганоў валатоўкамі і тамака.

Адначасна мяне цікавіла пытаньне і аб тым, да якіх межаў усьцяжнае называньне курганоў валатоўкамі дасягае. З адказу Польскае акадэміі навук (Кракаў) ня відаць такога існаваньня назвы валатовак у Польшчы [42]). На поўначы, яно, мабыць, абмяжоўваецца б. усходняй ковеншчынай і Латгаліяй. Далей мяжа яго праходзіць, як відаць, недзе ля Лаваці, дзе яго адзначаў Забелін [44]). Навуковы супрацоўнік, спэцыялісты пскоўскага краёвага музэю А. К. Янсон паведаміў, што ў пскоўскай губ. 1919 г. назва валатоўкі яму невядома, але ў прыведзеным ім докумэнце 14 сталецьця, паводле сьпісу 1694 году, спатыкаецца назва валатавішча. Таксама адказаў і выконваючы абвязкі дырэктара разанскага краёвага музэю, спэцыялісты Мансураў, адносна таго, што яму невядома называньне курганоў валатоўкамі ў разанскім краі, і Генко, член чарапавецкага акруговага бюро краязнаўства, што яму невядома гэта назва ў чарапавецкім краі. Спэцыялісты Сьмірноў пісаў, што ў вяземскім павеце смаленскай губ. мясцовае насяленьне не называе курганы валатоўкамі, але адзначыў, што бліжэй к Смаленску, быць можа, магчыма напаткаць гэтае слова. Загадчык вялікалуцкім музэем Пятроў, рослаўскім музэем Сакалоўскі ды Савін з Дарагабужу паведамілі, што мясцовае насяленьне ў вялікалуцкім, рослаўскім і дарагабускім краі курганы валатоўкамі таксама не называе. Загадчык трубчэўскім музэем Паршнякоў адзначыў, што ў трубчэўскім краі і за межамі яго назвы валатоўкі яму ня прыходзілася чуць. Загадчык бранскім музэем С. Дзееў паведаміў, што ў бранскім краі, а спэцыялісты Ткачэўскі, што ў арлоўскай губ. курганы мясцовым насяленьнем не называюцца валатоўкамі. Супрацоўнік валынскага навукова-дасьледчага музэю, спэцыялісты Лявіцкі, адказаў, што называньне курганаў валатоўкамі ў валынскай і карастэньскай акругах таксама не спатыкаецца. Урэшце, вядомы спэцыялісты Сяр. Гамчанка пісаў, што за час шматгадовых археолёгічных адшуканьняў на Украіне яму ня прыходзілася чуць, каб мясцовае насяленьне называла курганы валатоўкамі. Адносна поўдня за межамі вывучаемай мной тэрыторыі ёсьць толькі адзін упамін аб велетавай магіле ў басэйне р. Стубла, прытока Гарыні, ля Дзяткавіч, ды ў адным докумэнце 1574 г. аб велетавай магіле ў басэйне р. Стыру, прытоку Прыпяці, ля Бараціна [45]). Такім чынам мяжа ўсьцяжнага называньня курганоў валатоўкамі на ўсходзе і на поўдні праходзіць, мабыць, мала больш на поўдзень і на ўсход за мяжу, вызначаную на маёй картаграме, прычым у паўднёвай палавіне Беларусі гэтая назва спатыкаецца радзей, а ў паўночнай—бывае нават выключнай.

Пытаньне аб тым, ці называе мясцовае насяленьне валатоўкамі ўсе курганы наогул, ці толькі пэўны тып іх, складае зусім асобную тэму дасьледваньня з галіны тыполёгіі археолёгічных помнікаў. Мне да гэтага часу прыходзілася чуць называньне валатоўкамі самых розных відаў курганаў і, мне здаецца, што ў вясковага насяленьня няма сталай клясыфікацыі іх [46]).

У шмат якіх мясцох, дзе ёсьць валатоўкі, яшчэ да сёнешняга дня захаваліся паданьні аб тым, што ў іх пахаваны волаты, або асілкі ці багатыры. З некаторымі гарадзішчамі на Беларусі зьвязаны паданьні аб тым, што ў іх жылі гэтыя волаты, асілкі, багатыры. Аб такіх паданьнях ня раз паміналася ў навуковай літаратуры. Так, Сьпіцын у паміранай ужо працы аб археолёгічных помніках Віцебшчыны пісаў, што ў стайнаўскай вол. гарадоцкага пав. віцебскай губ. ёсьць тры гарадзішчы, у якіх згодна народнаму паданьню жылі асілкі; ля в. Шнітніцы дубакрайскай вол. таго самага павету, на беразе воз. Задрачча таксама ёсьць гарадзішча, у якім таксама, як народ кажа, жыў багатыр; каля в. Фролава тае самае воласьці—ёсьць Дзявочая Гара—магіла дзяўчыны забітай багатыром; ля в. Ясянаўца далашчанскай вол. себескага пав. тае-ж губэрні—гарадзішча,

у якім жыў багатыр; за 5 вёрст ад колёніі Марцінаўкі сялецкай вол. б. клімавіцкага пав.—гарадок, які згодна народнаму паданьню пабудавалі разбойнікі [47]) і г. д. Семянтоўскі адносна тэй-жа б. віцебскай губ. паведамляў, што ў себескім павеце народ пабудову тамашніх гарадзіш прыпісвае багатыром [48]). „Пахаджэньне гарадкоў народ тлумачыць таксама, як і курганоў—у гарадкох жылі асілкі (быць можа старэйшыны, першыя князі), якія ваявалі паміж сабой каменнымі сякеркамі“ [49]),—адзначаў у сваёй працы Анікіевіч адносна б. сянского пав. б. магілеўскай губ. У працах Пакроўскага ёсьць паведамленьне аб тым, што згодна народнаму паданьню каля в. Краснага Сяла б. росскай вол. б. ваўкавыскага пав. б. горадзенскай губ. пахаваны волаты [50]). Раманаў паведамляў, што малым яшчэ чуў паданьне аб тым, што ў Волатаве (пагост за 20 вёрст ад Гомеля) у старадаўныя часы жылі багатары“ [51]) і г. д.

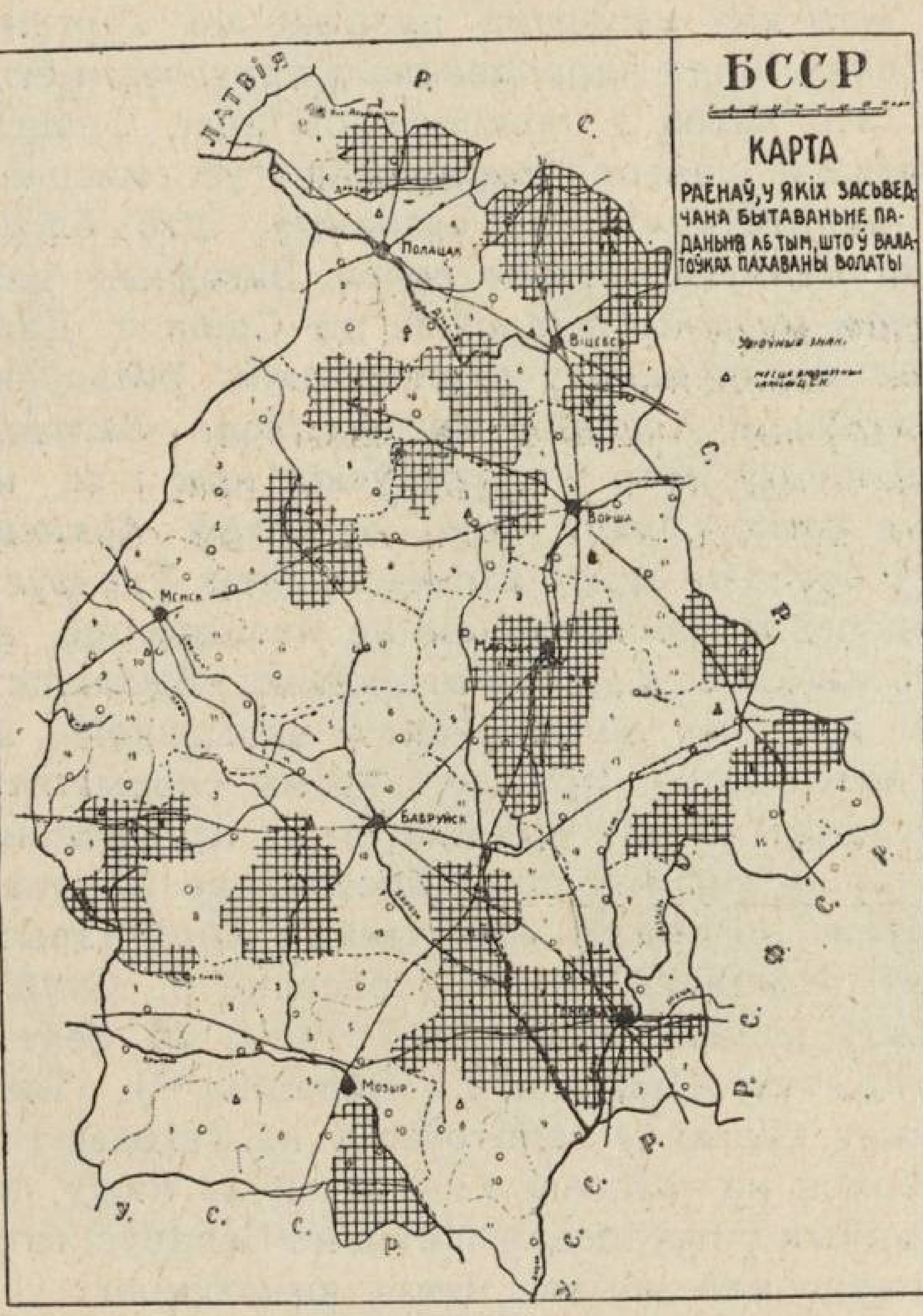

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. документальна засьведчана бытаваньне паданьня аб тым, што ў валатоўках пахаваны волаты.

У картатэцы археолёгічных помнікаў Катэдры археолёгіі Беларускай акадэміі навук ёсьць весткі аб тым, што згодна мясцовых народных паданьняў а) каля в. Дубраўкі б. краснапольскай вол. б. калінінскага пав., каля в. Раманькі тае-ж воласьці і каля в. Броўкі, сучаснага сянскога раёну віцебскай акругі—ёсьць магілы багатыроў; б) каля в. Міцькаўшчыны падлускага сельсавету амсьціслаўскага раёну б. калінінскай акругі і каля в. Буды б. шамаўскай вол. таго самага павету ёсьць гарадзішчы, у якіх жылі багатары; в) з мясцовым курганом ля х. Траўнае, б. валасовіцкай вол. б. барысаўскага пав. зьвязана легенда аб Саўцы—багатары; г) у Буславай магіле за 3 вярсты ад Заракітнага сучаснага нараўлянскага раёну мазырскай акругі — пахаваны начальнік вояў; д) каля в. Ясенка б. краснапольскай вол. б. калінінскага пав. ёсьць горка, на якой жыў багатыр Волат, забіты пасьля багатыром Гуркай і пахаваны тут-жа ў доўгім нявысокім насыпе і г. д.

Ня гледзячы на адсутнасьць спэцыяльных пытаньняў наконт гэтага ў маёй анкеце, паведамленьні на яе ўскосна да іншых пытаньняў выявілі, што на тэрыторыі Беларускай савецкай социялістычнай рэспублікі сярод народу існуюць паданьні, што ў валатоўках пахаваны волаты-багатыры-асілкі—нашы продкі [52]). Дакладныя такія паданьні бытуюць у наступных паселішчах і іх ваколіцах: І. аршанская акруга; а) амсьціслаўскі раён: 1) Каробчына, янаўскага сс.; б) кoханаўскі раён: 2) Шапчына коханаў-

скага сс.; 3) „Волга“ (б. маёнтак Забалацьце) пярэвалачнянскага сс. в) чарэйскі раён: 4) Лукамль; II. бабруйская акруга: г) глускі раён: 5) Гарадок гарадкоўскага сс., 6) Горнае 1, сіманаўскага сс.; 7) Падзалешша хваставіцкага сс.; б) жлобінскі раён: 8) Старая Рудня стара-руднянскага сс.; в) слуцкі раён: 9) Дарасіно, дарасінскага сс.; г) старобінскі раён: 10) Мяцявічы мяцявіцкага сс.; II. Пагост пагосцкага сс.; 12) Сяльцо, мяцявіцкага сс. III. віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 13) Будніца хвашнянскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 14) Сьвеча сьвячанскага сс.; в) высачанскі раён: 15) Макараўка церабельскага сс.; г) межанскі раён: 16) Дзерахі гозьбенскага сс.; д) сураскі раён: 17) Прамышляі крацоўскага сс.; IV. гомельская акруга: а) рэчыцкі раён: 18) мастовая будка на Дняпры на 318 клм,. б) уваравіцкі раён: 19) Чабатовічы, 20) Баці, 21) Альхоўка; V. магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 22) Студзенка студзенецкага сс., 23) Глухі глускага сс., 24) Кузькавічы кузькаўскага сс., 25) Клімавічы; б) лупалаўскі раён: 26) Лыкаў слабодзкага сс.; в) магілеўскі раён: 27) Ямніцкая дача гусьлянскага сс.; VII менская акруга: а) барысаўскі раён: 28) Уборак мсьціскага сс., 29) Мелькуні вітуніцкага сс.; VIII. полацкая акруга: а) лепельскі раён: 30) Валасовічы, б) расонскі раён: 31) Масткі гарбачэўскага сс.; 32) Альбрэхтава альбрэхтаўскага сс. [41]).

Такім чынам, нават з няпоўных даных відаць, што паданьні аб волатах (асілках, багатырох) амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі зьвязаны з валатоўкамі, гарадзішчамі і д. т. п. Больш за ўсё сьведчаньняў аб гэтым мы маем з паўночнай, усходняй і цэнтральнай Беларусі і менш з заходняй, дзе яшчэ пакуль што беларусам немагчыма весьці навуковую працу.

З гэтых паданьняў шмат якія гавораць, што гэтыя волаты былі не паасобныя адзінкі, а цэлыя групы народ. Часамі спатыкаюцца паказаньні на тое, што яны—нашы старадаўныя, незапомныя продкі [52]).

Але ня толькі народ мае ўяўленьне аб волатах як народзе ў сувязі з археолёгічнымі помнікамі. Такога погляду трымаюцца і шмат якія даследчыкі. „У Opisan'i powiatu borysowskiego“... адзначана, што называньне курганаў валатоўкамі можа сьведчыць аб старадаўнім народзе волатах [53]). Такога-ж погляду трымаўся Шафарык [54]), Шпілеўскі [55]) і Весялоўскі [56]). Буслаеў лічыў бясспрэчным, што „памяць аб волатах захавалася ў валатках як дзе-ні дзе-на Русі завуцца старажытныя курганы“ [57]). „Назва гэтая, мабыць, паходзіць ад аднаго з народаў, што там пражывалі“ [58]),—гаварыў і Татур. „Запэўна, гэта адно з рэальных прыўрочваньняў волатаў“ [59],—пісаў Сьпіцын. Такую-ж думку выказваў і Забелін [43]).

Такім чынам, мне здаецца, можа лічыцца даведзеным, што з называньнем курганаў валатоўкамі зьвязана прадстаўленьне аб народзе волатах. Волат-жа зараз азначае ў беларускай мове, як убачым ніжэй, gigas'a. Гэта аснована на агульным для паданьняў шмат якія народаў „пераконаньні, што людзі ў старадаўнія часы былі іншыя, больш дасканалыя, вышэйшыя ростам і мацнейшыя. Гэта былі вялізныя прабацькі і дзяды, ад якіх ідуць дробныя пакаленьні ўнукаў. Гісторыя рана дамешваецца да эпічнага, цудоўнага і баечным вяліканам дае назвы гістарычных народаў. Такім чынам, уласнае імя народу становіцца агульнай назвай вялікана наагул“ [60]),—зусім слушна гаварыў аб гэтым у свой час Буслаеў. Лічачы, што „утварэньне ўласных назваў народу складае адно з найважных пытаньняў у гісторыі мовы, як гэта было паказана Я. Грымам у гісторыі нямецкай мовы і Шафарыкам у славянскіх старажытнасьцях“,—ён сьцьвярджваў, што „гісторыя мовы на гэтым прадмеце супадае з гісторыяй народаў і з найстаражытнымі эпічнымі паданьнямі. Сынэкдаха ўплывае тутака падвойным чынам: першапачаткова, ад агульнай назвы, што характарызуе

старану або народ, паходзіць уласная; а пасьля, наадварот, уласная пераходзіць у агульную. Першае схавана ў вякох дагістарычных; другое пакінула нам свае сьляды ў найстаражытных эпічных паданьнях аб вяліканах“ [61]). Далей Буслаеў давёў гэтыя думкі адносна саміх волатаў: „такім чынам,—пісаў ён,—утварыўся ў мове цэлы шэраг словаў, якія маюць падвойнае значэньне: і як уласнае імя, назва народу, і як агульная назва вялікана наогул. Такавы напрыклад словы: готун, гун, ант, сполін абоісполін, обр і іншыя. Да гэтых старажатных успамінаў, што захаваліся ў

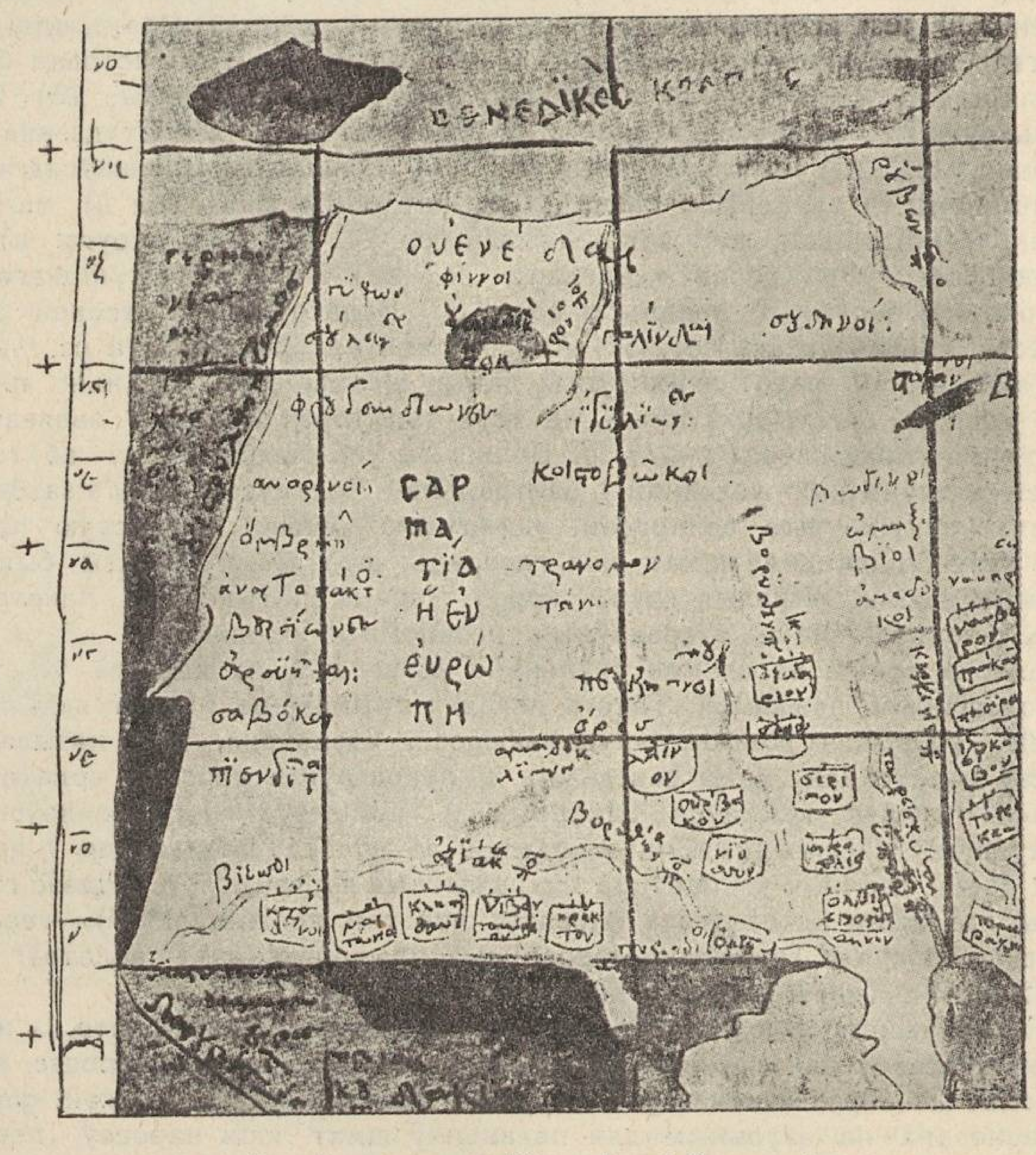

Птолёмэева карта Эўропейскай Сармацыі.

мове і паданьнях, трэба аднесьці краёвыя словы: волат—багатыр (у тульскай падмове) ад імя народу велеты або волаты“ [62]).

Разам з тым, лічыцца амаль агульнапрынятым, што беларускае слова волаты азначала старадаўні народ велеты. Так лічыў Шафарык [63]), Буслаеў [64]), Забелін [65]), Арлоў [66]) і інш., а з імі згаджаліся Весялоўскі [67]), Нідэрле [68]) і шмат іншых. Выдатны фінскі дасьледчык Мікколя ў данай справе высьветліў нават утварэньне слова волат з велет. Ён пісаў на наша запытаньне: „у тое самліваючы волатаў з Οὐέλται Птолёмэя, я дапушчаю, што першапачатковая фонэма была *velt—, якая дае ў расійскай волат, зусім як melk—дало малако“ [69]). Амаль тое самае, зусім незалежна

ад Міколя пісаў нам і проф. Бузук: „Ад вельтаў маглі застаецца на тэрыторыі Беларусі нават магілы; нарэшце, спадчынай самога імя вельты можна лічыць слова волат, якое з матэматычнай правільнасьцю можна выводзіць з праформы *u̯elt-os, падобна таму як з *melko зьяўляецца ўсходня-славянскае moloko“ [70]). Імя велетаў спатыкаецца ў старых гістарычных крыніцах у самых розных формах: Weltae, Weletabi, Wiltai і д. т. п. [71]).

Таксама добра вядома, што велетаў называлі яшчэ і ваўкамі і люцічамі. І гэтыя дзьве апошнія назвы ўжываюцца ў навуковай літаратуры як сынонімы першай. Апрача вышэйпамянёных дасьледчыкаў можна яшчэ назваць Лелевеля [72]), Катлярэўскага [73]), Сапунова [74]) і шмат іншых, якія на основе першакрыніц карысталіся гэтымі назвамі.

А Нідэрле на сваім месцы адзначыў, што многія гісторыкі „у самым названьні „вэльты, „Οὐέλται“, бачылі толькі перакручэньне назвы Літвы, якое паўстала дзякуючы мэтатэзе, перастаноўцы. Так думаў, наколькі я ведаю, ужо Сестранцэвіч-Богуш, так К. Цэўс, у навейшым часе — Г. Пэрвольф“, — сьцьверджваў ён [75]), ды і Бруһнэр таксама [76]). Быць можа гэта цьверджаньне і самае слушнае. Прынамсі, проф. Бузук лічыць магчымым утварэньне з самой назвы велеты назвы люцічы. „Заўважым толькі, што і гэтую форму можна зьвязаць з праформай *u̯elt але з слабой ступеньню гэтага кораня: з *u̯ьlt магло зьявіцца u̯lut—>lut — у якой-небудзь з старых заходня-славянскіх гаворак, якія былі продкамі будучай чэскай мовы, падобна таму, як разьвілася чэск. žlut-y і т. пад.“ [77]) — пісаў ён нам. Ластоўскі лічыў усё гэта ўжо бясспрэчным, даводзячы, што „эпітэт іхняга найменьня: люты, даў пачатак гасударственнаму найменью — Літва, пераходзячы розныя стадыі: люты, лютвік, лютвяк, люцьвяк — ліцьвяк; люты, лютвін-літвін“ на аснове цьверджаньня, што „падобныя пераходы *ю* ў *і* вядомы ў словах: Лютавор — Літавор, Александр — Аліксандра і інш“ [78]). Згаджаючыся з гэтым, трэба адзначыць, разам з тым, што гэтыя люцічы, ліцьвіны, ніколі не азначалі той народ, які зараз называе сябе літоўцамі, а сваю старану Літвой. Нават на карце le Royaume de Pologne Parle Sr Robert de Vaugondy S Geog. ord. du Roi de S. M. Pol. Duc. de Lorr, et de Bar et de Akademie royal de Nancy a Venise Par Trançois Santini rue Ste Sustine pres la dite Eglise Ches M. Remondinii, старана сучасных літоўцаў называлася Duche de Samogitie; уласна-ж Літва ляжала на ўсход і поўдзень ад апошняй і звалася Grand duche de Lithuanie [79]).

Назвы люцічаў і ваўкоў паказаны ў першакрыніцах у самых розных формах: Luticii, Leutici, Ledndizi і д. т. п.; вълцы, вълчки, Wilken і д. т. п., падобна асноўнай іх назьве велеты [80]).

Назва волатаў упяршыню ўспамінаецца Птолёмэем, як ужо гаварылася, у форме Οὐέλται, у пераліку народаў эўропейскай Сармацыі і на карце яе [81]). На апошняй волаты зьмешчаны на паўднёвым узьбярэжжы тагочаснай вэнэдзкай затокі, а ў тэксьце Птолёмэй адначыў, што „узьбярэжжа ўдоўж вэнэдзкай затокі займаюць велеты“ [82]) на ўсход ад Віслы за вэнэдамі. Гэтыя кароткія весткі ня толькі не вызначалі дакладна стараны волатаў у Птолёмэеў час, г. зн. у 2 сталецьці, але на доўга перарваліся.

Толькі ў пачатку 9 сталецьця аб іх пісалі ў розных нямецкіх летапісах. Ад пазьнейшага часу з паловы 9 да канца 11 сталецьця сьведчаньні першакрыніц аб волатах даволі шматлічныя [83]). Усе яны гавораць аб волатах, як аб надзвычайна магутным народзе, называючы іх велетабамі, вільцамі і люцічамі ў розных формах гэтых слоў. Так, Эйнгард пісаў, што ля „паўднёвага берагу жывуць славяне, айсты і розныя іншыя народы, сярод якіх самыя галоўныя велетабы“, якія самы сябе завуць апошнім імем, а франкамі называюцца вільцамі [84]). Адам Брэменскі, гаворачы аб

BIBLIOTEKA NARODOWA

храбрасьці вільцаў, адзначыў, што яны леўтыкамі (люцічамі) яшчэ называюцца. Гэта-ж адзначаў і Гельмальд [85]) і іншыя.

Разам з тым усе яны — і Кароль Альфрэд [86]), Адам Брэменскі [87]) і Гельмальд [88]) і інш. вызначалі краіну волатаў значна заходней, чым Птолёмэй, а ўласна ў Памор'і ў Батавіі, у Брытаніі і галоўным чынам каля Одры. Праўда, географ равенскі ў сваім месцы ўспамінае раку Люту [89]) на ўсход ад Віслы, якая сваёй назвай нагадвае люцічаў, ды географ баварскі гаворыць, што „люцічы маюць 98 гарадоў“ [90]) дзесь пасярод славян рускіх, а Канстантын Парфірагэнэці, гаворачы аб месцапалажэньні „Харавоі блізка да Расіі“, адзначае, што месцапалажэньне „Іаўдзіертым мяжуе з мяйсцовасьцямі, што плацяць дань старонцы Расіі, с Ульцінамі, Драўляўнамі,

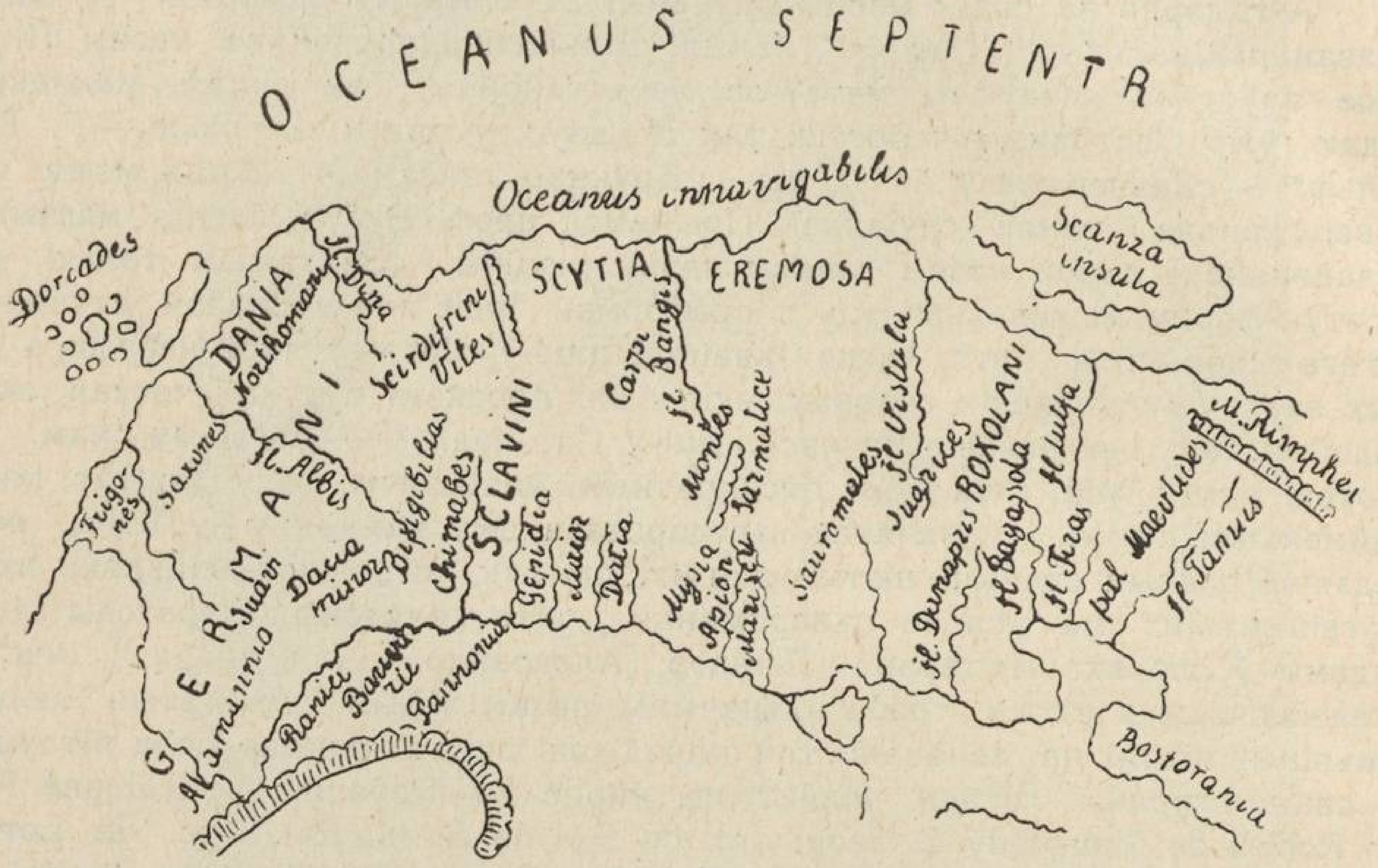

Карта з р. Лютай паводле географа равенскага

Ленцэніанамі і рэштай славян“ [91]). Але гэтыя весткі вельмі бедныя і могуць толькі нагадваць аб волатах дзесь каля драўлян, г. зн. недалёка ад птолёмэевых велетаў.

Амаль усе першакрыніцы сьведчаць аб тым, што волаты былі народам славянскага племені. Шафарык на сваім месцы прыводзіць цэлы шэраг цытат з гэтых першакрыніц, ад Эйнгарда да Длугаша [92]), якія навочна паказваюць прыналежнасьць волатаў да славян.

Ня гледзячы на гэта сярод навачасных пісьменьнікаў няма аднаэгоднасьці ў поглядах на этнографічную прыналежнасьць волатаў, а таксама на месца знахаджэньня птолёмэевых велетаў.

Гэта ў значнай меры залежыць ад таго, што Птолёмэй зьмясьціў сваіх волатаў там, дзе як лічыць большасьць спэцыялістых — Шафарык [93]), Нідэрле [94]), Забелін [95]), Сапуноў [96]) і інш., — спрадвеку жылі жмудзіны і латышы. А раз волаты зьмешчаны на месцы апошніх, то вельмі спакусьліва агаласіць іх літоўцамі, латышамі, або, нават, фінамі. Так і прабавалі рабіць шэраг дасьледчыкаў, як напр., Мюленгоф, Росіна, Пэрвольф і інш [97]). З імі згаджаўся і Весялёўскі, лічачы волатаў айстамі. Для гэтага яму прышлося ўтварыць тэорыю, згодна якой імя волатаў — айстаў было перанесена на славянскія народы ля Одры [98]).

Процілеглага погляду трымаецца школа Шафарыка. „Ніводнага з гэтых зданьняў ня лічу я за пэўнае, за праўдзівае, і настойліва прытрымоўваюся тлумачэньня, якое даў Шафарык, а да яго ўжо іншыя“, пісаў Нідэрле [99]). Але разам з тым ён лічыў канечна патрэбным выправіць Птолёмэя і яго карту з тым, каб зьмясьціць Птолёмэевых волатаў заходней на Віcьле. „Я думаю, — казаў ён, — што вельты ўжо тады сядзелі каля ніжняй Віслы і што Птолёмэй дзеля таго толькі пасунуў іх далёка на ўсход, што расьсяленьне вэнэдаў паміж Балтыцкім морам і Карпатамі ён зразумеў конкрэтна і пад рад“ [100]). „Я пераконаны, — сьцьверджваў далей ён, — што птолёмэевы волаты — славянскае племя велеты — люцічы“ [101]). Забелін-жа, не адмаўляючы існаваньня птолёмэевых волатаў каля Нёману [102]), у процівагу думцы Нідэрле аб тым, што волаты ад Віслы распаўсюдзіліся на заход да Орды [103]), лічыць, што гэтыя птолёмэеўскія волаты прышлі сюды з-пад Одры і былі тутака колёністымі [104]).

Але, мне здаецца, што пасьля працы Шафарыка няма патрэбы выпраўляць Птолёмэя і ўтвараць неверагодную тэорыю колёнізаваньня волатамі Нёманшчыны і б. Русі з заходу. Супярэчнасьць існаваньня волатаў на тэрыторыях спрадвеку занятых літоўцамі-жмудзінамі і латышамі Шафарык ухіліў тым, што волаты суседзілі з імі [105]) пасьля заваяваньня волатамі балтыцкага ўзьбярэжжа ля Нёману [106]) і, быць можа, нават у Птолёмэеў час зьяўляліся тамака пануючымі колёністамі, не складаючы большасьці. Заваяваньне-ж адбывалася не з-пад Одры, а з глыбі нёманскага краю. „У часе Птолёмэя мы знаходзім, што славянскія велеты або люцічы выгналі готаў з Бальту“, — кажа Шафарык. „Але гэтыя-ж велеты, — сьцьверджвае ён далей, — былі яшчэ зусім невядомы Плінію і Тацыту, жывучы тады глыбока пасярод краю, званага Вількамір, у сучаснай віленскай губэрніі“ [107]). Наогул троцкі, вількамірскі і віленскі край Шафарык лічыў прарадзімай волатаў, [108]) зусім слушна адзначаючы, што жмудзінскія паселішчы ў гэтых мясцох зьявіліся толькі каля паловы 13 сталецьця [109]). Вось з гэтага краю, як убачым зараз даволі пашыранага на поўдзень і ўсход, і адбываўся колёнізацыйны рух волатаў на заход [110]) і на ўсход [111]). Так, гаворачы пра палабскіх славян, Шафарык лічыў, што яны „наогул кажучы, вышлі з гэтага краю, які пашыраецца ад Одры цераз Віслу да самай Заходняй Дзьвіны і Бярозы“ [112]) з аднага боку і да Прыпяці з яе прытокамі — з другога [113]). Разам з тым ён-жа правільна адзначаў, што з радзімы волатаў выходзілі толькі лішкі насяленьня, ваяўнічыя дружыны і моладзь, а ня ўвесь народ [114]). Таму пазьней на гэтай тэрыторыі ўпаміналася яшчэ назва люцічаў, а таксама некаторыя племянныя назвы волатаў [115]). Адначасна з вызначэньнем краю птолёмэевых волатаў Шафарык падкрэсьліў і бясспрэчнасьць іх прыналежнасьці да славян. „Што велеты былі, па паходжаньні і мове сваёй, славяне, гэта можна давесьці больш, чым трэба, не адно яснымі сьведчаньнямі летапісцаў сярэдніх вякоў, але таксама і разборам асабовых і мясцовых назваў іх, чыста славянскіх“, — констатаваў ён [116]).

Гільфэрдынг таксама лічыў волатаў славянамі [117]). З Шафарыкам-жа згаджаліся і Лелевэль [118]) і Катлярэўскі [119]) і інш., а Буслаеў [120]), Тышкевіч [121]) і г. д. сьцьверджвалі існаваньне птолёмэевых волатаў на тэрыторыі паміж Дзьвіной, Дняпром, Нёмнам і Прыпяцьцю новымі фактамі.

Гістарычных вестак пра волатаў на тэрыторыях паміж Нёманам, Дняпром, Дзьвіной і Прыпяцьцю амаль зусім няма. Гэта тлумачыцца як мірным жыцьцём іх у той час [122]), так і адсутнасьцю ўласнага летапісаньня [123]). Старажытныя пісьменьнікі цікавіліся больш за ўсё войнамі, ды занадта далёка былі ад волатаў для таго, каб дакладна ведаць іх жыцьцё

і пра яго пісаць. Але, чым больш народ волаты множыўся тутака, і, чым больш пашыраўся іх гандаль, — тым больш яны адчувалі патрэбу ў новых землях і выхадзе да мора, і тым больш налічваліся адважных і гатовых пайсьці на новыя месцы, а да таго былі самыя зручныя шляхі да мора—Нёман і Дзьвіна. І вось у апошняй чвэрці (174-182) другога сталецьця сучаснае эры волаты, дзякуючы Птолёмэю, вядомы як насельнікі балтыцкага ўзьбярэжжа, магчыма, ад Дзьвіны да Віслы. Зразумела, як гаварылася вышэй, асноўная маса волатаў заставалася ў сваёй радзіме, але з часам там запанавала новая назва яе як народу. Таму гістарычныя весткі пра яе пад назвай волатаў птолёмэевым часам і абрываюцца.

Узьбярэжныя волаты яшчэ пэўны час вядомы як гандляры з самымі далёкімі краямі [124]). Але хутка гістарычныя весткі пра волатаў сталі зьвязвацца амаль выключна з волатамі, якія былі славуты ля Одры з 5 да 12 сталецьця, у Батавіі, на фрыскім беразе і паміж рукавамі Рэйну — у 6-8 сталецьці і ў Брытані — у 5-6 сталецьці, а таксама ў краі, што зваўся немцамі Вяліда [125]).

Волаты, як гаварылася, занялі Балтыцкае ўзьбярэжжа каля 180-215 г. і ўжо паміж 200-400 г. г. былі сталымі насельнікамі старых вэнэдзкіх славянскіх земляў на правым беразе Одры, а ў пачатку 5 сталецьця пачалі разам з іншымі народамі славянскімі адваёўваць землі за Одрай. І ўрэшце з 8 да 12 сталецьця, заходнія волаты добра вядомы сваім супраціўленьнем хрысьціянству і войнамі як з немцамі, так і з суседнімі славянскімі народамі, аж да поўнага анямечаньня і фізычнага зьнішчэньня іх у канцы 12 — пачатку 13 сталецьця.

Заходнія волаты, займоючы паказаную вялізную тэрыторыю, складаліся з шэрагу пляменьняў. Племя ранаў займала выспу Рану; племя велінцаў ці валінцаў — выспу Волін; племя цераспенянаў жыло каля р. Пены, паміж ёю і морам; племя хіжанаў аба кішанаў каля р. Ракітніцы; племя доленцаў або доленчан—каля возера Долен і ракі Доленцы; племя ратараў займала мясьцовасьць на поўдзен ад р. Пены за Доленіцай; племя укран жыло па р. Укры каля племя рачан; племя стадаран або гавалян сялілася ля р. Гавалы; племя бражан ці брыжан — на беразе Лабы; племя марычан — каля возера Марца; племя плонаў або блонаў — паміж р. р. Плонай, Гавалай, Нутай і Сербітам; племя семчычаў — на р. р. Стрэме і Лабе і племя лексічаў або лякусічаў — паміж Гавалай і Лабай і інш. [126]). Называючы гэтыя пляменьні заходніх волатаў, Шафарык гаварыў, што наогул трудна дакладна вызначыць іх племянны склад [127]). Паказаньні сучасьнікаў пра волатаў і іх пляменьні на заходзе даволі багатыя і шмат якімі новачаснымі пісьменьнікамі, ім разам з іншымі палабскімі славянскімі народамі прысьвечаны спэцыяльныя монографіі: История балтійских славян А. Гильфердинга (Собрание сочинений А. Гильфердинга. Том четвертый, СПБ 1874), Полабскія славяне А. Павинского (СПБ 1871), Древности права балтійских славян А. Котляревского (Прага 1874), Книга о древностях и исторіи поморских славян в XII веке (Сборник отделенія русскаго языка и славесности императ. академии наук т. 39, СПБ 1891) і інш.

2.

Як ужо гаварылася, народ волатаў ня ўвесь высяліўся з тэрыторыі, што паміж Нёманам, Дняпром, Дзьвіной і Прыпяцьцю. Асноўная маса яго засталася тутака, захаваўшы на пэўны час назву люцічаў або лучан і інш. племянныя назвы. Ды і ўльціны Константына Парфірагэнэці каля валынцаў і драўлян нагадваюць велетаў — волатаў [128]). Разам з тым паасобныя пляменьні волатаў маглі выйсьці і пасяліцца ў новых землях ня з усім

сваім народам, а сярод іншых, родных ім, славянскіх народаў: бодрычаў, сербаў і г. д.[129]). А гэта дазваляе знайсьці пасярод заходніх волатаў і інш. тагочасных славянскіх народаў на захадзе пляменьні, назвы якіх былі вядомы і ў старых землях волатаў. Так, крывічы жылі на Дзьвіне і верхавінах Дняпра і сярод заходніх волатаў[130]), а драгавічы[131])—паўднёвей крывічоў аж да Прыпяці і сярод тых-жа заходніх волатаў[132]). Пеняны, што жылі па р. Пене, прытоку Прыпяці, у якім краі ёсьць горад Пенск і вядомая сярод мясцовага насяленьня пенева магіла[133]), далі назву рэчцы Пене сярод заходніх волатаў і зваліся тамака церасьпенянамі[134]). Назва драў-

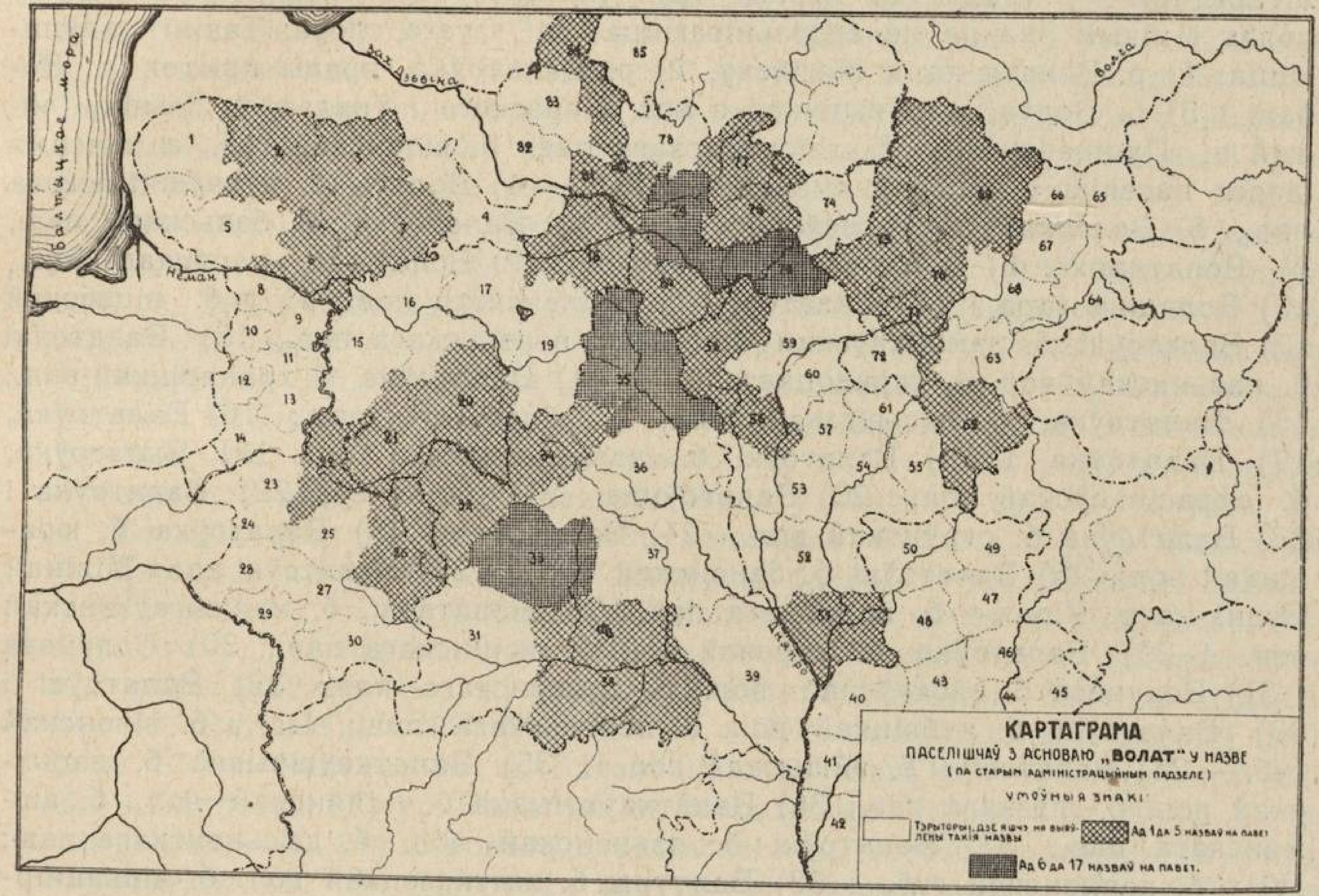

Картаграма паселішчаў з асноваю волат у назьве [паводле даных даведачнай літаратуры].

лян вядома была і тутака і сярод бодрычаў[135]). Жыцічы насялялі ваколіцы возера Жыт і жупу сярод палабскіх сербаў[136]) і г. д.

Побач з гэтым слова, як відаць, трывалей за рэч, якую яно азначала[137]) і паміж народам і зямлёй якую ён засяляў існуе моцная сувязь[138]), чаму і памяць аб волатах захавалася ў мясцовых народных географічных назвах[139]) і асабовых іменьнях[140]). На такія перажыткі існаваньня волатаў паказвалі ў свой час самыя розныя дасьледчыкі: Шпілеўскі[141]), Забелін,[142]), Татур[143]), Шэпінг[144]), Арлоў[145]) і інш. Праўда, шмат якія з гэтых назваў могуць азначыць агульную аснову ўтварэньня славянскіх назваў або простае перайманьне ці адлюстраваньне пэўных гістарычных фактаў у вуснай народнай творчасьці[146]) і колёнізаваньне, але вялікая колькасьць іх, згрупаваная на пэўнай тэрыторыі можа служыць бясспрэчным довадам[147]). І шмат дасьледчыкаў прыводзілі ў сваіх працах пералік географічных назваў, якія даводзілі існаваньне волатаў на тэрыторыі паміж Дзьвіной, Дняпром, Прыпяцьцю і Нёманам, а таксама ў тых мясцох, куды яны адсюль выходзілі. Гэта рабіў Шафарык[148]), Тышкевіч[149]), Весялоўскі[150]), Шпілеўскі, Забелін і інш.[151]). Але яны, бясспрэчна, ня вычарпалі ўсіх ма-

тар‘ялаў, якія нават пры сучасным стане вывучанасьці цікавых для нас тэрыторый наўрад ці могуць быць вычарпаны.

Назва волатаў падобна назьве валатовак спатыкаецца ў шэрагу старасьвецкіх докумэнтаў 15-18 сталецьця, азначаючы або географічныя об‘екты; р. Волта, Валатоўск і інш., або ўласныя іменьні, прозьвішчы і мянушкі людзей: Волат, Валатоўнік, Волант і інш.[153]), мяняючы часам паасобныя гукі, а часамі — цэлыя часткі слова, быць можа, па віне пісароў.

Але назва волатаў захавалася ня толькі ў старасьвецкіх докумэнтах, але і ў жывых сучасных назвах рэк і паселішчаў. Дзякуючы надзвычайнаму багацьцю гэтых назваў, я выбраў з адпаведнай даведачнай і апісальнай літаратуры[154]) толькі тыя назвы, якія маюць у сабе бясспрэчную аснову волат і нічым значна не адрозьніваюцца ад гэтага слова. Такімі зьяўляюцца: 1) р. Волата каля Магілеву, 2) р. Валатоўка, правы прыток р. Вобалі і 3) р. Волта, што выцякае з воз. Цярэскага і ўпадае ў Дзьвіну ніжэй в. Пуцілаўшчыны б. дзісьненскага пав. б. віленскай губ., а таксама шэраг паселішчаў: I. у б. смаленскай губ. — 4) Волаты б. духаўшчынскага пав., 5) Волаткава б. рослаўскага пав., 6) Валатоўка б. бельскага пав., 7) Волатчанкі, 8) Волаты на перавозе і 9) Волаты б. парэцкага пав., 10) Волаціна гара і 11) Валатоўск б. смаленскага пав.; 11 у б. віцебскай 12) Валатоўкі б. дамінікаўскай вол. был. нэвельскага пав., 13) Валатоўкі б. казьянскай вол. б. гарадоцкага пав.; 14) Валатоўка, б. храпавіцкай вол., 15) Валатоўка, б. лосьвідзкай вол., б. віцебскага пав.; 16) Валатоўка, 17) Валатоўка і 18) Валатоўкі б. вазьнясенскай вол., 19) Валатоўка, б. ефрасіньеўскай вол., 20) Валатоўнае, 21) Валатнёў, 22) Валатоўка і 23) Валатоўка б. струнскай вол., 24) Валатоўка і 25) Валатоўка б. юравіцкай вол., 26) Валатоўкі б. банонскай вол., і 27) Валатоўкі каля Мілінай Рудні на р. Ушач — б. полацкага пав., 28) Волатава, б. мар‘енгаўзэнскай вол. і 29) Валатоўка б. істрскай вол. б. люцінскага пав., 30) Волуцева і 31) Волуцева б. зябкаўскай вол., б. дрысенскага пав.; 32) Валатоўкі і 33) Валатоўкі б. кубліцкай вол. б. лепельскага пав.; III. у б. віленскай губ. — 34) Валатовічы б. эйшыскай вол. і 35) Валаткаўшчызна б. васілішскай вол. б. лідзкага пав.; 36) Валаткаўшчызна б. палянскай вол., б. ашмянскага пав.; 37) Валатоўкі б. язьненскай вол. б. дзісьненскага пав.; IV. у б. ковненской губ. — 38) Валтуны б. жмуйдзецкай вол. б. вількамірскага пав.; 39) Волатканцы б. крокскай вол. б. ковенскага пав.; 40) Волаткішкі б. рэмігольскай вол. б. панявескага пав.; 41) Волаткайце б. кір‘янаўскай вол., і 42) Волатканцы б. скемскай вол. б. шавельскага пав.; V у б. магілеўскай губ. — 43) Волатава б. гомельскай вол. гомельскага пав.; 44) Валатоўская вул. ў Гомелі; VI. у б. горадзенскай губ. 45) Волтава (воўтаво) б. кастравіцкай вол. б. слонімскага пав. і 46) Волатына б. багародзіцкай вол. б. горадзенскага пав.; VII. у б. менскай губ.—47) Волаты б. цараўскай вол. 48) Войлатава, 49) Волатава, 50) Волатава, 51) Волатава, 52) Волатава і 53) Волатава б. старобінскай вол. б. слуцкага пав.; 54) Волатава б. зачыскай вол., 55) Валатоўкі б. красналукскай вол. і 56) Валатоўкі б. валасевіцкай вол. б. барысаўскага пав. Побач з гэтым ёсьць шэраг назваў, якія нагадваюць сабою старую форму — велеты (Велятоўка 1, Велятоўка 2, Велятоўка 3 б. тураўлянскай вол. б. полацкай пав. б. віцебскай губ.; Велетава і Велетава б. ярэміцкай вол. б. наваградзкага пав., Веляціна б. якшыцкай вол. б. ігуменскага пав., Веляцін б. мікуліцкай вол. б. рэчыцкага пав., Веляцічы і Веляцічы б. вяляціцкай вол. б. барысаўскага пав., Веляцічы і Веляцічы б. лемяшэвіцкай вол. і Велута б. лунінскай вол. б. пенскага пав. б. менскай губ. і інш. (пар. велецкая граніца— „Историко юридическіе матаріалы“, вып. 25, ст. 196, 201), а таксама форму

вільціны (Вільцін, Вільпін і Вільцін б. крэйцбурскай вол. б. дзьвінскага пав., Вільцін б. дамапольскай і Вільцаны б. міхалаўскай вол. б. люцынскага пав. б. віцебскай губ.; Вальціны б. друйскай б. дзісьненскага пав. б. віленскай губ.; Вельці б. радзівіліскай вол. б. шавельскага пав. б. ковенскай губ. і інш.), сьцьверджваючы разам дапушчэньне Весялоўскага аб тым, што сьляды старажытных волатаў захаваліся і каля Дзьвіны[155]).

Апрача ўсіх гэтых назваў, паведамленьні на анкету аб волатах выявілі шэраг невядомых у адзначанай літаратуры паселішчаў, а таксама ўрочышчаў і іншых географічных об'ектаў у межах сучаснай Беларускай савецкай соцыялістычнай рэспублікі і па-за межамі яе, а ўласна: I. аршанская акруга: а) амсьціслаўскай раён: 57) Валатоўскі арэшнік ля в. Бабінічы таршчынскага сс.; 58) р. Валатоўка; 59) Волатаў камень ля Амсьціславу; б) багушэўскі раён: 60) Волатаў роў ля Забор'я; в) дрыбінскі раён: 61) ур. Валатуны; г) круглянскі раён: 62) поле Валатоўшчына ля в. Ахімкавіч і каменіцкага сс. і 63) Волатаў камень на ім; д) расьнянскі раён: 64) Волатаў камень ля камуны „Пахар“ расьнянскага сс.; е) талачынскі раён: 65) в. Валатоўка, воўкавіцкага сс.; 66) в. Валацішча, славенскага сс.; ж) чарэйскі раён: 67) ур. Валатоўкі, заборскага сс., 68) гара Валатоўкі каля в. Забор'е, заборскага сс. 69) в. Валатоўкі калодніцкага сс. 7) гара Валатоўка ля в. Антапольля; 71) луг Валатоўкі ля в. Белай Дубровы, сьлідчанскага сс.; II. бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 72) Волатавы грады ля х. Старонка, карытнянскага сс. 73) ур. Волаткі ля в. Убалацьце карытнянскага сс., 74) Волатаў камень ля х. Старонка карытнянскага сс.; б) бабруйскі раён: 75) р. Валатоўшчанка ў асаўскім сс., 76) за клм. 3 ад в. Папоўшчыны, мышкаўскага сс. сенажаць Волаты, 77) ур. Волат каля в. Цялуша, цялускага сс., в) жлобінскі раён: 78) ур. Сасновы Волат ля в. Піравічы; г) клічаўскі раён: 79) балота Волатаў ля в. Закуцьце, наталаўскага сс.; д) парыцкі раён: 80) урочышча Волата ля. с. Дабравольшчыны дабравольскага сс.; е) рагачэўскі раён: 80) лясныя балотцы Валатоўка, 82) Валатоўка і 83) Валатня ля в. Ліскі пабалаўскага сс.; ж) слуцкі раён: 84) в. Валаты; 85) в. Валаточкі цараўскага сс.; з) старобінскі раён: 86) в. Валаты; 87) ур. Волатава ля Задражава мазурскага сс., 88) в. Волаты зажэвіцкага сс., 89) в. Волаты дарасінскага сс., 90) Волат-камень ля Пагоста пагосцкага сс.; III. Віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 91) Валаткі в. хвашнянскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 92) балота Валатоўкі, 93) поле Валатоўка каля в. Лапы біклоскага сс., 94) лес Валатоўскі каля в. Казакі чаркаскага сс.; в) віцебскі раён: 95) Волатавы мост ля Лосьвіды; 96) ур. Валатоўскі ля в. Курыліна, 97) в. Валатоўка войтаўскага сс., 98) ур. Валатоўкі і 99) х. Валатоўкі ля в. Дзякуны, 99) в. Валатоўкі заронаўскага сс.; 100) хутар Валатоўка каля Бальшых Летцаў; г) высачанскі раён: 101) х. Валатоўкі высачанскага сс., 102) Волатаў камень ля Шаўкунова. 103) в. Валатовічы; д) гарадоцкі раён: 104) в. Валатоўкі нова-вайханскага сс., 105) х. Валатоўкі казьянскага сс., 106) в. Валатоўкі мішнеўскага сс., гара Валатоўка ля в. Лагушчанкі маскіліняцкага сс.; 107) балота Валатоўкі ля в. М. Кашо маскалініцкага сс., 108) в. Волаты аляксандраўскага сс.; 109) поле Валатоўкі ля в. Кажамякі кузьмінскага сс., 110) балота Валатоўкі ля в. Рыбакі ново-вайханскага сс.; л) лёзьненскі раён: 111) в. Валуціна; 112) в. Валатоўкі, 113) ур. Волатава ля в. Гладанькі гладаньскага сс., 114) Волатаў камень на ім; е) межанскі раён: 115) в. Валатоўкі каля в. Мяжы; 116) ур. Валатарня, ля Вышадак вышадзкага сс.; 117) ур. Валатоўкі вышадзкага сс.; ж) сянскі раён: 118) ур. Валатоўка ля в. Броўкі; з) сіроцінскі раён: 119) в. Валатоўкі валатоўскага сс., 120) лес Валацьвянскі лаўжанскага сс.; 121) яма Бяздонная Валатыня

лаўжанскага сс., 122) р. Валатоўка лаўжанскага сс.; 123) камень Валатнік ля в. Варанькі лаўжанскага сс., 124) ур. Валатоўкі ля в. Валатоўкі валатоўскага сс.; і) сураскі раён: 125) х. Валатоўкі краўцоўскага сс., 126) ур. Валатоўкі каля Новікаў марчонскага сс.; к) чашніцкі раён: 127) ур. Валатоўкі чашніцкага сс.; IV гомельская акруга: а) веткаўскі раён: 128) х. Волатава; б) гомельскі раён: 129) р. Валатоўка, 130) Волат-Камень ля Добруша; в) лоеўскі раён: 131) ур. Валат ля в. Дзінамеркі; г) рэчыцкі раён: 132) лес Волат; д) уваравіцкі раён: 133) р. Валатоўка, 134) Волатава дарога, 135) сенажаць Волат, 136) х. Валаток; д) хойніцкі раён: 137) ур. Валатоўкі ля в. Вялікі Бор; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 138) ур. Славінскі Волат, 139) лес Волат, 140) ур. Валатніковы востраў з 141) Валатніковым дубам лудчыцкага сс; 142) ур. Валатоўка ля Рыжкаўкі грудзінаўскага сс.; б) клімавіцкі раён: 143) Волат камень гразьнявецкага сс.; 144) хутар Валотня; 145) Валатоўскі вір на р. Астрэ хатавіцкага сс.; 146) ур. Валатухіна лаза ля в. Хатунь хатавіцкага сс.; 147) ур. Волаты ля в. Высокаў, красавіцкага сс., в) краснапольскі раён: 148) хут. Валатовічы кажамякінскага сс.; г) лупалаўскі раён: 149) в. Валатковічы; 150) камень Валатун; д) магілеўскі раён: 150) р. Валота, на ёй: 151) Волатавы гай; е) хоцімскі раён: 152) в. Валатоўка; ж) чэрыкаўскі раён: 153) дарога Валот грокаўскага сс., 154) вур. Валатоўкі ля Сячых губіншчанскага сс., 155) камень Волат ля Сячых, губіншчанскага сс., 156) узгорак Воўчы Волат у губіншчанскім сс., 157) Валатунова поле, ля Лабанаўкі лабанаўскага сс.; 158) Волатава балота шароеўскага сс., 159) Валацяны камень ля Шароеўка шароеўскага сс.; VI. мазырскага акруга: а) калінкавіцкі раён: 160) луг Завалатова ля Слабодкі; б) каралінскі раён: 161) ур. Валатоўка ля в. Рэмезы, 162) ур. Волатава ля Івашкавіч; в) лельчыцкі раён: 163) Волатава балота ля в. Зарубскае буйнавіцкага сс., 164) камень Волат лельчыцкага сс.; г) петрыкаўскі раён: 165) ур. Волатава ля Колкавіч, VII. менская акруга: а) барысаўскі раён: 166) в. Волатава, 167) Валатоўскія рэзы, 168) ур. Валатоўкі, 169) Волаткава поле, 170) ур. Валатоўскія; б) бягомльскі раён: 171) ур. Валаткоўшчына кадлубішчанскага сс.; в) грэскі раён: 172) хутар Волатаў; г) заслаўскі раён: 173) в. Валатоўкі бярэзынскага сс., 174) балота Валатоўкі ганусінскага сс., 175) ур. Валаточкі каля в. Гуі; 176) Валаткоўскі лес новадворскай дачы; д) ка-

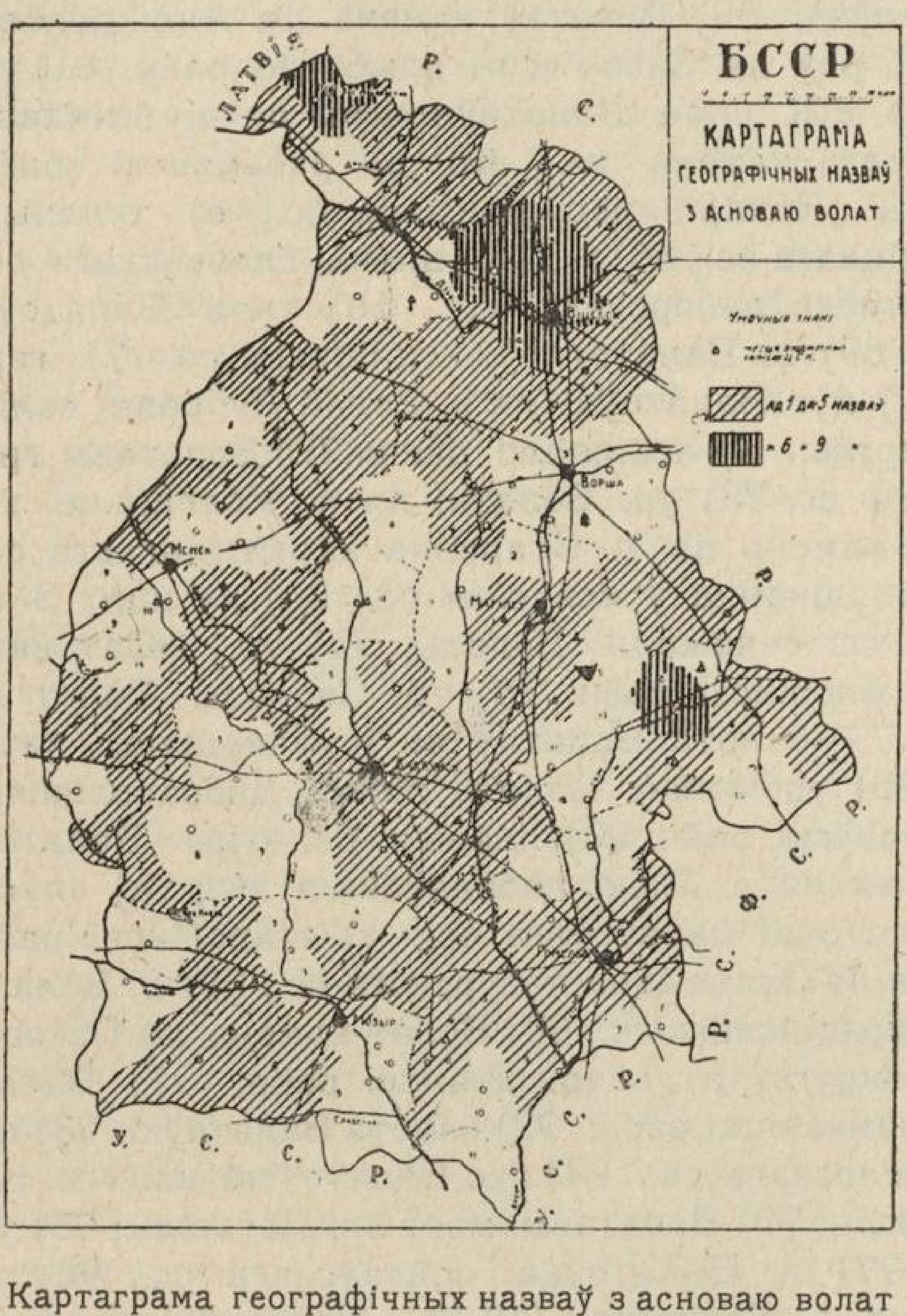

Картаграма географічных назваў з асноваю волат паводле экспэдыцыі і анкеты 1928 г. [без паказаных у папярэдняй].

пыльскі раён: 177) Волатава палянка евангелівіцкага сс.; е) лагойскі раён: 178) ур. Волатавы Магілы каронскага сс., 179) ур. Валатоўкі ля Моладзі чаркаўскага сс.; ж) пухавіцкі раён: 180) дуб Волат на пашы Ступічныня ля Цешкава турынскага сс.; 181) Камень волат тамсама; з) сьмілавіцкі раён: 182) камень Волат ля в. Зазерка пярэжырскага сс.; і) халопеніцкі раён: 183) в. Валатоўкі; 184) х. Валатова жортайскага сс.; к) чэрвенскі раён: 184) ур. Валаткоўшчына ля Градно раваніцкага сс.; 186) х. Валадута раваніцкага сс.; VIII. полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 187) ур. Валатоўкі ля в. Вількелева, задзежанскага сс.; 188) ур. Валатоўкі ля Вялікага сяла кісялёўскага сс.; 189) ур. Валатоўкі ля Максімава 190) ур. Валатоўкі ля Сямёнава, 191) ур. Валатоўкі ля Задзежжа, 192) ур. Валатоўка ля ўр. Ўзвышша сухарукаўскага сс., 193) ур. Валатоўка ля в. Старасельле, 194) ур. Валатоўкі на мяжы в. в. Фянькі коханаўскага сс. і Бузава дрысенскага р. 195) ур. Валатоўка ля Кахановіч; б) ветрынскі раён: 196) в. Валатоўкі заскорскага сс; 197) глыбь Валатоўка на р. Начы каля в. Углы; 198) р. Валатоўка заскорскага сс.; 199) х. Валатоўкі ветрынскага сс., 200) Камень Волат ля Варонеч варонецкага сс., в) дрысенскі раён: 201) ур. Валатоўкі каркалецкага сс.; 202) лес Валатоўкі каркалецкага сс.; г) лепельскі раён: 203) Камень Волат ля Вялікага Забор'я, 204) х. Валатоўкі пад Красналукамі, 205) поле Валацішча, 206) ур. Валатоўкі весялоўскага сс.; 207). х. Волат весялоўскага сс.; д) полацкі раён: 208) ур. Валатоўскі юравіцкага сс., 209) в. Валатоўскі; 210) лес Валатоўскі, 211) х. Валатоўскі; е) расонскі раён: 212) в. Валатоўкі, 213) ля в. Чарэкаўкі дворыскага сс. у рэчцы камень Волат, 214) тамсама дуб Волат; IX з-за межаў БССР: 215) ур. Валатоўкі прыдруйскай вол. дзьвінскага пав.; 216) камень Волат каля в. Баяршчына панізоўскай вол. смаленскай губ.; 217) в. Волаты панізоўскай вол. смаленскай губ.

Такім чынам супроць 56 геаграфічных назваў з асновай волат зарэгістраваных папярэдняй літаратурай, мною выяўлена 158 новых такіх назваў толькі ў БССР. Як відаць яшчэ больш лік іх можна-б было адшукаць у заходняй Беларусі калі-б можна было правесьці там спэцыяльнае дасьледваньне.

Тыя-ж паведамленьні на анкету аб волатах выявілі, што прозьвішча з асноваю волат—Валатовіч, Валатун, Валатоўскі, Волатман, Волат, Валатавец, Валатыніна, Валатынскі, Валатарскі і інш.[193] ёсьць у наступных паселішчах і іх ваколіцах: 1 аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) г. Амсьціслаў, 2) в. Быкавічы хлышчаўскага сс.; 3) в. Малы Рой, 4) х. Занькаўшчына паціолтаўскага сс., б) багушэўскі раён: 5) з. Кемена какоўшчыўнскага сс.; в) горацкі раён: 6) Горкі; г) коханоўскі раён: 7) в. Пярэўлачня, 8) з. Падбярэзьзе сіманаўскага сс., 9) в. Межава алёнавіцкага сс.; д) круглянскі раён: 10) в. Рачча, 11) в. Ахімкавічы 1 каменіцкага сс., е) крупскі раён: 12) Красноўка сакаловіцкага сс., 13) в. 10 Кастрычнік крупскага сс.; ж) расьнянскі раён: 14) Камуна „Пахарь" расьнянскага сс.; з) талачынскі раён: 15) в. Славені славенскага сс., 16) м. Талачын, 17) в. Варанцэвічы воўкавіцкага сс., 18) 69 акол. 7 вуч. ст. Талачын; і) чарэйскі раён: 19) х. Асечана заборскага сс.; 11 бабруйская акруга; а) асіпавіцкі раён: 20) х. Старонка карытнянскага сс., 21) в. Малінаўка; б) бабруйскі раён: 22) в. Барбарава, сычкаўскага сс.; 23) в. Канстанцінаўка асаўскога сс., 24) в. Сьцярхі казлоўскага сс.; 25) в. Чарніца сычкоўскага сс., 26) в. Бабоўе асаўскога сс., 27) в. Уласавічы любоніцкага сс., 28) з. Яменск любаньскага сс., 29) в. Брожа брожаскага сс.; в) глускі раён: 30) в. Жукавічы і 31) в. Бярозаўка бярозаўскага сс., 32) з. Зацішша карпілаўскага сс., 33) в. Чыкілі казловіцкага

сс., 34) Прывароцьце, 35) з. Лучкі, 36) з. Бярэжкі, 37) Рудня карпілаўскага сс., 38) Гарадок гарадокскага сс., г) жлобінскі раён: 39) в. Піравічы пірэвіцкага сс., 40) в. Кругавец пірэвіцкага сс., 41) с. Старая Рудня ст.-руднянскага сс.; д) любаньскі раён: 42) м. Любань; е) парыцкі раён: 43) х. Трэмля любаньскага сс., 44) в. Высокі Поўк казлоўсоага сс., 45) в. Тур. Слабада туркаўскага сс.; ж) рагачэўскі раён: 46) в. Гарадзец прыбарскага сс;. 47) в. Асінаўка мяркулавіцкага сс.; з) слуцкі раён: 48) в. Бароўка мялешкавіцкага сс., 49) Серагі сераскага сс., 50) м. Слуцак, 51) в. Лучнікі ля Слуцку, 52) в. Квасьнічы цараўскага сс., 53) в. Малая Сьліўка казловіцкага сс., 54) в. Цараўцы цараўскага сс., 55) в. Панічы дарасінскага сс., 56) х. Крывая Хвоя амговіцкага сс., 57) в. Цёплая Дуброва амговіцкага сс., 58) в. Кляпчаны цараўскага сс., 59) м. Машыцы івань-агародніцкага сс., 60) в. Сьліва казловіцкага сс.; і) старадарoскі раён: 61) Пасека пасецкага сс.; к) старобінскі раён: 62) Круглы востраў старобінскага с., 63) Задражава мазурскага сс., 64) в.Крывічы, 65) Падоблачня старобінскага р., 66) Зажэвічы зажэвіцкага сс., 67) с. Сяльцо мяцявіцкага сс., 68) Быкава пагосцкага сс., 69) Пагост пагосцкага сс., 70) Карысьці пагосцкага сс., 71) Смольлева пагосцкага сс., 72) Цёсаў пагосцкага, 73) в. Волаты пагосцкага сс.; л) чырвона-слабодзкі раён; 74) Чаплічы чапліцкага сс.; 75) Рачкавічы малышэвіцкага сс., 76) Заўшыцы старчыцкага сс., 77) Бялевічы, 78) Малышэвічы малышавіцкага сс.; III. віцебская акруга: а) бешанкавіцкі раён: 79) Бачэйкава бачэйкаўскага сс., 80) Сьвіціна чаркаскага сс., 81) Лапы біклоскага сс.; б) віцебскі раён: 82) в. Путысініцкага сс., 83) Віцебск; в) высачанскі раён: 84) Шаўкунова, г) Гарадоцкі раён: 85) Казьяны казьянскага сс.; д) сянскі раён: 86) Зямковічы алексініцкага сс., 87) Машкі; е) сіроцінскі раён: 88) Лазоўка мішнеўскага сс.; чашніцкі раён: 89) в. Ступіна цяпінскага сс., 90) Жэрына лазукоўскага сс., 91) в. Іканкі дварэцкага сс., 92) Зарэчная Слабада чашніцкага сс.; IV гомельская акруга: а) брагінскі раён: 93) Мікулічы; б) будакашалёўскі раён: 94) Мутнае; в) веткаўскі раён: 95) Вераб'ёўка; г) гомельскі раён: 96) Баршчоўка; д) рэчыцкі раён: 97) Васілевічы, 98) Гарыводы, 99) Холмеч; е) уваравіцкі раён: 100) Варашылаў смычкоўскага сс., 101) Чабатовічы, 102) Альхоўка; ж) хойніцкі раён: 103) Хойнікі, 104) Загальская слабодка, 105) Вялікі Бор, 106) Храпкоў; з) чачэрскі раён: 107) Палесьсе; V. магілеўская акруга: а) клімавіцкі раён: 108) Клімавічы, 109) Востраў

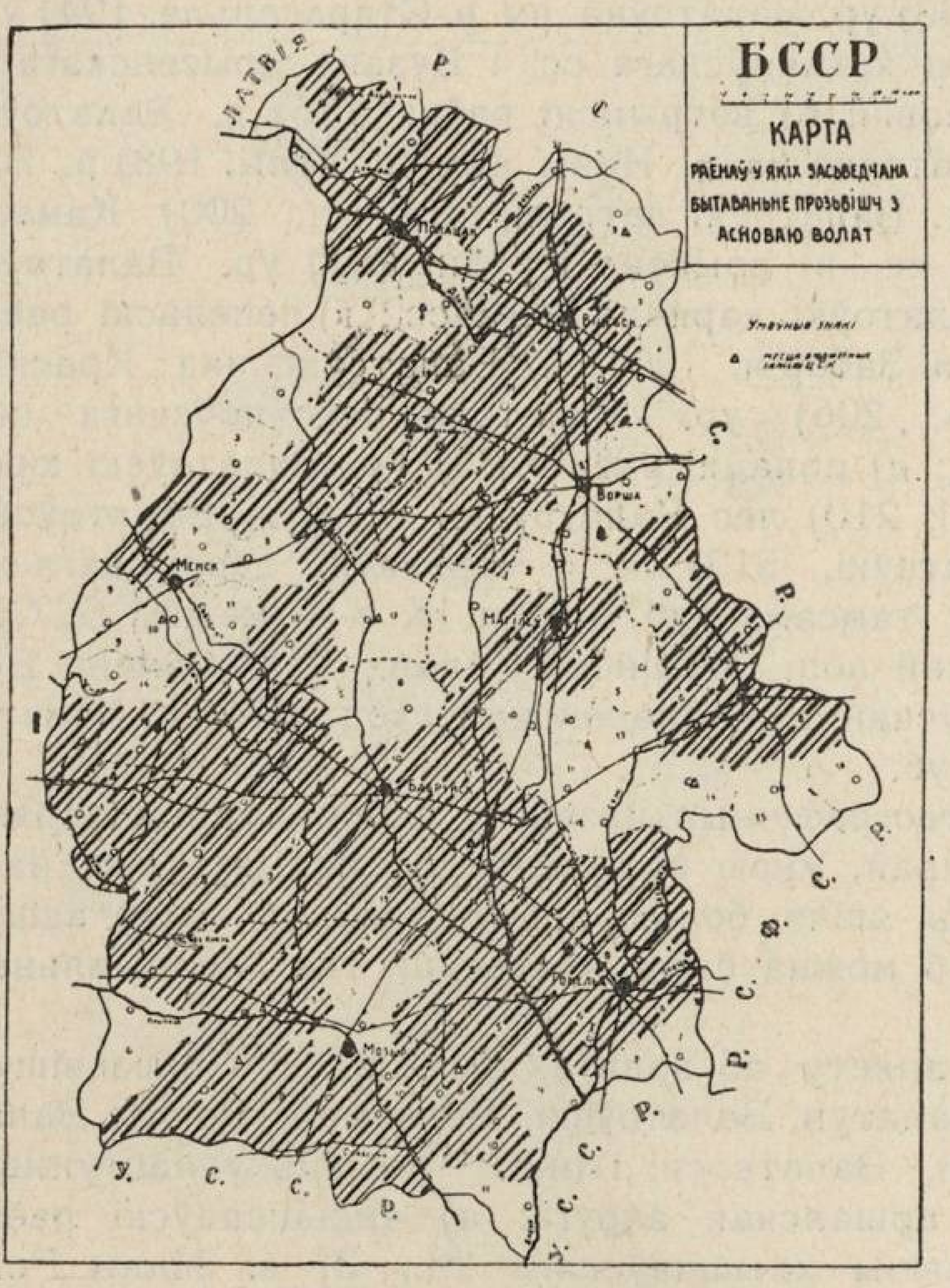

Карта раёнаў, у якіх анкетай і экспэдыцыяй 1928 г. засьведчана бытаваньне прозьвішч з асновай волат.

лазавецкага сс., 110) Аляксандраўка, 111) Зімніцы гусарскага сс.; б) крычаўскі раён: 112) Шаеўка; в) лупалаўскі раён: 113) Смолка хацкавіцкага сс., 114) Сухары лупалаўскага р., 115) Машанакі машанацкага сс.; г) магілеўскі раён: 116) Магілеў; д) чачэвіцкі раён: 117) Кавалёўка чыгірынскага сс., 118) Жмакі падсельскага сс., 119) Колбава чыгірынскага сс., 120) пас. імя Дзяржынскага грыбавецкага сс., 121) Падсёлы падсельскага сс.,) 122) Чачэвічы, 123) Боркі грыбавецкага сс.; е) чэрыкаўскі раён: 124) Лабанаўскага сс., 125) Шароеўка шароеўскага сс.; VI. мазырская акруга: а) азарыцкі раён; 126) Савічы савіцкага: б) жыткавіцкі раён: 127) Зорка; в) капаткевіцкі раён: ва ўсім раёне згодна вестак раённага таварыства краязнаўства, г) каралінскі раён: 129) Ельск; д) лельчыцкі раён: 130) Сініцкае поле сініцка-польскага сс.; е) нараўлянскі раён: 131) Нароўля; ж) петрыкаўскі раён: 132) Петрыкаў; з) юравіцкі раён: 133) Алексічы; VII. менская акруга: а) барысаўскі раён: 134) Барысаў, 135) в. Неманіца, 136) Углы, 137) Ракашыцы сямёнаўскага сс.; б) грэскі раён: 138) Боркі палікараўскага сс., 139) Апаліны палікараўскаг сс., 140) Рагі сялецкага сс., 141 Грэск, 142) Мусічы, 143) Вужа грозаўскага сс., в) заслаўскі раён: 144) Новы Двор нова-дворскага сс., 145) Манылы шаршунскага сс., 146) Кіршы заслаўскага сс., 147) Шубнікі барздынскага сс., 148) Казекава, гатавіцкага сс.; г) капыльскі раён; 149) Андросаўшчына вялешынскага сс., 150) Станькі евангсьлевіцкага сс.; д) лагойскі раён: 151) Лагойск, 152) Рудня лагойскага сс., 153) Якубавічы баравыя янушкаўскаўга сс., 154) Н. Радзевічы слабадзкога сс., 155) Гасьцілавічы лагойскага сс., 157) Моладзі чоркаўскага сс.; е) пухавіцкі раён; 158) Пухавічы; ж) халопеніцкі раён: 159) Ліпавец; з) чэрвенскі раён: 160) Градно раваніцкага сс., 162) Чарнава руднянскага сс.; VIII полоцкая акруга: а) асьвейскі раён: 162 Максімава; б) валынецкі раён: 163) Сьвіраўшчына галубоўскага сс., 164); в) Юзафова; в) ветрынскі раён: 165) Пяцюлёва ветрынскага сс.; г) лепельскі раён: 166) Свабодны Пахар стайскага сс., 167) Весялова весялоўскага сс.; д) полацкі раён: 168) Пошт юравіцкага сс., 169) Палесьсе юравіцкага сс.; е) расонскі раён: 170) Каранец парэцкага сс.

Даведачная літатура аб зямляўласьніках былых менскай, віцебскай, магілеўскай, віленскай, смаленскай і ковенскай губ. таксама сьведчыць аб існаваньні прозьвішча з асновай волат на тэрыторыях апошніх, але гэтых даных я не скарыстоўваю з тае прычыны, што яны могуць быць у некаторых, праўда вельмі нешматлічных, выпадках прыбылымі ў даную мясцовасьць з прычыны куплі ці насьледваньня зямлі.

Другая назва волатаў, люцічы, таксама захавалася ў старажытных докумэнтах, называючы або географічныя об'екты: Люта, Лютае, Лютангауз, р. Лютыніч, Лютава, Лютаўка, Лютыкі, Люцін, Лютагошча, Лютамля і інш., або іменьні, прозьвішчы, і мянушкі людзей: Лютастанскі, Лютаноўскі [157]), Люцік, Лютавор, Лютачэвіч і інш. [158]). Яны таксама, як і назва волатаў у напісаньнях выданых докумэнтаў часамі відазьмяняюць у сабе толькі гукі, часамі — цэлыя часткі слоў, як гэта відаць і з названых прыкладаў.

У сучаснай даведачнай і апісальнай літаратуры [154]) ёсьць таксама шмат географічных назваў з асноваю лют. Да іх належаць: 1) р. Лютынін, 2) воз. Лютавец б. асуньскай вол., б. дзьвінскага пав. б. віцебскай губ.; 3) р. Люціца, левы прыток р. Жыжца, прытока Дзьвіны; 4) р. Люцініца, правы прыток Дзьвіны; 5) р. Люціца, левы прыток Стыру, прытока Прыпяці; 6) р. Люцінка, правы прыток Бярозы нёманскай і 7) балота Люцень на р. Морач, а таксама шэраг паселішчаў: I у б. смаленскай губ.—8) Лю-

тая б. красьнінскага пав; II у б. віцебскай губ.—9) Лютчыцы б. гарадчэўскай вол., 10) Люцкі б. чарсьвяцкай вол. б. лепельскага пав.; 11) Люцішы б. пылдзенскай вол. і 12) Люцін б. люцінскага пав.; 13) Люцькава б. аляксандраўскай вол. і 14) Лютава б. полацкага пав.; 15) Люці б. Юхавіцкай вол. б. дрысенскага пав.; 16) Лютаўцы б. асуньскай вол. б. дзьвінскага пав.; 17) Лютаўка б. рэжыцкага пав.; 18) Люцікі б. руднянскай вол., б. гарадоцкага пав.; 19) Люціха б. долыскай і 20) Люцькава б. кубецкай вол., б. нэвельскага пав.; III у б. ковенскай губ.—21) Люткуны б. лігумскай вол. і 22) Лютыкі б крупяўскай вол. б. шавельскага пав.; 23) Люткайце б. батоцкай вол. б. расіенскага пав.; 24) Люцюны б. курклеўскай

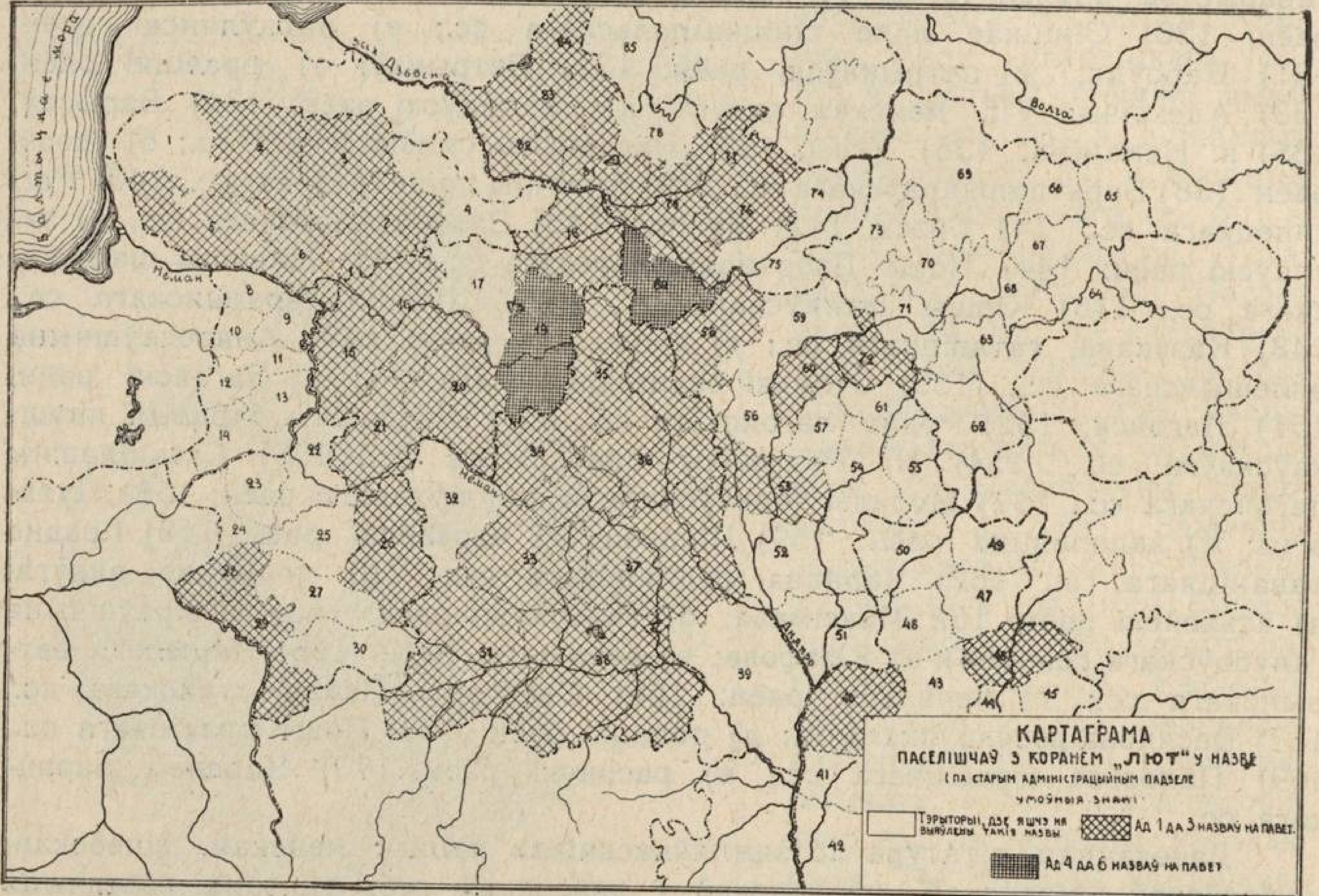

Картаграма паселішчаў з коранем лют— у назьве [паводле даведачнай літаратуры].

вол. б. вількамірскага пав.; 25) Люткуны б. разалінскай вол. б. панявескага пав.; 26) Люткуны б. янаўскай вол. б. ковенскага пав.; IV у б. віленскай губ.—27) Люціца, б. пліскай вол., б. дзісьненскага пав.; 28) Люташ б, вішнеўскай вол. б. ашмянскага пав.; 29) Люцішкі б. дубіцкай вол. б. лідзкага пав.; 30) Лютаны б. жыжморскай вол.; 31) Люценішкі б. высокадворскай вол. троцкага пав.; 32) Лютыка б. падбярэскай, 33) Люціны і 34) Люцяны б. немянчынскай вол. б. віленскага пав.; 35) Люцін, 36) Люцін, 37) Люцін, 38) Люцін і 39) Люцін б. германіскай вол. і 40) Люцевівы б. княгініцкай вол. б. вілейскага пав.; V у б. горадзенскай губ. — 41) Люцічы б. райскай вол. б. бельскага пав.; 42) Люта б. лышчыцкай вол. б. берасьцейскага пав.; 43) Лютыш б. пяскоўскай вол. і 44) Люцьвіны б. курылавіцкай вол. б. слонімскага пав.; VI у б. менскай губ. 45) Люцін, 46) Падлюціі б. цытвянскай вол., 47) Сталютава б. сьмілавіцкай вол. б. ігуменскага пав.; 48) Лютавічы; 49) Лютавічы б. вызьнянскай вол. б. слуцкага пав.; 50) Люцінка і 51) Люцінка б. пяршайскай вол. б. менскага пав.; 52) Люцінава б. лагойскай, 53) Люцец і 54) Люцец б. красналукскай

вол. б. барысаўскага пав.; 55) Люцін і 56) Лютае б. пенскага пав. 57) Люцін б. бацэвіцкай і 58) Люціна б. сьвіслацкай вол. б. бабруйскага пав.; 59) Залюцічы б. ленінскай вол. і 60) Залюцьце і 61) Залюцьце б. лахаўскай вол. б. мазырскага пав.; VII у б. магілеўскай губ.—62) Люцін б. прапойскай вол. і 63) Люткава б. глускай вол. б. быхаўскага пав.; 64) Люціна б. маслакоўскай вол. б. горкаўскага пав.; 65) Лютыя б. абчускай вол. б. сянскага пав.; VIII чарнігаўскай губ. — 66) Люты і 67) Люты сярэдзіна-будзкага раёну ноўгарад-северскай акругі; 68) Лютаўка сноўскага раёну, 69) Лютаўка сіняўскага раёну; 70) Люцеж тупічэўскага раёну сноўскай акругі.

Апрача памянёных, паведамленьні на анкету выявілі наступныя назвы географічных об'ектаў з асноваю лют: 1 аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: Люцічы, Лютня; б) дубровенскі раён: 71) Люцічы; 72) р. Лютына; в) капыскі раён: 73) Люціны якаўлевіцкага сс., 74) Алюты; 75) ур. Люцкавічы аляксандраўскага сс.; г) талачынскі раён; 76) ур. Люцькавы ля Баранцэвіч воўкавіцкага сс., 77) ур. Люты ля Талачына; 78) Люта ля Славен; д) чарэйскі раён: 79) в. Люты абчускага сс., 80) Люцявінка заборскага сс.; II бабруйская акруга: а) бабруйскі раён: 81) в. Люцін; б) жлобінскі раён: 82) ур. Люці казіміраўскага сс.; в) клічаўскі раён: 83) в. Люціна; г) парыцкі раён: 84) ур. Люткаў ля Чыркавіч чыркаўскага сс., 85) в. Лютгардаўка; д) рагачэўскі раён: 86) ур. Лютаўка пабалаўскага сс., 87) ур. Палюта пабалаўскага сс.; 88) ур. Палюціньне ля Ліскоў пабалаўскага сс.; 89) ур. Люцянка пабалаўскага сс.; е) слуцкі раён: 90) в. Люцянец; 91) Люцічы; ж) старобінскі раён: 92) воз. Люцень; 93) х. Люцень краснадворскага сс., 94) канава Люценская, 95) в. Лютавічы; 96) сенажаць Люцічы ля Пагосту пагоскага сс., з) сьвіслацкі раён: 97) в. Люцін віркаўскага сс.; і) чырвонаслабодзкі раён: 98) в. Лютавічы; III віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 99) в. Сялюціна асінаўскага сс.; 100) в. Люткі механаўскага сс.; 101) в. Люцікі руднянскага сс.; б) высачанскі раён 102) Люцьвінава, 103) Сялюты; г) чашніцкі раён: 104) в. Люцічы; IV гомельская акруга; а) брагінскі раён: 105) ур. Люцік ля Собаляў; б) будакашалёўскі раён: 106) Лютаў хутар; в) гомельскі раён: 107) в. Люцічы; г) уваравіцкі раён: 108) р. Люцік гусявіцкага сс., 109) поле Люткаўскае ля Уваравіч; д) хойніцкі раён: 110) ур. Люцічы каля Маканавіч, 111) в. Люць-

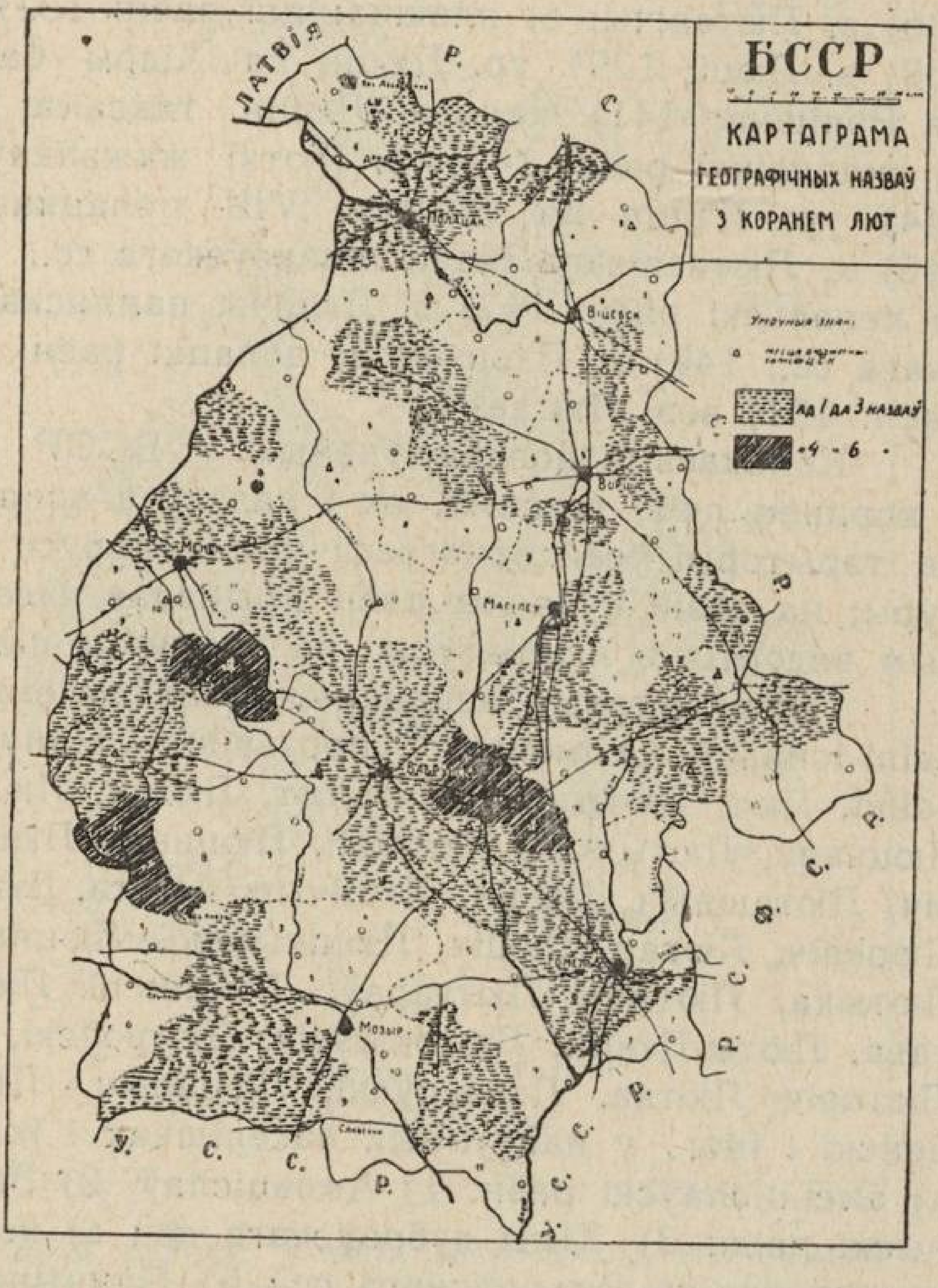

Картаграма географічных назваў з коранем лют— паводле даных анкеты і экспэдыцыі 1928 г. [без паказаных у папярэдняй].

він; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 112) Люткоў хаўстоўскага сс., б) клімавіцкі раён: 113) в. Лютароўка; 114) р. Лютня; б) краснапольскі раён: 115) Люцень; г) лупалаўскі раён: 117) в. Лютыкі; 118) в. Алюты; д) прапойскі раён: 119) в. Люцягі; е) чэрыкаўскі раён: 120) в. Лютраўка, 121) Люцішча, 122) Лютныя палоскі ля Шароеўкі; VI мазырская акруга: а) каралінскі раён: 123) ур. Лютаўка ля Падволі рамезаўскага сс.; б) лельчыцкі раён: 124) в. Люцічы, 125) Лютае балота грабянёўскага сс.; в) петрыкаўскі раён: 126) ур. Лютае, 127) в. Сялюцічы грабаўскага сс., 128) Люцічы; VII менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 129) в. Валюты; б) вузьдзенскі раён: 130) Люцьвяны; в) грэскі раён: 131) балота Люцічы слабадзкога сс.; 132) в. Лютавічы, 133) воз. Люцень; г) заслаўскі раён: 134) в. Сялюты сёмкава-гарадзецкага сс., 135) в. Люцічы; д) капыльскі раён: 136) в. Лютавічы; е) плешчаніцкі раён: 137) х. Люцікі; ж) пухавіцкі раён: 138) в. Люці; 139) ур. Люцін ля Хідры балоцкага сс., 140) ур. Люцін ля Рэпішча; 141) канава Люцін таксама; 142) ур. Люцін ля Бялочы; з) смалявіцкі раён: 143) в. Люткі жажэлкаўскага сс.; і) чэрвенскі раён: 144) ур. Люцін ля Ачыжы; VIII полацкая акруга: а) ветрынскі раён: 145) х. Люткевічава Нача шпакоўскага сс., 146) ур. Люцец ветрынскага сс.; б) лепельскі раён: 147) в. Люцічы палянскага сс.; 148) х. Лючыцы палянскага сс.; 149) х. Люцічы, в) полацкі раён: 150) в. Лютаўка; г) расонскі раён: 151) воз. Лютае[41]).

Колькасьць новавыяўленых у БССР назваў географічных об'ектаў з коранем лют, таксама, як і назваў з асноваю волат перавышае лік і іх на тэрыторыі ўсёй этнографічнай Беларусі вядомы з папярэдняй літаратуры; на адзін сучасны раён прыпадае часамі больш гэтых новых назваў, чым вядомых з літаратуры на ранейшы павет.

Побач з гэтым азначаныя паведамленьні на анкету аб волатах выявілі існаваньне іменьняў, прозьвішч і мянушак: Люціна, Люцягін, Люцячонкі, Лют, Лютынскі, Бязьлют, Люцін, Люцік, Люцінкевіч, Люта, Люцька, Люцьвяк, Лютынскі, Лютэцкі, Люцьвік, Люцягін, Лютык, Лютвін, Лютарэвіч, Люташэвіч, Люціч, Люцічын, Алюта, Люткевіч, Люцка, Улюта, Суклюта, Люцевіч, Лютар, Люціч, Люцічымскі, Люцяга, Лютакоў, Лютэвіч, Лютня, Лютыка, Лютман, Лютгараў, Люцянскі, Лютгонскі, Лютра, Люцічаў, Лютава, Люты,Люцін, Лютрашэвіч, Лютроўскі, Люцярыніч, Лютарэвіч, Лютняк, Лютовіч; Лютка, Люшкоўскі, Люцкевіч, Лютаўскі, Люцьвін, Лютык, Люценскі і інш. у наступных паселішчах і іх ваколіцах: I аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Амсьціслаў, 2) Заціш'е лапацінскага сс.; б) капыскі раён: 3) Хімы дубраўскага сс.; в) коханаўскі раён; 4) Сьцепашкоўшчына вяліка-гольцаўскага сс.; 5) Пунчына старасельскага сс.; 6) Кісялі вяліка-гольцаўскага сс., 7) ур. Люціна ля Высокага коханаўскага сс.; 8) ур. Халюціна ля высокага коханаўскага сс., г) круглянскі раён: 9) ур. Люцеўшчына ля Ахімкавіч I, каменецкага сс.; д) крупскі раён: 10) Лютыя сакаловіцкага сс.; е) расьнянскі раён: 11) Забалацьце; 12) Рабяшкі; 13) Міхайлаў забалацкага сс.; ж) талачынскі раён: 14) Ганчароўка воўкавіцкага сс.; 15) Славень славенскага сс.; 16) Талачын, 17) Красілава яўлахаўскага сс., 18) Халопкавічы, 19) Трасьцянка ўльянаўскага сс., 20) Варанцэвічы воўкаўскага сс., 21) Зайкаўшчына; з) чарэйскі раён: 22) Лукамль; II бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 23) Старонка карытнянскага сс., б) бабруйскі раён: 24) Боркі восаўскага сс., 25) Рыня міхалеўскага сс., 26) Страўнішчы падрэцкага сс., 27) Курганы любоніцкага сс., 28) Забэльле лешчанскага сс., 29) Любонічы любоніцкага сс., 30) Віжады баравіцкага сс.; в) глускі раён: 31) Падзамша хвастовіцкага сс., 32) Піра-

вічы; г) парыцкі раён: 33) Чыркавічы чыркавіцкага сс., 34) Тур. Слабада туркаўскага сс.; д) слуцкі раён: 35) Сярагі сяраскага сс.; 36) Квасьнічы цараўскага сс., 37) Дорасіно дарасінскага сс., 38) Панічы дарасінскага сс., 39) Кляпчаны; е) старадароскі раён: 40) Церабуты шчыткавіцкага сс. 41) Сяльцо мяцявіцкага сс.; III віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 42) Будніца хвашнянскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 43) Сьвіціна чаркаскага сс.; в) віцебскі раён: 44) Ярмолкава войтаўскага сс., 45) Маркаўшчына, 46) Мяккія, 47) Благія; г) высачанскі раён: 48) Шаўкунова, 49) Сьцепаненкі; д) лёзьненскі раён: 50) Васюціна веляшкоўскага сс., 51) Амільлянова гладанскога сс.; е) межанскі раён: 52) Фралова вышадзкага сс., 53) Вышадкі вышадзкага сс.; ж) сянскі раён: 54) Маркаўшчына машканскага сс.; з) сіроцінскі раён; 55) Вароньки лаўжанскага сс.; і) чашніцкі раён: 56) Ступіна цяпінскага сс.; IV гомельская акруга: а) будакашалёўскі раён: 57) Лютаў хутар ля Зялёнай Дубровы; 58) Шутнае, 59) Дзедаў Курган, 60) Заборкі забабскага сс.; б) гомельскі раён: 61) Гомель; в) уваравіцкі раён: 62) Красная Хачэмля гусявіцкага сс. г) чачэрскі раён: 63) Глыбочыцы глыбочыцкага сс.; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 64) Быхаў; б) касьцюковіцкі раён: 65) Пячары пячарскага сс.; в) клімавіцкі раён: 66) Аляксандраўка; 67) Асіньнікі цімаНоўскага сс., 68) Мядзьведзі; 69) Клімавічы; г) краснапольскі раён: 70) Пачопы пачопаўскага сс.; 71) Хведараўка кажамякінскага сс.; д) крычаўскі раён: 72) Слабуты маляціцкага сс., 73) Шаеўка; а) магілеўскі раён: 74) Магілеў; ж) чавускі раён: 75) Воўкавічы воўкавіцкага сс.; з) чачэвіцкі раён: 76) Чарнагразь, 77) Падсёлы падсельскага сс.; 78) Падліпкі; і) чэрыкаўскі раён: 79) Сячыхі губіншчынскага сс., 80) Лютраўка, 81) Чэрыкаў; 82) Шароеўка; VI мазырская акруга: а) жыткавіцкі раён: 83) Жыткавічы, 84) Сялко людзяневіцкага сс.; б) нараўлянскі раён: 85) Нароўля; в) петрыкаўскі раён: 86) Белкі, 87) Петрыкаў, 88) Навасёлкі белкаўскага сс., 89) Аголічы; VII менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 90) Карпілаўка, 91) Весьніна астрашыцкага сс.; б) барысаўскі раён: 92) Цёмны Лёс., 93) Барысаў, 94) Брылёў касьцюкоўскага сс., 95) Лазін забашанскага сс., 96) Забашавічы; в) бягомльскі раён: 97) Федаркі кадлубішчанскага сс., 98) Вітунічы вітуніцкага сс.; г) вузьдзенскі раён: 99) Галавачы магілянскага сс., 100) Сеяцель прысыпскага сс., 101) Узда; д) грэскі раён:

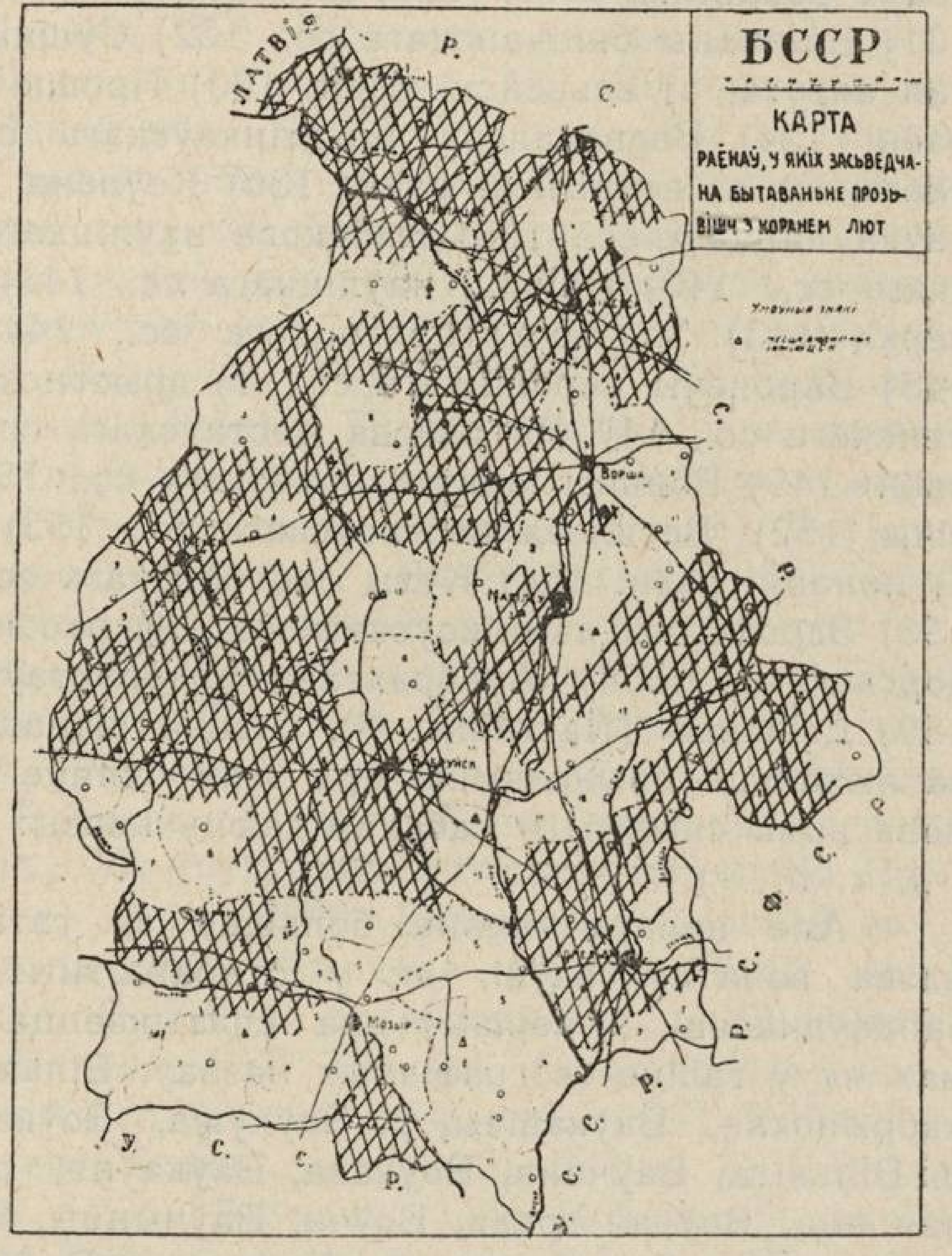

Карта раёнаў, у якіх засьведчана бытаваньне прозьвішч з коранем лют [паводле даных анкеты і экспэдыцыі 1928 г.].

102) Боркі палікараўскага сс., 103) Апаліны палікараўскага сс., 104) Мусічы, 105) Вужа грозаўскага сс.; е) заслаўскі раён: 106) Мацкі слабадзкога сс., 107) Меткава барздынскага сс.; 108) Заслаўе, 109) Шубнікі, 110) Засьценак гарадзецкага сс., 111) Ляскаўка калодзінскага сс., 112) Лабэншчына, 113) Гуры, 114) Лукашы праскоўскага сс., 115) Тарасава ратамскага сс.; ж) капыльскі раён; 116) Капыль, 117) Заракаўкі браткаўскага сс.; з) лагойскі раён: 118) Лагойск, 119) Рудня лагойскага сс.; і) пухавіцкі раён: 120; Слонішча сяргееўскага сс.; к) самахвалавіцкі раён: 121) Вербнікі самахвалавіцкага сс., 122) Прылукі, 123) Самахвалавічы, 124) племгас Русінавічы; л) сьмілавіцкі раён: 125) Карзуны карзуноўскага сс.; 126) Гудавічы карзуноўскага сс., м) чэрвенскі раён: 127) Градно раваніцкага сс., 128) Р. Слабодка раваніцкага сс., 129) Вінаградаўка, 130) Карабетаўка дамавіцкага сс., 131) Бялічаны бялічанскага сс., 132) Сушнікі дамавіцкага сс.; VIII полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 133) Прошкі красоўскага сс.; б) валынецкі раён: 134) Вадвахалева прудзінкаўскага сс., 135) Лявонішана юзафоўскага сс.; в) ветрынскі раён: 136) Кеўлена лагавая нацкага сс., 137) Арэхаўка нацкага сс., 138) Кабакова наўліцкага сс., 139) Хацевічы вараноўскага сс., 140) Наўліці наўліцкага сс., 141) Нача лютынская, 142) Жаўнеркі, 143) Заазер'е гарадоцкага сс., 144) Пяцюлёва ветрынскага сс., 145) Варонечы вароніцкага сс.: г) дрысенскі раён: 146) Гайжанова жаўнянскага сс., 147 Патрабова цястаўскага сс., 148) Трыбісы; д) лепельскі раён: 149) Вольны араты стайскага сс., 150) Лепель, 151) Ст. Валосавічы, 152) Весялова весялоўскага сс., 153) Альховічы пышнянскага сс.; е) полацкі раён: 154) Куты сястронскага сс., 155) Скобрыя юравіцкага сс., 156) Здродавічы дамнікоўскага сс.; ж) расонскі раён: 157) Сітнякі краснаборскага сс., 158) Альбрэхтава альбрэхтаўскага сс.; IX з-за меж БССР: 159) Дзьвінск (Латгалія) [41]). Аднэй канаве дадзена была назва Лютня за лютасьць прыказчыка, пры якім сяляне капалі канаву. У шэрагу мясцовасьцяй сярдзітым сабакам даюць назвы: Лютня, Лютка, Лютыка, Лютра і д. т. п. [159]).

Але непараўнальна большая за гэтыя дзьве групы назваў трэцяя назва волатаў—ваўкі, як у старажытных докумэнтах, так і ў сучаснай запраўднасьці. У першых яна спатыкаецца таксама ў розностайных формах як у галіне геаграфічных назваў: Вількея, Вількакук, Ваўчок, р. Валкабрынская, Ваўкавічы, р. Ваўкуша, Воўкаўшчына, Ваўкавыск, Вількаў, р. Вількіта, Ваўчана, Воўкава, Ваўкаўня, р. Ваўчаса, Воўчыя горы, Воўчая яма, Воўчая града, Воўча, Ваўчынцы, Вілка-езёры, Ваўкарабішкі, Ваўкаўшчызна, Вільканцы, р. Ваўкуша, Ваўкалат, р. Воўчына, Ваўчынец, Ваўкавяны, Вількамер, Вількінікі, Вільчары, Вілкшылі, Вілканіс, воз. Ваўчынец, Ваўкідзішкі, Вількарос, Ваўкоўна, Ваўкавыя, Вільчыцы р. Воўка, Воўчае, Вількія, Ваўкаўцы, Воўкаўскае, Ваўкалата і д. т. п. [160]), так і ў галіне іменьняў, прозьвішчаў і мянушак: Воўк, Вільчак, Ваўчацкі, Ваўкавіцкі, Вільчкова, Ваўчок, Воўкава, Ваўковіч, Вільчынскі, Вільчан, Вількіновіч, Вількевіч, Ваўкавыскі, Вэўкавачова, Ваўканоўскі, Ваўчанскі, Ваўкоўскі, Воўкавы, Ваўчэцкі, Вільчэўскі, Ваўчапольскі, Ваўкавічоўна, Ваўчковіч, Ваўковая, Вілкас, Ваўкалат і д. т. п. [161]).

Шматлічнае існаваньне падобных назваў геаграфічных паселішчаў засьведчана ўсё тэй-жа даведачнай і апісальнай літаратурай [154]) Так І у смаленскай губ. ёсьць наступныя паселішчы: 1) Воўкава, 2) Воўкава, 3) Воўкава дарагабускага павету, 4) Воўкава, 5) Воўкава, 6) Воўкава, 7) Воўкава вяземскага пав., 8) Воўкава, гжацкага пав., 9) Воўкава, 10) Воўкава, 11) Воўкава духаушчынскага пав., 12) Ваўкі, 13) Ваўкі, 14) Ваўкі, 15) Ваўкі, 16) Ваўкі, 17) Воўкава, 18) Воўчая града парэц-

кага пав., 19) Ваўкі, 20) Воўкава, 21) Воўкава, 22) Ваўчкова, 23) Ваўкоўка бальшая, 24) Ваўкоўка малая сычаўскага пав., 25) р. Ваўчэйка, 26) Ваўчэйка, смаленскага пав., 27) Воўкава, 28) Воўкава Юр'е, 29) Воўкава Буда, 30) Воўкава Буда, 31) Ваўкоўка ельнінскага пав., 32) Воўкава, 33) Ваўкачаны, юхнаўскага пав., 34) Воўкава, 35) Воўкава, 36) Воўкава, 37) Ваўковічы красьнінскага пав., 38) Воўкава, 39) Воўкава, 40) Воўкава, 41) Воўкава, 42) Воўкава, 43) Ваўчышчава, 44) Ваўчышчава, 45) Воўкава бельскага пав., 46) Ваўкарэзіна, 47) Ваўкарэзіна, 48) Ваўкарэзіна, 49) Воўкава, 50) Воўкавічы, 51) Воўкавічы рослаўскага пав.; II у віцебскай губ.—52) Вылкі, 53) Ваўкаўшчызна вышкаўскай вол., 54) Выўкі, 55) Вылкмеры калубскай вол., 56) Выкмеры прэльскай вол., 57) Вылкопы варкоўскай вол,, 58) Вілка-Корчма, 59) Вілкамеж унгермуйскай вол., 60) Вілкі капінскай вол., 61) Вілкоі калубскай вол., 62) Вілкопы варкаўскай вол., 63) Воўкаўка вышкаўскай вол. дзьвінскага пав., 64) Воўкаедзь узьнесенскай вол., 65) Ваўкі тураўлянскай вол., 66) Ваўкі петрапаўлаўскай вол., 67) Ваўчкі андрэеўскай вол., 68) Воўкава аляксандраўскай вол. полацкага пав., 69) Вылкоі стэрнянскай вол., 70) Вылка-Круча каўнацкай вол., 71) Вылка-Сола кульнеўскай вол., 72) Вылка-Дзегун розэнтаўскай вол. рэжыцкага пав., 73) Ваўконка, 74) Ваўконка, 75) Ваўконка, 76) Ваўконка, 77) Ваўконка курынскай вол., 78) Ваўкарэзьніца храпавіцкай вол., 79) Ваўкунь, 80) Ваўкунь вярхоўскай вол., 81) Воўчкава жарабыцкай вол., 82) Воўчкава, 83) Воўчкава шчэрбінскай вол., 84) Воўкава сялюцкай вол., 85) Воўкава старасельскай вол. віцебскага пав., 86) Ваўкі дзярновіцкай вол., 87) Вількелева стрыжынскай вол. 88) Воўкаеды пустынскай вол. дрысенскага пав., 89) Ваўкі паташынскай вол., 90) Ваўкі вобальскай вол., 91) Ваўкі-Савонава болецкай вол. гарадоцкага пав., 92) Воўкава сакольніцкай вол., 93) Бел. Воўкава, 94) Мал. Воўкава, 95) Воўкава долыскай вол., 96) Воўкава шалахоўскай вол. нэвельскага пав., 97) Воўкаванава прыхабскай вол., 98) Вылькава сутоцкай вол., 99) Воўкава чарнейскай вол. себескага пав., 100) Ваўкарэзы істрскай вол., 101) Вылкава бальцінаўскай вол., 102) Вылкава бальцінаўскай вол., 103) Вылкава болаўскай вол., 104) Вылкарус болаўскай вол., 105) Вылкадубы зальмыскай вол., 106) Вілкава, 107) Вілкава бальцінаўскай вол., 108) Вільчаполе марыенгаўзенскай вол. люцынскага пав., 109) Воўчкава, 110) Воўчкава, 111) Воўчкава ветрынскай вол., 112) Воўча, 113) Воўча вушацкай вол. лепельскага пав., 114) Воўкава, 115) Воўкаўскія вяліскага пав.; III уменскай губ.—116) Воўкаўшчына ланьскай вол., 117) Воўка вызьненскай вол., 118) Воўкаў старобінскай вол., 119) Воўчая завастравецкай вол. слуцкага пав., 120) Вільча, 121) Вільча ленінскай вол., 122) Ваўчкова каралінскай вол., 123) Воўчае скароднікаўскай вол. мазырскага пав., 124) Ваўкавыск, 125) Ваўкавыск грэбеньскай вол., 126) Ваўчэй пагосцкай вол., 127) Ваўчыцы амельянскай вол. ігуменскага пав., 128) Воўчы, 129) Ваўкаўня гарбацэвіцкай вол., 130) Ваўчное ляскавіцкай вол., 131) Вільча, 132) Вільча гарадоцкай вол., 133) Ваўчынец сьцяпской вол. бабруйскага пав., 134) Ваўкі койданаўскай вол., 135) Воўка койданаўскай вол., 136) Воўкаўшчына заслаўскай вол., 137) Воўчкавічы, 138) Воўчкавічы самахвалавіцкай вол., 139) Воўкаўшчына сеньніцкай вол., 140) Воўкаўшчына, 141) Ваўкаўшчызна беларуцкай вол. менскага пав., 142) Воўкавічы, 143) Воўкавічы, 144) Воўкавічы гарадзечанскай вол., 145) Воўкапут чарніхоўскай вол., 146) Ваўчыца мірской вол., 147) Ваўкарэзь любчанскай вол., 148) Ваўкаўшчына гарадзейскай вол. навааградзкага пав., 149) Воўча бягомольскай вол., 150) Ваўкаўцы прусевіцкай вол., 151) Воўкаўшчына зембінскай вол., 152) Воўкаўшчына есьманскай вол.

барысаўскага пав., 153) Воўчына угрынецкай вол., 154) Ваўчыцы марачанскай вол. пінскага пав., 155) Ваўкашанка холмецкай вол., рэчыцкага пав.; IV—у сувалскай губ. — 156) Вілкупэ, 157) Вілкопэдзе сувалкскага пав., 158) Вількаўцы, 159) Вількія, 160) Вількенікі, 161) Вілконосты, 162) Вількакук, 163) Вількакук, 164) Вількакук, 165) Вількакук, 166) Вілкас сэйненскага пав., 167) Вількеніца, 168) Вільча, 169) Ваўкавізна кальварыйскага пав. 170) Вількенішкі, 171) Вілкшакаб, 172) Вілкупэ, 173) Вілкішкі ўладзіслаўскага пав., 174) Ваўкушне, 175) Ваўкуш, 176) Вількава аўгустоўскага пав., 177) Ваўкавышкі, 178) Ваўкавышкі, 179) Ваўкавышкі, 180) Вількішкі, 181) Вілкупэ, 182) Вілкупэ, 183) Вілкоболе, 184) Вілкоболе

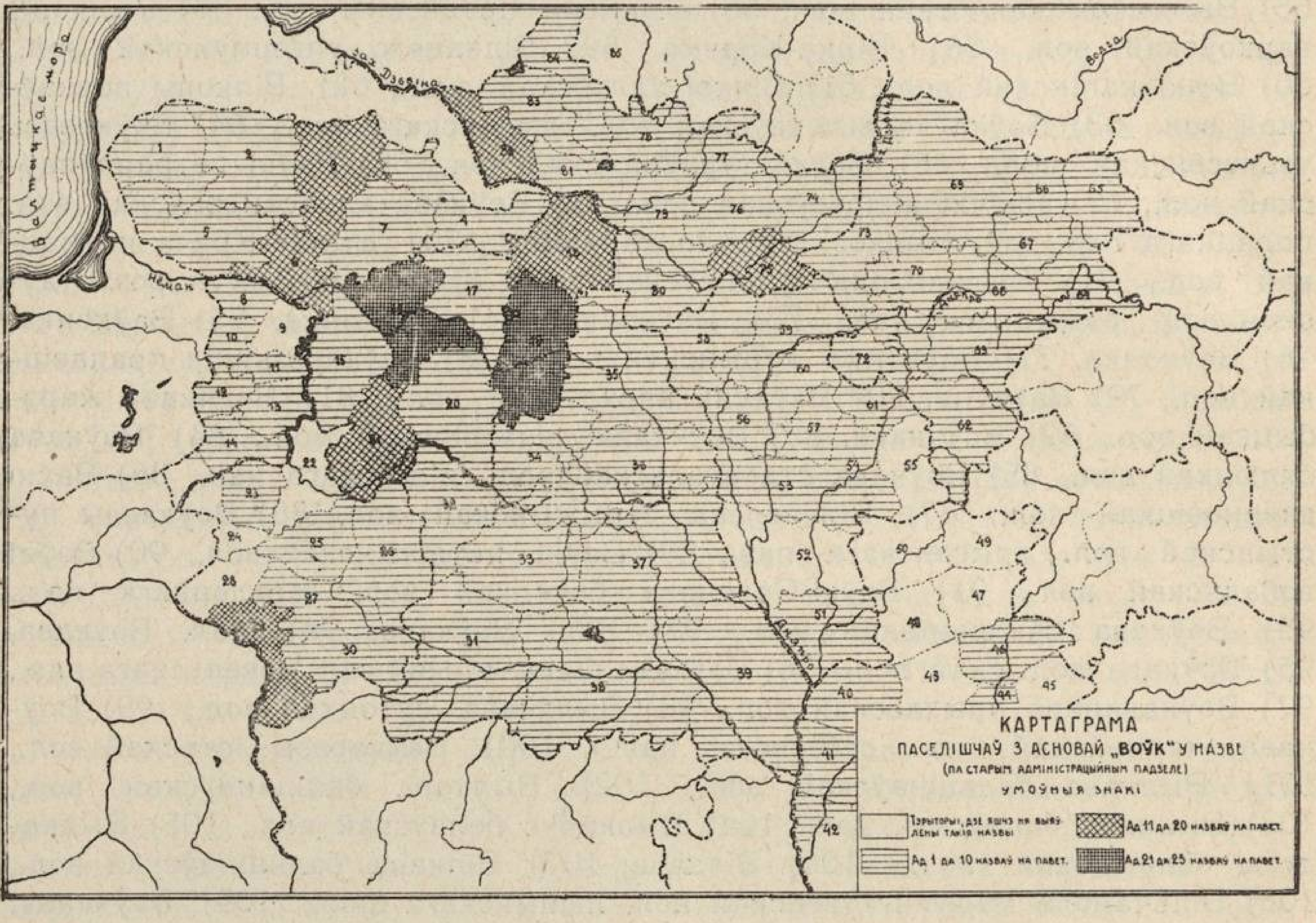

Картаграма паселішчаў з асноваю воўк у назьве [паводле даных даведачнай літаратуры].

ваўкавыскага пав.; V у горадзенскай губ.—185) Воўчын, воўчынскай вол., 186) Ваўчкі ратайчыцкай вол., 187) Ваўкі радваніцкай вол., 188) Воўкавічы выс.-літоўскай, 189) Воўкаставец вярховіцкай вол., 190) Воўкавічы, выс.-літоўскай вол., 191) Воўкавічы, 192) Воўкавічы выс.-літоўскай вол., 192-а) Воўкаставец вярховіцкай вол., 193) Воўчын, 194) Воўчын воўчынскай вол. брэскага пав., 195) Ваўчэўе быцянскай вол., 196) Воўчы Лес дзятлаўскай вол., 197) Ваўчкі мяжэвіцкай вол., 198) Ваўчкі мяжэвіцкай вол., 199) Ваўчыны дзеравенскай вол., 200) Воўчыя Норы марынскай вол. слонімскага пав., 201) Воўкуш, 202) Воўкуш, круглянскай вол., 203) Воўчая Яма каменкоўскай вол., сакольскага пав., 204) Воўкацеча сялецкай вол. пружанскага пав., 205) Ваўкавыск, 206) Ваўкавыск, 207) Вілкі ваўкавыскага пав., 208) Воўкава азяцкай вол., 209) Воўкавічы рагазьнянскай вол., 210) Воўкавічы рагазьнянскай вол. кобрынскага пав.; VI—у магілеўскай губ.—211) Вільчыцы, 212) Вільчыцы вейнянскай вол., 213) Воўканосава круглянскай вол., магілеўскага пав., 214) Ваўкалакі, горскай вол., 215) Ваўчок голенеўскай вол. чавускага пав., 216) Воўка-

вічы бал., 217) Воўкавічы мал. грудзінаўскай вол. быхаўскага пав., 218) Ваўкавыскі бобрскай вол. сянскога пав., 219) Ваўкавіцкі Крупец целяшоўскай вол. гомельскага пав., 220) Воўкаўшчына, 221) Воўкаўшчына горацкай вол. горацкага пав., 222) Ваўкалакава дубровенскай вол. горацкага пав., 223) Ваўчкова добрамысьлянскай вол., 224) Воўкавічы старалачынскай вол., 225) Ваўкавічы алёнавіцкай вол., 226) Воўкава руднянскай вол., 227) Воўкава, 228) Воўкава, 229) Воўкава любавіцкай вол., 230) Ваўкі мікуліцкай вол. аршанскага пав., 231) Воўкаўка беліцкай вол. чэрыкаўскага пав., 232) Ваўкаўцы старасельскай вол. амсьціслаўскага пав.; VII у чарнігаўскай губ.—233) Воўчая Гара нежынскай акругі, 234) Воўчык канатопскай акругі, 235) Вільчыкі ноўгарад-северскай акр., 236) Воўчкаўскі, 237) Воўчак чарнігаўскай акр.; VIII у віленскай губ.—238) Ваўкі богінскай вол., 239) Ваўчкі глыбоцкай вол., 240) Воўчае Поле, 241) Воўкаўшчына, 242) Воўкаўшчына ёдзкай вол., 243) Воўкава лужацкай вол., 244) Воўкава, 245) Воўкава, 246) Воўкава, 247) Воўкава мікалаеўскай вол., 248) Ваўчкі нова-пагосцкай вол., 249) Воўкаўшчына перабродзкай вол., 250) Воўчая Гара перабродзкай вол., 251) Воўкава чарневіцкай вол. дзісьненскага пав., 252) Ваўчынкі васіліскай вол., 253) Воўк, 254) Ваўкі жырмунскай вол., 255) Воўкавічы, 256) Ваўчкі жолудзкай вол., 257) Ваўкаўцы лідзкай вол., 258) Ваўчкі, 259) Ваўчкі 260) Ваўчкі арлянскай вол., 261) Воўкавічы радунскай вол., 262) Вільканцы, 263) Вільканцы эйшынскай вол., лідзкага пав., 264) Ваўкаўшчызна, 265) Ваўкаўшчызна гальшанскай вол., 266) Ваўкаўшчызна дзевеніскай вол., 267) Ваўкі крэўскай вол., 268) Ваўкі лугамовіцкай вол., 269) Воўка налібоцкай вол., 270) Ваўкаўшчызна палянскай вол., 271) Воўка налібоцкай вол, ашмянскага пав., 272) Вількошня сумеліскай вол., 273) Валкойці ганушынскай вол., 274) Вількішкі, 275) Вількішкі, 276) Вількоболе еўеўскай вол., 277) Вількішкі, 278) Вількішкі, 279) Волкокемя жосельскай вол., 280) Вількішчызна кронскай вол. троцкага пав., 281) Вількіне кукуціскай вол., 282) Вількарыя лынгмянскай вол., 283) Вількаполь кукуціскай вол., 284) Вількокайніс, 285) Вількорайсьціс лынгмянскай вол., 286) Вількорабішкі рудамінскай вол. сьвянцянскага пав., 287) Вількорабішкі рукойніцкай вол., 288) Воўчча Лапа рудамінскай вол., 289) Воўкарабішкі рукойніцкай вол., 290) Ваўкштомы чумскай вол., 291) Вілкамуша, 292) Вілкройсьця, 293) Вілкосьласьціс, 294) Вілкомуша яніскай вол., 295) Воўкаўшчына, 296) Воўкаўшчына, 297) Воўкаўшчына, 298) Ваўчуны, 299) Ваўчыны Дольныя, 300) Ваўчыны, 301) Ваўчуны, 302) Ваўчуны, 203) Воўчая Лапа рудамінскай вол., 304) Вілкорайсьце яніскай вол,, 305) Ваўчкі крывіцкай вол., 306) Ваўкаўшчына, 307) Ваўкі краснасельскай вол., 308) Воўкаўшчына, 309) Воўкаўшчына крайскай вол., 310) Ваўскі князінінскай вол., 311) Воўкаўшчызна, 312) Воўкаўшчызна вілейскай вол., 313) Ваўкалата будслаўскай вол., 314) Воўчы Лог гарадоцкай вол,, 315) Ваўчкі германіскай вол., 316) Ваўкалата, 317) Ваўкалата, 318) Ваўкалата, 319) Ваўкалата ваўкалацкай, 320) Воўкава парпліцкай вол., 321) Воўкаўшчына, 322) Воўкаўшчына, 323) Ваўкі навіцкай вол., 324) Ваўкі маладэчынскай вол., 325) Воўчын, 326) Ваўкі манькавіцкай вол., 327) Ваўчкі крывіцкай вол., 328) Вількутаны ўцянскай вол., 329) Воўкагулі, 330) Вількшыкі ільінскай вол., 331) Вількінцы, 332) Вількінцы быстрыцкай вол., 333) Вількішкі маляцкай вол., 334) Вількінка, 335)Ількарайсьце неменчынскай вол.; IX—у ковенскай губ. — 336) Вількяны, 337) Вількяны швекшнянскай вол., 338) Вількішкі эржвілаўскай, 339) Вількішкі расіенскай вол., 340) Вількішкі шыдлоўскай вол., 341) Вількі вэвіржанскай вол., 342) Вілкупэ расіенскай вол., 343) Вілкулаўкі паюрскай вол., 344) Вілкукомпэ швекшнян-

скай вол., 345) Вілкверце крокскай вол. расіенскага пав., 346) Воўка крокскай вол., 347) Вільчатава, 348) Вільчатава, 349) Вільчатава, 350) Вількішкі бабтоўскай вол.. 351) Вількі сурвеліскай вол., 352) Вількі, 353) Вількі вількійскай вол., 355) Вілкайце кейданскай вол., 356) Воўкаўшчына янаўскай вол. ковенскага пав., 357) Ваўкі вепраўскай вол., 358) Вількросьціс каварскай вол., 359) Вількатанцы каварскай вол., 360) Вількішкі жмуйдзецкай вол., 361) Вількепічэ вепраўскай вол., 362) Вількендзе каварскай вол., 363) Вільканце рагоўскай вол., 364) Вількамір вількамірскага пав., 365) Вілкішкі сядзкай вол., 366) Вілкі, 367) Вілкі, 367-а) Вілкокі гадонаўскай вол., 368) Вілкі ольсядзкай вол., 369) Вілкамішкі ворненскай вол., 370) Вілкайце бэрнатоўскай вол., цельшэўскага пав., 371) Вількішкі пнеўскай вол., 372) Вількіня гульбінскай вол., 373) Вількіня падбіржанскай вол., 374) Вількія кракіноўскай вол., 375) Вількіня нацюнскай вол., 376) Вількішкі I, 377) Вількішкі II пампянскай вол., 378) Вількіня разалінскай вол., 379) Вількелі новамескай вол., 380) Вількалоўка пампянскай вол., 381) Вілковін кракіноўскай вол., 382) Вілкагіры скрабатыскай вол., 383) Вілкоп'ева пнеўскай вол., 384) Вількішкі пампянскай вол., 385) Вількішкі пампянскай вол., 386) Вількішкі таўрогенскай вол. панявескага пав., 387) Вількіня падубіскай вол., 388) Вількалі жагорскай вол., 389) Вількайці крупеўскай вол., 390) Вількіце-Рахвяны жагорскай вол., 391) Вількішкі, 392) Вількішкі падубіскай вол., 393) Вількішкі куршанскай вол., 394) Вількура, 395) Вілкдобэ шаўлянскай вол., 396) Вількалі жагорскай вол. шавельскага пав., 397) Вількеле, 398) Вількі панядзельскай вол., 399) Вількішкі тыльтыскай вол., 400) Вількішкі таўрогенскаи вол., 401) Вількішкі салокскай вол., 402) Вілкале чадоскай вол., 403) Вілкагір панядзельскай вол., 404) Вілкадобе відзкай вол., 405) Вілкажэры смолвенскай вол., 406) Вілкоці рымшанскай вол. нова-аляксандраўскага пав.

Побач з такім вялікім лікам назваў паселішчаў на вывучаемай мной тэрыторыі ёсьць вельмі многа назваў іншых географічных об'ектаў з асноваю воўк:—407) р. Вількавія ваўкавыскага пав., сувалскай губ., 408) воз. Вількаўскае сейнінскага пав. сувалскай губ., 409) р. Волкуш аўгустоўскага пав. сувалскай губ., 410) р. Вількамір вількамірскага пав. ковенскай губ., 411) воз. Вілкошня троцкага пав. віленскай губ., 412) р. Вількінца, 413) воз. Воўчын віленскай губ., 414) р. Вільк прытока Ёгэ прытокі Нёмну, 415) р. Воўча, левая прытока Самару прытокі Дняпра, 416) р. Вільча, прытока Рыся, аднэй з прытокі Ушы, што цячэ ў Прыпяць, 417) воз. Воўча віцебскай губ., 418) р. Воўча прытока Ушачы, 419) р. Ваўката прытока Дзьвіны, 420) р. Воўкавыя, прытока Росі, прытокі Нёмну, 421) р. Вельквідзіс прытока Мушы прытокі Аа, 422) р. Вількія прытока Шветы прытокі Аа, 423) р. Воўк прытокі Сулы прытока Нёмну, 424) р. Воўкуш прытока Чор. Ганьчы прытокі Нёмну, 425) Воўкалацкае балота вялейскага пав. віленскай губ., 426) р. Воўчы Роў прытока Маладой прытокі Убарці, 427) р. Воўчанка прытока Бярозы вышэй Бабруйску, 428) р. Воўка прытока Морачы прытокі Случы, 429) воз. Вількалі троцкага пав., 430) воз. Вількашнэ троцкага пав. і інш. [154]).

Апрача ўсіх памянёных паселішчаў і іншых географічных об'ектаў, паведамленьні на анкету выявілі існаваньне назваў з асноваю воўк — у наступных раёнах БССР: I аршанская акруга: а) амсьціслаўкі раён: 431) Ваўкі—частка вёскі Бязводзічы мазлаўскага сс., 432) Ваўкі—частка вёскі Тураўкі, 433) Воўкаўка, 434) Ваўкі мазлаўскага сс., 435) Курганы Ваўкі ля Добрае лапацінскага сс., 436) Воўчы Лес лапацінскага сс., 431) ур. Воўкаперабежышча ля в. Кудрычы рылаўшчынскага сс., 438) ба-

лота Воўкарэзнае ля м. Пацкава курманаўскага сс., 439) яма Ваўкаўня ля в. Гараны пацолтаўскага сс., 440) Воўкава гара ля Нашкавіч старсельскага сс., 441) ур. Воўчае Ляда ля Занькаўшчыны пацолтаўскага сс.; б) багушэўскі раён: 442) ур. Ваўкаўня ля Новага Сяла навасельскага сс.; в) дрыбінскі раён: 443) Ваўкалакі, 444) ур. Ваўкаўня каля Галалобаўкі пакуцкага сс.; г) капыскі раён: 445) ур. Воўчы лес у лесе Дзяньгуба Клінаславенскага сс., 446) Воўкаў лес ля Падкняжаньня аляксандраўскага сс., 447) паляна Ваўчкоў круг ля в. Застружжа дубраўскага сс., д) коханаўскі раён: 448) ур. Ваўкаўня ля в. Хаценічы Сіманоўскага сс. 449) ур. Ваўкаўня ля в. Падбярэзьзя сіманаўскага сс., 450) Воўчае балота ля Пярэўлачні пярэўлачнянскага сс., 451) ур. Ваўкаўня ля Высокага коханаўскага сс., 452) Воўчы квартал і 453) Воўчыя ямы ў смалянскай лясной дачы, 454) Воўкаў роў, 455) Воўкава балота ля сельск. гасп. т-ва „Волга" пярэвалачнянсканa сс., 456) ур. Ваўкаўня ў абходзе № 15 голашаўскай лясной дачы, 457) ур. Ваўкаўня ля Дуброўскіх сіманоўскага сс.; е) круглянскі раён: 458) ур. Ваўкаўня ля в. Рачча; ж) крупскі раён: 459) ур. Ваўчок ля Краснаўкі сакаловіцкага сс., з) ляднянскі раён: 460) ур. Воўкавы рэзы ля Кабыльля, 461) Воўкаў роў ля іскаскага сс., 462) ур. Воўкаўшчына ля Батураўшчыны; і) расонскі раён: 463) ур. Ваўкаўня ля ст. Цёмны лес рубцоўскага сс., 464) Воўкава балота ля Башар пячонкаўскага сс., 465) ур. Ваўкаўня ля в. Дубраўкі рубцоўскага сс., 466) р. Воўчыс, 467) ур. Воўкаў вугал ля Забалацьця, 468) ур. Воўчышча забалацкага сс., й) талачынскі раён: 469) балота Ваўкі ля Анілева саколінскага сс., 470) балота Ваўкаўня ля Равяцічы скалінскага сс.; к) чарэйскі раён: 471) ур. Воўчкавічы абчускага сс., 472) Воўчае балота ля Лукамля; II бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 473) лес Воўчае вуха ля Старонкі карытнянскага сс., 474) ур. Падворчае ля в. Панкратавіч; б) бабруйскі раён: 475) р. Ваўчынка, 476) х. Воўчая яма рымавецкага сс., 477) лес Ваўкаўня броскага сс., 478) ур. Ваўкаўня ля Чарніцы сычкаўскага сс., 479) Воўчая палянка тамсама, 480) Ваўкаўня асаўскога. сс., 481) х. Воўчынка сычкаўскага сс., 482) ур. Воўкава валока ясенскага сс., 482) ур. Воўчыя ямы ясенскага сс., 483) Воўчая гара міхалеўскага сс., 484) Воўчае балота ля Рыні міхалеўскага сс., 485) ур. Ваўкаўня ля Падрэчча падрэцкага сс., 486) Воўчая гара ля Дваранінавіч паплавіцкага сс., 487) Воўчае балота цялускага сс.; в) глускі раён: 488) ур. Ваўчкі гарадоцкага сс., 489) ур. Ваўкаўня казловіцкага сс., 490) Воўчая яма ля Гарадка гарадоцкага сс.; г) жлобінскі раён: 491) ур. Воўчае ляда ля ст. Рудні руднянскага сс., 492) х. Ваўчок ля Піравіч, 493) ур. Воўчы дуб ля Радушы радускага сс., 494) ур. Воўчая яма ля Рудні казіміраўскага сс.; д) клічаўскі раён: 495) ур. Воўчае горла ля Берды ваевіцкага сс., 496) ур. Воўчае балотца ля Рачэні рачэньскага сс.; е) парыцкі раён: 497) ур. Воўкаў мох ля Трэмлі парыцкага сс., 498) ур. Ваўкаўня ля Рухалеўшчыны крукаўскага лясьніцтва, 499) ур. Воўчае горла на рэчцы ля Сьцяны, 500) ур. Воўкаўшчына ля Дубровы, ж) рагачоўскі раён: 501) ур. Воўчае балота, 502) воз. Ваўканель ля Ліскоў пабалаўскага сс., 503) лес Воўкаў там сама; з) слуцкі раён: 504) ур. Ваўчкі ля Мялешкавіч мялешкавіцкага сс., 505) ур. Ваўкаўня ісерскага сс.; і) старадарoскі раён: 506) х. Воўчычы, 507) пас. Воўчая гара пасецкага сс.; к) старобінскі раён: 508) ур. Воўчае ля Даманавіч, 509) ур. Воўчы Астравок ля Паварчыц, 510), ур. Ваўчкі ля Задражава мазурскага сс., 511) ур. Воўчыя норы ля Зажэвіч зажэвіцкага сс., 512) ур. Воўкава яма ля Цясова пагоскага сс.; л) сьвіслацкі раён: 513) ур. Ваўкаўня ля Люціна віркаўскага сс.; м) чырвона-слабодзкі раён: 514) Воўчая сьцежка ля Малышавіч малышавіцкага сс.; III віцебская акруга: а) азя-

рышчанскі раён: 515) ур. Ваўчкі ля Ключа асіпаўскага сс., 516) ур. Ваўчкі ля Ярыгіна асіпаўскага сс., 517) ур. Ваўкаўня ля Будніцы хвашнянскага сс., 518) ур. Воўкаў бярэзьнік ля Лухвераў пылькінскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 519) ур. Воўкаўшчына ля Полькавіч бешанкавіцкага сс., 520) ур. Воўкавы ямы ля Лугінавіч, 521) х. Воўкава; в) віцебскі раён: 522) ур. Воўчыя Пераходы ля Курыліна, 523) Воўчая яма ля Ярмолкава войтаўскага сс., 524) ур. Воўкава выгар ля Ваяводак рудакоўскага сс., 525) х. Ваўкі міхалёўскага сс.; г) высачанскі раён: 526) ур. Ваўчок ля Лабаноў кабыльніцкага сс., 527) ур. Воўчкавічы ля Зазыбаў кабыльніцкага сс.; 528) ур. Ваўкаўня ля Сьцепаненак; д) межанскі раён: 529) ур. Ваўкаўня ля Пліткаў вышадзкага сс., 530) Воўкавы ямы ля Борак гозьбінскага сс.; е) сіроцінскі раён: 531) ур. Ваўкарэзіна ля Слабодкі дабейскага сс., 532) Воўчая яма ля Сіроціна, 533) ур. Воўчкава балота ля Варанькоў лаўжанскага сс., 534) Воўчая гара там сама; ж) сураскі раён: 535) ур. Ваўкі ля Задзетунія навіцкага сс.; з) чашніцкі раён: 536) ур. Воўчая яма ля Жэрына лазуноўскага сс.; IV гомельская акруга: а) гомельскі раён: 537) ур. Ваўкаўня каля Валатовіч; в) лоеўскі раён: 538) ур. Ваўкаўня каля Ваўкашанкі, 539) Воўчая гара ля Дзімамеркі; б) рэчыцкі раён: 540) ур. Воўчы шынок ля Васілевіч, 541) ур. Ваўчкі ля Васілевіч, 542) Воўчая гара ля Крапіўні, 543) ур. Воўчы Гарадок ля Шалковіч, 544) Воўчая гара ля Васілевіч, 545) поле Ваўчыха там сама, 546) ур. Воўчыя сьцежкі ля Васілевіч, 547) ур. Воўчая Даліна ля Дзеражкі, 548) Ваўчагурскі шлях; в) уваравіцкі раён: 549) ур. Воўчае балота ля Варашылава, 550) ур. Воўчая перабежка ля Варашылава, 551) курган Ваўчок ля Краснай Хачэмлі гусявіцкага сс., 552) ур. Воўчае балота ля Чабатовіч, 553) ур. Воўкаў рог ля Альхоўкі, 554) ур. Ваўкаўня ля Троцкай; г) хойніцкі раён: 555) Воўчы корч ля Храпкоў, 556) Воўчая гара там сама; д) чачэрскі раён: 557) ур. Ваўкаўня ля глыбочацкага сс., 558) ігруша Ваўчок у Глыбочыцах глыбочыцкага сс.; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 559) ур. Ваўкі ля хут. Кіпялёвых ля в. Мамачын, 560) Воўчае балота ля Зарэчча глускага сс., 561) ур. Воўчая грыва ля Мамачына чырвона-асавецкага сс.; б) кармянскі раён: 562) ур. Воўчы борык ля Кляпінскай буды валынскага сс., 563) ур. Ваўкаўня ля Кароцькаў; в) касьцюковіцкі раён: 564) ур. Ваўкаўня ля Студзянца, 565) Воўкаў хутар царковіцкага сс., 566) Восаў пячарскага сс.,

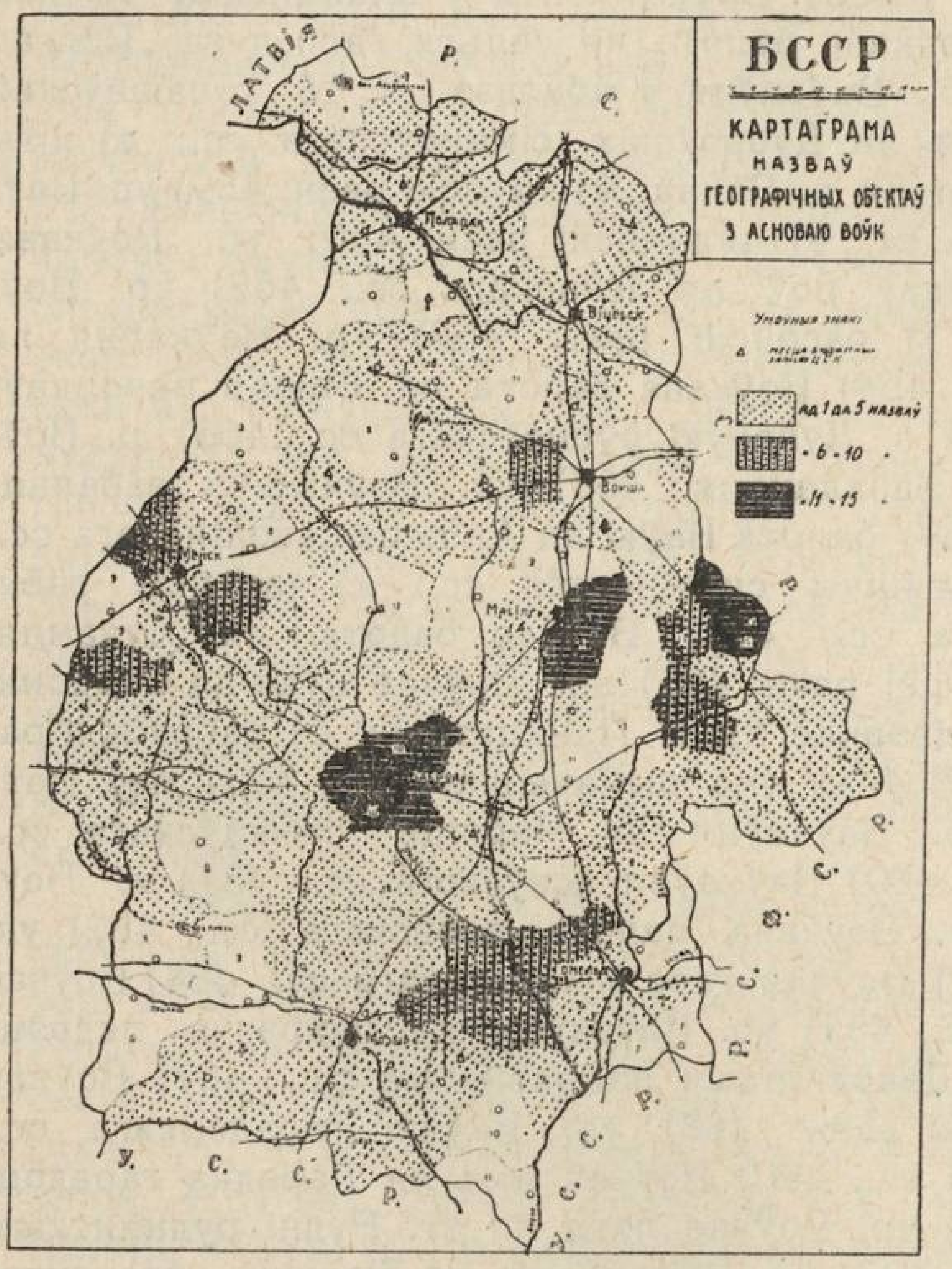

Картаграма назваў геаграфічных об'ектаў з асноваю воўк паводле даных экспэдыцыі і анкеты 1928 г. [без паказаных у папярэдняй].

567) Бальшая крапіўка бялынкавіцкага сс.; г) клімавіцкі раён: 568) Ваўчыная гара дубровіцкага сс., 569) ур. Воўчы волак ля Рудні гразявецкага сс., 570) Воўчае балота ля Гразяўца 571) Ваўкарэзаў лес аўтухоўскага сс., 572) р. Ваўчэц; д) краснапольскі раён: 573) ур. Воўчы лог ля Кармы новаельненскага сс.; е) крычаўскі раён: 574) лагчына Ваўкарэзава ля Залесавіч; ж) лупалаўскі раён: 575) ур. Ваўкаўня ля Кадзіна алехініцкага сс., 576) балота Ваўкі ля Старой Мілееўкі махаўскага сс., 577) ур. Драздова Ваўкаўня ля Косьценкі махаўскага сс., 578) Воўчкава балота ля Сухароў; 579) р. Ваўчок, 580) ур. Ваўкаўня ля Дарэю тараноўскага сс., 581) Воўкаў лес ля Нова-Мілееўкі слабадзкога сс., 582) Воўчае балота ля Красьніцы грудзеўскага сс., 583) ур. Ваўкаўня ля Дабужаў трылесенскага сс., 584) ур. Воўчае балота ля Сухароў сухароўскага сс.; з) магілеўскі раён: 585) ур. Воўчы лог ля Палыкавіч палыкавіцкага сс.; і) хоцімскі раён: 586) ур. Ваўкі ля андронаўкі ельненскага сс.; 587) ур. Воўчын стог ля Вялікай Ліпаўкі, 588) балота Воўчае стойбішча там сама, 589) балота Ваўкаўня — тамсама, 590) Воўкава балота ля Ціханкі 1 арлоўскага сс.; к) чачэвіцкі раён: 591) ур. Ваўкаўня ля Колбава чыгірынскага сс.; л) чэрыкаўскі раён: 592) Воўкава гара ў Чэрыкаве, 593) р. Воўчас, 594) в. Воўчас, 595) ур. Воўчы куст ля Глінёў глінскага сс., 596) ур. Воўчыя лагі — там сама, 597) ур. Ваўчарня губішчынскага сс., 598) в. Воўчаборкі, 599) Воўкава балота ля Шароеўкі; VI мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 600) ур. Ваўкаўня савіцкага сс.; б) калінкавіцкі раён: 601) ур. Ваўкаўня ля Пеніцы гулевіцкага сс.; в) капаткевіцкі раён: 602) ур. Воўкава, 603) ур. Воўчы бор, 604) Воўчы брод, 605) Воўчы перагон, 606) ур. Ваўкаўня; г) каралінскі раён: 607) х. Воўчае; д) лельчыцкі раён: 608) Воўчы лес буйнаўскага сс., 609) Воўчае балота, 610) Воўчая горка грабянёўскага сс.; е) нараўлянскі раён: 611) Воўчае балота; ж) юравіцкі раён: 612) ур. Воўчая нізіна ля Алексіч, 613) ур. Воўчы круг тамсама, 614) ур. Воўчы лес ля Ужынца, 615) ур. Ваўкаўня тамсама; VII менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 616) ур. Воўкаўшчына ля Мачаноў беларуцкага сс.; б) барысаўскі раён: 617) ур. Ваўкацеча ля Брылёва касьцюкоўскага сс., 618) ур. Воўчая гара забашаўскага сс.; в) бягомльскі раён: 619) ур. Воўчая выскака кадлубішчанскага сс., 620) ур. Ваўкаўня ля Дамашкавіч асаўскога сс., 621) ур. Воўчык, 622) ур. Воўк ля Біруляў глінскага сс., 623) ур. Воўк ля Глінага глінскага сс.; г) вузьдзенскі раён: 624) ур. Воўчы хвост, 625) ур. Воўчы куток, 626) ур. Воўчы амшар, 626) ур. Ваўкаўня целякоўскага сс., 627) ур. Воўчае горла, 628) р. Воўкаўка; д) грэскі раён: 629) Воўчая грэбля ля Вераб'ёва, 630) ур. Ваўкаўня ля Леніна першамайскага сс.; е) заслаўскі раён: 631) в. Воўкаўшчына новадворскага сс., 632) ур. Воўчы луг ля Ламшына слабадзкога сс., 633) ур. Воўчы лог бараздынскага сс., 634) Воўкаў лес каля Воўкаўшчыны, 635) Воўчая яма каля Казекава, 636) Воўчае балота ля Засьценка гатавінскага сс., 637) Ваўкаўня у Лабэншчыне слабодзкага сс., 638) Воўчае балота ля Слабады слабодзкага сс., 639) ур. Ваўкаўня ля Гуёў новадворскага сс., 640) ур. Воўчае балота ля Каўшова; ж) капыльскі раён: 641) ур. Воўчае балота ля Каласаўшчыны, 642) частка Пясочка — Воўчы хвост, 643) ур. Падвоўк ля Лоцьвін бабоўскага сс.; з) лагойскі раён: 644) ур. Ваўкаўня б. багатырскі склеп ля Рудні, 645) Воўкава балота коранскага сс.; і) пухавіцкі раён: 646) х. Воўчы вугал, 647) ур. Ваўкаўня, 648) Воўчы камень, 649) ур. Ваўкалоткі, 650) х. Ваўкаўня; к) самахвалавіцкі раён: 651) ур. Ваўкаўня самахвалавіцкага сс.; л) сьмілавіцкі раён: 652) ур. Ваўчкі ля Запольля карзуноўскага сс., 653) Ваўчкоўская вуліца ў Сьмілавічах, 654) Ваўчкоўская дарога, 655) ур. Ваўкачэчына дукорскага сс., 656) поле Ваўкі карзуноўскага сс., 657) зас. Воўкач,

658) балота Ваўчкі карзуноўскага сс.; м) чэрвенскі раён: 659) ур. Ваўкаўшчына хутарскага сс., 660) Воўчая горка ля Кублішча раваніцкага сс., 661) ур. Воўчая града ля Каранеўшчыны, 662) ур. Воўчы востраў ля Вясёлай Горкі турынскага сс., 663) ур. Воўкаўня руднянскага сс., VIII полацкая акруга: а) валынецкі раён: 664) ур. Воўчыя ямы ля Засьвяцьця кушлікоўскага сс., 665) ур. Ваўчкі ля Вадхвалева прудзінаўска сс.; б) ветрынскі раён: 666) х. Ваўчкова, 667) лясная дача Ваўчкова, 668) в. Ваўчкова, 669) ур. Ваўкаўня ля Турца II; в) дрысенскі раён: 670) ур. Воўкава плянтоўка жаўнянскага сс., г) лепельскі раён: 671) ур. Воўчы горад лепельскага сс., 672) ур. Воўчая яма лепельскага сс.; д) полацкі раён: 673) ур. Ваўчкі булаўскага сс., 674) х. Воўчыя ямы булаўскага сс., 675) ур. Ваўчыныя горы юравіцкага сс.; е) расонскі раён: 676) в. Ваўкі, 677) ур. Ваўкаедзь альбрэхтаўскага сс., 678) лес Воўчыя ямы дворыскага сс., IX—з-замеж БССР: 679) в. Воўкава прыдруйскай вол. дзьвінскага пав.[41]).

Супроць 430 назваў геаграфічных об'ектаў з асноваю воўк,—вядомых з ранейшай літаратуры, мне ўдалося выявіць толькі 248 новых назваў у БССР. Але іх ёсьць, бясспрэчна, значна больш; рэгістраваньне такіх назваў было заданьнем труднейшым уласна з прычыны вялікай колькасьці іх. Дзякуючы большай непаўнаце матар'ялаў, чым гэта было ў выпадках з назвамі з асновай волат—і коранем лют—, колькасьць назваў геаграфічных об'ектаў з асноваю воўк—меншая на адзін сучасны раён, чым колькасьць гэтых назваў, вядомых з ранейшай літаратуры, на адзін ранейшы павет.

Прозьвішчы і мянушкі: Ваўкарэзаў, Ваўчкаў, Ваўчок, Воўк, Ваўчыха, Ваўчонак, Ваўчкаў, Ваўчароў, Ваўковіч, Ваўкалака, Ваўчэўка, Ваўкун, Ваўкінаў, Вільчынскі, Ваўкалакаў і д. т. п. згодна паведамленьняў на анкету ёсьць у наступных паселішчах БССР., або ў іх ваколіцах: 1 аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Бязводзічы мазлаўскага сс.; 2) Касмынічы хлышчэўскага сс.; 3) Балакіры лапацінскага сс.; 4) Амсьціслаў; 5) Тураўка; 6) Добрае лапацінскага сс.; 7) Шамава; 8) Сапалава мазлаўскага сс.; 9) Хлышчэва хлышчэўскага сс.; 10) Навасёлкі старасельскага сс.; 11) Гараны пацолтаўскага сс.; 12) Беразуйкі дудчыцкага сс.; б) багушэўскі раён: Станькі навасельскага сс.; 14) Багушэўскае; 15) Бяленіва сідарніцкага сс.; 16) Кемена какоўшчынскага сс.; в) дрыбінскі раён: 18) Ваўкавічы; 19) Карэбы карэбскага сс.; 20) Дрыбін; 21) Крукоўшчына гарадзецкага сс.; 22) Галалобаўка пакуцкага сс.; 23) Галабурды бельскага сс.; г) дубровенскі раён: 24) Дуброўна; д) капыльскі раён: 25) Уланава; 26) Калінаўка, 27) Хілцы, 28) Атраднае маслакоўскага сс.; 29) Стрыкілі маслакоўскага сс.; 30) Застружжа дубраўскага сс.; е) коханаўскі раён: 31) Пярэўлачня пярэўлачнянскага сс.; 32) Водвічы тумлянскага сс.; 33) Высокае коханаўскага сс.; 34) Астрагі аленавіцкага сс.; 35) Волга пярэвалачнянскага сс.; 36) Пабрашынічы шабекскага сс.; 37) Межнева аленавіцкага сс.; ж) круглянскі раён: 38) Рачча; 39) Ахімкавічы 1 каменіцкага сс.; з) ляднянскі раён: 40) Кабыльле; 41) Страхі, 42) Ліцьвінава, 43) Іскозы іскоскага сс.; 44) Марчонкі, 45) Кроцікі, 46) Хвесяўка бельскага сс.; 47) Прогрэс ляднянскага сс.; 48) Янкаўшчына; і) расьянскі раён: 49) Дубраўка рубцоўскага сс., 50) Ракаўшчына пячонкаўскага сс.; 51) Забалацьце, 52) Дзедня дзеднеўскага сс.; 53) Умыркі пячонкаўскага сс.; 54) Картышы пячонкаўскага сс.; 55) Каменка рабцоўскага сс.; 56) Рабяшкі, 57) Забалацьце; й) талачынскі раён: 58) Талачын, 59) Варанцэвічы воўкавіцкага сс.; 60) Друцк друцкага сс.; 61) Сіўцова воўкаўскага сс.; 62) Яўлахі яўлахаўскага сс.; 63) Любонічы яўлахаўскага сс.; 64) Міхалаўшчына азярацкага сс.; 65) Трасьцянка ульянаўскага сс.; 66) Зайкаўшчына; к) чарэйскі раён: 67) Асечана

заборскага сс.; 68) Язбы дубаўскога сс.; 69) Чарэя, 70) Калодніца дубаўскога сс.; 71) Стайкі гілянскага сс.; 72) Бяляны заборскага сс.; 73) Белая Дуброва сьлідчанскага сс.; 74) Чараеўка заборскага сс.; II бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 75) Селішча, 76) Убалацьце карытнянскага сс.; б) бабруйскі раён: 77) Барбарава сычкаўскага сс.; 78) Лешчанка лешчанскага сс.; 79) Бортнікі бортнікаўскага сс.; 80) Рыня міхалеўскага сс.; 81) Мазараўка баравіцкага сс.; 82) Папоўшчына мышкавіцкага сс.; 83) Ступяні цялусскага сс.; 84) Сеяны хвойнік міхалеўскага сс.; 85) Ясны лес хімаўскага сс.; в) глускі раён: 86) Рудня карпілаўскага сс.; г) жлобінскі раён: 87) Завод чацьвернянскага сс.; 88) Піравічы, 89) Кругавец, 90) Нікольск піравіцкага сс.; 91) Баранаўка чацьвярнянскага сс.; д) клічаўскі раён: 92) Уладзімірава, 93) Запольле; е) парыцкі раён: 94) Трэмля любаньскага сс.; 95) Паганцы ракшынскага сс.; ж) рагачоўскі раён: 96) Лучын, 97) Красьніца, 98) Новы дварэцкага сс.; з) слуцкі раён: 99) Квасьніцы цараўскага сс.; 100) Слуцак, 101) Панічы дарасінскага сс.; 102) Цараўцы цараўскага сс.; 103) Балотчыцы беліцкага сс.; 104) Кляпчаны; і) старобінскі раён: 105) Узброд чапялёўскага сс.; 106) Круглы востраў старобінскага сс.; 107) Крывічы краснадворскага сс.; 108) Задражава мазурскага сс.; 109) Цясоў пагосцкага сс.; 110) Зажэвічы зажэвіцкага сс.; 111) Мяцявічы мяцявіцкага сс.; 112) Сяльцо мяцявіцкага сс.; 113) Пагост пагосцкага сс.; 114) Галіца зажэвіцкага сс.; 115) Пагост пагосцкага сс.; й) чырвона-слабодзкі раён: 116) Заўшычы старчыцкага сс.; 117) Бялевічы; III віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 118) Быкі мехаўскага сс.; 119) Будніца хвашнянскага сс.; 120) Лухверы пылькінскага сс.; 121) Альшанікі пылькінскага сс.; 122) Горкі горкаўскага сс.; 123) Марозава мехаўскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 124) Любічы навікоўскага сс.; 125) Сьвіціна чаркаскага сс.; 126) Семянцова біклоскага сс.; 127) Забор'е біклоскага сс.; 128) Бешанкавічы, 129) Сьвярдлы навікоўскага сс.; 130) Сьвеча сьвячанскага сс.; в) віцебскі раён: 131) Пятровішча даўжанскага сс.; 132) Лосьвіда, 133) Асеча, 134) Старое сяло старасельскага сс.; 135) Путы сініцкага сс.; 136) Ваўкі міхалеўскага сс.; 137) Замосьце заронаўскага сс.; 138) Жалезьніца 1 старасельскага сс.; г) высачанскі раён: 139) Вялідзічы, 140) Шаўкунова, 141) Юшкава асінаўскага сс.; 142) Чаркасы высачанскага сс.; 143) Старабабыльле старабабыльскага сс.; 144) Ардзеж касьцяёўскага сс.; 145) Буракі высачанскага сс.; 146) Сьцепаненкі, 147) Кавалёва каралёўскага сс.; д) гарадоцкі раён: 148) Шыкяні селішчанскага сс.; 149) Ваўкі вайханскага сс.; 150) Дрыжакі казьянскага сс.; 151) Трацякі вайханскага сс.; 152) Вялікае Кашо маскаліняцкага сс.; 153) Забор'е ўладзіміраўскага сс.; 154) Гарадок, е) лёзьненскі раён: 155) Ляхавік 1 унаўскага сс.; 156) Васюціна веляшкаўскага сс.; 157) Сяргееўшчына гладаньскога сс.; 158) Строганы калышанскага сс.; 159) Гладанькі гладаньскога сс.; 160) Селішча гладаньскога сс.; 161) Веляшковічы веляшковіцкага сс.; ж) межанскі раён: 162) Фралова вышадзкога сс.; 163) Дарахі гозьбінскага сс.; 164) Боркі гозьбінскага сс.; 165) Халіпы гозьбінскага сс.; 166) Чаравуха межанскага сс.; 167) Папоўшчына, 168) Вышадкі вышадзкага сс.; з) сянскі раён: 169) Адамава алексініцкага сс.; 170) Машкі пустынскага сс.; 171) Зямковічы алексініцкага сс.; і) сіроцінскі раён: 172) Слабада ловаскага сс.; 173) Сіроціна, 174) Лоўжа лаўжанскага сс.; 175) Хойніца мішневіцкага сс.; 176) Варанькі лаўжанскага сс.; 177) Юрава лаўжанскага сс.; 178) Барысаўка жарабыцкага сс.; й) сураскі раён: 179) Шпуры янавіцкага сс.; 180) Малая Лазаватка краўцоўскага сс.; 181) Янавічы, 182) Задуброўе янавіцкага сс.; к) чашніцкі раён: 183) Іканкі дварэцкага сс.; 184) Шаўкоўшчына вялікаальшанскага сс.; IV гомельская акруга: а) брагінскі раён:

185) Собалі; б) буда-кашалёўскі раён: 186) Чырвоная Наспа, 187) Крапіўня, в) веткаўскі раён: 188) Жалезьнікі. г) гомельскі раён: 189) Гомель. д) лоеўскі раён: 190) Грамыкі, 191) Лясуны лоеўскага сс.; 192) Ваўкашанка, 193) Лоеў. е) рэчыцкі раён: 194) Васілевічы, 195) Ліскі, 196) Залатуха, 197) Новы Барсук, 198) Дзеражня, 199) Гарыводы, 200) Рудзец, 201) Холмеч, 202) Пракісельскі хутар, 203) Рэчыца, 204) Восаў, 205) Салтанаў; е) уваравіцкі раён: 206) Красная Хачэмля гусявіцкага сс.; 207) Чабатовічы, 208) Альхоўка, 209) Дуброва рудня целяшоўскага сс.; 210) Целяшы; ж) хойніцкі раён: 211) Пудакова паселіцкага сс.; 212) Загальская Слабодка, 213) Кастрычнікавае лясьніцтва, 214) Храпкоў. з) чачэрскі раён: 215) Зялёны мох заслаўскага сс.; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 216) Цюпоўская сяліба гарадзецкага с. с.; 217) Шмакі; 218) Пянюгі клятнянскага сс.; 219) Лудчыцы, лудчыцкага сс.; 220) Мокрае макранскага сс.; 221) Мамачын чырвона-асавецкага сс. 222) Давыдавічы чырвона-асавецкага сс.; б) бялыніцкі раён: 223) Замачульле; в) журавіцкі раён: 224) Старасельле бялыніцкага сс.; 225) Добры дуб баканьскага сс.; 226) Вялікая Зімніца, Палянінавічы; 227) Журавічы; г) кармянскі раён: 228) Багдановічы кароцькаўскага сс.; 229) Касыль руднянскага сс.; 230) Карма, 231) Кляпінская буда валынскага сс.; 232) Хізаў; г) касьцюковіцкі раён: 233) Студзянец; д) клімавіцкі раён: 234) Клімавічы, 235) Асмаловічы асмаловіцкага сс.; 236) Балешын, 237) Востраў лазавецкага сс.; 238) Асіньнікі ціманоўскага сс.; 239) Хатунь хатавіцкага сс.; 240) Пустышы, 241) Хвядотава буда галіцкага сс.; е) краснапольскі раён: 242) Карма навасельскага сс.; 243) Пачопы пачопаўскага сс.; 244) Хведараўка кажамякінскага сс.; ж) Крычаўскі раён: 245) Баяры кашанскага сс.; 246) Слабуты маляціцкага сс.; 247) Міткавічы маляціцкага сс.; 248) Шаеўка, 249) Крычаў; з) лупалаўскі раён: 250) Смолка хацкавіцкага сс.; 251) Лыкаў слабадзкога сс.; 252) Кадзіна алехініцкага сс.; 253) Хацкавічы I хацкавіцкага сс.; 254) Сідаравічы, 255) Дарэй тараноўскага сс.; 256) Машанакі машанацкага сс.; 257) Пусты Асавец махаўскага сс.; 258) Махаў махаўскага сс.; 259) Бязьчыньне хацкавіцкі сс.; 260) Ліпца махаўскага сс.; 261) Махава 7, махаўскага сс.; 262) Сухары сухараўскага сс.; і) магілеўскі раён: 263) Магілеў, 264) Палыкавічы палыкавіцкага сс.; 265) Княжыцы; й) прапойскі раён: 266) Прапойск, 267) Ржаўка; к) хоцімскі раён: 268) Хоцімск, 269) Захараўка ель-

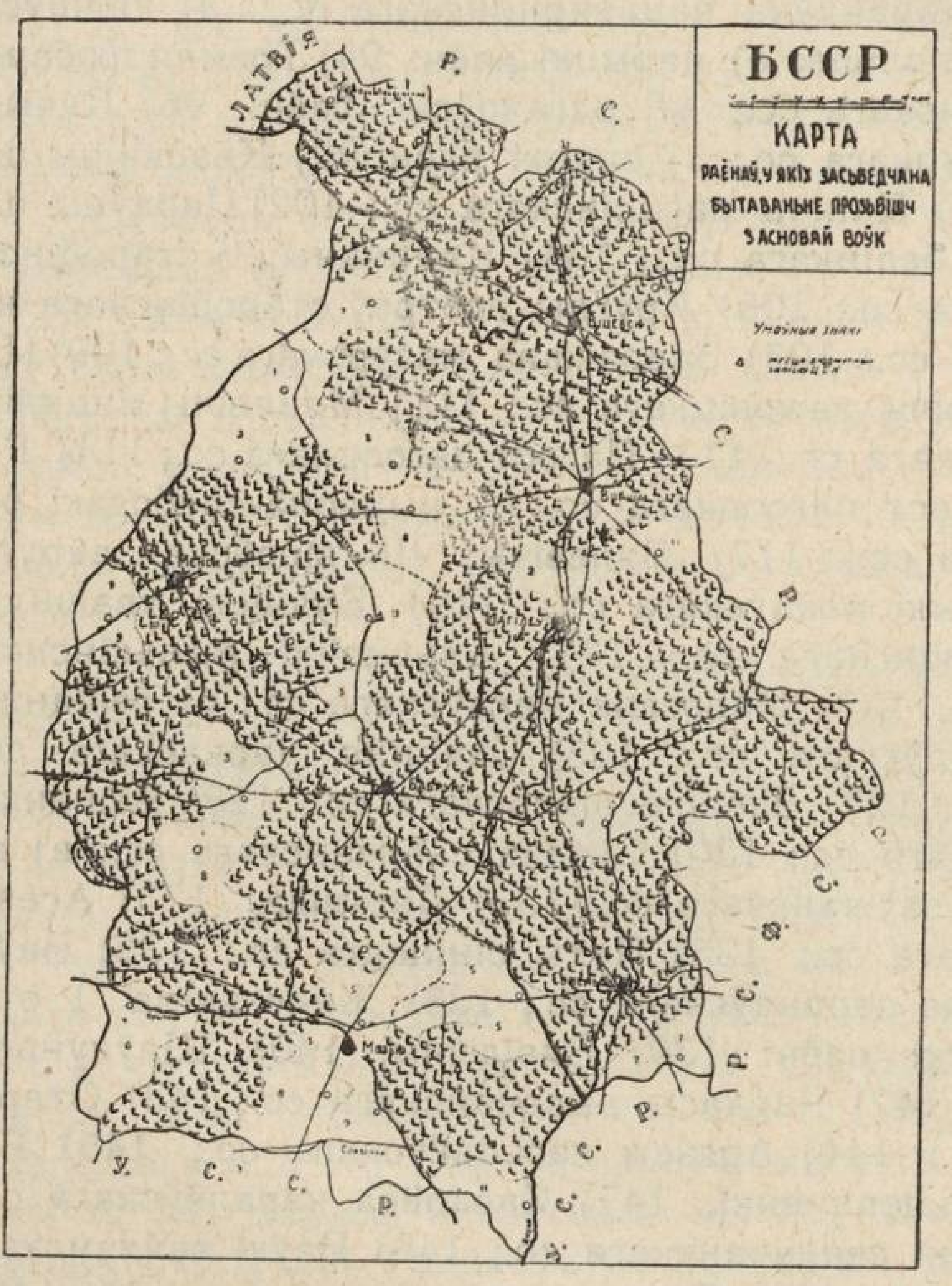

Карта раёнаў, у якіх анкетай і экспэдыцыяй 1928 г. засьведчана бытаваньне прозьвішч з асновою воўк.

нянскага сс.; 270) Мужычок прасьцінскага сс.; 271) Ціханы I, арлоўскага сс.; 272) Н. Мосін чарняўскага сс.; л) чавускі раён: 273) Пятухоўка антонаўскага сс.; м) чачэвіцкі раён: 274) Збышын грыбавецкага сс.; 275) Стайка чыгірынскага сс.; 276) Шмакі падсельскага сс.; 277) Падсёлы падсельскага сс.; 278) Чачэвічы; н) чэрыкаўскі раён: 279) Вушакі, 280) Гарадок горкаўскага сс.; 281) Горкі горкаўскага сс., 282) Вудагі глінскага сс.; 283) Лабанаўка лабанаўскага сс.; 284) Шароеўка; VI мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 285) Валасовічы валосавіцкага сс.; б) жыткавіцкі раён: 286) Жыткавічы, 287) Зорка; в) капаткевіцкі раён: 288) Капаткевічы; г) лельчыцкі раён: 289) Убарская Рудня астражанскага сс.; 290) Турбінка, 291) Жмурная грабянеўскага сс.; д) петрыкаўскі раён: 292) Белкі, 293) Петрыкаў, 294) Капкавічы, 295) Навасёлкі белкаўскага сс. е) юравіцкі раён: 296) Алексічы, 297) Ужынец; VII менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 298) Чудзінічы астрашыцкага сс.; 299) Каз. Рудня прылепскага сс.; 300) Беларучы беларуцкага сс.; б) барысаўскі раён: 301) Барысаў, 302) Карсаковічы карсаковіцкага сс.; 303) Брылёў касьцюкоўскага сс.; 304) Убарак мсьціскага сс.; 305) Углы, 306) Лазін лабашаўскага сс.; 307) Воўкаўшчына каршакоўскага сс.; 308) Смаркі веляціцкага сс.; 309) Задор'е бярозкаўскага сс.; в) вузьдзенскі раён: 310) Галавачы магілянскага сс.; 311) Ялаўка целякоўскага сс.; 312) Сеяцель прысыпскага сс.; 313) Узда, 314) Хароміцкія сл. — пырашаўскага сс.; 315) Чэшын - Слабада каменіцкага сс,. 316) Баравыя лашанскага сс.; 317) Падзельнік, 318) Чашын, 319) Чэшынскі востраў камянецкага сс.; 320) Сыманчыцы; г) грэскі раён: 321) Астравок грэскага сс.; 322) Пукаў пукаўскага сс.: д) заслаўскі раён: 323) Мацкі слабадзкога сс.; 324) Хмелеўка акусінскага сс.; 325) Заслаўе, 326) Грыні, 327) Затычына барздынскага сс.; 328) Казекава гатавінскага сс.; 329) Саламарэчча гатавінскага сс.; 330) Закаблукі старасельскага сс.; 331) Чырвоны Кастрычнік старасельскага сс. 332) Лабэншчына слабадзкога сс.; 333) Келькаўшчына, 334) Навашына ганусінскага сс.; е) капыльскі раён: 335) Капыль, 336) Макрэц вялешынскага сс.; 337) Блеўчыцы быстрыцкага сс.; 338) Аношкі, 339) Якусоўшчына, 340) Заракаўкі браткаўскага сс.; 341) Сьвінка; ж) лагойскі раён: 342) Н. Родзевічы слабадзкога сс.; 343) Гасьцілавічы лагойскага сс.; 344) Аўгустова падонкаўскага сс.; 345) Міхалкавічы коранскага сс.; 346) Порхава падонкаўскага сс.; 347) Моладзі чоркаўскага сс.; з) пухавіцкі раён: 348) Сіротка блонскага сс.; 349) Блонь; і) Самахвалавіцкі раён: 350) Пяцеўшчына самахвалавіцкага сс. 351) Чайкава самахвалавіцкага сс., 352) Набалыцьце падгайскага сс. 353) племгас Калініна, 354) Прылукі, 355) Самахвалавічы, 356) Воўчкавічы; й) смалявіцкі раён: 357) Асавіна верхменскага сс.; 358) Восава плісскага сс.; к) сьмілавіцкі раён: 359) Запольле карзуноўскага сс.; 360) Карзуны карзуноўскага сс.; 361) Харавічы дукорскага сс.; 362) Гудавічы карзуноўскага сс.; 363) Сьмілавічы, 364) Старына карзуноўскага сс.; л) чэрвенскі раён: 365) Слатвіно, 366) Раванічы, 367) Красная слабада лядзенскага сс.; 368) Кляньнік верхменскага сс.; VIII полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 369) Вільканы задзяжанскага сс.; 370) Царкоўка, 371) Кастрова б) валынецкі раён: 372) Лявонішана юзафоўскага сс.; в) ветрынскі раён: 373) Кеўлена Лагавая нацкага сс.; 374) Падсадзьдзе шпакоўскага сс.; 375) Арэхаўка нацкага сс.; 376) Лабуноўшчына варонецка сс.; 377) Варонечы варонецкага сс.; 378) Зазер'е гарадоцкага сс.; 379) Троцкае ліцьвінаўскага сс.; 380) Бязьдзедавічы ліцьвінаўскага сс.; 381) Пяцюлёва ветрынскага сс;. г) вульскі раён: 382) Крупеніна. д) дрысенскі раён: 383) Матулёва, 384) Патрабова цястаўскага сс.; 385) Дрыса; е) лепельскі раён: 386) Пахомлівічы ляхавіцкага сс.; 387) Беляўка ляхавіцкага сс., 388) Пушча

весялоўскага сс.; 389) Лепель, 390) Ст. Валосавічы, 391) Альховічы пышнянскага сс.; 392) Цясны валасовіцкага сс.; ж) полацкі раён: 393) Малыя Жарцы сястронскага сс.; 394) Дахнары булаўскага сс.; 395) Стрыкялі громаўскага сс.; 396) Юравічы юравіцкага сс.; 397) Еўніна саланіцкага сс.; 398) Замкі юравіцкага сс.; 399) Студзяная юравіцкага сс.; 400) Калатоўкі, 401) Лагуны громаўскага сс.; 402) Чорнае юравіцкага сс.; 403) Залесьсе юравіцкага сс.; з) расонскі раён: 404) Сітнякі красноборскага сс. 405) Булыніна старадворскага сс.; 406) Запрудзьдзе гарбачэўскага сс.; 407) Межава зьмітраўскага сс.; 408) Масткі гарбачэўскага сс.; 409) Альбрэхтава альбрэхтаўскага сс.; 410) Чарэкаўка дворынскага сс.; 411) Тукалава 412) Воў-

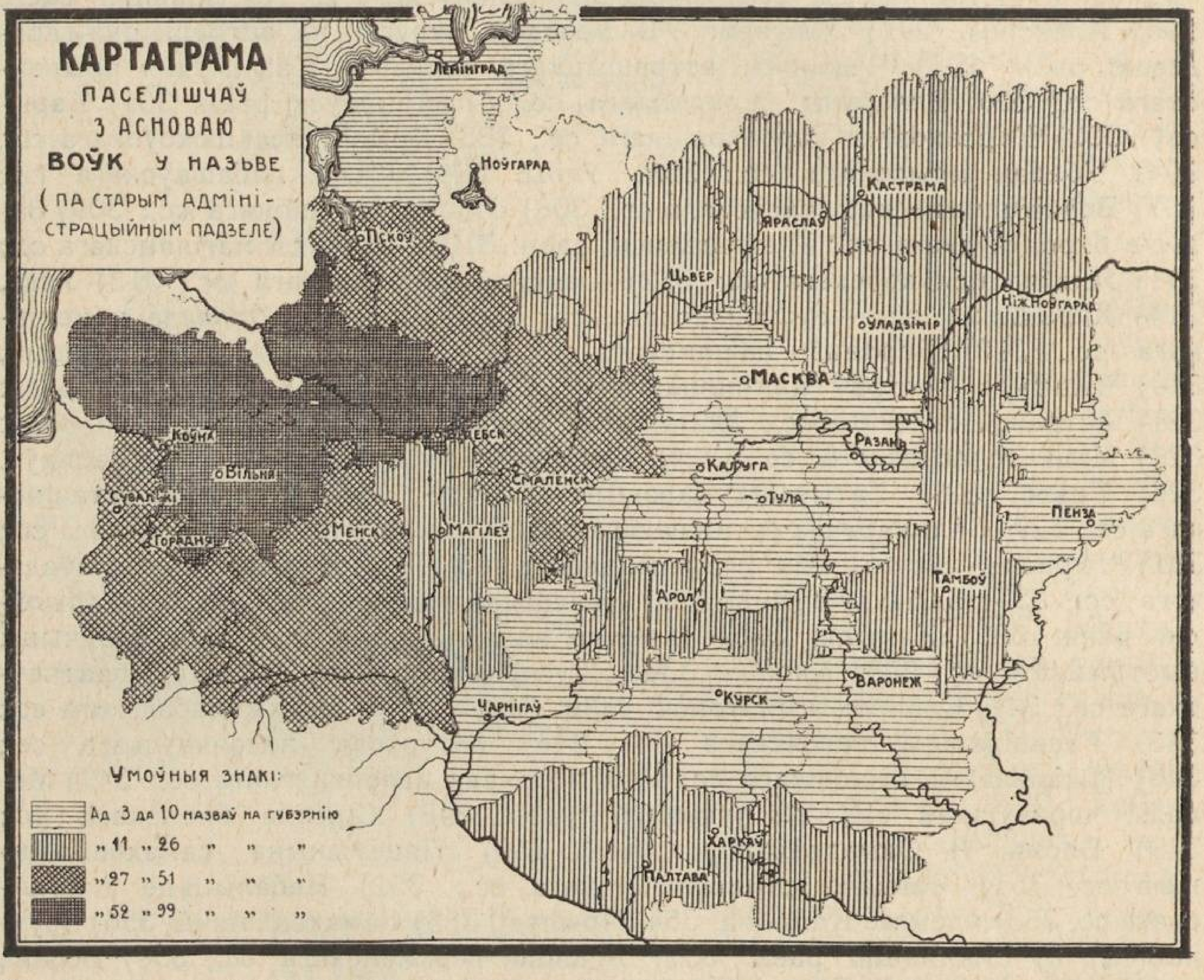

Картаграма паселішчаў па Нёмну, Дзьвіне, Дняпру і Прыпяці і на ўсход ад іх з асноваю воўк — у назьве.

кава; IX з-за меж БССР. 413) Вял. Баяры андрэненскай вол. дзьвінскага пав., 415) Цыканы Краслаўскае вол. дзьвінскага пав.[41]).

Зразумела, што частка назваў з асноваю воўк — можа быць вытлумачана наяўнасьцю воўка на вывучаемай мной тэрыторыі і адлюстраваньнем яго існаваньня тутака ў назвах геаграфічных об'ектаў і людзей. Але гэтая частка ня можа быць шматлічнай, як і групы іншых назваў, што адлюстроўваюць тыя або іншыя элемэнты мясцовага краявіду [162]). Гэта даводзіцца параўнаньнем колькасьці назваў паселішчаў з асноваю воўк у б. губэрнях на вывучаемай мной тэрыторыі і ў іншых б. губэрнях б. Расіі. Так у ленінградзкай губ.—10 такіх назваў, у пскоўскай—45, смаленскай—45, цьвярской—25, маскоўскай—9, уладзімірскай — 12, Яраслаўскай—18, кастрамской—26 [163]), калускай—10, Арлоўскай—13, курскай —8, тульскай—7, разанскай — 9,

ніжагародзкай—12, пензенскай—3, тамбоўскай—11, варонескай —8, чарнігаўскай—8, палтаўскай—21, харкаўскай—15 [164]), віцебскай—64, смаленскай—51, менскай—44, ковенскай—71, магілеўскай—22, горадзенскай—27, сувалскай — 32, віленскай--99 [165]). Такім чынам пры амаль аднолькавых умовах існаваньня воўка ў паказаных губэрнях, найбольшая колькасьць паселішчаў з асноваю воўк — у назьве, як гэта зафіксавана ў адпаведнай картаграме [166]), прыходзіцца на губэрні па Нёмну, Дзьвіне, верхавінах Дняпра і Прыпяці і суседніх з імі. А гэта якраз сьведчыць аб тым, што большую частку назваў з асноваю воўк — можна аднесьці да перажыткаў існаваньня народу ваўкоў, тым больш, што прозьвішча — воўк у процівагу старажытным часам [167]) не ў асаблівай пашане, а захавалася іх на паказанай тэрыторы надзвычайна многа.

Але на тэрыторыі паміж Дняпром, Дзьвіной, Нёманам і Прыпяцьцю можна знайці ня толькі перажыткі народных назваў волатаў у называньні паселішчаў і прозьвішчаў, але і назвы паасобных пляменьняў волатаў, якія нам вядомы ўжо сярод заходніх волатаў.

Першае месца тут належыць велінцам або валынцам.. У назьве старога беларускага гораду Вільні вучоныя ўжо даўно шукалі сьлядоў існаіснаваньня волатаў [168]). І запраўды, Вільня стаяла з незапомных дагістастарычных часоў на рэчцы, якая ўжо ў пазьнейшыя старыя часы звалася Веля, Велія, Велья, Веля, Вѣлья, Velya, Vielya, Wella і д. т. п., а горад на ёй — Вельня, Велѣнскае места, горад Велѣнскиі і д. т. п. [169]), які і зьяўляўся, мабыць, сталіцаю, як відаць, найбольшага племені волатаўвелінцаў. Адпаведна гэтаму была і Велъская, Завеленская, Завелская, Zawelska, Zawielskaja зямля і нават Велкомир [170]). Наогул назва велінцаў спатыкаецца ў старасьвецкіх докумэнтах даволі часта, называючы то географічныя об'екты: Валынцы, Велена, р. Воленка, р. Валынка, Вялёнская вол., Валынцава, Велюны, Веленская, Велюнская, Велюты, Валенская, Велюнская, Велюты, Валынская закута, веленскае ваявоздтва, р. Велья, веленскі пав., Вельнікі і д. т. п. [171]), то прозьвішчы людзей: Волініцкая, Валынец, Велін, Валынцэвіч, Валынчук і д. т. п. [172]). Па вестках даведачнай і апісальнай літаратуры [154]) можна лічыць, што перажыткі назвы племя велінцаў засталіся ў шэрагу назваў рэк і вазёр: воз. Велест б. парэцкага пав. б. смаленскай губ.; р. Вельніца б. клясьніцкай вол. б. дрысенскага пав. і р. Вельніца б. еўпрасіньеўскай вол. б. полацкага пав. б. віцебскай губ., воз. Дзьвіньне — Велінскае, з якога выцякае р. Дзьвіна, р. Веля правы прыток р. Усьвячы, прытоку Дзьвіны, р. Валынка прыток Дзьвіны; р. Воленка б. гомельскага пав.; р. Велья — левы прыток Гарыня, прытоку Прыпяці; воз. Вілянцы б. заблоціскай вол. б. сьвянцянскага пав., воз. Велец б. пліскай вол., б. дзісьненскага пав., воз. Велінве б. троцкага пав., воз. Вільнішкі б. гедройцкай вол. б. віленскага пав.; р. Вілія і г. д., а таксама — у шэрагу назваў паселішчаў: у ковенскай губ.: — Вілейкі, Вілейкі скемскай вол., Вілейкі крупеўскай вол.; Вілейкі паддубіскай вол. шавельскага пав.; Вельнякі стумбрынскай вол. панявескага пав.; Вілнокі, Велуны рымшанскай вол.; Вільнокі дукштанскай вол. нова-аляксандраўскага пав.; Валынія жмуйдзецкай вол. вількамірскага пав.; у віленскай губ. — вілянцы заблоціскай вол. сьвенцянскага пав.; Вілунцы кронскай вол.; Віляны, Віляны, Віляны жыжморскай вол.; Вілунцы езьнянскай вол.; Велунцы высокадворскай вол.; Валюнцы бутрыманскай вол. троцкага пав.; Валынцішкі седлецкай вол.; Вільнюці палянскай вол.; Веляўцы граўжынскай вол. ашмянскага пав.; Валынка жырмунскай вол. Лідзкага пав.; Велец пліскай вол.; Вільнава міорскай вол.; Вілянцеі ігуменаўскай вол.; Валынь верхнянскай вол. дзісненскага пав.; Валынішкі ільлінскай вол.;

Вільнішкі, Вільня — Вільнішкі, Вільнішкі гедройцкай вол.; Вілюцяны міцкунскай вол.; Вільное мейшагольскай вол.; Вільячы маляцкай вол.; Вілейкавічы, Вілейкавічы маляцкай вол.; Вільнішкі, Вільнішкі, Вільніцкі неменчынскай вол.; Вілейкішкі мусьніцскай вол.; Віленскае дзярэўніцтва, Віленскае дзярэўніцтва, Віленскае дзярэўніцтва, Віленскае дзярэўніцтва рашанскай вол. вілейскага пав.; у віцебскай губ. — Вільна тапорскай вол. нэвельскага пав.; Вельніца клясьціцкай вол. дрысенскага пав.; Велье, Велье узьнесенскай вол. полацкага пав.; Вялёны, Вялёны рэжыцкай вол. Вылнаўцы быкаўскай вол. рэжыцкага пав.; Вельніца афрасіньеўскай вол. полацкага пав. Валынцы, Валынцы філіпаўскай вол. дрысенскага пав.; Валынка начскай

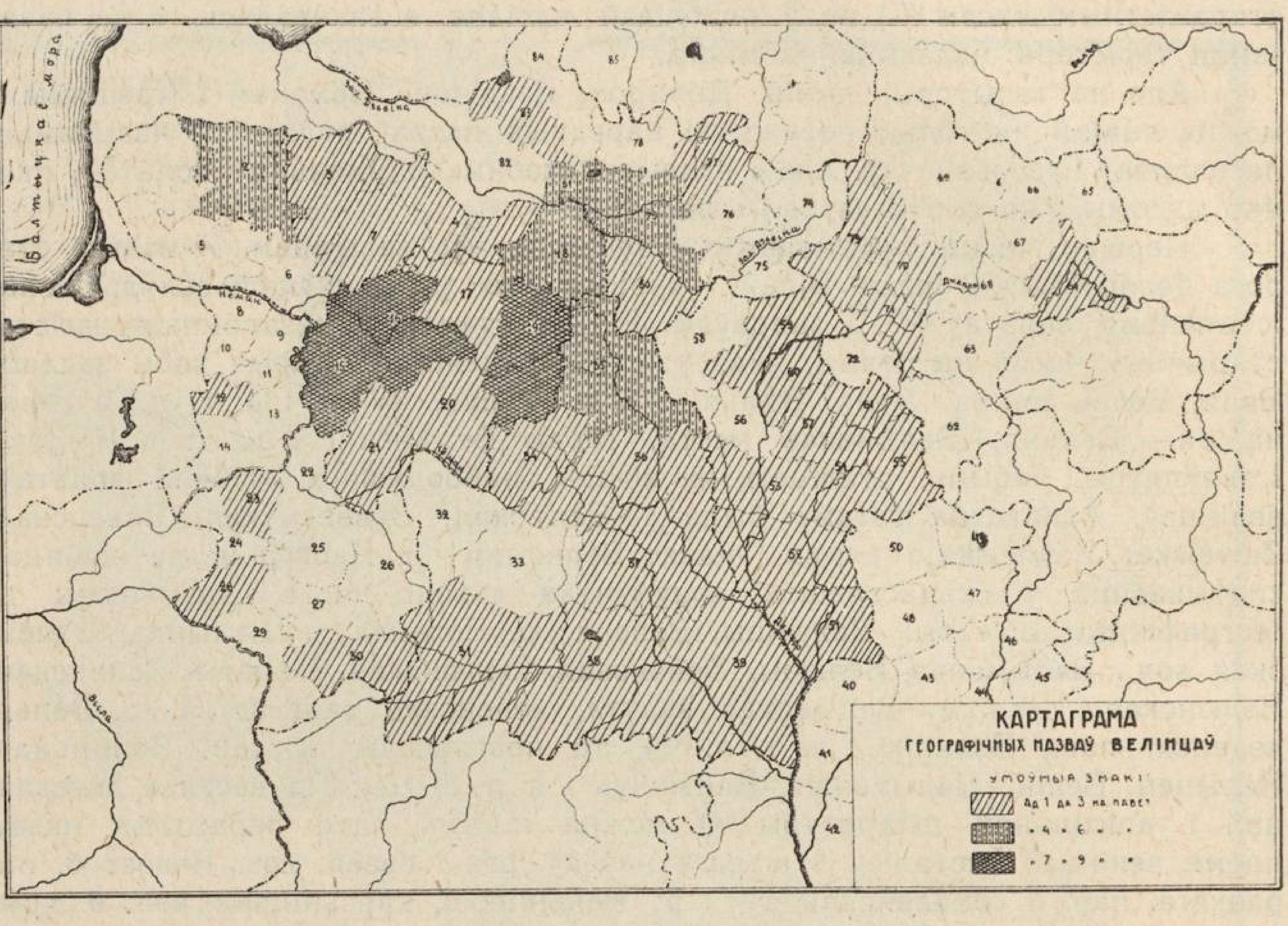

Картаграма географічных назваў сугучных племянной назьве велінцаў.

вол.; Валынец бабыніцкай вол. лепельскага пав.; у магілеўскай губ. — Валынцы нова-ельненскай вол., Валымір Доўгавіцкай вол., чэрыкаўскага пав.; Валынкі доўскай вол. рагачэўскага пав.; Валынеж раднянскай вол. клімавіцкага пав.; Валынка старасельскай вол.; Веліна руднянскай вол. аршанцскага пав.; Вельня любавіцкай вол., Вельня, Вельня любавіцкай вол. мсьціслаўскага пав.; Вілейка, Вілейка чавускай вол. чавускага пав.; Валынка маркавіцкай вол. гомельскага пав.; Валынцава раманаўскай вол. горкаўскага пав.; Вілень чыгірынскай вол. быхаўскага пав.; Валынь добрамысьлянскай вол. аршанскага пав.; Велнава нова-быхаўскай вол. рагачэўскага пав.; у смаленскай губ. — Веліна смаленскага пав., Веліна юхнаўскага пав., Валынава і Валынцава духаўшчынскага пав.; Веляны, Веляны горныя парэцкага пав.; у менскай губ. — Нэвель, Нэвель хоінскай вол. пінскага пав.; Вільшчына станькаўскай вол. менскага пав.; Вялень навасёлкаўскай вол.; Вялень амельнянскай вол.; Вяленінік брадзецкай вол. ігуменскага пав.; Велем'е жыткавіцкай вол.; Веленічы хорскай вол. мазырскага пав.; Падвелье красналуцкай вол.; Веляўшчына валосавіцкай вол.; Вілейка,

Вілейка Новая вітуніцкай вол. барысаўскага пав.; Вільна сьвіслацкай вол.; Віленка качэрыцкай вол. бабруйскага пав.; Велін холмецкай вол., Велінскі перакат на Дняпры рэчыцкага пав.; у горадзенскай губ. — Валынцы круглянскай вол. сакольскага пав.; Велюнь зьбірогаўскай вол. кобрынскага пав.; Вілян алексінскай вол. бельскага пав.; у сувалскай губ.— Вілейкі сувалскага пав.; Валынцэ сувалскага пав. і інш. Быць можа да гэтых назваў яшчэ трэба было аднесьці і шмалічныя назвы паселішч і іншых географічных об'ектаў падобныя на іх, як Вяліж, Велішч і д. т. п. [173]).

Назва племяні сітнян знайшла сваё адлюстраваньне ў назвах вазёр: воз. Сіта ў б. ковенскай губ. і воз. Сітна, з якога выцякае р. Полата, а таксама ў шэрагу назваў паселішчаў: у віцебскай губ. — Сітнікі курынскай вол. віцебскага пав. Сітнягі вярхоўскай вол., Сітнікі сушчаўскай вол. дрысенскага пав., Сітніца ваяводаўскай вол. рэжыцкага пав., Сітнікі франапольскай вол., Сітнікі гутаўскай вол. лепельскага пав., Сіта балаўскай вол. люцінскага пав., Сітняні тапорскай вол., Сітаўка рыкшынскай вол. нэвельскага пав., Сіцянец юравіцкай вол., Сіцянец струнскай вол., Малое Сітно, Бальшое Сітно нікалаеўскай вол., Сітніца, Сітніца ўраўлянскай вол. полацкага пав., Сіціна горкаўскай вол., Сіціна вышадзкай вол., Сіта старынскай вол., гарадоцкага пав., Сіцькава, Сіцькава макланаўскай вол. вяліскага пав.; у менскай губ. — Сітнае старобінскай вол. слуцкага пав., Сітніча жыткавіцкай вол., Сітніца ленінскай вол., Сітня дзякавіцкай вол. мазырскага пав., Сітня дудзіцкай вол., Сіткаўшчына ручаеўскай вол. рэчыцкага пав., Сітнікі слабада-пырашэўскай вол., Сітнікі грабёнскай вол., Сітнікі кліноцкай вол. ігуменскага пав.; у смаленскай губ. — Сітнікі смаленскага пав., Сітнікі парэцкага пав. і Сіцкае юхноўскага пав.; у віленскай губ. — Сіцькава мікалаеўскай вол., Сіткаўшчына, Сіткаўшчына ёдзкай вол., Сітнікі друйскай вол. дзісьненскага пав., Сіткаўцы дубіцкай вол. лідзкага пав., Сітнік крайскай вол., Сітнікі даўгінаўскай вол., Сітца, Сітца Старое, Сітца Малое. Сітца новае парафіянаўскай вол. вялейскага пав., Сіцюны гедроіцкай вол. віленскага пав.; у магілеўскай губ. — Сітно, Сітно добрамысьлянскай вол., Сітава, Сітаўшчына, Сітаўскі засьценак любавіцкай вол., аршанскага пав.; у ковенскай губ. — Сіткуны, Сіткуны, Сіткуны бабтоўскай вол. ковенскага пав., Сітайны, Сітайны пампянскай вол., Сіткуны разалінскай, Сіткуны панявескай вол. панявескага пав.; у горадзенскай губ. — Сіткава, Сітаўка астрагорскай вол. сакольскага пав. і інш. [154]).

Племя ратараў нагадвае р. Ратнічанка, прыток Нёмана, ды наступныя паселішчы: у віленскай губ.— Рацькі глыбоцкай вол., Раткуны, Раткуны друйскай вол., Рацькі залескай вол., Рацькі, Рацькі ігуменаўскай вол., Рацькава празоракскай вол. дзісьненскага пав., Ратаголь Ратаголь, сольскай вол. ашмянскага пав.; у горадзенскай губ.—Ратайчыцы ратайчыцкай вол. брэскага пав., Ратавец чарнавескай вол. сакольскага пав. у ковенскай губ., — Раткуны, краснагорскай вол., Раткуны квяткоўскай вол. нова-аляксандраўскага пав., Рацелі стумбрыскай вол. Раценікі кібурскай вол., Раткуны кібурскай вол., Раткуны лінкаўскай вол. панявескага пав., Раткуны грузьдзёўскай вол. шавельскага пав.; у менскай губ. — Радчыцы вітчаўскай вол. пінскага пав., Ратынцы ракаўскай вол., Рацькаўшчызна беларуцкай вол. менскага пав., Ратчын шацкай вол., Раткаўшчызна верхнянскай вол., Ратнае юравіцкай вол. ігуменскага пав., Рацькавічы гайна-слабодзкай вол., барысаўскага пав., Раткава старобінскай вол., Раткава пацэйкаўскай вол. слуцкага пав.; у віцебскай губ.—Рацькава, Рацькава зябкінскай вол. нэвельскага пав., Рацькава, Рацькава усайскай вол. лепельскага пав., Рацькаўшчына вязьменскай вол. вяліскага пав., Ратава каменецкай вол. себескага пав., Раткаўшчына

начаскай вол. лепельскага пав., Ратанікі, Ратанікі узульмуйскай вол., Ратанікі розенмуйскай вол., Ратанікі, Ратанікі макашанскай вол. рэжыцкага пав.; у смаленскай губ. — Рацькава гжацкага пав., Ратуева духаўшчынскага пав., Ратаўскае рослаўскага пав., Ратава сычаўскага пав., Ратная бельскага пав., Ратнава, Ратнава смаленскага пав.; у магілеўскай губ. — Ратча глухаўскай вол. быхаўскага пав., Ратная, Бальшое Ратнае беліцкай вол. чэрыкаўскага пав. і інш. [154]).

Племянная назва ранаў спатыкаецца ў наступных назвах паселішчаў: у віцебскай губ.—Ранены, Ранены, Ранены каралёўскай вол. віцебскага пав., Ранцаны зальмуйжскай вол., Бальшыя Ранцаны, Малыя Ранцаны

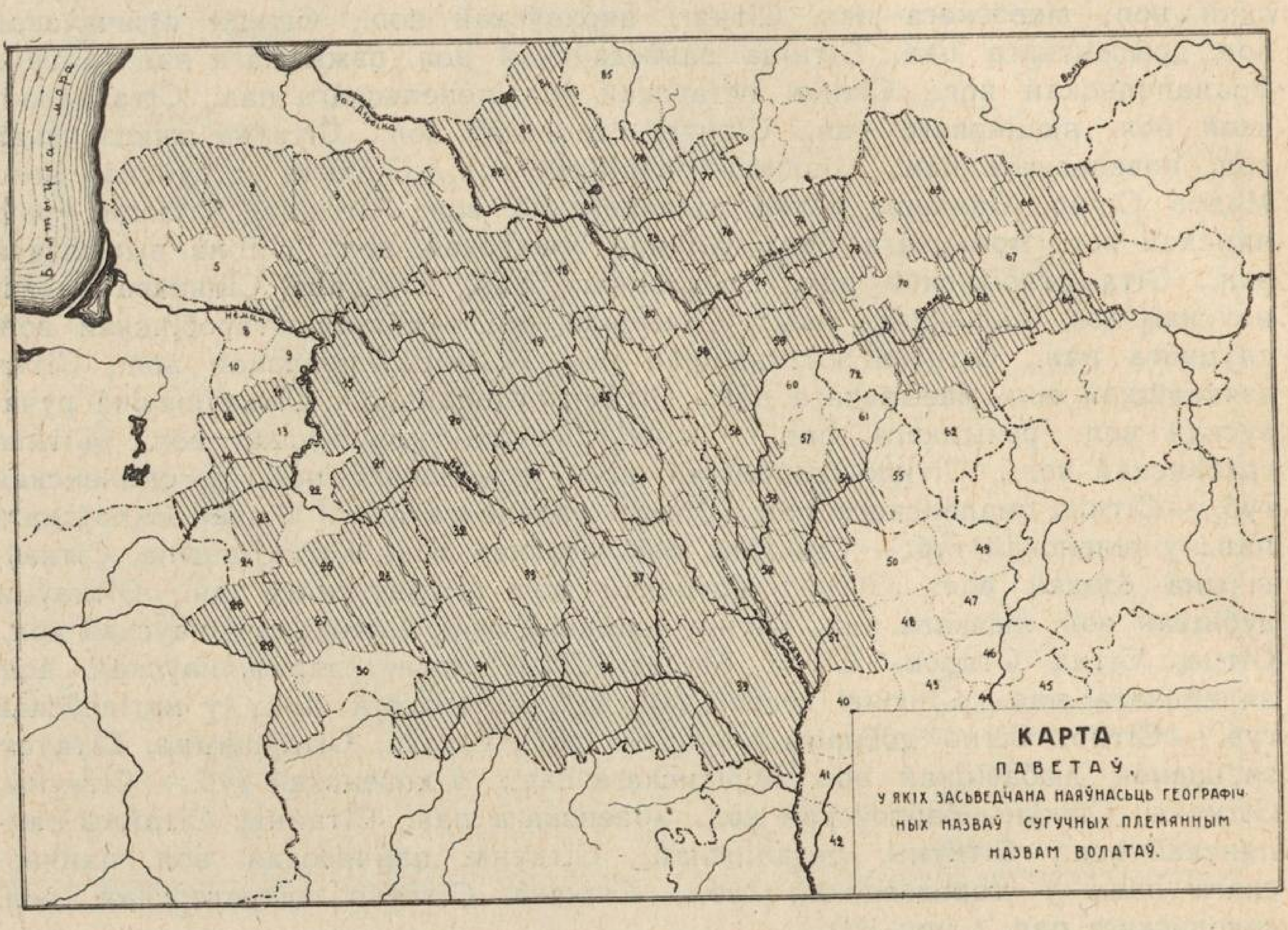

Карта паветаў, у якіх засьведчана наяўнасьць геаграфічных назваў сугучных племянным назвам волатаў.

пылдзенскай вол. люцынскага пав., Ранчыцы бешанкавіцкай вол. лепельскага пав.; у менскай губ.—Раннае лошынскай вол. барысаўскага пав.; у ковенскай губ.—Ранюны янаўскай вол. ковенскага пав.; у горадзенскай губ.—Ране каменец-літоўскай вол. брэскага пав., Раневічы, Раневічы сьвіслацкай вол. ваўкавыскага пав. [154]); рачан—у назьве воз. Рачуны б. ашмянскага пав. б. віленскай губ. ды гэткіх паселішчаў: у менскай губ.—Рачанец, Рачанец, беларуцкай вол. менскага пав., Рачэнь забалацкай вол. бабруйскага пав., Рачное, Рачное тумілавіцкай вол. барысаўскага пав., Сьвентарачэна сёмкава-гарадзецкай вол. менскага пав.; у віленскай губ.—Рачаны сьвенцянскай вол. сьвенцянскага пав., Зарачаны салечніцкай вол,, Зарачаны, Зарачаны, Зарачаны рудамінскай вол. віленскага пав. і інш. [154]) укран—у назвах наступных паселішчаў: у ковенскай губ.—Украніка аванскай вол. вількамірскага пав., Укры, Укры жагорскай вол. шавельскага пав., Укрыны цельшаўскага пав.; у горадзенскай губ.—Укрынь дзярэчынскай вол. слонімскага пав.; у віленскай губ.—Некраны высокадворскай вол.

троцкага пав. [154]); марычан—у назьве ваз. Мерач і Мерач малы был. троцкага пав. б. віленскай губ., р. Мерачанка правы прыток Нёмана, ды быць можа, р. Мерча, левы прыток Анчы ды р. Моргач, правы прыток Шчары і воз. Мерскае б. дзісьненскага пав., а таксама ў назвах наступных паселішчаў: у віленскай губ.—Мерачы, Мерачы салечніцкай вол., Падмерач, Падмерач, Падмерач, Падмерач, Падмерач, Мерач-Вількішкі, Мерач, Мерач Міхнаўскі, Мерач-Юльянава ільлінскай вол., віленскага пав., Мерач мерацкай вол. Померач, Померач алькеніцкай вол., Померач аранскай вол. троцкага пав.; у віцебскай губ.—Марачыха чэрняцоўскай вол. нэвельскага пав.; у магілеўскай губ.—Мерч талпечыцкай вол. магілеўскага пав.; у менскай губ.—Морын усялюбскай вол., Марочна Бальшая марачанскай вол. Морачна Малая марачанскай вол., Мерчыцы парэцкай вол. Морачна марачанскай вол. пінскага пав., Морач ленінскай вол. мазырскага пав., Морач заастравецкай вол. слуцкага пав., Морчын навадароскай вол. бабруйскага пав., Мерчая грабёнскай вол. ігуменскага пав.; у горадзенскай губ.—Морачы пенюгоўскай вол. ваўкавыскага пав.; Марачэўшчына міхайлаўскай вол. пружанскага пав. і інш. [154]), церасьпенян—у назьве р. Піны прытоку Прыпяці, Пеннага балота мяжэвіцкай вол. слонімскага пав. горадзенскай губ., Пенявай магілы і назвах наступных паселішчаў: у менскай губ.—Пінск, Пінкавічы пінскага пав., Пенькавічы, Пенякі койданаўскай вол., Пенякі першайскай вол., Пеніна койданаўскай вол. менскага пав., Пінкавішча глівінскай вол. барысаўскага пав., Пеніца мазырскага пав., Пенявата старобінскай вол. слуцкага пав.; у віленскай губ.—Пеннае краснасельскай вол. віленскага пав.; у горадзенскай губ.—Пеняжкі масеўскай вол., Пеняжкі сухапольскай вол., Пеняны носкаўскай вол. пружанскага пав., Пінкавічы старавескай вол., Пінчыцы дзятлаўскай вол. слонімскага пав., Пенюга, Пенюга пянюгоўскай вол. ваўкавыскага пав. і інш. [154]); плонян—у назьве р. Плонянкі, левага прытоку Ісьліка на мяжы б. ковенскай і курляндзкай губ. і ў назвах паселішчаў: у смаленскай губ.—Блонье ў Смаленску; у магілеўскай губ.—Плоншчына замацкай вол. сянскога пав.; у менскай губ —Блонь докшыцкай вол., Блонь кішчына-слабодзкай вол. барысаўскага пав., Блонь, Блонь пухавіцкай вол. ігуменскага пав., Палонка нова-мыскай вол. Паланэчка, Паланэчка жукавіцкай вол. наваградзкага пав., Палоневічы койданаўскай вол. менскага пав., Полонная гарадзечанскай вол. наваградзкага пав., Палонеўшчына пухавіцкай вол. ігуменскага пав. у горадзенскай губ.—Паланец добрамысьлянскай вол., Палонск ружанскай вол., Палонск ружанскай вол., слонімскага пав., Плонава гарадзенскай вол. бельскага пав., і інш. [154]); хіжан і кішан—у назвах балота хіжа ў б. Аршанскім пав. б. магілеўскай губ. і наступных паселішчаў: у віленскай губ.—Кіжы, Кіжы гедроіцкай вол. віленскага пав.; Кішы плісай вол. дзісьненскага пав. у ковенскай губ.—Кежы кейданскай вол. ковенскага пав. і ў віцебскай губ.—Хіжа 1, Хіжа 2 гульцяеўскай вол. нэвельскага пав., Хіжы мікалаеўскай вол. полацкага пав., Хізава, Хізава станіславаўскай вол. лепельскага пав.; у магілеўскай губ.—Хізы, Хізы рэчкаўскай вол. гомельскага пав., Хізава, Хізаўская буда, Хізаў доўскай вол. рагачэўскага пав.; у менскай губ.—Кіжын карпавіцкай вол. рэчыцкага пав.; у смаленскай губ.—Бальшыя Хізы, Малыя Хізы дарагабускага пав., Хізнае ельнінскага пав.; у чарнігаўскай губ.—Хіжкі хішчанскага сс. канатопскага раёну і акругі і інш. [154]); доленцаў [174])—у назвах рэчак Дольнай б. віленскай губ. і Даленкі правага прытоку Шчары, а таксама ў назвах наступных паселішчаў: у ковенскай губ.—Далінка войткускай вол. вількамірскага пав.; у віленскай губ.—Дольны салечніцкай вол., Дольная падбярэскай вол., Дольны, Доліны, Доліны Доліны, Дольны міцкунскай вол. Доль-

ная быстрыцкай вол. віленскага пав., Даліняны васіліскай вол. Даліна жырмундзкай вол., Даліна каняўскай вол., Даліна лідзкай вол., Даліна Зарэчная рожанкаўскай, Даліна прамая ражанкаўскай вол. лідзкага пав., Даліна, |Даліна дзевеніскай вол. ашмянскага пав., Дольні заблоціскай вол., Дольнікі, Дольнікі камеліскай вол., Даліна лынгмянскай вол. сьвянцянскага пав.; у менскай губ.—Доліцы глівінскай вол., Дольцы Малыя, Дольцы Малыя, Дольцы, Дольцы Вялікія вялікадолецкай вол. барысаўскага пав., Дольск любешэўскай вол. пінскага пав., Дольная шчорсаўскай вол. наваградзкага пав., Даліна новадароскай вол. бабруйскага пав., Даліна бродніцкай вол. пінскага пав.; у горадзенскай губ.—Долкі ружанскай вол. слонімскага пав., Дольная новабярозаўскай вол. бельскага пав.; у сувалкскай губ.—Далінчаны аўгустоўскага пав., Дольніца, Дольніца кальварыйскага пав. і інш. [154]); дашан—у назьве рэчкі Дакшнянкі б. віленскай губ. і ў назвах паселішчаў: у менскай губ.—Дошнава чапліцкай вол., Дошнава цімкавіцкай вол., слуцкага пав.; у ковенскай губ.—Даўчані сярэдніцкай вол., Дашканты кейданскай вол. ковенскага пав.; у віленскай губ.—Дашкуны, Дашны, Дашны рудамінскай вол. віленскага пав., Докшыцы, Докшыцы парпліцкай вол., Дакшнянка, Дакшняны радашковіцкай вол., Даўшаны княгінінскай вол. вілейскага пав.; у менскай губ.—Докшыцы [174]); у сувалскай губ.—Дакшнянка, Дакшнэ, Дакшнэ сувалскага пав. і інш. [154]). Назву лекусічаў нагадвае р. Ліксна, прыток Дзьвіны, хутар Ліксна-ж на ёй пры ўпадзеньні ў Дзьвіну і в. Лексты б. Былоўскай вол. б. люцінскага пав. б. віцебскай губ., грозьвінян—м. Грозава, х. Грозаў і х. Гразавок б. грозаўскай вол. б. слуцкага пав. б. менскай губ., гавалян—р. Гаўя б. ашмянскага пав. б. віленскай губ. і паселішчы: Гаўлі недоўскай вол. рагачэўскага пав. магілеўскай губ., Гаўя ліпніцкай вол. ашмянскага пав. віленскай губ.; Гаўляны ворненскай вол. тальшэўскага пав. ковенскай губ., і інш. [154]); справанаў—х. Спаруны, в. Спаруны б. ёдзкай вол. б. дзісьненскага пав. б. віленскай губ. і в. Спараны б. прэльскай вол. б. дзьвінскага пав. і в. Спараны б. Старнянскай вол. б. рэжыцкага пав. б. віцебскай губ. [175]).

Такім чынам сконцэнтраванасьць назваў курганаў, вазёр, рэк, урочышчаў, паселішчаў і інш. географічных об'ектаў, таксама прозьвішчаў, іменьняў і мянушак людзей, што адлюстроўваюць пережыткі народных і племянных назваў народу волатаў могуць сьведчыць аб калішнім пражываньні яго на тэрыторыях паміж Немнам, Дзьвіной, Дняпром і Прыпяцьцю і расьсяленьні, быць можа, уласна адсюль на захад і ўсход, а не з-пад Одры, бо прыведзеныя Шафарыкам і Забеліным падобныя назвы з іншых мясцовасьцяй [176]) могуць, мабыць, сьведчыць толькі аб калёнізацыйным руху волатаў у розныя бакі адсюль, як слушна заўважываў і Весялоўскі [111]).

3.

Але шмат якія дасьледчыкі, угрунтоўваючы свае довады аб старажытных паселішчах волатаў паміж Дзьвіной, Дняпром, Прыпяцьцю і Нёманам спасылкамі на пережыткі іх назваў у назвах географічных об'ектаў і людзей, падкрэсьлівалі, што аб гэтым сьведчаць і гістарычныя і мітолёгічныя паданьні [177]). У сувязі з апошнімі ставілі і казкі аб ваўкалаках, зьвязваючы іх пахаджэньне з названай стараной. Прынамсі так лічыў Шафарык [178]), Шпілеўскі [179]), Буслаеў [180]) і інш. Але на першым месцы, зразумела, павінна быць улічана наяўнасьць паданьняў уласна аб волатах ды асілках, якія зьместам свае назвы, як убачым ніжэй, мала чым адрозьніваюцца ад саміх волатаў.

Паданьні, казкі і легенды пра волатаў ёсьць у наступных паселішчах і іх ваколіцах: I аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Бабынічы

татаршчынскага сс.; 2) Амсьціслаў; б) дрыбінскі раён: 3) Крукаўшчына гарадзецкага сс.; в) круглянскі раён: 4) Ахімкавічы I каменіцкага сс.; г) ляднянскі раён: 5) Іскозы іскаскага сс.; д) расьнянскі раён: 6) Прыбярэж забалацкага сс.; е) талачынскі раён: 7) Варанцэвічы воўкавіцкага сс.; ж) чарэйскі раён: 8) Асечана, заборскага сс.; 9) Парніўка гілянскага сс.; 10) Беляны заборскага сс.; 11) Лютыя абчускага сс.; II бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 12) Буда лапіцкага сс., 13) Старонка карытнянскага сс.; б) бабруйскі раён: 14) Брожка-Таканаўка каменскага сс.; 15) Раксалянка сычкаўскага сс.; 16) Такары сычкаўскага сс.; 17) Пацава слабада казуліцкага сс.; 18) Маліньнік падрэцкага сс.; в) глускі раён: 19) Гарадок гарадкоўскага сс.; 20) Горнае I, сіманавіцкага сс.; г) клічаўскі раён: 21) Закуцьце наталаўскага сс.; д) парыцкі раён: 22) Хухалеўшчына крукаўскага лясьніцтва, 23) Дабравольшчына дабравольскага сс.; е) рагачэўскі раён: 24) Ліскі пабалаўскага сс.; ж) слуцкі раён: 25) Сярагі сяраскага сс. 26) Цараўцы цараўскага сс.; 27) Дарасіно дарасінскага сс.; 28) Панічы, дарасінскага сс.; 29) Кляпчаны цараўскага сс.; з) старобінскі раён: 30) Задражава мазурскага сс.; 31) Падоблачня старобінскага сс.; 32) Крывічы чырвонадворскага сс.; 33) Чыжэвічы чыжэвіцкага сс.; 34) Мяцявічы мяцявіцкага сс.; 35) Зажэвічы зажэвіцкага сс.; 36) Сяльцо мяцявіцкага сс.; 37) Цясоў пагосцкага сс.; 38) Пагост пагосцкага сс.; 39) Пагост пагосцкага; і) чырвона-слабодзкі раён: 40) Малышавічы малышавіцкага сс.; III віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 41) Будніца хвашнянскага сс,;

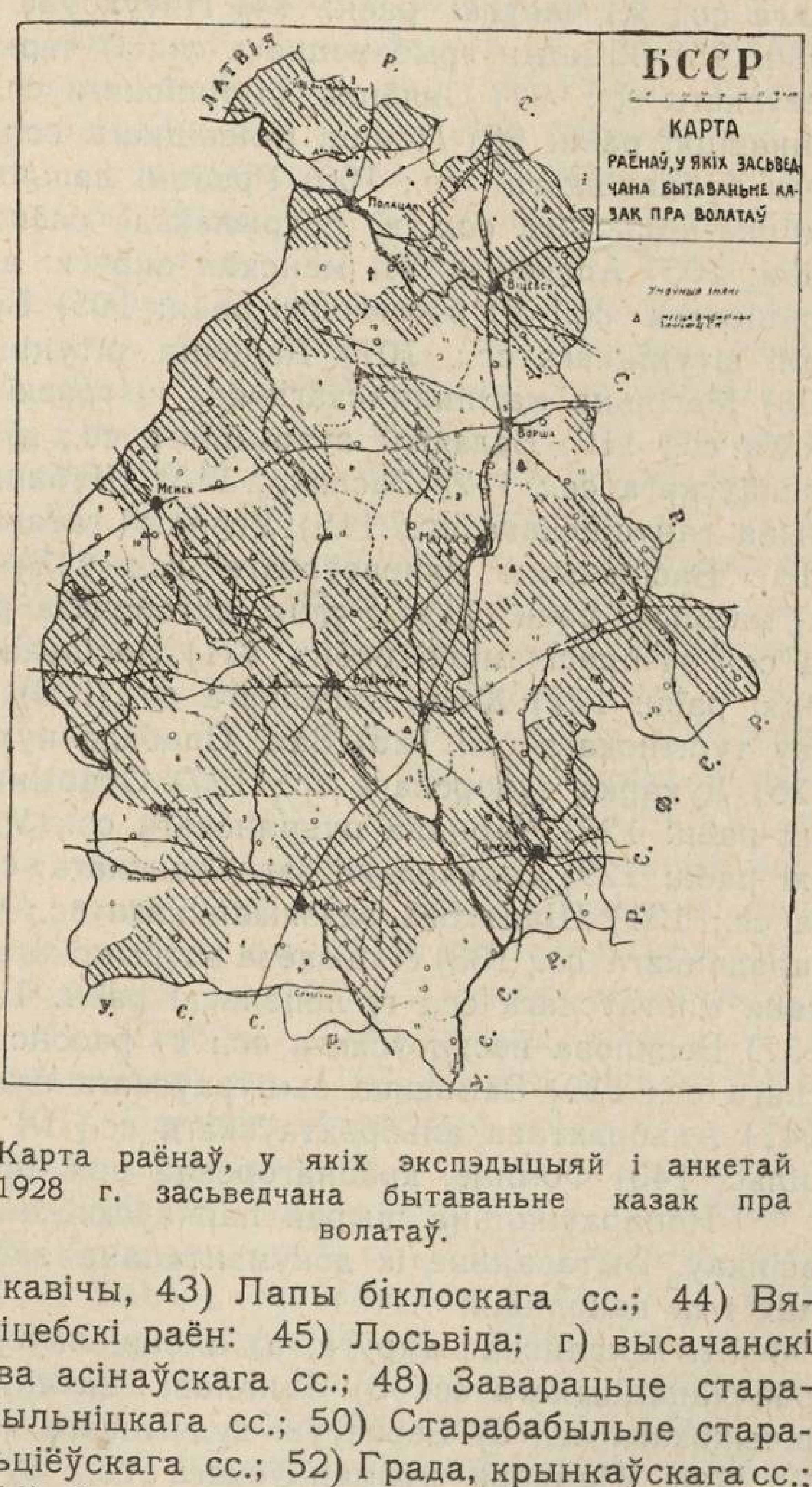

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засьведчана бытаваньне казак пра волатаў.

б) бешанкавіцкі раён: 42) Бешанкавічы, 43) Лапы біклоскага сс.; 44) Вяжышча стралішчанскага сс.; в) віцебскі раён: 45) Лосьвіда; г) высачанскі раён: 46) Шаўкунова, 47) Юшкава асінаўскага сс.; 48) Заварацьце старабабыльскага сс.; 49) Лабаны кабыльніцкага сс.; 50) Старабабыльле старабабыльскага сс.; 51) Ардзеж касьціёўскага сс.; 52) Града, крынкаўскага сс.; 53) Добрына, высачанскага сс.; 54) Сьцепаненкі бабынавіцкага сс.; 55) Баранава высачанскага сс.; 56) Рэчкі касьціеўскага сс.; д) лёзьненскі раён: 57) Страганы калышанскага сс.; е) межанскі раён: 58) Пліткі вышадскага сс.; 59) Дзерахі гозьбенскага сс.; 60) Халіпы гозьбенскага сс.; 61) Чараравуха межанскага сс.; 62) Папоўшчына; 63) Вышадкі вышадзкага сс.; ж) сіроцінскі раён: 64) Вараньк і лаўжанскага сс.; з) сураскі раён: 65) Гунчанкі; IV гомельская акруга: а) веткаўскі раён: 66) Вераб'ёўка; б) гомельскі раён: 67) Волатова; в) рэчыцкі раён: 68) Ветхінь; 69) маставая будка

р. Дняпра на 318 клм.; г) уваравіцкі раён: 70) Баці; д) хойніцкі раён: 71) Загальская слабодка; 72) Вялікі бор; е) чачэрскі раён: 73) Матнявічы; 74) Глыбочыца; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 75) Нова Быхаў; 76) Глухі глускага сс.; 77) Зарэчча глускага сс.; 78) Рыжкаўка грудзінаўскага сс.; 79) Красьніца грудзінаўскага сс.; б) клімавіцкі раён: 80) Зімніцы гусарскі сс., в) краснапольскі раён: 81) Хвёдараўка кажамякінскага сс.; г) крычаўскі раён: 82) Шаеўка; д) лупалаўскі раён: 83) Акулінцы; 84) Косьценкі махаўскага сс.; 85) Машанакі машанацкага сс.; 86) Смолка; 87) Сухары сухараўскага сс.; д) магілеўскі раён: 88) Ямніцкая дача гусьлянскага сс.; 89) Завярэжжа вандароскага сс.; 90) Княжыца; е) хоцімскі раён: 91) Вялікая Ліпаўка; 92) Мужычок прасьцінскага сс.; 93) Ціхань арлоўскага сс.; ж) чавускі раён: 94) Пятухоўка антонаўскага сс.; з) чачэвіцкі раён: 95) Збышын грыбавецкага сс.; і) чэрыкаўскі раён: 96) Селішча верамееўскага сс.; 97) Сялёнка хаўмянскага сс.; VI мазырская акруга: а) калінкавіцкі раён: 98) Пеніца гулевіцкага сс.: б) лельчыцкі раён: 99) Буйнавічы буйнавіцкага сс.; 100) Грабяні лельчыцкага сс.; 101) Сініцкае поле сініцка-польскага сс.; в) петрыкаўскі раён: 102) Беланавічы; г) юравіцкі раён: 103) Алексічы; VII менская акруга: а) Барысаўскі раён: 104) Уборак мсьціскага сс.: б) бягомльскі раён; 105) Брод нядальскага сс.; 106) Мелькуні вітуніцкага сс.; 107) Дабруня вітуніцкага сс.; в) вузьдзенскі раён: 108) Магільна магільнянскага сс.; г) грэскі раён: 109) Апаліны палікараўскага сс.; 110) Бадзяжы старыцкага сс.; д) заслаўскі раён: 111) Хмелеўка заслаўскага сс.; 112) Заслаўе, 113) Шубнікі барздынскага сс.; 114) Навашына ганусінскага сс.; 115) Угляны гатавіцкага сс.; е) капыльскі раён: 116) Васільчыцы вянелеўскага сс.; 117) Каласаўшчына, 118) Сьвінка, ж) лагойскі раён: 119) Рудня лагойскага р.; 120) Порхава падонкаўскага сс.; з) плешчаніцкі раён: 121) Васількаўцы прусавіцкага сс.; і) пухавіцкі раён: 122) Хідра балоцкага сс.; 123) Балоча балоцкага сс. 124) Цешкаў турынскага сс.; 125) Зац. Слабада пухавіцкага сс.; і) сьмілавіцкі раён: 126) Дукарка дукорскага сс.; 127) Старына карзуноўскага сс.; й) чэрвенскі раён: 128) Чарнава руднянскага сс.; VIII полацкая акруга: а) асьвейскі раён; 129) Вількелева задзежанскага сс.; 130) Рулупава савейкаўскага сс.; 131) Шалягова задзяжанскага сс.; б) ветрынскі раён: 132) Зазер'е гарадоцкага сс.; 133) Пяцюлёва ветрынскага сс.; в) дрысенскі раён: 134) Ляшкава цястаўскага сс.; г) лепельскі раён: 135) Лепель, 136) Ст. Валасовічы, 137) Весялова весялоўскага сс.; д) расонскі раён: 138) Межава зьмітраўскага сс.; 139) Замошша зьмітраўскага сс.; 140) Масткі гарбачэўскага сс.; 141) Альбрэхтава альбрэхтаўскага сс.; IX з-за меж БССР: 142) Даўгаўпільс; 143) Фомнае, краснагорскай вол. бранскай губ.[41]).

Непараўнальна шырэй паспаўсюджаны казкі, легенды і паданьні пра асілкаў. Бытаваньне іх документальна засьведчана ў наступных паселішчах і іх ваколіцах:

I. Аршанская акруга: а) амсьціспаўскі раён: 1) Амсьціслаў, 2) Добрае лапацінскага сс., 3) Сапалава мазлаўскага сс., 4) Кудрычы рылаўшчынскага сс., 5) Беразуўкі дудчыцкага сс., 6) Цяляпкова дудучыцкага сс., 7) Мал. Пацкава курманаўскага сс., 8) Падлуж'е рылаўшчынскага сс., 9) Хлышчава хлышчаўскага сс., 10) Гараны пацолтаўскага сс., 11) Нашкавічы старасельскага сс., 12) Бабынічы татаршчынскага сс., 13) Занькаўшчына пацолтаўскага сс., 14) Будагошч старасельскага сс., 15) Рагайлаўшчына старасельскага сс., 16) Старое сяло старасельскага сс.; б) аршанскі раён: 17) Яронкавічы яронкавіцкага сс., 18) Абухова шпакоўскага сс.; б) багушэўскі раён: 19) Багушэўскае, 20) Бяленіва сідарніцкага сс., 21) Новае сяло новасельскага сс., 22) Луг новасельскага сс., 23) Кемена

какоўшчынскага сс., г) дрыбінскі раён: 24) Галалобаўка, 25) Карэбы карэбскага сс., 26) Сласьцён, 27) Галавічы карэбскага сс., 28) Дрыбін, 29) Крукаўшчына гарадзецкага сс., 30) Халіпы карэбскага сс., 31) Вялікае Шчокатава суслаўскага сс., 32) Галабурды бельскага сс.; д) дубровінскі раён: 33) Б. Савіна савінскага сс., 34) Ст. Тухінь новатухінскага сс.; е) капыскі раён: 35) Клін славіскага сс., 36) Хімы дубравскага сс., 37) Капысь, 38) Падкняжаньне аляксандраўскага сс., 39) Мікіціпівы мікіцініцкага сс., 40) Стайкі мікіцініцкага сс., 41) Стрыкілі маслакоўскага сс., 42) Застружжа дубраўскага сс.; ж) коханаўскі раён: 43) Пярэўлачня, 44) Коханава, 45) Падбярэзьзе сіманскага сс., 46) Сьцепашкоўшчына вялікагольцаўскага сс., 47) Ступавая шыбецкага сс., 48) Волга пярэўлачнянскага сс., 49) Азярок малатнянскага сс., 50) Новае Заазер'е палюдаўскага сс., 51) Голашава коханаўскага сс., 52) Дубраўскае сіманаўскага сс., 53) Межнева аленавіцкага сс., з) круглянскі раён: 54) Дарожкавічы, 55) Рачча, 56) Ахімкавічы 1 каменіцкага сс.; і) крупскі раён: 57) Красноўка саколовікага сс., 58) 10 кастрычнік крупскага сс.; к) ляднянскі раён: 59) Мікіціна іскаскага сс., 60) Кабылільле, 61) Страхі, 62) Ліцьвінава, 63) Каменец баеўскага сс., 64) Ісказы іскаскага сс., 65) Каршыкова, 66) Бель, 67) Слатоўшчына, 68) Пацэнкі, 69) Валяўкі, 70) Сазонаўка, 71) Ірвяніца, 72) Масьліна, 73) Батураўшчына, 74) Ляды, 75) Хвесяўка бельскага сс., 76) Прогрэс ляднянскага сс., 77) Слабада, 78) Хваёўка, 79) Катаўшчына ляднянскага сс., 80) Жабыкі бельскага сс., 81) Гарошкава бельскага сс.; л) расьнянскі раён: 82) Рабцы, 83) Цёмны лес рабцаўскага сс., 84) Тышча доўгавіцкага сс., 85) Башары пячонкаўскага сс., 86) Дубраўка рабцаўскага сс., 87) Тугальдава расьнянскага сс., 88) Ракоўшчына пячонкаўскага сс., 89) Пахар расьнянскага сс., 90) Горбаўка пячкоўскага сс., 91) Дзедня дзеднеўскага сс., 92) Расна, 93) Асінаўка асінаўскага сс., 94) Камонка, 95) Прыбярэж забалацкага сс.; м) талачынскі раён: 96) Славені славенскага сс., 97) Варанцэвічы воўкавіцкага сс., 98) Талачын, 99) Друцк друцкага сс., 100) Клянкі валасоўскага сс., 101) Анілёва сакалінскага сс., 102) Красілава еўлахаўскага сс., 103) Сіўцава воўкаўскага сс., 104) Пляшыўцы, 105) Кацэвічы еўлахаўскага сс., 106) Філатава мархлеўскага сс., 107) Любонічы воўкавіцкага сс., 108) Міхалаўшчына азерэцкага сс., 109) Трасьцянка ўльлянаўскага сс., 110) Равяцічы скалінскага сс., 111) Зайкаўшчына; н) чарэйскі раён: 112) Асечана заборскага сс., 113) Парніўка гілянскага сс., 114) Заборь'е заборскага сс., 115) Любіжа, 116) Абчуга абчускага сс., 117) Лукамль, 118) Журавы абчускага сс., 119) Стайкі гілянскага сс., 120) Беляны заборскага сс., 121) Плаўнік гілянскага сс.; 122) Лютыя абчускага сс., 123) Канстантынава сіратавіцкага сс., 124) Клішана большахальневіцкага сс., 125) Белая Дуброва сьлідчанскага сс., II бабруйская акруга: а) Асіпавіцкі раён: 126) Буда лапіцкага сс., 127) Старонка карытнянскага сс., 128) Палянак, 129) Кавалі, б) бабруйскі раён: 130) Барбарава сычкаўскага сс., 131) Рубяжы рымавецкага сс., 132) Сулева каменскага сс., 133) Чарніца сычкаўскага сс., 134) Амельлянаў Мост каменскага сс., 135) Такары сычкаўскага сс., 136) Рукавец старцаўскага сс., 137) Бортнікі бортнікаўскага сс., 138) Мікулічы туркаўскага сс., 139) Думіншчына падрэцкага сс., 140) Рыня міхалеўскага сс., 141) Уласавічы, 142) Гарадзец гарадзецкага сс., 143) Цяса мышкаўскага сс., 144) Ала баравіцкага сс., 145) Выжары баравіцкага сс., 146) Падрэчча падрэцкага сс., 147) Старцы старцаўскага сс., 148) Туркі туркаўскага сс., 149) Н. Дваранінычы паўлыцкага сс., 150) Ступяні цялускага сс., 151) Канчане каменскага сс., 152) Савічы цялускага сс., 153) Цялуша, 154) Сеяны Хвойнік міхалеўскага сс., 155) Хамічы старцаўскага сс., 156) Ясны Лес хімаў-

скага сс., 157) Валосычы мышкаўскага сс.; в) глускі раён: 158) Сіманавічы сіманавіцкага сс., 159) Горнае I сіманавіцкага сс., 160) Падзамша хвастовіцкага сс., 161) Запольле гарадоцкага сс,; г) жлобінскі раён: 162) Старая Рудня стараруднянскага сс., 163) Піравічы, 164) Кругавец піравіцкага сс., 165) Баранаўка, 166) Радуша радускага сс.; д) клічаўскі раён: 167) Бёрда ваевіцкага сс., 168) Закуцьце наталаўскага сс., 169) Усохі ўсохскага сс., 170) е) любаньскі раён: 170) Любань, 171) Рачэнь рачэнскага сс.; ж) Парыцкі раён: 172) Трэмля любанскага сс., 173) Хухалеўшчына крукаўскага лясьніцтва, 174) Сьцяпы сьцяпскога сс., 175) Казлоўка, 176) Дабравольшчына дабравольскага сс., 177) Высокі Поўк казлоўскага сс., 178) Міхалаўкі каралеваслабодзкага сс., 179) Паганцы ракшынскага сс., 180) Тур. Слабада туркаўскага сс., 181) Бакунаўніца казлоўскага сс., 182) Вярхлесьсе казлоўскага сс., 183) Дуброва, 184) Парычы, 185) Васілеўка каралеваслабодзкага сс., 186) Пяшчаная Рудня, 187) Крымёны чыркавіцкага сс.; з) рагачэўскі раён: 188) Рассохі старасельскага сс., 189) Асінаўка мяркулавіцкага сс., 190) Лучын, 191) Рагачэў, 192) Красьніца, 193) Мінькаў забалацкага сс., 194) Ліскі пабалаўскага сс., 195) Новы дварэцкага сс.; і) слуцкі раён: 196) Кастрычнік кастрычнікаўскага сс.; 197) Серагі сераскага сс., 198) Бялічы бяліцкага сс., 199) Кругляк, 200) Шалавічы, ленінскага сс., 201) Цараўцы, 202) Дарасіно дарасінскага сс., 203) Каты ісерскага сс., 204) Панічы дарасінскага сс., 205) Балотчыцы беліцкага сс., 206) Селішча іваньагародніцкага сс., 207) Крывая Хвоя амговіцкага сс., 208) Цёплая Дуброва амговіцкага сс., 209) Кляпчаны, 210) Сьліўка амговіцкага сс., 211) Слуцак; к) старадарoскі раён; 212) Дабрасельцы шчыткаўскага сс., 213) Пасека пасецкага сс., л) старобінскі раён: 214) Рог князьвозерскага сс., 215) Крывічы чырвонадворскага сс., 216) Задражава музурскага сс., 217) Падоблачня старобінскага сс., 218) Чыжэвічы чыжэвіцкага сс., 219) Мяцявічы мяцявіцкага сс., 220) Сяльцо мяцявікага сс., 221) Мяцявічы мяцявіцкага сс., 220) Сяльцо мяцявіцкага сс., 221) Цясоў пагосцкага сс., 222) Пагост пагосцкага сс., 223) Кутнеў пагоскага сс., 224) Галіца зажэвіцкага сс.; м) сьвіслацкі раён; 225) Сьвіслач, 226) Люцін, 227) Рэгісполь якшыцкага сс.; н) чырвонаслабадзкі раён: 228) Чаплічы чапліцкага сс., 229) Заўшычы старчыцкага сс., 230) Малышавічы малышавіцкага сс.; III. віцебская акруга: а) азярышчанскі раён:

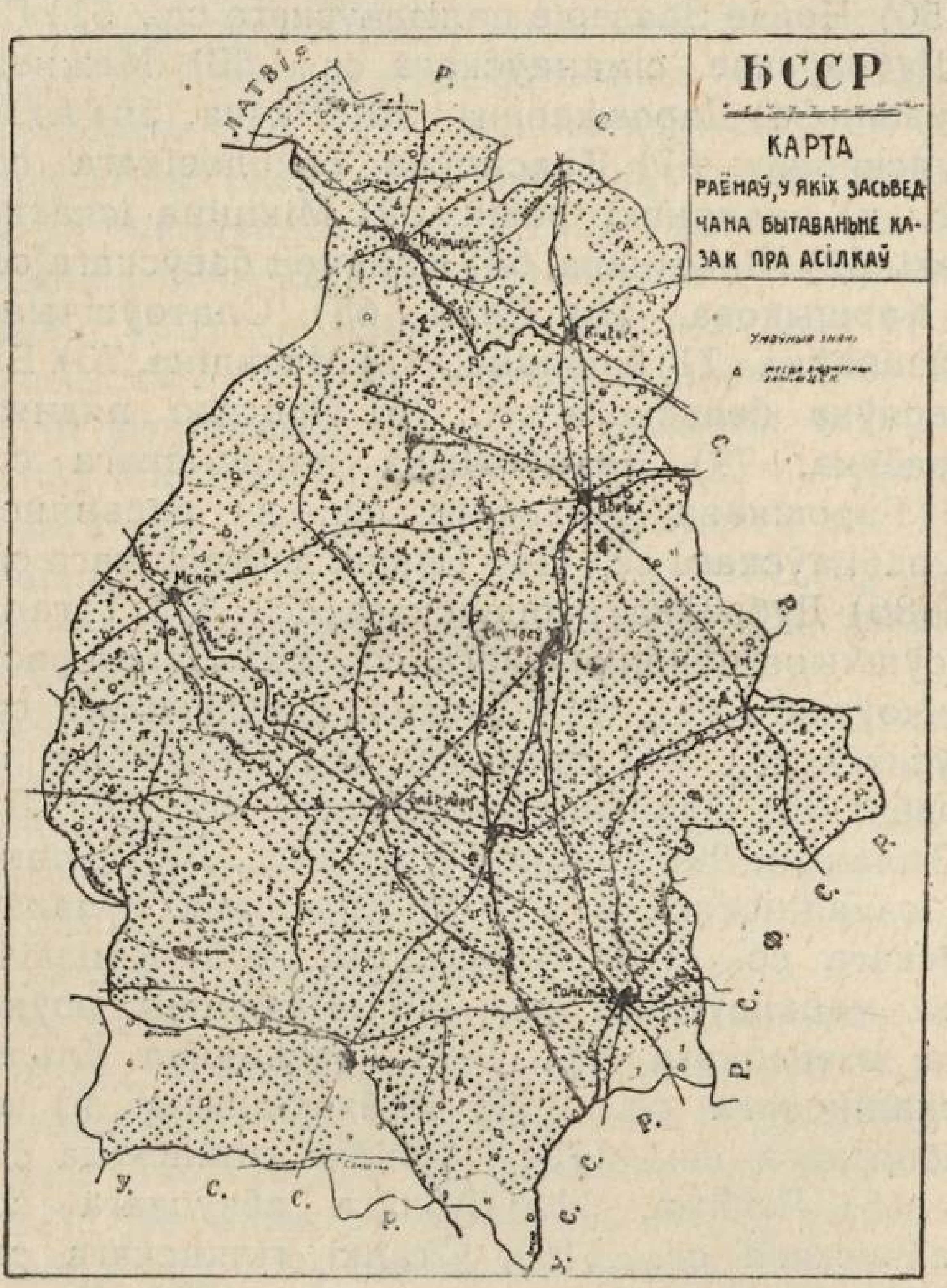

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засьведчана бытаваньне казак пра асілкаў.

231) Будніца хвашнянскага сс., 232) Лабанёўка саладухінскага сс., 233) Лухвёры пылькінскага сс., 234) Горкі горкаўскага сс., 235) Забораўка мехаўскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 236) Сьвіціна чаркаскага сс., 237) Бешанкавічы, 238) Лапы біклоскага сс., 239) Вяжышча стралішчанскага сс., 240) Сьвярдлы навікоўскага сс., 241) Сьвеча сьвечанскага сс., 242) Язініца чаркаскага сс.; в) віцебскі раён: 243) Паштовішча даўжанскага сс., 244) Буяны даўжанскага сс., 245) Лосьвіда, 246) Хабаты кабішчанскага сс., 247) Курыліна, 248) Ярмолкава, 249) Старое Сяло старасельскага сс., 250) Путы сініцкага сс., 251) Ваяводкі рудакоўскага сс., 252) Суднікі II міхалеўскага сс., 253) Віцебск, 254) Замосьце заронаўскага сс., 255) Жалезьніца I старасельскага сс.; г) высачанскі раён: 256) Зазабы кабыльніцкага сс., 257) Лазовікі каралеўскага сс., 258) Шаўкунова, 259) Юшкава асінаўскага сс., 260) Чаркасы высачанскага сс., 261) Макараўка царабельскага сс., 262) Слабада высачанскага сс., 263) Заварацьце старабабыльскага сс., 264) Цяцюны выдрэйскага сс., 265) Лабаны кабыльніцкага сс., 266) Старабабыльле старабабыльскага сс., 267) Ардзеж касьціёўскага сс., 268) Града крынкаўскага сс., 269) Буракі высачанскага сс., 270) Добрына высачанскага сс., 271) Ціхаўка кабыльніцкага сс., 272) Швяды, 273) Сьцепаненкі, 274) Баранава, 275) Брадкі высачанскага сс., 276) Кавалёва каралеўскага сс.; д) лёзьненскі раён: 277) Завольша, 278) Ляховік I унаўскага сс., 279) Страганы, 280) Уна унаўскага сс., 281) Гладанькі гаданьскага сс., 282) Стасева унаўскага сс., 283) Зубкі лёзьненскага сс., 284) Нізы; е) межанскі раён; 285) Мяжа, 286) Фралова вышадзкага сс., 287) Боркі гозьбенскага сс., 288) Халіпы гозьбенскага сс., 289) Чараравуха, 290) Папоўшчына, 291) Вышадкі вышадзкага сс., 292) Паганяліна; ж) сянскі раён: 293) Машканы, 294) Замошша ўльлянаўскага сс., 295) Адамава алексініцкага сс., 296) Машкі пустынскага; з) сіроцінскі раён: 297) Слабада ловаскага сс., 298) Сіроціна, 299) Лугавае валатоўскага сс., 300) Буньцікі мішневіцкага сс., 301) Спасскія Плігаўкі спасскага сс., 302) Валатоўка валатоўскага сс., 303) Барысаўка жарабыцкага сс., 304) Цаўі спасскага сс., 305) Вараньі лаўжанскага сс.; і) сураскі раён: 306) Задзетуні янавіцкага сс., 307) Шэменьцяі катоўскага сс., 308) Зайцава янавіцкага сс., 309) Прамышляі краўцоўскага сс., 310) Лазаватка краўцоўскага сс., 311) Янавічы, 312) Задуброўе краўцоўскага сс., 313) Крупадзёры старабатанічнага сс., 314) Сапуны катоўскага сс., 315) Дуброва катоўскага сс., 316) Навікі марчонскага сс., 317) Сураж; к) чашніцкі раён: 318) Ступіна цяпінскага сс., 319) Міцкаўцы вялікаальшанскага сс.; IV. гомельская акруга: а) брагінскі раён: 320) Сабалі, 321) Хракавічы: б) будакашалёўскі раён: 322) Шутнае любавінскага сс., 323) Забаб‘е забабскага сс., 324) Зялёная Дубрава; в) веткаўскі раён: 325) Вераб‘ёўка, 326) Жалезьнікі, 327) Прысна; г) гомельскі раён: 328) Валатава; д) лоеўскі раён: 329) Грамыкі, 330) Сяўкі, 331) Дзімамеркі, 332) Ваўкашанка; е) рэчыцкі раён: 333) Васілевічы, 334) Рудзец, 335) Крапіўня, 336) Нахаў, 337) Шаўковічы, 338) Навінкі, 339) Ліскі, 340) Залатуха, 341) Глінная Слабада, 342) Бабічы, 343) Рэчыца, 344) Новы Барсук, 345) Дзеражня, 346) Восаў, 347) Рудня, 348) Ровенская Слабада, 349) Салтанаў, 350) Дземяхі; ж) уваравіцкі раён: 351) Варашылаў, 352) Красная Хачэмля гусявіцкага сс., 353) Чыстая Лужа лапіцкага сс., 354) Чабатовічы, 355) Баці, 356) Першамайскі, 357) Альхоўкі, 358) Дуброва рудняцеляшоўскага сс., 359) Троцкая; з) хойніцкі раён: 360) Пудакова паселіцкага сс., 361) Варацец, 362) Загальская Слабодка, 363) Ізьбінь, 364) Вялікі Бор, 365) Маканавічы, 366) Хранкоў, 367) Загальле; і) чачэрскі раён: 368) Слабодка, 369) Зялёны Мох залаўскага сс., 370) Матнявічы, 371) Глыбочыца, 372) Турышчавічы; V. магі-

леўская акруга: а) быхаўскі раён: 373) Давыдавічы чырвонаасавецкага сс. 374) Падкленьне клетнянскага сс., 375) Пянюгі клетнянскага сс., 376) Зарэчча глускага сс., 377) Лудчыцы лудчыцкага сс., 378) Мокрае макранскага сс., 379) Мамачын чырвонаасавецкага сс., 380) Рыжкаўка грудзінаўскага сс., 381) Красьніца грудзінаўскага сс., 382) Грудзінаўка, 383) Кузькавічы кузькаўскага сс., 384) Чырвоны Асавец чырвонаасавецкага сс.; б) бялыніцкі раён: 385) Дручаны; в) журавіцкі раён: 386) Старасельле, 387) Хатоўня, 388) Журавічы; в) кармянскі раён: 389) Багдановічы карацькоўскага сс., 390) Касыль руднянскага сс., 391) Куракоўшчына куракоўшчынскага сс., 392) Рэвут барадкоўскага сс., 393) Задуб‘е задубскага сс., 394) Кляпін валынцаўскага сс., 395) Каменка каменскага сс., 396) Сырок, 397) Пятровічы задубскага сс., 398) Белеў барсукоўскага сс., 399) Кляпінская Буда валынцаўскага сс., 400) Кароцькі; д) касьцюковіцкі раён: 401) Студзянец, 402) Пячары пячарскага сс., 403) Царковішча царковіцкага сс., 404) Восаў пячарскага сс., 405) Белы Камень бялынкавіцкага сс., 406) Жукаўка гаўрыленскага сс., 407) Бальшая Крапіўна бялынкавіцкага сс.; е) клімавіцкі раён: 408) Дыдзіна, 409) Сялец зьвенчацкага сс., 410) Дубровіца дубровіцкага сс., 411) Рудня гразявецкага сс., 412) Клімавічы, 413) Балешын асмолавіцкага сс., 414) Востраў лазавецкага сс., 415) Высокае, 416) Зімніцы гусарскага сс., 417) Патаронаўка судзілоўскага сс., 418) Асінікі ціманаўскага сс., 419) Хатунь хатавіцкага сс., 420) Якімовічы мілаславіцкага сс., 421) Стары Стан мілаславіцкага сс., 422) Дудароўка галіцкага сс., 423) Мілаславічы, 424) Склімін склімінскага сс., 425) Лядзяшы мілаславіцкага сс., 426) Стары Дзедзін кіселёвабудзянскага сс.; ж) краснапольскі раён: 427) Круты Ручэй, 428) Красная Горка сабалеўскага сс., 429) Пачопы пачопаўскага сс., 430) Хведараўка кажамякінскага сс.; з) крычаўскі раён: 431) Шаеўка, 432) Залесавічы, 433) Паланіца паланіцкага сс., 434) Крычаў; і) лупалаўскі раён: 435) Сідаравічы слабадзкога сс., 436) Новая Мілееўка слабадзкога сс., 437) Смолка хацкавіцкага сс., 438) Лыкаў слабадзкога сс., 439) Кадзіна алёхініцкага сс., 440) Хацкавічы I хацкавіцкага сс., 441) Сідаравічы, 442) Косьцянкі махаўскога сс., 443) Машанакі машанацкага сс., 444) М. Асавец махаўскага сс., 445) Махава махаўскага сс., 446) Дабужы трылесенскага сс., 447) Устанае лапаціцкага сс., 448) Дары таранаўскага сс., 449) Сухары сухароўскага сс., 450) Старына амхоўскага сс., 451) Кіркары сухароўскага сс.; к) магілеўскі раён: 452) Мікіцінічы княжыцкага сс., 453) Магілеў, 454) Галынец I, 455) Цішоўка I, 456) Міхалёва, 457) Княжыца; л) прапойскі раён: 458) Прапойск, 459) Ржаўка; м) хоцімскі раён: 460) Васілеўкі II, 461) Бяседавічы, 462) Вялікая Ліпаўка, 463) Мужычок прасьцінскага сс., 464) Ціхань I Арлоўскага сс., 465) Ганаўка бярозкаўскага сс., 466) Бярозка, 467) Баханы, 468) Хоцімск; н) чавускі раён: 469) Пятухоўка антонаўскага сс., 470) Воўкавічы воўкавіцкага сс.; о) чачэвіцкі раён: 471) Збышын грыбавецкага сс., 472) Вербы, 473) Кавалёўка чыгірынскага сс., 474) Жмакі падсельскага сс., 475) Колбава чыгірынскага сс., 476) Падсёлы падсельскага сс., 477) Стайкі чыгірынскага сс., 478) Чачэвічы, 479) Боркі грыбавецкага сс., 480) Кавалёўка, 481) Пасёлак Дзяржынскага; п) чэрыкаўскі раён: 482) Мірагошч мірагашчанскага сс., 483) Сячыхі губішчанскага сс., 484) Вохар рэчыцкага сс., 485) Міляцін горкаўскага сс., 486) Губіншчына губіншчанскага сс., 487) Малінаўская Слабада хаўмянскага сс., 488) Чэрыкаў, 489) Сялёнкі хаўмянскага сс., 490) Вудагі глінскага сс., 491) Лабанаўка лабанаўскага сс., 492) Камаровічы рэчыцкага сс., 493) Шараеўка шараеўскага сс., р) шклоўскі раён: 494) Сэрцаслаўль гарадзішчанскага сс., 495) Каменныя Лавы каменналаўскага сс., VI. Мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 496) Валосавічы вало-

савіцкага сс., 497) Славень, 498) Крукавічы крукавіцкага сс., б) жыткавіцкі раён: 499) Чарацянка, 500) Надубава жыткавіцкага сс., 501) Подаўж, 502) Сялко людзяневіцкага сс.; в) калінкавіцкі раён: 503) Карма зеляноцкага сс., 504) Пеніца гулевіцкага сс.; г) капаткевіцкі раён: 505) Вялікае Сяло; д) каралінскі раён: 506) Палаўкі санюкоўскага сс., 507) Санюкі, 508) Копанка; е) лельчыцкі раён: 509) Сініцкае Поле сініцкапольскага сс., 510) Крупка буйнівіцкага сс., 511) Буйнівічы, 512) Рудня астражанскага сс., 513) Зарубанае буйнавіцкага сс., 514) Жмурнае грабянёўскага сс., 515) Пневаха лельчыцкага сс.; ж) петрыкаўскі раён: 516) Петрыкаў, 517) Капцэвічы, 518) Навасёлкі, белкаўскага сс.; з) юравіцкі раён: 519) Юравічы, 520) Ужынец, 521) Алексічы, VII. Менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 522) Чудзінічы, 523) Баравыя беларуцкага сс., 524) Рудня прылепскага сс., 525) Слашчына каладзішчынскага сс., 526) Беларучы, 527) Астрашыцы астрашыцкага сс., 528) Мачаны беларуцкага сс.; б) барысаўскі раён: 529) Барысаў, 530) Карсаковічы карсаковіцкага сс., 531) Брылёў касьцюкоўскага сс., 532) Уборак мсьціскага сс., 533) Сморкі веляціцкага сс., 534) Лабачыха навасельскага сс., в) бягомльскі раён: 535) Брод нядальскага сс., 536) Федаркі кадлубіскага сс., 537) Задор'е бярозкаўскага сс., 538) Асавы, 539) Мількуні вітуніцкага сс., 540) Азярцы вітуніцкага сс., 541) Бягомль, 542) Замасточча асаўскога сс., 543) Дабруны вітуніцкага сс., 544) Дзядзілавічы мсьціжскага сс., 545) Асінавік вітуніцкага сс., г) бярэзанскі раён: 546) Зьмітравічы зьмітравіцкага сс.; д) вузьдзенскі раён: 547) Галавачы магілянскага сс., 548) Яршы магілянскага сс., 549) Андрушы стальбоўскага сс., 550) Магільнае, 551) Ялаўка целякоўскага сс., 552) Ракашыцы сямёнаўскага сс., 553) Хароміцкія слабадапырашаўскага сс., 554) Чэшын Слабада каменіцкага сс., 555) Кухцічы сямёнаўскага сс., 556) Баравыя лашанскага сс., 557) Сыманчыцы; е) грэскі раён: 558) Астравок грэскага сс., 559) Апаліны палікараўскага сс., 560) Слабада слабадзкога сс., 561) Рагі сялецкага сс., 562) Міхалава слабадзкога сс., 563) Леткаўшчына, 564) Клешава, 565) Бадзяжы старыцкага сс., 566) Русакі старыцкага сс., 567) Сунаі пукаўскага сс., 568) Пукава, 569) Амельнае пукаўскага сс.; ж) заслаўскі раён: 570) Заслаўе, 571) Шубнікі, 572) Ашнарава новадворскага сс., 573) Казекава гатавіцкага сс., 574) Саламарэчча гатавіцкага сс., 575) Заказблукі старасельскага сс., 576) Лабэншчына, 577) Навашына ганусінскага сс., 578) Угляны гатавіцкага сс., 579) Гуры заслаўскага; з) капыльскі раён: 580) Брады, 581) Рымашы бабаўнянскага сс., 582) Васільчыцы, 583) Блеўчыцы быстрыцкага сс., 584) Каласаўшчына, 585) Капыль, 586) Якусаўшчына, 587) Андросаўшчына вялешынскага сс., 588) Станькі евангелевіцкага сс., 589) Заракаўцы браткаўскага сс., 590) Восава бабаўнянскага сс., 591) Пясочна пясочанскага сс., 592) Цялядавічы бабаўнянскага сс.; і) койданаўскі раён: 593) Гарадзішча негарэльскага сс.; к) лагойскі раён: 594) Малінаўка лагойскага сс., 595) Рудня лагойскага сс., 596) Якубовічы Баравыя янушкаўскага сс., 597) Гасьцілавічы лагойскага сс., 598) Панізоўе лагойскага сс., 598) Міхалковічы кораньскага сс., 599) Порхава падонкаўскага сс.; л) плешчаніцкі раён: 600) Васілкаўка прусаўскага сс., 601) Замошша ганцаўскага сс.; м) пухавіцкі раён: 602) Бярэзьнік шацкага сс., 603) Дубраўка II; 604) Бабы блускага сс., 605) Хідра балоцкага сс., 606) Фрунулін турынскага сс., 607) Слонішча сяргееўскага сс., 608) Балоча балоцкага сс., 609) Сіротка блонскага сс., 610) Цешкаў турынскага сс., 611) Пухавічы, 612) Зац. Слабада, 613 Блонь блоньскага; н) Самахвалавіцкі раён: 614) Пяцеўшчына самахвалавіцкага сс., 615) Русінавічы самахвалавіцкага сс., 616) Вербнікі самахвалавіцкага сс., 617) Заблоцьце падгайскага сс., 618) Навінкі самахвалавіцкага сс., 619) Племгас Калініна гатаў-

скага сс., 620) Віцкаўшчына, 621) Прылукі; о) смалявіцкі раён: 622) Восава плiскага сс.; п) сьмілавіцкі раён: 623) Карзуны карзуноўскага сс., 624) Харавічы дукорскага сс., 625) Гудавічы карзуноўскага сс., 626) Сьмілавічы, 627) Голацак голацкага сс., 628) Вясёлы дукорскага сс., 629) Караваева рудзенскага сс., 630) Бор рудзенскага сс., 631) Дукарка дукорскага сс., 632) Дукара дукорскага сс., 633) Матарова голацкага сс., 634) Маставы дукорскага сс., 635) Зазерка пярэжырскага сс., 636) Востраў рудзенскага сс., 637) Уборкі дукорскага сс., 638) Старына карзуноўскага сс.; р) халопеніцкі раён: 639) Ліпавец кашчынскага сс.; с) чэрвенскі раён: 640) Градно раваніцкага сс., 641) Матусава Галава хутарскага сс., 642) Пятроўка горкаўскага сс., 643) Чарнава руднянскага сс.; VIII полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 644) Прошкі красоўскага сс., 645) Саханава кісялёўскага сс., 646) Забор'е задзежанскага сс., 647) Вількелева задзежанскага сс., 648) Затлойскія кісялёўскага сс., 649) Вялікае Сяло кісялёўскага сс., 650) Дзедзена, 651) Царкоўна, 652) Асьвея, 653) Давыдава, 654) Рулупава савейкаўскага сс., 655) Задзежжа задзежанскага сс., 656) Міколенкі сухарукаўскага сс., 657) Нарушава савейкаўскага сс., 658) Сухарукава сухарукаўскага сс., 659) Ільино задзежанскага сс., 660) Шалягова задзежанскага сс.; б) валыніцкі раён: 661) Вадвахалева прудзінкаўскага сс., 662) Сьвіраўшчына галубаўскага сс., 663) Лявонішана юзафоўскага сс.; в) ветрынскі раён: 664) Мушана заскорскага сс., 665) Кеўлена Лагавая нацкага сс., 666) Нача Шыняўскага шпакоўскага сс., 667) Загаева шпакоўскага сс., 668) Арэхаўка нацкага сс., 669) Зазер'е гарадоцкага сс., 670) Бязьдзедавічы ліцьвінаўскага сс., 671) Пяцюлёва ветрынскага сс., 672) Турэц II, 673) Варонечы варонецкага сс.; г) вульскі раён: 674 Крупеніна, 675) Вобаль вобальскага сс.; д) Дрысенскі раён: 676) Ляшкова цястаўскага сс., 677) Рэдкарэва, 678) Гэйжанава жаўнянскага сс., 679) Патрабова цястаўскага сс., 680) Вялікая Абухава, 681) Шабалы каркалецкага сс., 682) Вусьце IV сардыцкага сс.; 683) Трыбісы; е) лепельскі раён: 684) Юркава Сьцяна, 685) Беляеўка ляхавіцкага сс., 686) Сьлядневічы II ляхавіцкага сс., 687) Свабодны Пахар стайскага сс., 688) Флёрантынава весялоўскага сс., 689) Вялікае Поле лепельскага сс., 690) Лепель, 691) Старыя Валасовічы, 692) Весялова весялоўскага сс., 693) Цясны валасоўскага сс.; ж) полацкі раён: 694) Малыя Жарцы сястронскага сс., 695) Дахнары булаўскага сс., 696) Стрыкілі громаўскага сс., 697) Юравічы юравіцкага сс., 698) Студзянец юравіцкага сс., 699) Хлявішча I саланіцкага сс., 700) Скобрыя юравіцкага сс., 701) Калатоўкі II, 702) Лагуны громаўскага сс., 703) Забалоцьце арлоўскага сс., 704) Залесьсе юравіцкага сс.; з) расонскі раён: 705) Амельчанкі чырвонаборскага сс., 706) Сітнякі чырвонаборскага сс., 707) Тродавічы тродавіцкага сс., 708) Булыжына старадворскага сс., 709) Межава зьмітраўскага сс., 710) Замошша зьмітраўскага сс., 711) Масткі гарбачэўскага сс., 712) Чарэкаўка дворыскага; IX. з-за меж БССР: 713) Ляшчова панізоўскай воласьці смаленскай губ. 714) Мікуліна мікулінскага сс., смаленскай губ., 715) Красная Гара клінцоўскага пав. бранскай губ., 716) Вяжноўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. 717) Фомнае краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. 718) Курганаўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. 719) Лецяхоў краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. [41]).

Зьвязаныя з вывучаемай мной тэрыторыяй казкі, легенды і паданьні аб ваўкалаках таксама шырока распаўсюджаны па ўсёй Беларусі. Паведамленьнямі на анкету існаваньне іх документальна засьведчана ў наступных паселішчах і іх ваколіцах:

I) аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Бардушоўшчына ма-

залаўскага сс., 2) Шамава, 3) Сапалава мазалаўскага сс., 4) Добрае, 5) Цяляткава дудчыцкага сс., 6) Амсьціслаў, 7) Хлышчэва хлышчэўскага сс., 8) Гараны пацолтаўскага сс., 9) Бабынічы татарчынскага сс., 10) Заньқаўшчына пацолтаўскага сс., 11) Беразуйкі дучыцкага сс.; б) аршанскі раён: 12) Яронкавічы яронкавіцкага сс.; в) 13) багушэўскі раён: 14) Станькі навасельскага сс., 15) Літасава, 16) Новае Сяло навасельскага сс., 17) Луг навасельскага сс.; г) дрыбінскі раён: 18) Галалобаўка, 19) Суслаўка суслаўскага сс., 20) Карэбы карэбскага сс., 21) Сласьцён, 22) Галавічы карэбскага сс., 23) Дрыбін, 24) Халіпы карэбскага сс., 25) Вялікае Шчокатава суслаўскага сс., 26) Галабурды бельскага сс., 27) Жавань гасподаўскага сс.; д) дубровенскі раён: 28) Б. Савіна савінскага сс.; е) капыскі раён: 29) Клін славенскага сс., 30) Хімі дубраўскага сс., 31) Капысь, 32) Атраднае маслакоўскага сс., 33) Мікіцінічы мікіцініцкага сс., 34) Ст. Стайкі мікіцініцкага сс., 35) Стрыкілі маслакоўскага сс.; ж) коханаўскаі раён: 36) Пярэўлачня, 37) Хаценічы сіманаўскага сс., 38) Коханава, 39) Сьцепашкоўшчына вялікагольцаўскага сс., 40) Пунчына, 41) Кісялі вялікагольцаўскага сс., 42) Высокае коханаўскага сс., 43) Ступавая шыбецкага сс., 44) Волга пярэўлачнянскага сс., 45) Чачанёва аболецкага сс., 46) Новае Заазер'е палюдаўскага сс., 47) Голашава коханаўскага сс., 48) Межнева аленавіцкага сс.; з) круглянскі раён: 49) Дарожкавічы, 50) Ахімкавічы каменіцкага сс., 51) Круглае; і) крупскі раён: 52) Красноўка сакаловіцкага сс., 53) Х кастрычнік крупскага сс., 54) Вялікі Лес; к) ляднянскі раён: 55) Пацэнкі, 56) Страхі, 57) Ліцьвінава, 58) Каменец баеўскага сс., 59) Іскозы іскаскага с.с, 60) Бель, 61) Слатоўшчына, 62) Валяўкі, 63) Сазонаўка, 64) Ірвяніца, 65) Батураўшчына, 66) Асташкавічы баеўскага сс., 67) Жабыкі бельскага сс., 68) Ліцьвінава, 69) Хвесяўка бельскага сс., 70) Прогрэс ляднянскага сс.; л) расьнянскі раён; 71) Рабцы, 72) Цёмны Лес, рабцаўскага сс., 73) Тышча доўгавіцкага сс., 74) Башары пячонкаўскага сс., 75) Дубраўка рабцаўскага сс., 76) Тугольдава расьнянскага сс., 77) Пахар расьнянскага сс., 78) Гарбоўка пячкоўскага сс., 79) Дзедня дзедняўскага сс., 80) Мішнях, 81) Расна, 82) Асінаўка асінаўскага сс., 83) Картышы пячонкаўскага сс., 84) Каменка рабцаўскага сс., 85) Ракоўшчына; м) талачынскі раён: 86) Славені славенскага сс., 87) Варанцэвічы воўкавіцкага сс., 88) Талачын, 89) Друцк друцкага сс., 90) Анілева сакалінскага сс., 91) Красілава яўляхаўскага сс., 92) Філатава махлеўскага сс., 93) Любанічы воўкавіцкага сс., 94) Міхалаўшчына азарацкага сс., 95) Рэвяцічы скалінскага сс., 96) Зайкаўшчына, 97) 69 Акак. вуч. ст. Такачын; н) чарэйскі раён: 98) Асечана, 99) Парніўка гілянскага сс., 100) Лютыя абчускага сс., 101) Забор'е заборскага сс., 102) Любіжа, 102а) Журавы абчускага сс., 103) Калодніца дубаўскага сс., 104) Стайкі гілянскага сс., 105) Плаўнік гілянскага сс , 106) Бяляны заборскага сс. 107) Канстантынава сіратавіцкага сс., 108) Белая Дуброва сьлідчанскага сс.; II. бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 109) Буда лапіцкага сс., 110) Старонка карытнянскага сс., 111) Цялуша; б) бабруйскі раён: 112) Барбарава сычкаўскага сс., 113) Барсукі рымавецкага сс., 114) Ясены рымавецкага сс., 115) Сулева каменскага сс., 116) Раскачы броскага сс., 117) Чарніца сычкоўскага сс., 118) Раксалянка сычкоўскага сс., 119) Амельлянаў Мост каменскага сс., 120) Гарбацэвічы каменскага сс., 121) Такары сычкоўскага сс., 122) Рукавец старцаўскага сс., 123) Бортнікі бортнікаўскага сс. 124) Думіншчына падрэцкага сс., 125) Рыня міхалеўскага сс., 126) Пацава, Слабада казуліцкага сс., 127) Уласавічы любоніцкага сс., 128) Ала баравіцкага сс., 129) Туркі туркаўскага сс., 130) Папоўшчына мышкаўскага сс.,

131) Канчане каменскага сс., 132) Савічы, 133) Ступені цялускага сс., 134) Цялуша, 135) Сеяны Хвойнік міхалёўскага сс., 136) Хамічы старцаўскага сс.; в) глускі раён: 137) Сіманавічы сіманавіцкага сс., 138) Горнае I сіманавіцкага сс., 139) Падзамша хвастовіцкага сс., 140) Запольле гарадоцкага сс.; г) жлобінскі раён: 141) Старая Рудня стараруднянскага сс., 142) Кругавец піравіцкага сс., 143) Нікольск піравіцкага сс., 144) Баранаўка чацьвярэнскага сс., 145) Піравічы; д) клічаўскі раён: 146) Бёдра ваявіцкага сс., 147) Закуцьце наталаўскага сс., 148) Запольле; ж) любанскі раён: 149) Любань, 150) Рачэнь рачэньскага сс.; з) парыцкі раён: 151) Трэмля, 152) Хухалеўшчына, 153) Сьцяпы сьцяпскога сс., 154) Якімаўская Слабада, 155) Дабравольшчына дабравольскага сс., 156) Высокі Поўк казлоўскага сс., 157) Міхалаўкі каралеваслабодзкага сс., 158) Тур. Слабада, 159) Бакунаўніца казлоўскага сс., 160) Вярхлесьсе казлоўскага сс., 161) Парычы, 162) Васілеўка каралеваслабодзкага сс., 163) Крымёны чыркавіцкага сс.; і) рагачэўскі раён: 164) Чачора прыбарскага сс., 165) Расохі старасельскага сс., 166) Асінаўка мяркулавіцкага сс., 167) Лучын, 168) Рагачэў, 169) Красьніца, 170) Мінькаў забалацкага сс., 171) Фундаменка мяркулавіцкага сс., 172) Ліскі пабалаўскага сс., 173) Новы дварэцкага сс.; к) слуцкі раён: 174) Кастрычнік кастрычнікаўскага сс., 175) Сярагі сяраскага сс., 176) Кругляк, 177) Невязцы ленінскага сс., 178) Цараўцы, 179) Дарасіно дарасінскага сс:, 180) Панічы дарасінскага сс., 181) Селішча іваньагародніцкага сс., 182) Крывая Хвоя амговіцкага сс., 183) Кляпчаны, 184) Машчыцы, л) старадарoскі раён: 185) Церябуты шчыткавіцкага сс., 186) Дабрасельцы шчыткавіцкага сс.; м) старобінскі раён: 187) Чапялі, 188) Рог князьвазерскага сс., 189) Круглы Востраў старобінскага сс., 190) Задражава мазурскага сс., 191) Крывічы, 192) Падоблачня, 193) Паварчыцы, 194) Чыжэвічы, 195) Кішча капацэвіцкага сс., 196) Мяцявічы, 197) Зажэвічы, 198) Сяльцо мяцявіцкага сс., 199) Цясоў пагосцкага сс., 200) Пагост пагосцкага сс., 201) Кутнеў пагосцкага сс., 202) Галіца зажэвіцкага сс.; н) сьвіслацкі раён: 203) Сьвіслач, 204) Люцін віркаўскага сс., 205) Рагісполь якшыцкага сс.; о) чырвонаслабодзкі раён: 206) Чаплічы чапліцкага сс., 207) Рачкавічы малышэвіцкага сс., 208) Заўшычы старчыцкага сс., III) віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 209) Будніца хвашнянскага сс., 210) Горкі горкаўскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 211) Семянцова біклоскага сс., 212) Лапы біклос-

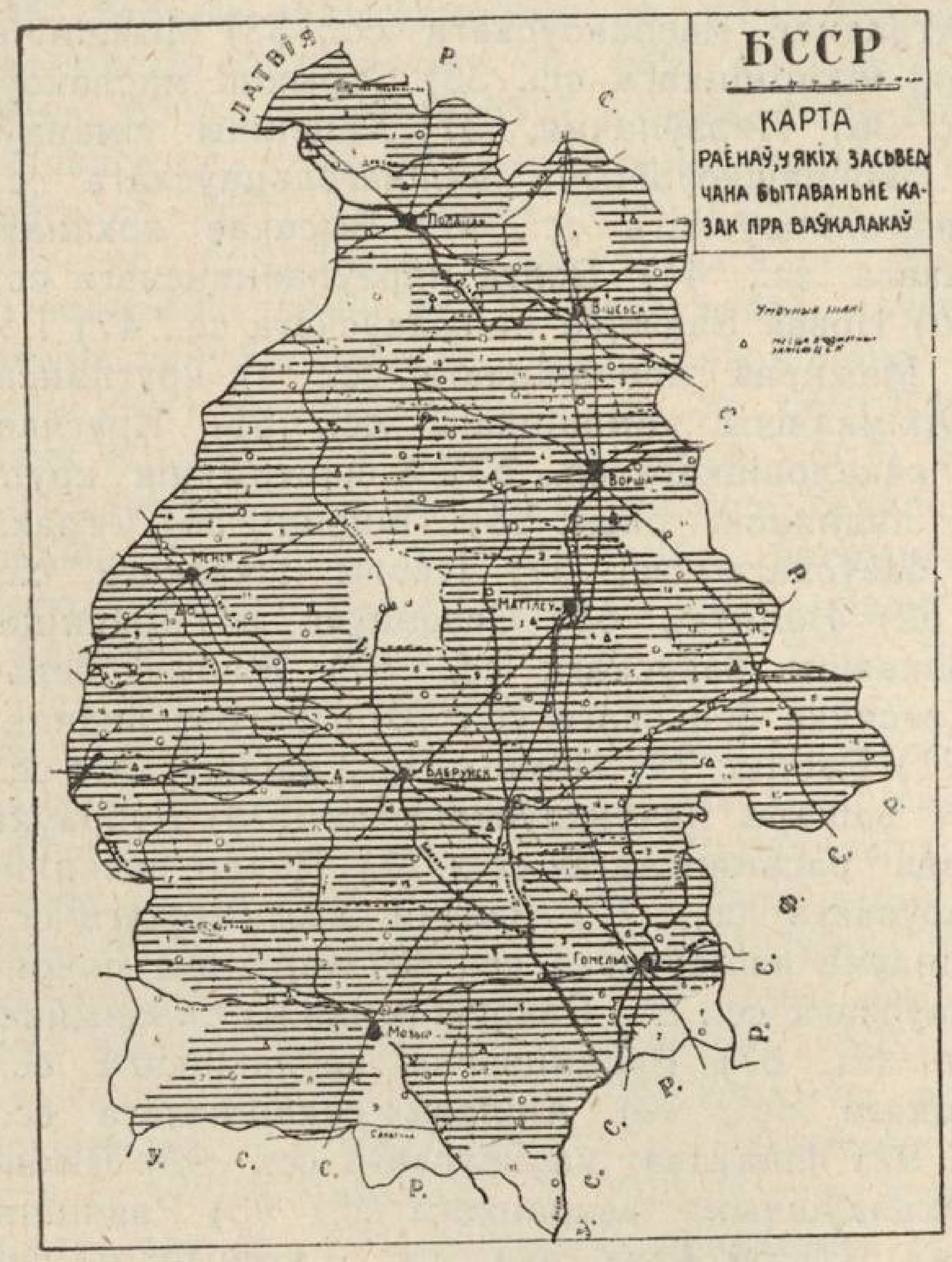

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засьведчана бытаваньне казак пра ваўкалакаў.

кага сс., 213) Вяжышча стралішчанскага сс., 214) Бешанкавічы; в) віцебскі раён: 215) Паштовішча, 216) Лосьвіда 217) Ярмолкава вoйтаўскага сс., 218) Старое Сяло старасельскага сс., 219) Путы сініцкага сс., 220) Ваяводкі рудакоўскага сс., 221) Жалезьніца І; г) высачанскі раён: 222) Лазавікі каралеўскага сс., 223) Шаўкунова, 224) Палавікі крынкаўскага сс., 225) Чаркасы, 226) Макараўка, 227) Слабада, 228) Заварацьце старабабыльскага сс., 229) Старабабыльле старабабыльскага сс., 230) Ардзеж касьціёўскага сс., 231) Града крынкаўскага сс., 232) Буракі высачанскага сс., 233) Дзякоўня, 234) Зазыбы кабыльніцкага сс., 235) Сьціпаненкі, 236) Бабынавічы, 237) Зьмітраўка крынкаўскага сс., 238) Брадкі высачанскага сс.; д) лёзьненскі раён: 239) Завольша, 240) Уна унаўскага сс., 241) Гладанкі гладаньскога сс.; е) межанскі раён: 242) Мяжа, 243) Фралова вышацкога сс., 244) Пліткі вышацкога сс., 245) Боркі гозьбенскага сс., 246) Халіпы гозьбенскага сс., 247) Вышадкі; ж) сянскі раён: 248) Замошша ўльлянаўскага сс., 249) Сянно, 250) Машкі пустынскага сс.; з) сіроцінскі раён: 251) Лугавое валатоўскага сс., 252) Валатоўка валатоўскага сс., 253) Мікалаёва сіроцінскага сс., 254) Вараңькі лаўжанскага сс.; і) сураскі раён: 255) Шэменьцяі катоўскага сс., 256) Зайцава янавіцкага сс., 257) Янавічы, 258) Дуброва катоўскага сс.; к) чашніцкі раён: 259) Ступіна цяпінскага сс., 260) Шаўкоўшчына вялікаальшанскага сс., 261) Міцькаўцы вялікаальшанскага сс.; IV) гомельская акруга: а) брагінскі раён: 262) Сабалі, 263) Хракавічы, 264) Мікулічы; б) будакашалёўскі раён; 265) Шутнае любавінскага сс., 266) Забаб'е, забабскага сс., 267) Чырвоная Наспа, 268) Зялёная Дуброва; в) веткаўскі раён: 269) Вераб'ёўка, 270) Жалезьнікі; г) гомельскі раён: 271) Валатава, 272) Пыхань; д) Лоеўскі раён: 273) Грамыкі, 274) Уборкі, 275) Сяўкі, 276) Дзімамеркі, 277) Воўкашанка; е) рэчыцкі раён: 278) Васілевічы, 279) Крапіўня, 280) Рэчыца, 281) Рудзец, 282) Нахаў, 283) Шаўковічы, 284) Навінкі, 285) Ліскі, 286) Залатуха, 287) Глінная Слабада, 288) Бабічы, 289) Ветхінь, 290) Новы Барсук, 291) Дзяражня, 292) Гарыводы, 293) Восаў, 294) Рудня, 295) Ровенская Слабада, 296) Салтанава, 297) Холмеч; ж) уваравіцкі раён: 298) Смычок, 299) Красная Хачэмля, гусявіцкага сс., 300) Чыстая Лужа, лапіцкага сс., 301) Чабатовічы, 302) Баці, 303) Першамайскі, 304) Альхоўка, 305) Дуброва, 306) Троцкая; з) хойніцкі раён: 307) Пудакова паселіцкага сс., 308) Варанец, 309) Загальская Слабодка, 310) Ізьбін, 311) Вялікі Бор, 312) Маканавічы, 313) Хранкоў; б) чачэрскі раён: 314) Палесьсе, 315) Слабодка, 316) Зялёны Мох, залаўскага сс., 317) Матнявічы, 318) Глыбочыца, 319) Дудзічы; V. магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 320) Новы-Быхаў, 321) Студзенка студзенецкага сс., 322) Жмакі, 323) Разьезд № 15, 324) Падкленьне, 325) Пянюгі клетнянскага сс., 326) Лудчыцы, лудчыцкага сс., 327) Давыдава чырвонаасавецкага сс., 328) Рыжкаўка грудзінаўскага сс., 329) Мамачын чырвонаасавецкага сс., 330) Давыдавічы, 331) Красьніца грудзінаўскага сс., 332) Чырвонаасавец чырвонаасавецкага сс., б) бялыніцкі раён: 333) Дручаны; в) журавіцкі раён: 334) Старасельле, 335) Хатоўня, 336) Добры Дуб баканьскага сс., 337) Вялікая Зімніца, 338) Журавічы; г) кармянскі раён: 339) Багданавічы кароцькаўскага сс., 340) Касыль руднянскага сс., 341) Куракоўшчына, 342) х. Куракоўскага, 343) Рэвут барадкоўскага сс., 344) Задуб'е задубскага сс., 345) Кляпін валынцаўскага сс., 346) Каменка каменьскага сс., 347) Сырок, 348) Пятровічы задубскага сс., 349) Белеў барсукоўскага сс., 350) Кляпінская Буда, 351) Хізаў, 352) Кароцькі; д) касьцюковіцкі раён: 353) Студзянец, 354) Пячары, пячарскага сс., 355) Царковішча царковіцкага сс., 356) Восаў, пячарскага сс., 357) Марцінаўка сялецкаўскага сс., 358 Белы

Камень бялынкавіцкага сс., 359) Жукаўка гаўрылянскага сс.; е) клімавіцкі раён: 360) Дыдзіна, 361) Сялец зьвенчацкага сс., 362) Дубровіца дубровіцкага сс., 363) Рудня гразявецкага сс., 364) Клімавічы, 365) Мядзьвёдаўка асмалалавіцкага сс., 366) Балешын асмалавіцкага сс., 367) Востраў лазавецкага сс., 368) Зімніца, 369) Асіньнікі ціманаўскага сс., 370) Хатунь хатавіцкага сс., 371) Стары Стан мілаславіцкага сс., 372) Дудароўка галіцкага сс., 373) Якімовічы мілаславіцкага сс., 374) Мілаславічы, 375) Перавалошня макеевіцкага сс., 376) Склімін склімінскага сс., 377) Хвядотава Буда галіцкага сс., 378) Ледзяшы мілаславіцкага сс.; ж) краснапольскі раён: 579) Круты Ручэй, 380) Красная Горка собалеўскага сс., 381) Карма-Пайкі новаельненскага сс., 382) Пачопы пачопаўскага сс., 383) Хвёдараўка кажамякінскага сс.; з) крычаўскі раён: 384) Шаеўка, 385) Залесавічы, 386) Паланіца паланіцкага сс.; і) лупалаўскі раён: 387) Сідаравічы слабадзкога сс., 388) Новая Мілееўка слабадзкога сс., 389) Акулінцы, 390) Халмы, 391) Смолка хацкавіцкага сс., 392) Лыкаў слабадзкога сс., 383) Барок хацкавіцкага сс., 394) Кадзіна алёхініцкага сс., 395) Хацкавічы І хацкавіцкага сс., 396) Старая Мілееўка махаўскага сс., 397) Косьценкі махаўскага сс., 398) Сухары, 399) Пусты Асавец махаўскага сс., 400) Бязьчыньне хацкавіцкага сс., 401) Дабужы трылесенскага сс., 402) Махава 1 махаўскага сс., 403) Дары таранаўскага сс.; к) магілеўскі раён: 404) Мікіцінічы, 405) Галынец І, 406) Дабрасьневічы, 407) Магілеў, 408) Цітоўка І дабрасьневіцкага сс., 409) Палыкавічы, 410) Міхалёва, 411) Княжыцы; л) прапойскі раён: 412) Ржаўка; м) хоцімскі раён: 413) Бяседавічы, 414) Захараўка ельнянскага сс., 415) Андронаўка ельнянскага сс., 416) Вялікая Ліпаўка, 417) Ціхань І арлоўскага сс., 418) Бярозкі, н) чавускі раён: 419) Пятухоўка антонаўскага сс., 420) Воўкавічы воўкавіцкага сс.; о) чачэвіцкі раён: 421) Збышын грыбавецкага сс., 422) Кавалёўка чыгірынскага сс., 423) Шмакі падсельскага сс., 424) Вязьма дунайкаўскага сс., 425) Колбава чыгірынскага сс., 426) Пасёлак Дзяржынскага сс., 427) Падсёлы падсельскага сс., 428) Стайкі чыгірынскага сс., 429) Чачэвічы, 430) Боркі грыбавецкага сс.; п) чэрыкаўскі раён: 431) Сячыхі губыншчанскага сс., 432) Вохар рэчыцкага сс.. 433) Луцішча верамееўскага сс., 434) Селішча верамееўскага сс., 435) Міляцін горкаўскага сс., 436) Вушакі, 437) Малінаўская Слабада хаўмянскага сс., 438) Сялёнкі хаўмянскага сс., 439) Горкі горкаўскага сс., 440) Вудагі глінскага сс., 441) Лабанава лабанаўскага сс., 442) Шароеўка шароеўскага сс., р) шклоўскі раён: 443) Сэрцаслаўль гарадзішчанскага сс.; VI) мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 444) Валосавічы, 445) Славень, 446) Чыстая Лужа, крукавіцкага сс., 447) Крукавіцы крукавіцкага сс., 448) Азарычы; б) жыткавіцкі раён: 449) Чарацянка, 450) Жыткавічы, 451) Сялко людзяневіцкага сс.; в) калінкавіцкі раён: 452) Карма зеляноцкага сс., 453) Пеніца гулевіцкага сс.; г) капаткевіцкі раён; 454) Вялікае Сяло; д) каралінскі раён: 455) Санюкі санюкоўскага сс., 456) Ельск, 457) Скароднае, 458) Рамязы, 459) Копанка, качышчанскага сс.; лельчыцкі раён: 460) Сініцкае Поле сініцкапольскага сс., 461) Крупка буйнаўскага сс., 462) Буйнавічы, 463) Уборская Рудня астражанскага сс., 464) Зарубавана буйнаўскага сс., 465) Пневаха лельчыцкага сс.; ж) Петрыкаўскі раён: 466) Петрыкаў, 467) Навасёлкі белькаўскага сс., 468) Бяланавічы; з) юравіцкі раён: 469) Алексічы, 470) Юравічы, 471) Ужынец; VII. менская акруга: а) астрашыцкага-гарадецкі раён: 472) Чудзінічы астрашыцкага сс., 473) Баравыя беларуцкага сс., 474) Рудня прылепскага сс., 475) Слабашчына каладзішчанскага сс., 476) Беларучы беларуцкага сс., 477) Астрашыцы астрашыцкага сс., 478) Мачаны беларуцкага сс.; б) барысаўскі раён:

479) Уборак мсьціскага сс., 480) Лазін забашаўскага сс., 481) Сморкі веляціцкага сс., 482) Прыямена лошанскага сс., 483) Забашавічы; в) бягомльскі раён: 484) Брод нядальскага сс., 485) Асавы, 486) Бабцы бягомльскага сс., 487) Азярцы вітуніцкага сс., 488) Бягомль, 489) Замасточча асаўскога сс., 490) Дабруны вітуніцкага сс., 491) Дзедзілавічы мсьціскага сс.; г) вузьдзенскі раён: 492) Галавачы магілянскага сс., 493) Касьцяшы магілянскага сс., 494) Андрушы стальбоўскага сс., 495) Тоўсты Лес, стальбоўскага сс., 496) Ялаўка целякоўскага сс., 497) Сеяцель, 498) Ракашыцы сямёнаўскага сс., 499) Хароміцкія сл.-пырашаўскага сс., 500) Чэшын-Слабада каменіцкага сс., 501) Баравыя лашанскага сс., 502) Падзельнік, 503) Чашын каменіцкага сс., 504) Чашынскі Востраў каменіцкага сс., 505) Сыманчыцы; д) грэскі раён: 506) Буда Грэская гацукоўскага сс., 507) Апаліны палікараўскага сс., 508) Слабада слабадзкога сс., 509) Рагі сялецкага сс., 510) Міхалова слабадзкога сс., 511) Леткаўшчына, 512) Ленін першамайскага сс., 513) Русакі старыцкага сс., 514) Амельнае пукаўскага сс., е) заслаўскі раён: 515) Мацкі слабадзкога сс., 516) Кіршы заслаўскага сс., 517) Заслаўе, 518) Шубнікі, 519) Казекава гатавіцкага сс., 520) Саламарэчча, гатавіцкага сс., 521) Лабэншчына, 522) Іслач траскоўскага сс., 523) Навашына ганусінскага сс., 524) Гуры заслаўскага сс., ж) капыльскі раён: 525) Цімкавічы, 526) Рымашы бабаўнянскага сс., 527) Капыль, 558) Васільчыцы вянеляўскага сс., 529) Макрэц вялешынскага сс., 530) Блеўчыцы быстрыцкага сс., 531) Каласаўшчына, 532) Аношкі, 533) Якусаўшчына старакапыльскага сс., 534) Андросаўшчына вялешынскага сс., 535) Станькі евангелеўскага сс., 536) Восава бабаўнянскага сс.. 537) Пясочна, 538) Вялешына I, 539) Ржаўка; з) койданаўскі раён: 540) Гарадзішча негарэльскага сс.; і) лагойскі раён: 541) Рудня, 542) Гасьцілавічы лагойскага сс., 543) Лагойск, 544) Порхава падонкаўскага сс., 545) Моладзі чоркаўкага сс.; к) плешчаніцкі раён: 546) Альхавец плешчаніцкага сс.; л) пухавіцкі раён: 547) Бярэзьнік шацкага сс., 548) Кабылічы гарэліцкага сс., 549) Бабы блускага сс., 550) Слонішча сяргееўскага сс., 551) Балоча балоцкага сс., 552) Сіротка блонскага сс., 553) Цешкаў турынскага сс., 554) Пухавічы, 555) Зац. Слабада, 556) Блонь блоньскага сс.; м) самахвалавіцкі раён: 557) Вербнікі самахвалавіцкага сс., 558) Заблоцьце падгайскага сс., 559) Навінкі самахвалавіцкага сс., 560) Племгас Калініна гатаўскага сс., 561) Віцкаўшчына рубілкаўскага сс.; н) смалявіцкі раён: 562) Люткі жажэлкаўскага сс.; о) Сьмілавіцкі раён: 563) Харавічы дукорскага сс., 564) Сьмілавічы, 565) Голацак голацкага сс., 566) Вясёлы дукорскага сс., 567) Караваева рудзенскага сс., 568) Бор рудзенскага сс., 559) Дукора дукорскага сс., 570) Дукарка дукорскага сс., 571) Матарова голацкага сс., 572) Маставы дукорскага сс., 573) Заазерка пярэжарскага сс., 574) Востраў рудзенскага сс., 575) Уборкі дукорскага сс., 576) Старына карзуноўскага сс.; п) халопеніцкі раён: 577) Ліпавец; р) чэрвенскі раён: 578) Градно раваніцкага сс., 579) Пятроўка горкаўскага сс., 580) Чарнава руднянскага сс.; VIII. Полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 581) Забор'е задежанскага сс., 582) Вількелева задежанскага сс., 583) Затлойскія кісялёўскага сс., 584) Вялікае Сяло кісялеўскага сс., 585) Дзедзена, 586) Давыдава 587) Фянькі коханаўскага сс.; б) ветрынскі раён: 588) Мушана заскорскага сс., 589) Кеўлена Лагавая нацкага сс., 580) Нача Шыняўскага шпакоўскага сс., 581) Загаева шпакоўскага сс., 582) Арэхаўка нацкага сс., 583) Пліскі нацкага сс., 584) Жаўнеркі ветрынскага сс., 585) Гарэліца бабыніцкага сс., 586) Варонечы варонецкага сс., 587) Зазер'е гарадоцкага сс.. 588) Бязьдзедавічы літвінаўскага сс., 589) Пацюлёва ветрынскага сс., 590) Турэц II, 791) Ветрына; в) вульскі раён: 592) Кру-

пеніна; г) дрысенскі раён: 593) Ляшкава цястаўскага сс., 594) Гэйжанава жаўнянскага сс., 595) Дрыса, 596) Абухова, 597) Шабалы каркалецкага сс., 598) Марцінава, 599) Вусьце IV сардыцкага сс.; д) лепельскі раён: 600) Казіншчына, 601) Сьлядневічы II ляхавіцкага сс., 602) Свабодны Пахар стайскага сс., 603) Лепель, 604) Новая Лядна лепельскага сс., 605) Старыя Валосавічы, 606) Весялова весялоўскага сс., 607) Альховікі пышнянскага сс., 608) Цясны валосаўскага сс.; е) полацкі раён: 609) Юравічы, юравіцкага сс., 610) Чорнае юравіцкага сс.; ж) расонскі раён: 611) Сітнякі чырвонадворскага сс., 612) Булыжына старадворскага сс., 613) Межава зьмітраўскага сс., 614) Замошша зьмітраўскага сс., 615) Масткі гарбачэўскага сс.; IX. з-за меж БССР: 616) Даўгаўпільс, 617) Краслаўка, 618) Красная Гара клінцоўскага пав. бранскай губ. 619) Шчэдрын, шыркаўскага сс., краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 620) Вяжноўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 621) Фомнае краснагорскай вол., клінцоўскага пав. бранскай губ., 622) Курганаўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 623) Лецягоў краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ.[41]).

Такім чынам і ўсеагульная распаўсюджанасьць казак і паданьняў аб волатах, асілках і ваўкалаках, на якія спасылаліся ранейшыя дасьледчыкі, можа быць далучана да папярэдніх довадаў аб засяленьні волатамі тэрыторыі паміж Дняпром, Нёманам, Дзьвіной і Прыпяцьцю ў старадаўныя часы.

Цяпер трэба высьветліць разуменьне слова волат ды слоў асілак і ваўкалак, на якое мне прыходзілася раз спасылацца.

4. Слова волат або велет яшчэ ў старой беларускай мове азначала гіганта. Дасьледчык Уладзіміраў зьвярнуў быў сваю ўвагу на частае ўжываньне слова волат Францішкам Скарынаю, у віленскіх выданьнях у форме волат, а ў пагодзінскім рукапісу—у форме велет, у сэнсе гіганта[181]). Стары слаўнікар Памва Берында ў сваім аршанскім слоўніку слова іспалін тлумачыў беларускім словам велет, якое азначалася ім далей як назва дужага і вялікага чалавека[182]).

Але і ў сучаснай беларускай мове слова волат азначае гіганта, як мне ўжо прыходзілася раз казаць. Калі яно ўжываецца ў стасунку да чалавека, то азначае надлюдзка вялікую і надлюдзка дужую асобу[183]). Такі зьмест слова волат мае ў народнай мове па ўсёй Беларусі. Паведамленьні на анкету дакумэнтальна засьведчылі такое разуменьне слова волат у наступных паселішчах і іх ваколіцах: I аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Хлышчава хлышчаўскага сс., 2) Быкавічы хлышчаўскага сс., 3) Бабынічы татаршчынскага сс., 4) Амсьціслаў; 6) багушэўскі раён: 5) Багушэўскае, 6) Кемена какоўшчынскага сс.; в) дрыбінскі раён: 7) Суслаўка суслаўскага сс.; г) капыскі раён: 8) Хімы дубраўскага сс., 9) Мікіцінічы мікіцінскага сс., 10) Стрыкілі маслакоўскага сс., 11) Застружжа дубраўскага сс.; д) коханаўскі раён: 12) Барадзіно аленавіцкага сс., 13) Шапчына коханаўскага сс., 14) Рамашкова вялікамехаўскага сс., 15) Волга (б. маёнтак Забалацьце) пярэвалачнянскага сс.; е) круглянскі раён: 16) Дарожкавічы, 17) Рачча, 18) Ахімкавічы 1 каменіцкага сс.; ж) крупскі раён: 19) Красноўка сакаловіцкага сс., 20) 10 кастрычнік крупскага сс., з) ляднянскі раён: 21) Коршыкава, 22) Ісказы іскоскага сс., 23) Дзямянкова, 24) Марчонкі, 25) Сазонаўка, 26) Слатоўшына, 27) Пацэнкі, 28) Валяўкі, 29) Ірвяніца, 30) Масьліна, 31) Кобыльле, 32) Сьнігіры, 33) Расткова, 34) Катаўшчына ляднянскага сс., 35) Жабыкі бельскага сс., Урасьнянскі раён: 36) Цёмны лес рабцоўскага сс., 37) Пахар расьнянскага сс., 38) Расна, 39) Прыбярэж забалацкага сс., 40) Міхайлаў забалацкага сс., к) тала-

чынскі раён: 41) Ганчароўка воўкавіцкага сс., 42) Славені славеньскага сс., 43) Талачын, 44) Варанцэвічы воўкавіцкага, 45) Сіўцова воўкавіцкага сс.; л) чарэйскі раён: 46) Асечана заборскага сс., 47) Лагі абчускага сс., 48) Лукамль, 49) Бяляны заборскага сс., 50) Плаўнік гілянскага сс., 51) Лютыя абчускага сс.; II бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 52) Буда лапіцкага сс., 53) Старонка, Карытнянскага сс., 54) Буда Цаглянская лапіцкага сс.; б) бабруйскі раён: 55) Рубяжы рымавецкага сс., 56) Сулева каменскага сс., 57) Пятровічы гарбацэвіцкага сс., 58) Каменка каменскага сс., 59) Раксалянка сычкаўскага сс., 60) Амельлянаў Мост каменьскага сс., 61) Багушоўка багушоўскага сс., 62) Гарбацэвічы каменскага сс., 63) Такары сычаўскага сс., 64) Аляксандраўка асаўскога сс. 65) Думіншчына падрэцкага сс., 66) Пацава Слабада казуліцкага сс., 67) Уласавічы любоніцкага сс., 68) Падрэчча падрэцкага сс., 69) Выжары баравіцкага сс. в) глускі раён: 70) Гарадок гарадкоўскага сс., 71) Чыкілі казловіцкага сс., 72) Горнае I сіманаўскага сс., 73) Падзалешша хваставіцкага сс.; г) клічаўскі раён: 74) Бёрда ваевіцкага сс., 75) Закуцьце, наталаўскага сс., 76) Запольле, 77) Усохі усохскага сс.; д) любаньскі раён: 78) Любань; е) парыцкі раён: 79) Трэмля любаньскага сс., 80) Паганцы ракшынскага сс., ж) рагачэўскі раён: 81) Мінькаў забалацкага сс., 82) Ліскі пабалаўскага сс.; з) слуцкі раён: 83) Наркавічы ля Слуцку, 84) Мялешкавічы мялешкавіцкага сс., 85) Селішча іваньагародніцкага сс., 86) Бароўка мялешкавіцкага сс., 87) Бранава сяраскага сс., 88) Сярагі сяраскага сс., 89) Белічы бяліцкага сс., 90) Лучнікі ля Слуцку, 91) Слуцак, 92) Кругляк, 93) Невязцы ленінскага сс., 94) Цараўцы цараўскага сс., 95) Дарасіно дарасінскага сс., 96) Панічы дарасінскага сс., 97) Машчычы іваньагародніцкага сс.; і) старадароскі раён: 98) Пасека пасецкага сс.; к) старобінскі раён: 99) Рог князь-вазерскага сс., 100) Узброд чапялёўскага сс.; 101) Крывічы чырвонадворскага сс., 102) Задражава мазурскага сс., 103) Падоблачня старобінскага сс., 104) Чыжэвічы чыжэвіцкага сс., 105) Кішка капацэвіцкага сс., 106) Мяцявічы мяцявіцкага сс., 107) Сяльцо мяцявіцкага сс., 108) Цясоў пагосцкага сс., 109) Пагост пагосцкага сс., 110) Кутняў пагосцкага сс., 111) Галіца зажэвіцкага сс., 112) Зажэвічы зажэвіцкага сс.; л) сьвіслацкі раён: 113) Рэсполь якшыцкага сс.; м) чырвона-слабодзкі раён: 114) Чаплічы чапліцкага сс., 115) Рачкавічы малышэвіцкага сс., 116) Бялевічы, 117) Малышэвічы малышэвіцкага сс. III. Віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 118) Забораўка (Дварэц) мехаўскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 119) Любічы навікоўскага сс., 120) Бешанкавічы, 121) Семянцова біклоскага сс., 122) Лапы біклоскага сс., 123) Заграмазьдзіна навікоўскага сс., 124) Вяжышча стралішчанскага сс., 125) Сьвяча сьвечанскага сс.; в) віцебскі раён; 126) Лосьвіда, 127) Курыліна, 128) Віцебск, 129) Цербетаўка; 130) Канышы рудакоўскага сс., 131) Навасёлкі, 132) Астроўна астровенскага сс.; г) высачанскі раён: 133) Шаўкунова, 134) Юшкава асінаўскага сс., 135) Шугаёва высачанскага сс., 136) Цяцюны выдрэйскага сс,, 137) Старабабыльле старабабыльскага сс., 138) Буракі высачанскага сс., 139) Баранава высачанскага сс ; д) лёзьненскі раён: 140) Страганы калышанскага сс., 141) Васюціна веляшкоўскага сс., 142) Сяргееўшчына гладаньскага сс., 143) Уна унаўскага сс.; е) межанскі раён: 144) Фралова вышадзкога сс., 145) Мяжа; ж) сеньненскі раён: 146) Машчоны машчонскага сс., 147) Машкі пустынскага сс., 148) Берашова Хадчанскага сс.; з) сіроцінскі раён: 149) Слабада ловаскага сс., 150) Станіславова спаскага сс., 151) Сьмяшкова дабейскага сс., 152) Лугавое валатоўскага сс., 153) Спаскія Плічаўкі спаскага сс., і) сураскі раён: 154) Шамяньзяі катоўскага сс., 155) Зайцава янавіцкага сс., 156) Прамышляі краўцоў-

скага сс. IV. гомельская акруга; а) брагінскі раён: 157) Сабалі, 158) Мікулічы; б) веткаўскі раён: 159) Вераб'ёўка; в) гомельскі раён: 160) Волатава, 161) Н. Буда, 162) Лагуны, 163) Баршчоўка; г) рэчыцкі раён: 164) Хомічы, 165) Рэчыца, 166) Васілевічы, 167) Ямполе, 168) Дзяражня, 169) Гарыводы, 170) Восаў, 171) Рудня, 172) Салтанава; д) уваравіцкі раён: 173) Варашылаў смычкоўскага сс., 174) Чабатовічы, 175) Баці, 176) Першамайскі; е) хойніцкі раён: 179) Загальская Слабодка; ж) чачэрскі раён: 180) Глыбочыца. V. магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 181) Нова-Быхаў, 182) Студзенка студзенецкага сс., 183) Глухі глускага сс., 184) Быхаў, 185) Лудчыцы лудчыцкага сс., 186) Грудзінаўкі, грудзінаўскага сс., 187) Кузькавічы кузькаўскага сс., 188) Чырвоны Асавец чырвона-асавецкага сс.; б) журавіцкі раён: 189) Хатоўня, 190) Бахань, баханьскага сс.; в) касьцюковіцкі раён: 191) Студзянец, 192) Пячары пячарскага сс.; г) клімавіцкі раён: 193) Рудня гразявецкага сс., 194) Балешык асмалавіцкага сс., 195) Востраў лазавецкага сс., 196) Клімавічы, 197) Зімніцы гусарскага сс., 198) Паравалошня макеевіцкага сс., 199) Склімін склімінскагя сс., 200) Макеевічы; д) крычаўскі раён: 201) Слабуты маляціцкага сс., 202) Паланіца паланіцкага сс., 203) Шаеўка; е) Лупалаўскі раён: 204) Сідаравічы слабадзкога сс., 205) Акулінцы, 206) Смолка, хацкавіцкага сс., 207) Сухары сухараўскага сс., 208) Старына амхоўскага сс., ж) магілеўскі раён: 209) Мікіцінічы княжыцкага сс., 210) Магілеў, 211) Ямніцкая дача гусьлянскага сс., 212) Завярэжжа вандароўскага сс.; з) хоцімскі раён: 213) Васілеўкі II, 214 Андронаўка альненскага сс., 215) Вялікая Ліпаўка, 216) Мужычок прасьцінскага сс., 217) Ціхань арлоўскага сс., 218) Бярозкі, 219) Хоцімск; і) чавускі раён: 220) Пятухоўка антонаўскага сс.; к) чачэвіцкі раён: 221) Збышын грыбавецкага сс., 222) Вербы, л) чэрыкаўскі раён: 223) Сячыхі губіншчанскага сс., 224) Луцішча верамееўскага сс., 225) Міляцін горкаўскага сс., 226) Вушакі, 227) Малінаўская Слабада хаўмянскага сс., 228) Сялёнкі хаўмянскага сс., 229) Рэчыцы, 230) Горкі горкаўскага сс., 231) Вудагі глінскага сс., 232) Лабанаўка лабанаўскага сс., 233) Норкі, 234) Камаровічы рэчыцкага сс., 235) Шароеўка шароеўскага сс. VI. мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 236) Савічы савіцкага сс., 237) Славен; 238) Валасовічы валасовіцкага сс.; б) жыткавіцкі раён: 239) Жыткавічы, 240) Вятчын вятчынскага сс., 241) Сялко людзяне-

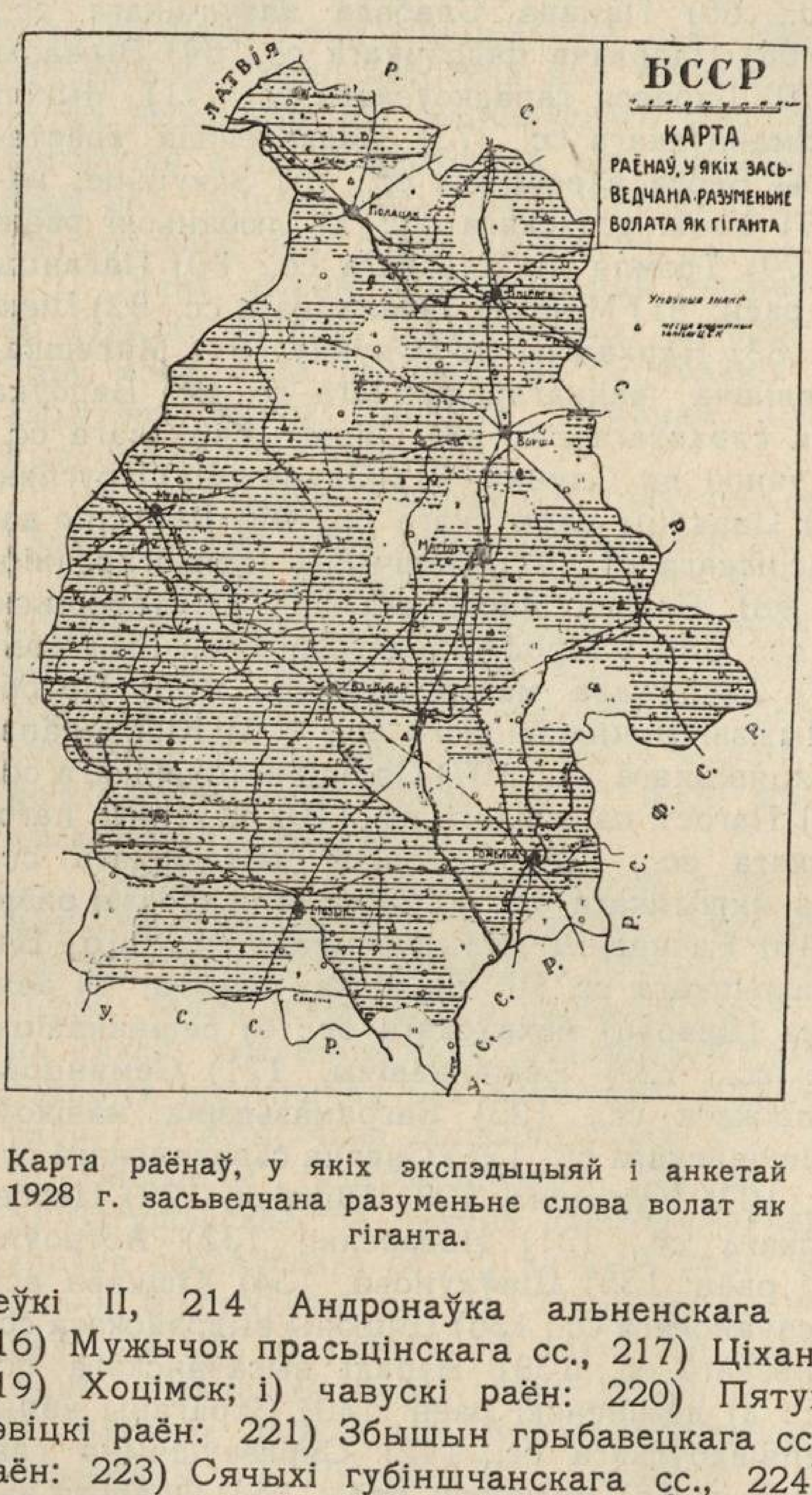

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засьведчана разуменьне слова волат як гіганта.

віцкага сс.; в) калінкавіцкі раён: 242) Пеніца гулевіцкага сс.; г) капаткевіцкі раён: 243) згодна вестак раённага таварыства краязнаўства ва ўсім раёне; д) каралінскі раён: 244) Санюкі санюкоўскага сс., 245) Палаўкі санюкоўскага сс.; е) лельчыцкі раён: 246) Буйнавічы буйнавіцкага сс.. 247) Пневаха лельчыцкага сс., 248) Сініцкае поле, сініцкапольскага сс., 249) Мазыр; ж) петрыкаўскі раён: 250) Белка, 251) Петрыкаў, 252) Капцэвічы, 253) Аголіцкая Рудня капцэвіцкага сс., 254) Бяланавічы; з) юравіцкі раён: 255) Алексічы; VII. менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 256) Чудзінічы астрашыцкага сс., 257) Рудня прылепскага сс., 258) Баршчэўнік прудзішчанскага сс.; б) барысаўскі раён: 259) Карсаковічы карсаковіцкага сс., 260) Брылёў касьцюкоўскага сс., 261) Уборак мсьціскага сс., 262) Лабачыха навасельскага сс., 263) Казлы зачыскага сс., 264) Навасёлкі навасёлкаўскага сс., 265) Смаркі веляціцкага сс., 266) Барысаў; в) бягомльскі раён: 267) Бальшая Чарніца бярэзаньскага сс., 268) Брод нядальскага сс., 269) Асавы, 270) Мялькуні вітуніцкага сс., 271) Азярцы вітуніцкага сс., 272) Дабруня вітуніцкага сс., 273) Мсьціж, 274) Дзядзілавічы мсьціскага сс., 275) Асінавік мсьціскага сс.; г) бярэзаньскі раён: 276) Лужын бялічанскага сс., д) вузьдзенскі раён: 277) Галавачы магілянскага сс., 278) Тоўсты лес стальбоўскага сс., 279) Магільна магільнянскага сс., 280) Сейбіт прысынскага сс., 281) Ракажыцы сямёнаўскага сс., 282) Гаравыя лашанскага сс., 283) Віркаў камянецкага сс., 284) Сыманчыцы вузьдзенскага сс.; е) грэскі раён: 285) Боркі палікараўскага сс., 286) Дзюдзева мусіцкага сс., 287) Храноў мусіцкага сс., 288) Буда Грэская пацукоўскага сс., 289) Грэск, 290) Астравок грэскага сс., 291) Апаліны палікараўскага сс., 292) Слабада слабадзкога сс., 293) Міхалава слабадзкога сс., 294) Яўсеевічы грозаўскага сс., 295) Цыкава, 296) Мусічы. 297) Клешава, 298) Бадзяжы старыцкага сс., 299) Русакі старыцкага сс., 300) Сунаі пукаўскага сс., 301) Пукаў пукаўскага сс., 302) Пятрылава пукаўскага сс., 303) Вужа грозаўскага сс., 304) Амельнае пукаўскага сс., 305) Слабодка I грозаўскага сс.; ж) заслаўскі раён: 306) Мацкі слабадзкога сс., 307) Ярмакі новадворскага сс., 308) Хмялёўка заслаўскага сс., 309) Кіршы заслаўскага сс., 310) Шубнікі барздынскага сс., 311) Хралоўшчына слабадзкога сс., 312) Казенава гатавіцкага сс., 313) Саламарэчча гатавіцкага сс., 314) Дынаравічы слабадзкога сс., 315) Закаблукі старасельскага сс., 316 Чырвоны Кастрычнік старасельскага сс., 317) Лабэншчына слабадзкога сс., 318) Заслаўе, 319) Іслач траскоўскага сс., 320) Угляны гатавіцкага сс., 321) Гуры заслаўскага сс.; з) капыльскі раён: 322) Блеўчыцы быстрыцкага сс., 323) Васільчыцы вянелеўскага сс., 324) Каласаўшчына, 325) Якусаўшчына ст. капыльскага сс., 326) Жывалкі пацэйкаўскага сс.. 327) Андросаўшчына вялешынскага сс., 328) Станькі евагелевіцкага сс., 329) Восава бабаўнянскага сс.; 330) Пясочна пясоцкага сс., 331) Сьвінка, 332) Шамы пясоцкага сс., 333) Пячураны, 334) Лоцьвіны бабаўнянскага сс., 335) Цялядавічы бабаўнянскага сс.; і) койданаўскі раён: 336) Антосіна; к) лагойскі раён: 337) Лагойск, 338) Малінаўка лагойскага сс., 339) Якубавічы Баравыя якушкаўскага сс., 340) Міхалковічы варонскага сс., 341) Порхава падонкаўскага сс., 342) Моладзі чоркаўскага сс.; л) плешчаніцкі раён: 343) Васількаўцы прусавіцкага сс., 344) Альхавец плешчаніцкага сс., 345) Замошша ганцаўскага сс.; н) пухавіцкі раён: 346) Франулін турынскага сс., 347) Балоча балоцкага сс., 348) Хідра балоцкага сс., 349) Сіротка блонскага сс., 350) Цешкаў турынскага сс., 351) Балачанка балоцкага сс., 352) Пухавічы, 353) Зац. Слабада пухавіцкага сс., 354) Блонь блонскага сс.; о) самахвалавіцкі раён: 355) Пяцеўшчына самахвалавіцкага сс., 356) Вербнікі самахвалавіцкага сс., 357) Забалоцьце падгайскага сс.. 358) Навінкі самахвалавіцкага сс.,

359) Племгас Калініна гатаўскага сс., 360) Прылукі, 361) Самахвалавічы; п) смалявіцкі раён: 362) Асавіна верхменскага сс.; р) сьмілавіцкі раён: 363) Караваева рудзенскага сс., 364) Бор рудзенскага сс., 365) Дукорка дукорскага сс., 366) Дукора дукорскага сс., 367) Матарова голацкага сс., 368) Зазерка пярэжырскага сс., 369) Уборкі дукорскага сс., 370) Старына карзуноўскага сс.; с) чэрвенскі раён: 371) Градно раваніцкага сс., 372) Чарнава руднянскага сс., VIII. полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 373) Прошкі красоўскага сс., 374) Сахонава кісялёўскага сс., 375) Забор'е задзежанскага сс., 376) Дзедзіна сухарукаўскага сс., 377) Вількелева задзежанскага сс., 378) Затлойская кісялёўскага сс., 379) Вялікае Сяло кісялёўскага сс., 380) Дзедзіна, 381) Царкоўна, 382) Асьвея, 383) Давыдава савейкаўскага сс., 384) Максімава, 385) Кулупава савейкаўскага сс.; б) валынецкі раён: 386) Засьвяцьце кушлікоўскага сс.; в) ветрынскі раён: 387) Арэхаўка начскага сс., 388) Пліскі начскага сс., 389) Зазер'е гарадоцкага сс., 390) Пяцюлёва ветрынскага сс.; г) вульскі раён: 391) Вобаль вобальскага сс.; д) дрысенскі раён: 392) Ляшкава цястаўскага сс.; е) лепельскі раён: 393) Пышка пышнянскага сс., 394) Свабодны Пахар стайскага сс., 395) Вялікае Поле лепельскага сс., 396) Лепель, 397) Ст. Валосовічы, 398) Весялова весялоўскага сс., 399) Альховікі пышнянскага сс., 400) Цясны валасовіцкага сс.; ж) расонскі раён: 401) Межава зьмітраўскага сс., 402) Замошша зьмітраўскага сс., 403) Масткі гарбачэўскага сс., 404) Альбрэхтава альбрэхтаўскага сс., 405) Скалазубава гарбачэўскага сс., IX. з-за меж БССР; 406) Фомнае краснагоркай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. [41]).

Апрача гэтага асноўнага ўсеагульнага значэньня слова волат на Беларусі ёсьць яшчэ і іншыя значэньні яго. Большасьць іх не парушае называньня волатам усяго надзвычайна вялікага. Так часамі волат азначае надзвычайна працавітага (Аршаншчына), надзвычайна тоўстага, непаваротлівага, але крэпкага (Аршаншчына), надзвычайна адважнага (Аршаншчына), непераможнага (Аршаншчына), вялікую асобу, якой усе падпарадкуюцца (Аршаншчына), надзвычайна суровага (Аршаншчына) чалавека, хоць і вялікага, але бяспрытульнага дзеяча (Бабруйшчына), няпрыступнага (Бабруйшчына), надзвычайна багатага чалавека (Бабруйшчына), рыбалоўную прыладу (Бабруйшчына), здань утопленіка (Віцебшчына), асобную траву (Віцебшчына), зорку на небе (Віцебшчына Мазыршчына) [184]), вялікага разбойніка (Віцебшчына), вялізны стог сена (Гомельшчына) [185]), вялікага здаровага валацугу (цягнецца, як волат—Гомельшчына), хамуціну (Гомельшчына); вялікага знахара (Магілеўшчына), вісельніка (Магілеўшчына), млынавае кола (Меншчына), вельмі старога чалавека (Меншчына), няпрыгнечанага, вольнага ні ад кога незалежнага, непакорнага чалавека, які што хоча, тое і робіць і нікога ня слухае (Меншчына), старадаўнага чалавека (Меншчына), повад вадзіць валоў (Меншчына) вялізнага князя (Полаччына) і інш. У шапавальскай мове (Дрыбінскі раён аршанскай акругі) волат азначае каня [186]). Побач з гэтым ёсьць і аднакарэнныя словы, якія маюць свае значэньні: волат, або волаць—восьць ячменю (Бабруйшчына), або наогул каласы („Я накрыў сваё гумно волацьцю"—г. зн. каласамі, а не камлямі наверх,—Бабруйшчына); валатун—вадзяная расьліна (Бабруйшчына) або камень (Бабруйшчына) ці асінавы пень (Магілеўшчына), валацуга (Бабруйшчына), валачаняты—дзеці волата (Бабруйшчына); волаты—высозны частакол (Бабруйшчына); валатнік—расьліна (Віцебшчына), валаток—зблытаны клубок нітак (Гомельшчына), валатніковы дуб—адзін з адменьнікаў нашага дубу (Гомельшчына), валатніца—расьліна (Магілеўшчына), валаток—стажок сена (Магілеўшчына) і інш. Адначасна ў розных мясцох Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі слова волат тлумачаць як назву таго, што стаў

вышэй асілка (Аршаншчына) або словам багатыр (Аршаншчына) ці проста словам асілак (Аршаншчына, Віцебшчына, Магілеўшчына).

Да рэчы адзначыць, што і слова валатоўка, апрача свайго асноўнага ўсеагульнага значэньня як назвы кургана, таксама мае і іншыя. Так, часамі яно азначае валачашчую язычлівую бабу (Аршаншчына), самагонку, якая вызначаецца сваёю крэпасьцю і якасьцю і вырабляецца ў в. Волаты мяцявіцкага сс., старобінскага р. (Бабруйшчына), кашульку, якую надзяюць на дзіця, як толькі яно родзіцца (Віцебшчына), знахарку (Віцебшчына), месца знахаджэньня скарбу (Віцебшчына), ростанькі, дзе разыходзяцца дарогі (Віцебшчына), натаўп, кучку людзей („ходзяць валатоўкамі", г. зн. кучкамі — Гомельшчына), хітрую жанчыну (Магілеўшчына), рабую птушку (Магілеўшчына), торбачку (Магілеўшчына), вадзяную расьліну (Меншчына), сітавую шышку (Меншчына) і інш. Разам з тым волатка азначае ветачку аўсу („Падграбі волаткі, бо там коні снапы пацягалі"—Бабруйшчына) [187]), птушку (Магілеўшчына), а слова валаточка—кветку (Магілеўшчына). Слова волат з сваім асноўным значэньнем назвы гіганта, мабыць яшчэ ў старадаўнія часы было запазычана славянскай мовай [188]). Таму яно, зразумела, стаіць на сваім месцы ў слоўніку славянскай мовы Востокава [189]), хоць звычайна гігант паславянску называўся шчудам [190]), плодам [191]), палонікам [192]) і інш. З славянскай мовы, як відаць з адпаведных спасылак на Востокава, слова волат было перанесена ў слоўнікі „старажытнай рускай мовы" [193]), і адтуль, а таксама непасрэдна і з сучаснай беларускай мовы,—у слоўнікі расійскай мовы [194]). Народнай вялікарускай мове слова волат невядома. Ды і ня раз розныя дасьледчыкі, як Хадакоўскі [195]), Афанасьеў [196]), Весялоўскі [197]), Лось [198]) і інш. падкрэсьлівалі, што слова волат беларускае і паруску тлумачыцца словам „исполин", „великан". У украінскай мове ёсьць адпаведнае нашаму слову волат слова велетэнь, якое азначае тое самае, што і волат [199]); волат-жа паукраінску азначае прыблізна тое, што наша краёвае слова волатка, г. зн. ветку аўсу, або проса [200]). Другім суседнім мовам слова волат зусім невядома. Тое, што мы разумеем пад словам волат, папольску завецца olbrzym, палітоўску milžis.

У сучаснай літаратурнай беларускай мове, як і ў старой, слова волат ужываецца вельмі часта самымі рознымі пісьменьнікамі ў сэнсе гіганта.

Апрача вышэйзгаданых даных аб пахаджэньні слова волат можна прывесьці яшчэ некаторыя, якія ў асноўным ня розьняцца ад папярэдніх. Так, Ільлінскі пісаў нам, „што імя волат, „вялікан", як і чаргуючае з ім адпаведна законам індаэўропейскага „чаргаваньня галосных" велет (пар. укр. велетэнь), па маёй думцы, утворана з таго-ж кораню, што і вялік, г. зн. ад ідэкораню *uel—[201])" „Звычайна выводзяць волат || велет з індаэўрапейскага √uale—", адзначыў Кагараў [202]), а Мікуцкі лічыў, што словы: вол, велій, вялікі, болій, волат, велет, валынь, валыняне, лацінскае valeo, validus аднаго кораню [203]). Акад. Ляпуноў у сваім лісьце лічыць верагодным, што волат у значэньні гіганта і ў украінскім значэньні прадстаўляюць сэмасыолёгічныя адменьнікі аднае і тае самае этымолёгічнае крыніцы, і што сюды-ж належаць і словы „волоть" і „володь", а таксама магчыма і слова „волос". Такім чынам, ён аднаўляе прамоўныя формы *u̯ŏltos і *u̯ŏlsos, або *uŏltsos і *u̯ŏldsos, дапушчаючы той самы корань *u̯el— які маем у слове воўна=шэрсьць ды і магчыма ў прыметніку вялікі. „Але магчыма,— піша далей Ляпуноў,—больш позныя пераіначваньні перанятых словаў адпаведна народнай этымолёгіі, г. зн. магчыма, што волат—„гигант", „исполин"

атрымалася, як думаў Шафарык ужо даўно, ад уласнай назвы якогась народу і толькі супала па гуках з прадвечнаславянскім словам u̯ŏltsos у значэньні „колос“, „стебель“, „волос“... (u̯ol—/u̯el—/u̯al—) [204]. Пацебня аднойчы прабаваў вывесьці слова волат з старажытна індускага Вртра [205]), але гэта спроба не пакінула па сабе значнага сьледу.

Падобна таму, як слова волат часамі тлумачаць словам асілак, апошняе ў некаторых мясцох тлумачаць словам волат з адзнакаю, што слова асілак ужываецца часьцей (Магілеўшчына), проста словам волат бяз іншых адзначэньняў (Віцебшчына, Меншчына), ябо як назву вялізнага, неперможнага чалавека (Аршаншчына) ці словам багатыр (Аршаншчына). Але ўсё-ж асноўнае ўсеагульнае значэньне слова асілак у беларускай мове мае як назву надлюдзка дужага чалавека [206]), у той час як слова волат азначае і надлюдзка дужую і надлюдзка вялікую асобу. Паведамленьні на анкету докумэнтальна засьведчылі, што разуменьне слова асілак як надлюдзка дужага чалавека бытуе ў наступных паселішчах і іх ваколіцах: I. аршанская акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Бардушоўшчына мазлаўскага сс., 2) Амсьціслаў, 3) Добрае лапацінскага сс., 4) Сапалава мазлаўскага сс., 5) Кудрычырылаўшчынскага сс., 6) Рожава татаршчынскага сс., 7) Беразуйкі дудчыцкага сс., 8) Цяляткава дудчыцкага сс., 9) Мал. Пацкава курманаўскага сс., 10) Падлуж‘е рылаўшынскага сс., 11) Каробчына янаўскага сс., 12) Хлышчыва хлышчаўскага сс., 13) Гараны пацолтаўскага сс., 14) Яноўшчына старасельскага сс., 15) Быкавічы хлышчаўскага сс., 16) Нашкавічы старасельскага сс., 17) Сялец дудчыцкага сс., 18) Бабынічы татаршчынскага сс., 19) Занькаўшчына пацолтаўскага сс., 20) Будагошч старасельскага сс., 21) Рагалаўшчына старасельскага сс., 22) Старое Сяло старасельскага сс., б) аршанскі раён: 23) Яронкавічы яронкавіцкага сс., 24) Абухова шпакоўскага сс.; в) багушэўскі раён: 25) Станькі новасельскага сс., 26) Багушэўская, 27) Бяленіва сідарніцкага сс., 28) Новая Сяло новасельскага сс., 29) Луг новасельскага сс., 30) Кемена какоўшчынскага сс.; г) дрыбінскі раён: 31) Галалобаўка, 32) Суслаўка суслаўскага сс., 33) Карэбы карэбскага сс., 34) Слаcьцён, 35) галавічы карэбскага сс., 36) Дрыбін, 37) Крукаўшчына, 38) Халіпы карэбскага сс., 39) Вялікае Шчокатава суслаўскага сс., 40) Галабурды бельскага сс., 41) Гавань гасподаўскага сс.; д) дубровенскі раён: 42) Б. Савіна савінскага сс., 43) Старая Тухінь новатухінскага. сс., 44) Дуброўна; е) капыскі раён: 45) Клін славенскага сс., 46) Хімы дубраўскага сс., 47) Капысь, 48) Атраднае маслакоўскага сс., 49) Падкняжаньне аляксандраўскага сс., 50) Мікіцінічы мікіцініцкага сс., 51) Ст. Стайкі мікіцініцкага сс., 52) Стрыкілі маслакоўскага сс., 53) Застружжа дубраўскага сс.; ж) коханаўскі раён: 54) Пярэўлачня, 55) Хаценічы сіманаўскага сс., 56) Коханава, 57) Падбярэзьзе сіманаўскага сс., 58) Сьцепашкоўшына вялікагольцаўскага сс., 59) Пузькі коханаўскага сс., 60) Кісялі вялікагольцаўскага сс., 61) Водвічы тумлянскага сс., 62) Высокае коханаўскага сс., 63) Ступавая шыбецкага сс., 64) Любатынь сіманаўскага сс., 65) Рамашкова вялікагольцаўскага сс., 66) Астрогі аленавіцкага сс., 67) Волга пярэўлачнянскага сс., 68) Азярок малатнянскага сс., 69) Новая Заазер‘е палюдаўскага сс., 70) Голашава коханаўскага сс., 71) Дубраўскае сіманаўскага сс., 72) Замошша сіманаўскага сс., 73) Межнева аленавіцкага сс.; з) круглянскі раён: 74) Дарожкавічы, 75) Рачча, 76) Ахімкавічы 1 каменіцкага сс., 77) Тубышкі; і) крупскі раён.: 78) Красноўка, сакаловіцкага сс., 79) 10 кастрычнік крупскага сс., 80) Вялікі Лес; к) ляднянскі раён: 81) Мякіціна іскаскага сс., 82) Пацэнкі, 83) Кабыльле, 84) Страхі, 85) Ліцьвінава, 86) Камянец баеўскага сс., 87) Каршыкова, 88) Іскaзы іскаскага сс., 89) Дземянкова, 90) Бель, 91) Марчонкі,

92) Сазонаўка, 93) Слатоўшчына, 94) Валяўкі, 95) Ірвяніца, 96) Масьліна, 97) Батураўшчына, 98) Жабыхі бельскага сс., 99) Асташкавічы баеўскага сс., 100) Хвесяўка бельскага сс., 101) Прогрэс ляднянскага сс.; л) расьнянскі раён: 102) Рабцы, 103) Чарнарэчка рабцаўскага сс., 104) Тышча доўгавіцкага сс., 105) Башары пячонкаўскага сс., 106) Дубраўка рабцаўскага сс., 107) Тугольдава расьнянскага сс., 108) Пахар расьнянскага сс., 109) Гарбоўка пяскоўскага сс., 110) Дзедня дзеднеўскага сс., 111) Забалацьце забалацкага сс., 112) Расна, 113) Асінаўка асінаўскага сс., 114) Картышы пячонкаўскага сс., 115) Рабяшкі; м) талачынскі раён: 116) Славені славенскага сс., 117) Талачын, 118) Варанцэвічы воўкавіцкага сс., 119) Друцк друцкага сс., 120) Клянкі валосаўскага сс., 121) Анілева сакалінскага сс., 122) Красілава яўлахаўскага сс., 123) Філатава мархлеўскага сс., 124) Любанічы воўкавіцкага сс., 125) Міхалаўшчына азярацкага сс., 126) Трасьцянка ўльянаўскага сс., 127) Рэвяцічы скалінскага сс., 128) Зайкаўшчына; н) чарэйскі раён: 129) Асечана заборскага сс., 130) Абчуга, 131) Парнеўка гілянскага сс. 132) Лютыя абчускага сс., 133) Забор'е заборскага сс., 134) Чарэя, 135) Любіжа, 135-а) Шарпілаўка абчускага сс., 136) Лагі абчускага сс., 137) Лукамль, 138) Журавы абчускага сс., 139) Стайкі гілянскага сс., 140) Беляны заборскага сс., 141) Канстантынава сіратавіцкага сс., 142) Белая Дуброва сьлідчанскага сс.; II. бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 143) Буда лапіцкага сс., 144) Старонка карытнянскага с., 145) Кавалі, 146) Убалацьце карытнянскага сс., 147) Буда Цалянская лапіцкага сс.; б) бабруйскі раён: 148) Барбарава сычкаўскага сс., 149) Барсукі рымавецкага сс., 150) Рубяжы рымавецкага сс., 151) Сулева каменскага сс., 152) Пятровічы гарбацэвіцкага сс., 153) Восава асаўскога сс., 154) Каменка каменскага сс., 155) Брожка-Таканаўка каменскага сс., 156) Раскачы броскага сс., 157) Чарніца сычкаўскага сс., 158) Раксалянка сычкаўскага сс., 159) Амельлянаў Мост каменскага сс., 160) Гарбацэвічы каменскага сс, 161) Такары сычкаўскага сс., 162) Аляксандраўка асаўскога сс., 163) Лешчанка, 164) Мішкічы, мішкаўскага сс., 165) Рукавец старцаўскага сс., 166) Бортнікі бортніцкага сс., 167) Мікулічы туркаўскага сс., 168) Думіншчына падрэцкага сс., 169) Пацава Слабада казуліцкага сс., 170) Уласавічы любоніцкага сс., 171) Маліньнік падрэцкага сс., 172) Стаўпішча падрэцкага сс., 173) Курганы любоніцкага сс., 174) Любонічы любоніцкага сс., 175) Ала баравіцкага сс., 176) Выжары ба-

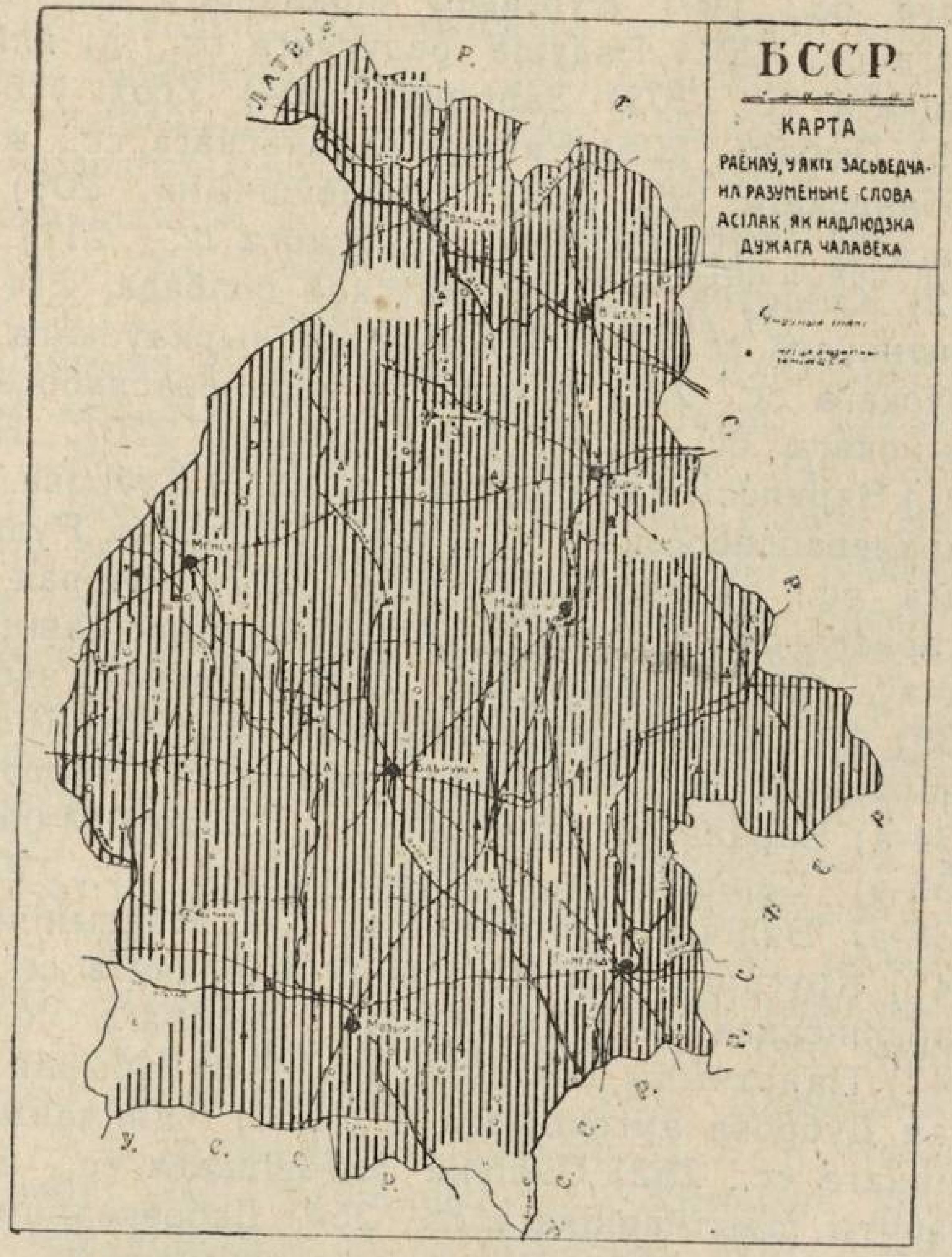

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засьведчана разуменьне слова асілак як назвы надлюдзка дужага чалавека.

равіцкага сс., 177) Ясёны рымавецкага сс., 178) Папоўшчына мышкавіцкага сс., 179) Старцы старцаўскага сс., 180) Туркі туркаўскага сс., 181) Дваранінавічы, 182) Брожа бродзкага сс., 183) Канчане каменскага сс., 184) Савічы цялускага сс., 185) Сеяны Хвойнік міхалеўскага сс., 186) Хамічы старацаўскага сс., 187) Ясны Лес хімаўскага сс., 188) Валосычы мышкаўскага сс.; в) глускі раён: 189) Кавалі карпілаўскага сс., 190) Сіманавічы сіманаўскага сс., 191) Падзамша хвастовіцкага сс., 192) Гарадзішча, 193) Рудня карпілаўскага сс., 194) Запольле гарадкоўскага сс.; г) жлобінскі раён: 195) Старая Рудня старарудняскага сс., 196) Завад чацьвярнянскага сс., 197) Глушыца чацьвярнянскага сс., 198) Піравічы піраўскага сс., 199) Кургавец піравіцкага сс., 200) Баранаўка чацьвярнянскага сс., 201) Радуша радускага сс., д) клічаўскі раён: 202) Бёрда ваевіцкага сс., 203) Запольле, 204) Усохі ўсохскага сс., е) любанскі раён: 205) Любань, 206) Рачэнь рачэньскага сс.; ж) парыцкі раён: 207) Трэмля любаньскага сс., 208) Хухолеўшчына, 209) Дворышчы дабравольшчынскага сс., 210) Сьцяпы сьцяпскога сс., 211) Чыркавічы чыркавіцкага сс., 212) Казлоўка, 213) Якімаўская слабада, 214) Дабравольшчына дабравольшчынскага сс., 215) Мядзьведаў чыркаўскага сс., 216) Высокі Поўк казлоўскага сс., 217) Міхалаўка каралеваслабодзкага сс., 218) Паганцы ракшынскага сс., 219) Тур.-Слабада, 220) Бакунаўніца казлоўскага сс., 221) Вярхлесьсе казлоўскага сс., 222) Дуброва, 223) Парычы, 224) Васілеўка каралеваслабодзкага сс., 225) Пяшчаная Рудня, 226) Крымёны чыркавіцкага сс.; з) рагачэўскі раён: 227) Чачорад прыбарскага сс., 228) Рассохі старасельскага сс., 229) Асінаўка мяркулавіцкага сс., 230) Лучын, 231) Рагачэў, 232) Прасьніца, 233) Міньказ забалацкага сс., 234) Каласы, 235) Фундаменка мяркулаўскага сс., 236) Ліскі пабалаўскага сс., 237) Новы дварэцкага сс.; і) слуцкі раён: 238) Кастрычнік кастрычнікаўскага сс., 234-а) Варкавічы сяраскага сс., 235-б) Мялешкавічы мялешкавіцкага сс., 236-в) Селішча іваньагародніцкага сс., 237-г) Сярагі сярагскага сс., 238-д) Бялічы бяліцкага сс., 239) Квасынічы цараўскага сс., 240) Слуцк, 241) Кругляк, 242) Шалавічы ленінскага сс., 243) Цараўцы, 244) Дарасіно дарасінскага сс., 245) Каты ісерскага сс., 246) Панічы ісерскага сс., 247) Палотчыцы беліцкага сс., 248) Крывая Хвоя амговіцкага сс., 249) Цёплая Дуброва амговіцкага сс., 250) Кляпчаны, 251) Машчыцы іваньагародніцкага сс., 252) Сьліўка амговіцкага сс., к) старадарoскі раён: 253) Церабуты шчыткавіцкага сс., 254) Дабрасельцы шчыткавіцкага сс., л) старобінскі раён: 255) Рог князьвазерскага сс., 256) Узброд чарняеўскага сс., 257) Крывічы чырвонадворскага сс., 258) Задражава мазурскага сс., 259) Падоблачня старобінскага сс., 260) Паварчыцы старобінскага сс., 261) Чыжэвічы чыжэвіцкага сс., 262) Кіішча капацэвіцкага сс., 263) Мяцявічы мяцявіцкага сс., 264) Зажэвічы зажэвіцкага сс., 265) Сяльцо мяцявіцкага сс., 267) Цясоў старобінскага сс., 268) Пагост пагосцкага сс., 269) Кутнеў пагосцкага сс., 270) Галіца зажэвіцкага сс.; м) сьвіслацкі раён: 271) Сьвіслач, 272) Люцін віркаўскага сс., 273) Рагісполь якшыцкага сс., 274) Новы Востраў; н) чырвонаслабодзкі раён: 275) Чаплічы чапліцкага сс., 276) Рачкавічы малышавіцкага сс., 277) Заўшычы старчыцкага сс., 278) Бялевічы, 279) Малышавічы малышавіцкага сс.; III. віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 280) Ярыгіна асіпоўскага сс., 281) Быкі механскага сс., 282) Будніца хвашнянскага сс., 283) Лабанаўка саладухінскага сс., 284) Лухвёры пылькінскага сс., 285) Асіпова асіпоўскага сс., 286) Горкі горкаўскага сс., 287) Забораўка механскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 288) Бешанкавічы, 289) Сьвіціна чаркаскага сс., 290) Новыя Чаўнішкі сьвячанскага сс., 291) Семянцова біклоскага сс., 292) Вярхоўе вярхоўскага сс., 293) Паль-

кавічы, 294) Лапы біклоскага сс., 295) Стар чаркаскага сс., 296) Заграмазьдзіна навікоўскага сс., 297) Вяжышча сталішчанскага сс., 298) Сьвярдлы навікоўскага сс., 299) Сьвеча сьвячанскага сс., 300) Езяніца чаркаскага сс.; в) віцебскі раён: 301) Паштовішча даўжанскага сс., 302) Хабаты кабішчанскага сс., 303) Лосьвіда, 304) Курыліна, 305) Ярмолкава войтаўскага сс., 306) Віцебск, 307) Старое Сяло старасельскага сс., 308) Путы сініцкага сс., 309) Ваяводкі рудакоўскага сс., 310) Манулкі войтаўскага сс., 311) Суднікі II міхалеўскага сс., 312) Замосьце заронаўскага сс., 313) Замашэньне пліскага сс., 314) Жалезьніца I старасельскага сс., 315) Грыбы; г) высачанскі раён: 316) Зазыбы кабыльніцкага сс., 317) Лазавікі каралеўскага сс., 318) Шаўкунова, 319) Палавікі крынкаўскага сс., 320) Юшкава асінаўскага сс., 321) Чаркасы высачанскага сс., 322) Шугаёва высачанскага сс., 323) Макараўка старабабыльскага сс., 324) Слабада высачанскага сс., 325) Заварацьце старабабыльскага сс., 326) Цяцюны выдрэйскага сс., 327) Лабаны кабыльніцкага сс., 328) Града крынкаўскага сс., 329) М. Выдрэя выдрэйскага сс., 330) Старабабыльле старабабыльскага сс., 331) Жарнасекі крынкаўскага сс., 332) Ардзеж касьціёўскага сс., 333) Буракі высачанскага сс., 334) Дабрына высачанскага сс., 335) Дзяковіна высачанскага сс., 336) Ціхаўка кабыльніцкага сс., 337) Швяды высачанскага сс., 338) Сьцепаненькі, 339) Баранава высачанскага сс., 340) Бабынавічы бабынавіцкага сс., 341) Браткі высачанскага сс., 342) Малое Макараво кабыльніцкага сс., 343) Місьнікі крынкаўскага сс., 344) Кавалёва каралеўскага сс.; д) гарадоцкі раён: 345) Гарадок, 346) Лазоўка бяскатаўскага сс., 347) Зюські вайханскага сс., 348) Кашо маскаліняцкага сс.; е) Лёзьненскі раён: 349) Завольша, 350 Ляхавік I унаўскага сс., 351) Страганы, 352) Васюціна веляшкоўскага сс., 353) Сяргеёўшчына гладаньскога сс., 354) Уна унаўскага сс., 355) Гладанькі гладаньскога сс., 356) Бондары горбаўскага сс., 357) Веляшковічы веляшкоўскага сс., 358) Стасева унаўскага сс., 359) Карнееўка, 360) Горбава горбаўскага сс., 361) Зубкі лёзьненскага сс., 362) Нізы лёзьненскага сс.; ж) межанскі раён: 363) Мяжа, 364) Фралова вышадзкога сс., 365) Пліткі вышадзкога сс., 366) Дзерахі гозьбенскага сс., 367) Боркі гозьбенскага сс., 368) Халіпы гозьбенскага сс., 369) Чараравуха межанскага сс., 370) Папоўшчына, 371) Вышадкі вышадзкога сс., 372) Букаціна вышадзкога сс. 373) Паганяліна вышадзкога; з) сянскі раён: 374) Машканы, 375) Замошша ўльлянаўскага сс., 376) Машчоны машчонскага сс., 377) Сянно, 378) Адамава алексініцкага сс., 379) Машкі пустынскага сс., 380) Зямковічы алексініцкага сс., 381) Дзюльдзева, 382) Машканы машканскага сс.; і) сіроцінскі раён: 383) Слабада ловаскага сс., 384) Лазоўка мішневіцкага сс., 385) Зязюлі жарабыцкага сс., 386) Станіслававова спаскага сс., 387) Сіроціна, 388) Слабодка, 389) Лугавое валатоўскага сс., 390) Лоўжа лаўжанскага сс., 391) Хойнішча мішнявіцкага сс.,) 392) Буньцікі мішнявіцкага сс., 393) Спаскія Плігаўкі спаскага сс., 394) Варанькі лаўжанскага сс., 395) Юрава лаўжанскага сс., 396) Валатоўка валатоўскага сс., 397) Груздоў Мост мішнявіцкага сс., 398) Вярбель лаўжанскага сс., 399) Барысаўка жарабыцкага сс., 400) Мікалаёва сіроцінскага сс., 401) Цаўі спаскага сс., к) суражскі раён: 402) Харытонаўшчына, 403) Задзетуні янавіцкага сс., 404) Шэменьцяі катоўскага сс., 405) Шпуры янавіцкага сс., 406) Зайцава янавіцкага сс., 407) Малая Лазаватка краўцоўскага сс., 408) Прамышляі краўцоўскага сс., 409) Янавічы, 410) Задуброўе краўцоўскага сс., 411) Крупадзёры старабатанічнага сс., 412) Сапуны катоўскага сс., 413) Дуброва катоўскага сс., 414) Лёпіна янавіцкага сс., 415) Навікі марчонскага сс,, 416) Сураж, л) чашніцкі раён: 417) Ступіна цяпінскага сс., 418) Іканкі

дварэцкага сс., 419) Шпакоўшчына, 420) Міцькаўцы вялікаальшанскага сс., 421) Жэрына лазукоўскага сс., 422) Зарэчная Слабада; IV. гомельская акруга: а) брагінскі раён: 423) сабалі, 424) Сьцяжарнае, 425) Хракавічы, 426) Брагін; б) будакашалёўскі раён: 427) Шутнае любавінскага сс., 428) Забаб'е забабскага сс., 429) Чырвоная Наспа, 430) Зялёная Дуброва, 431) Дзедаў Курган, 432) Заборкі забабскага сс.; в) веткаўскі раён: 433) Жалезьнікі, 434) Прысна, 435) Вераб'ёўка; г) гомельскі раён: 436) Волатава, 437) Пыхань, 438) Гомель, 439) Баршчоўка; д) лоеўскі раён: 440) Лоеў, 441) Грамыкі, 442) Уборкі, 443) Лясуны, 444) Воўкашанка, 445) Сяўкі, 446) Дзімамеркі; е) рэчыцкі раён: 447) Васілевічы, 448) Рудзец, 449) Крапіўня, 450) Холмеч, 451) Нахаў, 452) Шаўковічы, 453) Навінкі, 454) Ліскі, 455) Залатуха, 456) Глінная Слабада, 457) Бабічы, 458) Ветхінь, 459) Новы Барсук, 460) Ямполе, 461) Дзеражня, 462) Гарыводы, 463) Восаў, 464) Рудня, 465) Ровенская Слабада, 466) Салтанаў, ж) уварывіцкі раён: 467) Старая Беліца, 468) Варашылаў, 469) Красная Хачэмля гусявіцкага сс., 470) Чыстая Лужа, лапіцкага сс., 471) Чабатовічы, 472) Баці, 473) Першамайскі, 474) Альхоўка, 475) Дуброва, 476) Троцкая, 477) Целяшы; з) хойніцкі раён: 478) Пудакова паселіцкага сс., 479) Варацец, 480) Загалская Слабодка, 481) Ізьбін, 482) Вялікі Бор, 483) Маканавічы, 484) Храпкоў, 485) Загальле; і) церахоўскі раён: 486) Перарост; й) чачэрскі раён: 487) Палесьсе, 488) Слабодка, 489) Зялёны Мох, залаўскага сс., 490) Матнявічы, 491) Глыбочыца, 492) Дудзічы, 493) Загор'е; V) магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 493-а) Новы Быхаў, 494) Студзенка студзенскага сс., 495) Глухі глускага сс., 496) Быхаў, 497) Уюноўская Сяліба гарадзецкага сс., 498) Разьезд № 15, 499) Падкленьне, клетнянскага сс., 500) Пянюгі клетнянскага сс., 501) Зарэчча глускага сс., 502) Мокрае макранскага сс., 503) Лудчыцы лудчыцкага сс., 504) Давыдавічы чывонаасавецкага сс., 505) Рыжкаўка грудзінаўскага сс., 506) Грудзінаўка грудзінаўскага сс., 507) Мамачын чырвонаасавецкага сс., 508) Красьніца грудзінаўскага сс., 509) Кузькавічы кузькаўскага сс., 510) Чырвоны Асавец чырвонаасавецкага сс.; б) бялыніцкі раён: 511)Ästd Ручаны; в) журавіцкі раён: 512) Старасельле, 513) Хатоўня, 514) Добры Дуб, баканіцкага сс., 515) Вялікая зімніца, 516) Бахань баханьскага сс., 517) Журавічы; г) кармянскі раён: 518) Багданавічы кароцькаўскага сс., 519 Касыль руднянскага сс., 520) Куракоўшчына куракоўскага сс., 521) Рэвут бараўкоўскага сс., 522) Задуб'е задубскага сс., 523) Кляпін валынцаўскага сс., 524) Каменка каменскага сс., 525) Сырск, 526) Пятровічы задубскага сс., 527) Белеў барсукоўскага сс., 528) Кляпінская Буда, 529) Хізаў, 530) Кароцькі; д) касьцюковіцкі раён: 530-а) Студзянец, 531) Пячары пячарскага сс., 532) Царковішча царковіцкага сс., 533) Восаў пячарскага сс., 534) Марцінаўка сялецкага сс., 535) Белы Камень бялынкавіцкага сс., 536) Жукаўка гаўрыленскага сс., 537) Бальшая Крапіўна бялынкавіцкага сс.; е) клімавіцкі раён: 538) Аляксандраўка, 539) Сялец зьвенчацкага сс., 540) Дубровіца дубровіцкага сс., 541) Мядзьвёдаўка асмалавіцкага сс., 542) Балешын асмалавіцкага сс., 543) Клімавічы, 544) Востраў лазавецкага сс., 545) Высокае, 546) Патаронаўка судзілоўскага сс., 547) Асіньнікі ціманаўскага сс., 548) Кашаноўка студзянецкага сс., 549) Хатунь хатавіцкага сс., 550) Якімавічы мілаславіцкага сс., 551) Стары стан, 552) Дудароўка, 553) Паравалошня макеевіцкага сс., 554) Склімін скліменскага сс., 555) Лядзешні мілаславіцкага сс., 556) Стары Дзедзін; ж) краснапольскі раён: 557) Круты Ручэй, 558) Красная Горка собалеўскага сс., 559) Карма Пайкі, 560) Пачопы пачопаўскага сс., 561) Хвёдараўка кажамякінскага сс.; з) крычаўскі раён: 562) Баяры кашанскага сс., 563) Слабуты маляціцкага сс., 564) Мішкавічы маляціцка-

га сс., 565) Паланіца паланіцкага сс., 566) Шаеўка, 567) Залесавічы, 568) Крычаў; і) лупалаўскі раён: 569) Сідаравічы, 570) Нова-Мілееўка слабадзкога сс., 571) Халмы махаўскага сс., 572) Смолка хацкаўскага сс., 573) Лыкаў слабадзкога сс., 574) Кадзіна алехініцкага сс., 575) Хацкавічы I хацкавіцкага сс., 576) Старая Мілееўка махаўскага сс., 577) Косьцянкі махаўскага сс., 578) Сухары, 579) Дарэй тараноўскага сс., 580) Смолка, 581) Пусты Асавец махаўскага сс., 582) Кіркоры сухарэўскага сс., 583) Алюты жданаўскага сс., 584) Жданавічы жданаўскага сс., 585) Рэста сухарэўскага сс.; й) магілеўскі раён: 586) Мікіцінічы, 587) Магілеў, 588) Галынец I, 589) Дабрасьневічы, 590) Цішоўка I, 591) Палыкавічы, 592) Завярэжжа, 593) Міхалёва, 594) Княжыца; к) Прапойскі раён: 595) Прапойск, 596) Ржаўка; л) хоцімскі раён: 597) Беседавічы, 598) Маркаўка, 599) Захараўка ельнянскага сс., 600) Андронаўка ельнянскага сс., 601) Вялікая Ліпаўка, 602) Мужычок прасьцінскага сс., 603) Ціхань I, арлоўскага сс., 604) Ганаўка-бярозкаўскага сс., 605) Бярозкі, 606) Баханы, 607) Н. Мосін чарняўскага сс.; л) чавускі раён: 608) Пятухоўка, антонаўскага сс., 609) Воўкавічы воўкавіцкага сс.; м) чачэвіцкі раён: 610) Збышын грыбавецкага сс., 611) Вербы, 612) Кавалёўка чыгірынскага сс., 613) Жмакі падсельскага сс., 614) Вязьма дунайкаўскага сс., 615) Колбава чыгірынскага сс., 616) Пасёлак Дзяржынскага сс., грыбавецкага сс., 617) Чарнагразь, 618) Паселы падсёльскага сс., 619) Стайкі чыгірынскага сс., 620) Чачэвічы, 621) Падліпкі, 622) Боркі грыбавецкага сс., 623) Кавалёўка; н) чэрыкаўскі раён: 624) Мірагошч мірагашчанскага сс., 625) Вепрынь, 626) Вохар рэчыцкага сс., 627) Луцішча верамееўскага сс., 628) Гронаў вепрынскага сс., 629) Гліні глінскага сс., 630) Лютраўка, 631) Селішча верамееўскага сс., 632) Міляцін горкаўскага сс., 633) Губіншчына губіншчанскага сс., 634) Малінаўская Слабада хаўмянскага сс., 635) Каркоўшчына верамееўскага сс., 636) Касар каменскага сс., 637) Сялёнкі хаўмянскага сс., 638) Горадок горкаўскага сс., 639) Горкі горкаўскага сс., 640) Вудагі глінскага сс., 641) Лабанаўка лабаноўскага сс., 642) Камаровічы рэчыцкага сс., 643) Шароеўка шароеўскага сс.; о) шклоўскі раён: 644) Сэрцаслаўль, 645) Каменная Лава; VI. мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 646) Валосавічы валосавіцкага сс., 647) Савічы савіцкага сс., 648) Славень, 649) Чыстая Лужа, 650) Крукавічы крукаўскага сс.; б) жыткавіцкі раён: 651) Чарацянкі, 652) Жыткавічы, 653) Надубова жыткавіцкага сс., 654) Подаўж, 655) Сялко людзяневіцкага сс.; в) калінкавіцкі раён: 656) Карма Зеляноцкага сс., 657) Пеніца гулявіцкага сс.; г) капаткевіцкі раён: 658) Вялікае Сяло; д) каралінскі раён: 659) Санюкі санюкоўскага сс., 660) Палаўкі санюкоўскага сс., 661) Ельск, 662) Копанка; е) лельчыцкі раён: 663) Сініцкае Поле сініцкапольскага сс., 664) Буйнавічы, 665) Зарубанае буйнавіцкага сс., 666) Жмурнае грабянёўскага сс., 667) Грабянкі, 668) Пняваха; ж) нараўлянскі раён: 668) Нароўля, з) петрыкаўскі раён: 669) Петрыкаў; 670) Капцэвічы, 671) Навасёлкі белкаўскага сс., 672) Аголіцкая Рудня, 673) Аголічы, 674) Бяланавічы; і) юравіцкі раён: 675) Алексічы, 676 Юравічы, 677) Ужыняц; VII. менская акруга: а) астрашыцка-гарадзецкі раён: 678) Дуброва прылепскага сс., 679) Чудзінічы астрашыцкага сс., 680) Чырвоны Кастрычнік, 681) Баравыя беларуцкага сс., 682) Рудня прылепскага сс., 683) Баршчоўнік прудзішчанскага сс., 684) Слабашчына, 685) Беларучы беларуцкага сс., 686) Астрашыцы астрашыцкага сс., 687) Мачаны беларуцкага сс.; б) барысаўскі раён: 688) Барысаў, 689) Унтальянка мятчанскага сс., 690) Карсаковічы карсаковіцкага сс., 691) Уборак мсьціскага сс., 692) Углы, 693) Лазін забашаўскага сс., 694) Сморкі веляціцкага сс., 695) Лісіна, 696) Лабачыха навасельскага сс., 697) Казлы зачыскага сс., в) бягомль-

скі раён: 698) Бальшая Чарніца бярэзаньскага сс., 699) Брод нядальскага сс., 700) Федаркі кадлубіскага сс., 701) Задор'е бярозкаўскага сс., 702) Асавы, 703) Мількуні вітуніцкага сс., 704) Бабцы бягомльскага сс., 705) Азярцы вітуніцкага сс., 706) Бягомль, 707) Замасточча асаўскога сс., 708) Дабруня вітуніцкага сс., 709) Мсьціж мсьціскага сс, 710) Дзедзілавічы, 711) Асінавік; г) бярэзаньскі раён: 712) Ляжын бялічанскага сс., 713) Зьмітравічы зьмітравіцкага сс., 714) Прудок; д) вузьдзенскі раён: 715) Галавачы магілянскага сс., 716) Яршы магілянскага сс., 717) Андрушы стальбоўскага сс., 718) Тоўсты Лес, 719) Магільнае, 720) Ялаўка целякоўскага сс., 721) Сеяцель, 722) Узда, 723) Вакашыцы сямёнаўскага сс., 724) Хароміцкія, 725) Чэшын-Слабада каменіцкага сс., 726) Кухцічы, 727) Баравыя лашанскага сс., 728) Падзельнік, 729) Нашын каменіцкага сс., 730) Віркаў каменіцкага сс., 731) Чашынскі Востраў каменіцкага сс., 732) Сыманцічы; е) грэскі раён: 733) Страхаў палікараўскага сс., 734) Боркі палікараўскага сс., 735) Храноў мусіцкага сс., 736) Астравок, 737) Апаліны, 738) Слабада, 739) Рагі сялецкага сс., 740) Міхалава слабадзкога сс., 741) Леткаўшчына, 742) Мусічы, 743) Клешава, 744) Русакі, 745) Сунаі пукаўскага сс., 746) Пукаў, 747) Вужа грозаўскага сс., 748) Амельная пукаўскага сс., ж) заслаўскі раён: 749) Мацкі слабадзкога сс., 750) Ярмакі навадворскага сс., 751) Заслаўе, 752) Шубнікі, 753) Ломшына, 754) Хралоўшчына, 755) Кіршы, 756) Казекава гатавіцкага сс., 757) Саламарэчча гатавіцкага сс., 758) Дынаравічы слабадзкога сс., 759) Закаблукі, 760) Чырвоны Кастрычнік старасельскага сс., 761) Лабэншчына, 762) Іслач, 763) Навашына, 764) Угляны, 765) Гуры заслаўскага сс., з) капыльскі раён: 766) Блеўчыцы быстрыцкага сс., 767) Пясочна, 768) Брады, 769) Рымашы бабаўнянскага сс., 770) Васільчыцы вянеляўскага сс., 771) Макрэц вялешынскага сс., 772) Каласаўшчына, 773) Аношкі, 774) Капыль, 775) Якусоўшчына, 776) Андросаўшчына вялешынскага сс., 777) Станькі евангэлеўскага сс., 778) Цімкавічы, 779) Восава бабаўнянскага сс., 780) Сьвінка, 781) Слабада-Кучынка, 782) Шамы пясоцкага сс., 783) Вялешына І, 784) Луцьвіны бабаўнянскага сс., 785) Ржаўка, 786) Цялядавічы бабаўнянскага сс.; і) койданаўскі раён: 787) Антосіна, 788) Гарадзішча; й) лагойскі раён: 789) Малінаўка, 790) Рудня лагойскага сс., 791) Якубовічы баравыя янушкаўскага сс., 792) Н. Родзевічы слабадзкога сс., 793) Гасьцілавічы, 794) Аўгустова падонкаўскага сс., 795) Лагойск, 796) Панізоўе, 797) Міхалкавічы каронскага сс., 798) Порхава падонкаўскага сс.; к) плешчаніцкі раён: 799) Васількаўцы прусаўскога сс., 800) Альхавец, 801) Замошша; л) пухавіцкі раён: 802) Бярэзьнік шацкага сс., 803) Кабылічы гарэліцкага сс., 804) Дубраўка ІІ, 805) Бабы блускага сс., 806) Хідра балоцкага сс., 807) Франулін турынскага сс., 808) Слонішча сяргееўскага сс., 809) Балоча балоцкага сс., 810) Пухавічы, 811) Французская Грэбля балоцкага сс., 812) Цешкаў турынскага сс., 813) Балачанка балоцкага сс., 814) Зац. Слабада, 815) Блонь блоньскага сс., м) самахвалавіцкі раён: 816) Пяцеўшчына самахвалавіцкага сс., 817) Русінавічы самахвалавіцкага сс., 818) Вербнікі, 819) Заблоцьце падгайскага сс., 820) Навінкі, 821) Племгас Калініна, 822) Віцкаўшчына рубілкаўскага сс., 823) Прылукі, 824) Самахвалавічы, 825) Русінавічы; н) смалявіцкі раён: 826) Асавіна верхменскага сс., 827) Восава пліскага сс.; о) сьмілавіцкі раён: 828) Запольле карзуноўскага сс., 829) Карзуны карзуноўскага сс., 830) Харавічы, 831) Гудавічы, 832) Сьмілавічы, 833) Голацак голацкага сс., 834) Вясёлы дукорскага сс., 835) Караваева рудзенскага сс., 836) Бор рудзенскага сс., 837) Дукарка дукорскага сс., 838) Дукора дукорскага сс., 839) Матарова голацкага сс., 840) Маставы; 841) Зазерка пярэжырскага сс., 842) Уборкі, 843) Старына;

п) халопеніцкі раён: 844) Ліпавец кашчынскага сс.; р) чэрвенскі раён: 845) Градно раваніцкага сс., 846) Матусава Галава хутарскага сс., 847) Гайдукава Слабодка раваніцкага сс., 848) Пятроўка горкаўскага сс., 849) Чарнава руднянскага сс., 850) Баранаўка хутарскога сс.; VIII. полацкая акруга: а) асьвейскі раён: 851) Прошкі Красоўскага сс., 852) Саханава кісялёўскага сс., 853) Забор'е задзежанскага сс., 854) Дзедзена сухарукаўскага сс., 855) Вількілева задзежанскага сс., 856) Затлоўскія кісялёўскага сс., 857) Вялікае Сяло, 858) Царкоўна, 859) Асьвея, 860) Давыдава, 861) Максімава, 862) Рулупава савейкаўскага сс., 863) Задзежжа, 864) Міколенкі, 865) Нарушава, 866) Сухарукава, 867) Ільіно, 868) Падары, 869) Старасельле, 870) Шалягова, 871) Сянькі, 872) Коханавічы; б) валынецкі раён; 873) Вадвахалева, 874) Сьвіраўшчына, 875) Лявонішана, в) ветрынскі раён: 876) Мушана, 877) Кеўлена Лагавая, 878) Нача Шыняўскага, 879) Загаева шпакоўскага сс., 880) Арэхаўка нацкага сс., 881) Пашуціна, 882) Мехніцава Гара вароніцкага сс., 883) Пліські нацкага сс., 884) Жаўнеркі ветрынскага сс., 885) Гарэліца бабыніцкага сс., 886) Варонічы, 887) Зазер'е гарадоцкага сс., 888) Бязьдзедавічы ліцьвінаўскага сс., 889) Пяцюлёва ветрынскага сс., 890) Турэц II, 891) Ветрына; г) вульскі раён: 892) Крупеніна, 893) Вобаль вобальскага сс.; д) дрысенскі раён: 894) Ляшкава цястаўскага сс., 895) Гэйжанава жаўнянскага сс., 896) Патрабова цястаўскага сс., 897) Вялікае Абухава, 898) Шабалы каркалецкага сс., 899) Марцінава, 900) Вусьце IV сардыцкага сс., 901) Дрыса, 902) Маліҥава, 903) Трыбісы; е) лепельскі раён: 904) Вусавікі варонскага сс., 905) Горкі палянскага сс., 906) М. Пышна пышнянскага сс., 907) Юркава Сьцяна, 908) Беляеўка, 909) Сьлядневічы II, 910) Свабодны Пахар, 911) Флёрантынава 912) Вялікае Поле, 913) Лепель, 914) Новае Лядна, 915) Шчураўка ляхавіцкага сс., 916) Старыя Валосавічы, 917) Весялова, 918) Альховікі пышнянскага сс., 919) Грушчын Прудок, 920) Цясны валосаўскага сс.; ж) полацкі раён: 921) Навасельле, 922) Дахнары, 923) Куты, сястронскага сс., 924) Гарбаценкі юравіцкага сс., 925) Стрыкілі громаўскага сс., 926) Юравічы, 927) Еўніна, 928) Замкі, 929) Студзянец, 930) Хлявішча I, 931) Збродавічы, 932) Скобрыя, 933) Калатоўкі II, 934) Лагуны, 935) Ніўкі, 936) Чорнае, 937) Забалоцьце, 938) Залесьсе; з) расонскі раён: 939) Амельчанкі чырвонаборскага сс., 940) Сітнякі чырвонаборскага сс., 941) Тродавічы тродавіцкага сс., 942) Булҥіна, 943) Межава, 944) Замошша, 945) Масткі гарбачэўскага сс., 946) Альбрэхтава альбрэхтаўскага сс., 947) Скалазубава гарбачэўскага сс; IX з-за меж БССР: 948) Індра, 949) Даўгаўпільс, 950) Краслаўка, 951) Ляшчова панізоўскай вол. смаленскай губ. 952) Мікуліна смаленскай губ. 953) Красная Гара клінцоўскага пав. бранскай губ., 954) Шчэдрын краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 955) Вяжноўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. 956) Фомнае краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 957) Курганаўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 958) Лецяхоў краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. [41]).

Апрача гэтага асноўнага ўсеагульнага значэньня слова асілак, яно ў некаторых мясцох Беларускай Савецкай Социялістычнай Рэспублікі мае і іншыя тлумачэньні, якія ўсё-ж, амаль усе, не супярэчаць галоўнаму зьместу слова. Так, часамі слова асілак тлумачаць як назву чалавека, які ад вышэйшай або сьвятой сілы атрымаў сваю вялізную сілу (Аршаншчына, Віцебшчына), як назву дужага чалавека, у якога тры ныркі (Бабруйшчына), як назву дужага чалавека з двама рабрынамі (Бабруйшчына) або трыма абручамі на жываце (Бабруйшчына), чалавека з чортавым рабром і падпіразанага чортавым поясам (Меншчына), чалавека з чорным паскам на жыва-

це (Меншчына), чалавекам, у якога стан цела абвіты чырвонай палоскай нібы поясам (Меншчына), чалавека лютага (Бабруйшчына) знахара (Аршаншчына) і інш.

Што тычыцца слова багатыр, то яно і ў старой беларускай мове[207]) і ў сучаснай ня так часта азначае чалавека надзвычайна дужага; звычайна ім называюць чалавека вельмі багатага[208]).

Урэшце слова ваўкалак азначае ў беларускай мове чалавека, які па сваёй або чужой волі стаўся ваўком на пэўны час ці назаўсёды, прычым ваўкалакам ён завецца незалежна ад таго, ці выступае ён зараз ужо воўкам ці чалавекам да таго або пасьля таго, як зробіцца воўкам[209]). Такое ўсеагульнае значэньне слова ваўкалак паведамленьнямі на анкету, а таксама маімі ўласнымі спасьцераганьнямі, як і ва ўсіх папярэдніх выпадках, дакумэнтальна засьведчана ў наступных паселішчах і іх ваколіцах: I аршанскай акруга: а) амсьціслаўскі раён: 1) Бардушоўшчына мазлаўскага сс., 2) Добрае, 3) Беразуйкі дудчыцкага сс., 4) Цяляткава дудчыцккга сс., 5) Амсьціслаў, 6) Каробчына янаўскага сс., 7) Гараны пацолтаўскага сс., 8) Янаўшчына старасельскага сс., 9) Быковічы хлышчаўскага сс., 10) Нашкавічы старасельскага сс., 11) Бабынічы татаршчынскага сс., 12) Старое Сяло старасельскага сс.; б) аршанскі раён: 13) Яронкавічы яронкавіцкага сс.; в) багушэўскі раён: 14) Станькі навасельскага сс., 15) Бяленева сідарніцкага сс., в) дрыбінскі раён: 16) Суслаўка суслаўскага сс., 17) Карэбы карэбскага сс., 18) Сласьцён, 19) Галавічы карэбскага сс., 20) Халіпы карэбскага сс., 21) Галабурды бельскага сс., 22) Жавань гаспадаўскага сс.; г) капыскі раён: 23) Клін славенскага сс., 24) Хімы дубраўскага сс., 25) Капысь, 26) Атраднае маслакоўскага сс., 27) Мікіцінічы мікіцініцкага сс.; д) коханаўскі раён: 28) Пярэўлачня, 29) Хаценічы, сіманаўскага сс., 30) Сьцепашкоўшчына вялікагольцаўскага сс., 31) Пузькі, 32) Кісялі вялікагольцаўскага сс., 33) Высокае, 34) Ступавая шыбецкага сс., 35) Астрогі аленавіцкага сс., 36) Волга, 37) Коханава, 38) Голашава, 39) Межнева аленавіцкага сс.; е) круглянскі раён: 40) Дарожкавічы, 41) Рачча, 42) Ахімкавічы I каменіцкага сс.; ж) крупскі раён: 43) Красноўка, 44) 10 Ка-Кастрычнік; з) ляднянскі раён: 45) Пацэнкі, 46) Страхі, 47) Каменец баеўскага сс., 48) Сазонаўка, 49) Ірвяніца, 50) Батураўшчына, 51) Ліцьвінава, 52) Хвесеўка бельскага сс., 53) Прогрэс ляднянскага сс., 54) Гарохава бельскага сс.; і) расьнянскі раён: 55) Рабцы, 56) Чанарэчка рабцаўскага сс., 57) Башары пячонкаўскага сс., 58) Дубраўка рабцаўскага сс., 59) Тугольдава расьнянскага сс., 60) Гарбоўка пячкоўскага сс., 61) Забалацьце забалацкага сс., 62) Расна, 63) Умыркі пячонкаўскага сс., 64) Картышы пячонкаўскага сс., 65) Каменка рабцаўскага сс., 66) Ракоўшчына, 67) Міхайлаў забалацкага сс.; й) талачынскі раён: 68) Славені славенскага сс., 69) Варанцэвічы воўкаўскага сс., 70) Талачын, 71) Анілева сакалінскага сс.; 72) Філатава мархлеўскага сс.; к) чарэйскі раён: 73) Асечана заборскага сс., 74) Парніўка гілянскага сс., 75) Забор'е заборскага сс., 76) Любіжа, 77) Лукамль, 78) Калодніца дубаўскога сс., 79) Стайкі гілянскага сс., 80) Бяляны заборскага сс., 81) Плаўнік гілянскага сс., 82) Лютыя абчускага сс., 83) Канстантынава сіратавіцкага сс.; II. бабруйская акруга: а) асіпавіцкі раён: 84) Палянак, 85) Кавалі, б) бабруйскі раён: 86) Барбарава сычкаўскага сс., 87) Барсукі рымавецкага сс., 88) Ясены рымавецкага сс., 89) Сулева каменскага сс., 90) Пятровічы гарбацэвіцкага сс., 91) Папялянка гарбацэвіцкага сс., 92) Каменка, 93) Раскачы броскага сс., 94) Чарніцы сычкаўскага сс., 95) Раксалянка сычкаўскага сс., 96) Амельлянаў Мост каменскага сс., 97) Багушоўка багушоўскага сс., 98) Гарбацэвічы, 99) Такары сычкаўскага сс., 100) Аляксандраўка асеўскога сс., 101) Ле-

шчанка лешчанскага сс., 102) Рукавец старцаўскага сс., 103) Бортнікі бортнікаўскага сс., 104) Думіншчына падрэцкага сс., 105) Рыня міхалеўскага сс., 106) Уласавічы любоніцкага сс., 107) Мазараўка баравіцкага сс., 108) Гарадзец гарадзецкага сс., 109) Падрэчча падрэцкага сс., 110) Папоўшчына мышкаўскага сс., 111) Старцы старцаўскага сс., 112) Туркі туркаўскага сс., 113) Дваранінавічы, 114) Брожа броскага сс., 115) Ступяні, 116) Цялуша, 117) Сеяны Хвойнік; в) глускі раён: 118) Горнае I, 119) Запольле гараткоўскага сс., г) жлобінскі раён: 120) Старая Рудня, 121) Завад чацьвярнянскага сс., 122) Глушыца чацьвярнянскага сс., 123) Кругавец піравіцкага сс., 124) Нікольск, піравіцкага сс.; д) клічаўскі раён: 125) Бёрда ваевіцкага сс., 126) Закуцьце наталаўскага сс.; е) любаньскі раён: 127) Любань, 128) Рачэнь рачэнскага сс.; ж) парыцкі раён: 129) Высокі Поўк казлоўскага сс., 130) Міхалаўка, 131) Тур. Слабада, 132) Бакунаўніца казлоўскага сс., 133) Вярхлесьсе, казлоўскага сс., 134) Парычы, 135) Васілеўка, 136) Крымёны чыркавіцкага сс., з) рагачэўскі раён: 137) Чачора прыбарскага сс., 138) Расохі, старасельскага сс., 139) Асінаўка мяркулавіцкага сс., 140) Лучын, 141) Рагачэў, 142) Мінькаў забалацкага сс., 143) Фундаменка мяркулаўскага сс.; і) слуцкі раён: 144) Кастрычнік, 145) Варкавічы, 146) Мялешкавічы, 147) Селішча, 148) Бялічы, 149) Слуцак, 150) Кругляк, 151) Шалавічы, 152) Невязцы, 153) Цараўцы, 154) Дарасіно, 155) Машчыцы; й) старадарoскі раён: 156) Церабуты шчыткавіцкага сс.; к) старобінскі раён: 157) Чапелі, 158) Узброд, 159) Круглы Востраў старобінскага сс., 160) Крывічы чырвонадворскага сс., 161) Задражава мазурскага сс., 162) Паварчыцы старобінскага сс., 163) Чыжэвічы чыжэвіцкага сс., 164) Кіішча капацэвіцкага сс., 165) Зажэвічы зажэвіцкага сс., 166) Мяцявічы мяцявіцкага сс., 167) Пагост пагосцкага сс., 168) Цясоў пагосцкага сс., 169) Галіца зажэвіцкага сс.; л) сьвіслацкі раён: 170) Сьвіслач, 171) Люцін віркаўскага сс.; м) чырвонаслабодзкі раён: 172) Чаплічы чапліцкага сс., 173) Рачкавічы малышавіцкага сс.; III віцебская акруга: а) азярышчанскі раён: 174) Будніца хвашнянскага сс.; б) бешанкавіцкі раён: 175) Семянцова біклоскага сс., 176) Палькавічы бешанкавіцкага сс., 177) Лапы біклоскага сс., 178) Сьвеча сьвечанскага сс.; в) віцебскі раён: 179) Паштовішча даўжанскага сс.; г) высачанскі раён: 180) Лазавікі каралёўскага сс., 181) Шаўкунова, 182) Шугаёва высачанскага сс., 183) Макараўка старабабыльскага сс., 184) Старабабыльле старабабыльскага сс., 185) Швяды высачанскага сс., 186) Бабынавічы бабынавіцкага сс., 187) Зьмітраўка крынкаўскага сс., 188) Брадкі высачанскага сс.; д) лёзьненскі раён: 189) Ляхавік I унаўскага сс., 190) Гладанькі гладаньскога; е) межанскі раён: 191) Мяжа, 192) Фралова вышацкога сс., 193) Боркі гозьбенскага сс., 194) Халіпы гозьбенскага сс.; ж) сянскі раён: 195) Машканы, 196) Замошша ўльлянаўскага сс., 197) Сянно, 198) Машкі пустынскага сс.; з) сіроцінскі раён: 199) Лугавое валатоўскага сс., 200) Буньцікі мішнавіцкага сс., 201) Варанькі лаўжанскага сс., 202) Валатоўка валатоўскага сс.; і) сураскі раён: 203) Шэменьцяі катоўскага сс., 204) Янавічы; й) чашніцкі раён: 205) Ступіна цяпінскага сс.; IV гомельская акруга: а) брагінскі раён: 206) Брагін, 207) Хацкавічы, 208) Мікулічы; б) будакашалёўскі раён: 209) Шутнае, 210) Зялёная Дуброва; в) веткаўскі раён: 211) Жалезьнікі; г) гомельскі раён: 212) Гомель; д) лоеўскі раён: 213) Грамыкі, 214) Дзімамеркі, 215) Воўкашанка; е) рэчыцкі раён: 216) Крапіўня; 217) Рэчыца, 218) Бабічы, 219) Новы Барсук, 220) Гарыводы, 221) Восаў, 222) Рудня, 223) Ровенская Слабада, 224) Салтанава, 225) Холмеч; ж) уваравіцкі раён: 226) Варашылаў, 227) Першамайскі, 228) Альхоўка, 229) Дуброва, 230) Троцкая; з) хойніцкі раён: 231) Кастрычнікавае лясьніцтва, 232) Храпкоў; і) чачэр-

скі раён: 233) Палесьсе, 234) Слабодка, 235) Дудзічы; V магілеўская акруга: а) быхаўскі раён: 236) Новы Быхаў, 237) Разьезд № 15, 238) Падкленьне, клетнянскага сс., 239) Мокрае, 240) Рыжкаўка, 241) Грудзінаўка, 242) Мамачын чырвонаасавецкага сс., 243) Давыдавічы, 244) Красьніца, 245) Чырвоны Асавец чырвонаасавецкага сс.; б) бялыніцкі раён: 246) Другчаны; в) журавіцкі раён: 247) Старасельле, 248) Хатоўня, 249) Добры Дуб бакаліцкага сс., 250) Вялікая Зімніца, 251) Бахань баханіцкага сс., 252) Журавічы; г) кармянскі раён: 253) Куракоўшчына куракоўскага сс., 254) Кляпін волынцаўскага сс., 255) Каменка каменьскага сс., 256) Пятровічы задубскага сс., 257) Кляпінская Буда; д) касьцюковіцкі раён: 258) Восаў пячарскага сс., 259) Марцінаўка сялецкаўскага сс., 260) Белы Камень бялынкаўскага сс., 261) Жукаўка гаўрыленскага сс., 262) Бальшая Крапіўна бялынкаўскага сс.; е) клімавіцкі раён: 263) Дыдзіна, 264) Сялец, зьвенчацкага сс., 265) Дубровіца дубровіцкага сс., 266) Балешын асмалавіцкага сс., 267) Клімавічы, 268) Хатунь хатавіцкага сс., 268) Якімавічы мілаславіцкага сс., 269) Стары Стан мілаславіцкага сс., 270) Дудароўка, 271) Пераволошня макеевіцкага сс., 272) Хвядотава Буда галіцкага сс., 273) Лядзешні мілаславіцкага сс.; ж) краснапольскі раён: 274) Круты Ручэй, 275) Красная Горка, сабалеўскага сс.; з) крычаўскі раён: 276) Шаеўка, 277) Залесавічы, 278) Паланіца паланіцкага сс.; і) лупалаўскі раён: 279) Сідаравічы, 280) Новая Мілееўка слабадзкога сс., 281) Лыкаў слабадзкога сс., 282) Кадзіна алехініцкага сс., 283) Хацкавічы I хацкавіцкага сс., 284) Смолка,

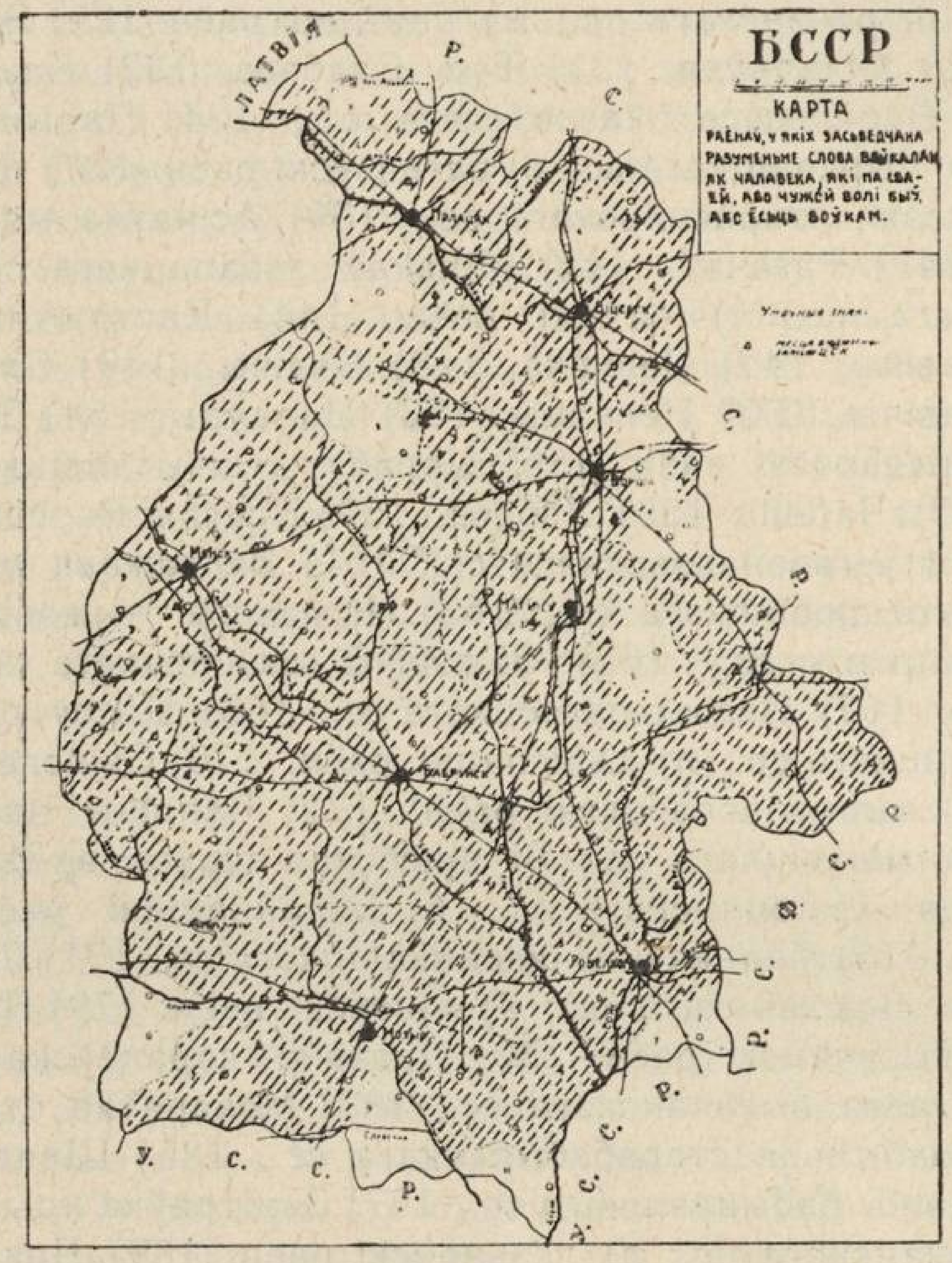

Карта раёнаў, у якіх экспэдыцыяй і анкетай 1928 г. засьведчана разуменьне слова ваўкалак як назвы чалавека, які па сваёй або чужоў волі быў ці ёсьць воўкам.

285) Бязьчыньне хацкавіцкага сс., 286) Пусты Асавец, 287) М. Асавец махаўскага сс., 288) Махава махаўскага сс., 289) Дары тараноўскага сс., 290) Алюты жданаўскага сс., 291) Жданавічы жданаўскага сс., 292) Рэста сухарэўскага сс.; й) магілеўскі раён: 293) Галынец I, 294) Магілеў, 295) Палыкавічы палыкавіцкага сс., 296) Міхалёва; к) прапойскі раён: 297) Прапойск, 298) Ржаўка; л) хоцімскі раён: 299) Бяседавічы, 300) Андронаўка ельнінскага сс., 301) Ціхань I арлоўскага сс., 302) Бярозкі; м) чачэвіцкі раён: 303) Збышын грыбавецкага сс., 304) Кавалёўка чыгірынскага сс., 305) Жмагі падсельскага сс., 306) Вязьма дунаўкаўскага сс., 307) Коўбава чыгірынскага сс., 308) Пасёлак Дзяржынскага, 309) Падсёлы падсельскага, 310) Стайкі чыгірынскага сс., 311) Чачэвічы,

312) Боркі грыбавецкага сс., 313) Кавалёўка; н) чэрыкаўскі раён: 314) Вохар рэчыцкага сс., 315) Луцішча вярамееўскага сс., 316) Малінаўская Слабада хаўмянскага сс., 317) Чэрыкаў, 318) Сялёнкі хаўмянскага сс., 319) Гарадок горкаўскага сс., 320) Горкі горкаўскага сс., 321) Наркі, 322) Шароеўка шароеўскага сс.; п) шклоўскі раён: 322) Сэрцаслаўль гарадзішчанскага сс.; VI мазырская акруга: а) азарыцкі раён: 323) Валосавічы валосавіцкага сс., 324) Славень, 325) Крукавічы крукавіцкага сс.; б) жыткавіцкі раён: 326) Вятчын вятчынскага сс., 327) Сялко людзяневіцкага сс.; в) калінкавіцкі раён: 328) Пеніца гулявіцкага сс.; г) капаткевіцкі раён: 329) Вялікае Сяло; д) каралінскі раён: 330) Санюкі санюкоўскага сс.; е) лельчыцкі раён: 331) Сініцкае Поле, 332) Буйнавічы, 333) Убарская Рудня астражанскага сс.; ж) петрыкаўскі раён: 334) Навасёлкі белкаўскага сс., 335) Аголіцкая Рудня капцэвіцкага сс., 336) Петрыкаў; з) юравіцкі раён: 337) Алексічы, 338) Юравічы, 339) Ужынец; VII менская акруга: а) астрашыцкі - гарадзецкі раён: 340) Чудзінічы астрашыцкага сс., 341) Чырвоны Кастрычнік, 342) Слабашчына, 343) Астрашыцы астрашыцкага сс., 344) Мачаны беларуцкага сс.; б) барысаўскі раён: 345) Унтальянка, 346) Лазін забашаўскага сс., 347) Лабачыха, 348) Казлы, 349) Навасёлкі навасельскага сс., 350) Забашавічы, 351) Сморак, веляціцкага сс., 352) Барысаў; в) бягомльскі раён: 353) Брод, 354) Мількуны вітуніцкага сс., 355) Бабцы бягомльскага сс., 356) Азярцы вітуніцкага сс., 357) Замасточча асаўскога сс., 358) Дабруня; г) барэзанскі раён: 359) Ляжын бялічанскага сс., 360 Прудок; д) вузьдзенскі раён: 361) Касьцяшы, 362) Яршы магілянскага сс., 363) Андрушы стальбоўскага сс., 364) Тоўсты Лес, 365) Чэшын Слабада каменіцкага сс., 366) Баравыя лашанскага сс., 367) Падзельнік, 368) Чашынскі Востраў, 369) Сыманчыцы; е) грэскі раён: 370) Боркі палікараўскага сс., 371) Апаліны палікараўскага сс., 372) Рагі сялецкага сс., 373) Леткаўшчына, 374) Амельнае пукаўскага сс.; ж) заслаўскі раён: 375) Мацкі слабадзкога сс., 376) Заслаўе, 377) Шубнікі, 378) Ламшына слабадзкога сс., 379) Казекава гатавіцкага сс., 380) Саламарэчча гатавіцкага сс., 381) Дынаравічы слабадзкога сс., 382) Закаблукі, 383) Чырвоны Кастрычнік, 384) Лабэншчына, 385) Іслач, траскоўскага сс., 386) Угляны, 387) Гуры заслаўскага сс.; з) капыльскі раён: 388) Рымашы бабаўзянскага сс., 389) Васільчыцы вянелеўскага сс., 390) Каласаўшчына, 391) Капыль, 392) Якусаўшчына, 393) Жавалкі пацэйкаўскага сс., 394) Андросаўшчына вялешынскага сс., 395) Пясочна, 396) Вялешына I, 397) Лоцьвіны бабаўнянскага сс., 398) Ржаўка; і) лагойскі раён: 399) Рудня, 400) Лагойск, 401) Порхава падонкаўскага сс., 402) Моладзь чоркаўскага сс.; й) плешчаніцкі раён: 403) Васількаўцы прусаўскага сс., 404) Альхавец; к) пухавіцкі раён: 405) Бабы блускага сс., 406) Пешкаў турынскага сс., 407) Пухавічы, 408) Блонь блоньскага сс.; л) самахвалавіцкі раён: 409) Заблоцьце падгайскага сс., 410) Навінкі, 411) Племгас Русінавічы; м) Смалявіцкі раён: 412) Асавіна верхменскага сс., 413) Люткі жажэлкаўскага сс., 414) Восава пліскага сс.; н) сьмілавіцкі раён: 415) Карзуны, 416) Раўнапольле рудзенскага сс., 417) Гудавічы карзуноўскага сс., 418) Матарова голацкага сс., о) чэрвенскі раён: 419) Гайдукова Слабодка раваніцкага сс., 420) Вясёлая Горка турынскага сс., 421) Чарнава руднянскага сс., 422) Баранаўка хутарскага сс.; VIII полацкая акруга: а) валынецкі раён: 423) Юзафова; б) ветрынскі раён: 424) Мушана заскорскага сс., 425) Кеўлена Лагавая нацкага сс., 426) Нача Шыняўскага шпакоўскага сс., 427) Загаева шпакоўскага сс., 428) Пашуціна, 429) Мяхніцова Гара, 430) Пліскі нацкага сс., 431) Жаўнеркі ветрынскага сс., 432) Гарэліца бабыніцкага сс., 433) Варонічы вароніцкага сс., 434) Заазер'е гарадоцкага сс., 435) Бязьдзедавічы

ліцьвінаўскага сс., 436) Турэц II; в) вульскі раён: 437) Крупеніна; г) дрысенскі раён: 438) Гэйжанава жаўнянскага сс., 439) Дрыса, 440) Вялікая Абухова, 441) Шабалы каркалецкага сс., 442) Марцінава, 443) Вусьце IV сардыцкага сс., 444) Трыбісы; д) лепельскі раён: 445) Вусавікі варонскага сс., 446) М. Пышна пышнянскага сс., 447) Юркава сьцяна, 448) Бляеўка ляхавіцкага сс., 449) Свабодны Пахар, 450) Новая Лядна, 451) Весялова весялоўскага сс., 352) Цясны валосаўскага сс., е) полацкі раён: 453) Юравічы юравіцкага сс., 454) Чорнае юравіцкага сс.; ж) расонскі раён: 455) Масткі гарбачэўскага сс.; IX з-за меж БССР: 456) Даўгаўпільс, 457) Краслаўка, 458) Красная Гара клінцоўскага пав. бранскай губ. 459) Вяжноўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. 450) Фомнае краснагорскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ., 451) Курганаўка заборскай вол. клінцоўскага пав. бранскай губ. [41]).

Апрача гэтага асноўнага, ёсьць яшчэ і іншыя тлумачэньні слова ваўкалак, якія ня толькі не супярэчаць галоўнаму значэньню слова, але нават часамі пашыраюць і паглыбляюць яго сэнс. Так, у Аршаншчыне слова ваўкалак у розных мясцох тлумачыцца як: 1) хітры, шкодны, зламысны, 2) нялюдзім, знахар, 3) вельмі злосны, 4) сумны і ціхі, 5) чалавек, у якога вельмі вялікія вочы альбо на шыі шэрыя валасы, 6) падобны на ваўка, 7) драпежны, 8) маўклівы, 9) ляны, 10) чалавек, які радзіўся ад жанчыны, што зналася з ваўком, 11) знахар, які можа пераварачвацца ў розных жывёл, 12) зьвяраватага чалавека, які глядзіць з-пад ілба, 13) асобную пароду сярдзітых ваўкоў, 14) чалавека, які аброс валасамі і заўсёды вандруе, 15) воўк, які часамі бывае і чалавекам, 16) чалавек, што ведае ваўчыную мову і гаворыць з ваўкамі, 17) напалову воўк, напалову чалавек, 18) чалавек з воўчым характарам, 19) чалавек, які сачыць за ваўкамі і прыўчае іх да сябе, 20) чалавек, які жыў з ваўкамі і імі валодаў, 21) пастух ваўкоў, 22) воўк, які душыць людзей, 23) воўк, які бярэ жывую жывёлу. Да іх далучаюцца іншыя тлумачэньні ў Бабруйшчыне: 24) душа памерлага чалавека ў скуры воўка, 25) ня зусім стары, але сівы чалавек, 26) самы большы воўк, які камандуе іншымі, 27) чалавек, які замаўляе скаціну ад ваўкоў; у Віцебшчыне: 28) памесь сабакі з воўкам, 29) гаспадар, які назапасіў усяго на гады два-тры наперад; у Гомельшчыне: 30) воўк, які ўмее гаварыць пачалавечаму; у Магілеўшчыне: 31) чалавек падобны на воўка сваім крадзяжом; у Мазыршчыне: 32) воўк, які часта душыць іншых ваўкоў, 33) стварэньне з дзьвюма нагамі чалавечымі і дзьвюма воўчымі, 34) нябожчык, які а поўначы ўстае з магілы, каб забіць чалавека і напіцца яго крыві; у Меншчыне: 35) белы воўк і інш.

Побач з гэтым шэраг рэчаў атрымалі сваю назву ад слова воўк: воўк - прылада, якая чэша воўну (Меншчына); вільчак-самы верх страхі з канцоў яе [210]), ваўкаўня — халодная будыніна і інш., ды шэраг расьлін: воўчыя ягады, ваўчынец, ваўчкі, ваўкабойнік, ваўчуг, воўча лада і шмат іншых [211]).

Слова люты ў беларускай мове мае амаль усе значэньні, зарэгістраваныя ў сваіх матар'ялах да слоўніка Срэзьнеўскім [212]), ды, апрача таго, другі месяц завецца пабеларуску лютым і ёсьць назвы расьлін з гэтым коранем, як напр., лютка і д. т. п. [213]).

* * *

Гэтае паведамленьне зьяўляецца вынікам мае зацікаўленасьці паданьнямі, легендамі і казкамі пра волатаў і ў пэўнай меры служыць усту-

пам да агляду апошніх. Першая частка яго чыталася як даклад у Катэдры археолёгіі Беларускае акадэміі навук 13 лістапада 1928 г., другая—у Географічнай камісіі аддзелу прыроды і гаспадаркі—23 лістапада 1928 г., трэцяя—у Катэдры этнографіі—13 лістапада 1928 г. і ўсё—на Ўсебеларускай краязнаўчай конфэрэнцыі 8 студзеня 1929 г. і на агульным сходзе клясы філёлёгіі Беларускае акадэміі навук—8 лютага 1929 г.

Шчыра дзякую ўсім, хто дапамагаў мне ў працы і спрыяў ёй, асабліва—Вацлаву Юстынавічу Ластоўскаму.

ZUSAMMENFASSUNG

(Перевод резюме на русский язык см. прим. 215).

Auf dem Territorium zwischen Njemen, Dnjepr, Düna und Pripet, das das heutige ethnographische Weissruthenien umfasst, befinden sich sehr viele verschiedene archäologische Denkmäler: urgeschichtliche Kult- und Begräbuisstätten, Wälle u. a. Weissruthenische, polnische und russische Forscher haben ihrer Zehntausende gezählt. Am meisten gibt es natürlich Hünengräber, sogen. „Kurgane". Diesen Gräbern werden von der örtlichen Bevölkerung heutzutage in verschiedenen Gegenden, aber oft auch an ein und derselben verschiedene Benenungen gegeben. Die einen nennen sie „Walatouki", andere „Sopki", noch andere „Kopzy", dann auch „Kurgane". Iu letzter Zeit hat unter der schreibkundigen Bevölkerung— wohl ein Einfluss der weissruthenischen Literatursprache—die Bezeichnung „Kurgan" die Oberhand gewonnen. Aber es ist wohl kaum immer so gewesen.

Wenigstens wird in Urkunden des XVI. und XVII. Jahrh. sehr oft das Wort „Walatouka" als Bezeichnung für einen Kurgan gebraucht. Im XIX. und XX. Jahrh. haben viele Forscher, von Dolengi-Kodakowski an bis zu Ljewdanski, die Tatsache bestätigt, dass in Weissruthenien in einzelnen Gegenden, wohl auch im ganzen Gebiet die „Kurgane" von der Bevölkerung „Walatouki" genannt werden. Das bezeugen auch K. Tyschkewitsch, E. Tyschkewitsch, Wiltschiski, Weselowski, Sementowski, Spizy, Pokrowski, Werewkin, Schpilewski, Tatur, Romanow, Sawitnewitsch u. a.

Die Polnische Akademie der Wissenschaften (Krakau), bei der speziell angefragt wurde, sowie auch verschiedene zeitgenössiche Forscher: Ljewdanski, Sserbow, Lastouski, u. a. haben bestätigt, dass die Kurgane auf dem uns interessierenden Territorium tatsächlich auch „Walatouki genannt werden. Diese Bestätigung fanden wir auch in der Kartothek des Katheders für Archäologie der Weissruthenischen Akademie der Wissenschafte (Minsk).

Immerhin, da sich bis jetzt noch niemand speziell mit dieser Frage beschäftigt hat, hielten wir es für notwendig, derselben persönlich näher zu treten, und zwar durch eine Studienreise durch das dem weissruthenischen Forscher zugängliche weissruthenische Territorium und durch Herausgabe einer diesbezüglicher Umfrage. Letztere wurde in ungefähr 22.000 Exemplaren verbreitet und ergab 1507 Antworten aus 98 Rayons (von 100) der WSSR (Kartogramm auf S. 3) und aus ausserhalb ihrer Grenzen gelegenen Ortschaften. Die Umfrageergebnisse wurden durch persönlichen Besuch aller acht Kreise der WSSR im akademischen Jahr 1927-28 und während eines kurzen Aufenthalts auf der Durchreise durch Dünaburg 1927 genau nachgeprüft. Diese ganze Arbeit hat die Tatsache dokumentarisch bekräftigt, dass gegenwärtig in der ganze WSSR, im Njewelscheu und Smo-

lenskschen Kreise der USSS und im Dünaburgschen Kreise der Lettischen Republik die Bezeichnung „Walatouka“ für „Kurgan“ gebräuchlich ist.

Gleichzeitig gelang es, das Verbreitungsgebiet des Wortes „Walatouka“ für „Kurgan“ festzustellen. Aus der Antwort der Polnischen Akademie der Wissenschaften geht hervor, dass in Polen diese Benennung nicht üblich ist; sie beschränkt sich wahrscheinlich auf die westlichen Grenzgebiete des ethnographischen Weissruthenien. Im Norden hört sie wohl im östlichen Teil des Kownoschen Gouvernements und Lettgalliens auf. Im Osten und Süden verläuft, wie aus zahlreichen Antworten verschiedener Behörden und Forscher ersichtlich ist, die Grenze ein wenig östlicher und südlicher als die in unserem Kartogramm (S. 8) angegebene Verbreitungsgrenze des Wortes „Walatouka“ für „Kurgan“, bricht also in den früheren Gouvernements Smolensk und Bransk, wie auch jenseit des Pripet ab. Ausserdem wurde bei dieser Gelegenheit in 39 Rayons der WSSR und zwar an 141 Orten das Vorhandensein von „Walatouki“ dokumentarisch festgestellt (Karte auf S. 7).

Wie einige literarische Aufzeichnungen und die Kartothek archäologischer Denkmäler des Katheders für Archäologie der Weissruthenischen Akademie der Wissenschaften uns mitteilen, sowie auch nach den Resultaten unserer eigenen Forschung, lebt auf dem ganzen uns interessierenden Territorium die Volkssage, in den „Walatouki“ seien unsere Vorfahren, die „Wolaty“ bestattet. In der WSSR haben wir in 26 Rayons, an 32 Orstschaften diese Volksüberlieferung gefunden (Karte auf S. 10). Die wenigsten Belege liefert uns das westliche Weissruthenien, wo die Weissruthenien noch immer keine wissenschaftliche Tätigkeit entfalten können.

Viele von diesen Überlieferungen sprechen von „Wolaty“ nicht im Sinne einzelner Personen, sondern fassen in diesem Begriff ein ganzes Volk zusammen; hin und wieder stösst man auf Hinweise, sie seien unsere Vorfahren. Aber nicht nur die Bevölkerung Weissrutheniens knüpft die Vorstellung von „Wolaty“ als „Volk“ an archäologische Denkmäler, derselben Meinung sind auch viele Forscher: Spizy, Buslaew, Tatur, Sabelin, Schpilewski, Weselowski, Schafarik u. a. Gleichzeitig gilt es für fast allgemein angenommen, dass das Weissruthenische Wort „Wolaty“ das alte Volk der „Welety“ bezeichnet, das auch „Wauki“ und „Luzitschy“ genannt wurde. Der letztere Name hat sich vielleicht späterhin in die Benennung des Staatsgebildes „Litwa“ und ihrer Bewohner „Litouzy“ gewandelt, worunter natürlich, bis auf die ältesten Zeiten, keinesfalls der Staat Litauen der Neuzeit und sein „Volk“ die „Shmudiny“ gemeint werden dürfen.

Der Name des slavischen Volkes „Wolaty“ wird zum ersten Male von Ptolemäus im Verzeichniss der den europäischen Teil des Sarmatischen Tieflands bewohnenden Völker wie auch auf der Karte desselben (S. 12), und zwar mit dem Worte „Οὐέλται“ erwähnt. Zu Ptolemäus Zeiten bewohnen die „Wolaty“ den baltischen Meeresstrand nicht weit vom Njemen, „aber Plinius und Tacitus waren sie noch völlig unbekannt, da sie damals tief im Innern des Landes lebten, wie Schafarik richtig behauptete, von wo aus ein Teil derselben sich dann auch später am Meeresstrande niederliess. Späterhin waren sie als kriegerische Bewohner der Oderufer und anderer westlicher Gebiete bekannt, die sich aus einigen Stämmen zusammensetzten. Auf dem uns interessierenden Territorium haben sich keinerlei historische Nachrichten vom slavischen Volk der „Wolaty“ erhalten. Zwar erwähnt ein Geograph in Ravenna einen Fluss „Ljuta“ (Karte auf S. 14), ein bayrischer Geograph spricht davon, dass die „Ljuzitschy“

inmitten der russischen Slaven irgendwo 98 Städte besässen und Porfirogeneti weist auf die gleichlautenden „Ulotiny" hin, aber das alles kann sich nur auf die „Wolaty" beziehen, die in der Nähe der „Drewljany" wohnten, d. h. nicht weit von den Ptolemäischen „Wolaty". Die hier zurückgebliebenen „Wolaty" konnten vielleicht den Namen für das ganze Volk ändern, immerhin aber dabei eine bestimmte Zeit lang die Benennungen einiger Volksstämme beibehalten, was damit bewiesen wird, dass auf diesem Territorium Stämme lebten, die den westlichen „Wolaty" und anderen ihnen benachbarten slavischen Völkerschaften bekannt waren. Zu denen gehören die „Krywitschi", „Dregowitschi" und „Penjane"—hier und inmitten der westlichen „Wolaty"; dann die „Drewljane"—hier und inmitten der westlichen „Bodritschi"; dann die „Shititschi"—hier und inmitten der palabischen Serben u. s. w. Letztere haben sich vielleicht nicht mit dem ganzen Volk der „Wolaty" zusammen, sondern inmitten ihnen verwandter slavischer Volksstämme angesiedelt, weshalb sie auch unter letzteren, nicht aber unter den „Wolaty" selbst bekannt waren.

Aber Reste der Volksbenennungen der „Wolaty" haben sich auch in geographischen Orts-und Familiennamen erhalten, worauf viele Forscher wiederholt hingewiesen haben: Schafarik, Sobolewski, Weselowski, Schpilewski u. a. Und wirklich, die Benennung „Wolaty", ebenso wie „Walatouki" wird tatsächlich in Schriftstücken des XV—XVIII Jahrh. häufig angetroffen, wo sie bald geographische Objekte, wie z. B. „Wolata" (Fluss), „Walatousk" u. a., bald Eigen-Bei-und Familiennamen bezeichnet, z. B. Wolat, Walatounik, Wolant u. a., wobei manchmal, vielleicht durch Unachtsamkeit der Abschreiber, einzelne Laute und sogar Wortteile geändert werden. Sie wird auch sehr häufig in der Gegenwart bei Benennungen geographischer Objekte wiedergefunden: Wolata, Walatouka, Wolta (Flüsse) u. a., und in der Benennung von mehr als 56 Siedelungen, die sich fast über das ganze ethnographische Weissruthenien verteilen (Kartogramm auf S. 17). Es werden auch viele Benennungen angetroffen, die an die alte Form des völkischen Namens erinnern, wie z. B. „Welety" (ehemalige Gouvernements Witebsk und Minsk) und „Wilziny" (ehem. Gouv. Witebsk, Wilna und Kowno).

Ausser den 56 geographischen Benennungen auf dem Territorium des ethnographischen Weissruthenien, haben wir noch 161 Benennungen auf dem Territorium von 59 Rayons der WSSR registriert (Kartogramm auf S. 20).

Gleichzeitig haben wir festgestellt, dass sich Vor-, Familien und Beinamen mit dem Stamm „wolat" in 63 Rayons und zwar an 170 Orten der WSSR erhalten haben (Karte S. 22).

Die andere völkische Bezeichnung der „Wolaty"—„Ljuzitschy" hat sich auch in alten Urkunden erhalten, wo sie bald geographische Objekte, bald Personen bezeichnet; ebenso wird sie in geographischen und Familiennamen der Gegenwart angetroffen.

Im ganzen ethnographischen Weissruthenien haben wir 70 geographische Namen mit der Wurzel „ljutt" registriert (Kartogramm auf S. 24) und ausserdem, allein in der WSSR, in 44 Rayous—81 Namen (Kartogramm auf S. 25). Vor-, Familien- und Beinamen mit der Wurzel „ljut" werden in 58 Rayons der WSSR, und zwar an 158 Orten angetroffen (Karte auf S. 27).

Ungleich grösser ist in alten Urkunden die Zahl geographischer und Familiennamen, die an die dritte völkische Bezeichnung der „Wolaty"

mit dem Stamm „wouk“ anklingen und von uns im Leben der Jetztzeit gefunden worden sind.

Im gesamten ethnographischeu Weissruthenien sind uns 430 geographische Benennungen (Kartogramm auf S. 30) und ausserdem in 73 Rayons der WSSR—248 Benennungen begegnet (Kartogramm auf S. 34). Familien-und Beinamen mit dem Stamm „wouk“ haben wir in 80 Rayons der WSSR und zwar an 412 Orten angetroffen (Karte auf S. 38).—Allerdings können diese Benennungen oft damit erklärt werden, dass auf dem zu erfoschenden Territorium der Wolf (Wouk) heimisch war und sich in diesen Benennungen widerspiegelt, doch kann dieser Teil der betr. Namen nicht gross sein, ebenso die Gruppen anderer Benennungen, welche verschiedene Elemente der örtlichen Landschaft widerspiegeln. Wenn man auf Grund gleichartiger Materialien die Anzahl dieser Benennungen in den Gouvernements des früheren Russland vergleicht (Kartogramm auf S. 40), so ergibt sich, dass ein Teil von ihnen im ethnographischen Weissruthenien zu den Überresten des Volknamens „Wauki“ gezählt werdenn kann.

Gleichzeitig mit dem Beweis, dass die genannten Völkerbezeichnungen der „Wolaty“ sich in geographischen und Familiennamen widerspiegeln, ist uns dieser Beweis auch in alten Urkunden und in der Gegenwart hinsichtlich der Namen gelungen, welche die Volksstämme der „Wolaty“ tragen, die uns schon unter den westlichen „Wolaty begegnet sind. An erster Stelle stehen hier Benennungen, die an den Namen des Volksstamms der „Welinzy“, an den Ufern des Flusses Welja mit der Stadt Wilna (Welna) anklingen (Kartogramm auf S. 42). Dann kommen geographische Benennungen, die an die Namen anderer Volksstämme der „Wolaty“ anklingen, der „Sitnjane“, „Ratary“, „Rany“, „Penjane“ u. s. w. (Karte auf S. 44).

Somit kann die grosse Häufung von Benennungen für Hünengräber, Seen, Flüsse, Gegenden, Ansiedelungen und andere geographische Objekte und ebenso die Vor-, Familien- und Beinamen, welche Reste von Volks- und Stammnamen des Slavenvolks der „Wolaty“ widerspiegeln, davon zeugen, dass dieses Volk wirklich in grauer Vorzeit das Territorium zwischen Njemen, Düna, Dnjepr und Pripet bewohnt hat, von wo aus es sich nach Westen und Osten verteilt ansiedelte, während an anderen Orten solche Benennungen nur in geringer Zahl angetroffen werden, weshalb sie auch nur auf die Kolonisationsbewegung der „Wolaty“ hinweisen können.

Gleichzeitig haben viele Forscher angedeutet, dass auch von Märchenmaterialien viele davon zeugen können, dass die „Wolaty“ hier gelebt haben; zu letzteren rechnete man auch Märchen von den „Waukalaki“, deren Entstehung man mit der zu erforschenden Gegend in Zusammenhang brachte. An erster Stelle müssen aber natürlich Sagen, Legenden und Märchen von den „Wolaty“ stehen.

Wir haben dokumentarisch festgestellt, dass solche in 59 Rayons an 141 Ortschaffen der WSSR im Volk weiterleben (Karte auf S. 47).

Eine grössere Verbreitung haben die Sagen und Legenden von den „Asilki“, die mit den „Wolaty“-Sagen nahe verwandt sind und häufig verwandten und analogen Inhalt aufweisen, mit dem einzigen Unterschied, dass in den letzteren das Wort „Wolat“ durch „Asilak“ ersetzt worden ist. Die Verbreitung der Sagen von den „Asilki“ haben wir in 94 Rayons der WSSR und zwar an 712 Orten dokumentarisch nachgewiesen (Karte auf S. 50).

Die mit dem uns interessierenden Territorium verknüpften Sagen von den „Waukalaki" haben eine ebenso weitreichende Verbreitung. Sie sind von uns in 92 Rayons oder 615 Ansiedelungen der WSSR registriert worden (Karte auf S. 56).

Also kann die allgemeine Verbreitung der Sagen von den „Wolaty", „Asilki" und „Waukalaki" den oben angeführten Beweis für die urzeitliche Ansässigkeit der „Wolaty" zwischen Dnjepr, Njemen, Düna und Pripet ergänzen.

Das Wort „Wolat" selbst bedeutet in der weissruthenischen Sprache der Gegenwart „Gigant", „Riese". Wenn es einem Menschen beigelegt wird, so charakterisiert es ihn als Recken von übermenschlicher Kraft und Grösse.

Diese Auffassung des Wortes „Wolat" ist von uns in 81 Rayons oder 405 Ansiedelungen der WSSR registriert worden (Karte auf S. 62).

Einige provinzielle Unterschiede in der Auffassung des Wortes „Wolat" stören seine Allgemeinbedeutung durchaus nicht, ebenso wie einige provinzielle Auffassungsunterschiede des Wortes „Walatouka" dessen Grundbedeutung als „Kurgan" nicht beeinträchtigen. In der weissruthenischen Literatursprache bedeutet das Wort „Wolat" auch „Gigant".

Eine analoge Inhaltsvertauschung eines Volksnamens mit dem eines Giganten weisen auch andere Völker auf: das russische Wort „Ispolin" rührt von „Spalen", das polnische „Olbrzym" von „Obrow" her u. s. w.

Als Urform des Wortes „Wolat" gilt das Phonema * velt-, * u̯elt, das sich auch auf andere Benennungen der „Wolaty"—z. B. „Ljuzitschi" beziehen lässt.

Wie schon erwähnt wurde, wird das Wort „Wolat" manchmal unter Bedeutungsbeibehaltung durch das Wort „Asilak" ersetzt. Immerhin liegt in der Grundbedeutung des Wortes „Asilak" der Begriff eines Helden von übermenschlicher Kraft, während das Wort „Wolat" seiner Allgemeinbedeutung nach dem Begriff eines Helden von übermenschlicher Kraft und übermenschlichem Wuchs Ausdruck gibt.

Diese Allgemeinbedeutung des Wortes „Asilak" ist von uns in 97 Rayons oder 947 Ansiedelungen der WSSP registriert worden. (Karte auf S. 67).

Das Wort „Waukalak" bezeichnet in der weissruthenischen Sprache der Gegenwart einen Menschen, der durch eigenen oder fremden Willen auf immer oder auf eine bestimmte Zeit in einen Wolf verwandelt worden ist, wobei der Name „Waukalak" ihm ganz unabhängig davon beigelegt wird, ob er schon jetzt als Wolf auftritt, oder aber als Mensch vor oder nach der Verwandlung in einen Wolf. Diese Bedeutung des Wortes „Waukalak" ist von uns in 89 Rayons oder 455 Ansiedelungen der WSSR registriert worden (Karte auf S. 76).

Es gibt auch einige provinzielle Bedeutungen von „Waukalak" wie auch von „Asilak".

Das Wort „Ljuty" hat in der weissruthenischen Sprache alle Bedeutungen, die in Sresnewskis Wörterbuch angegeben sind.

Die bei dieser Gelegenheit unternommene Inhaltsbestimmung der erwähnten Wörter soll unsere Forschung der „Wolaty"-, „Asilki"-und „Waukalaki"—Märchen fördern, wozu die vorliegende kurze Arbeit als Einführung dienen soll. Dieser Bericht ist von mir in seinem ganzen Umfang und abschnittweise der Weissruthenischen Akademie der Wissenschaften und der allweissruthenischen Konferenz für Landeskunde im akademischen Jahr 1928-29 erstattet worden.

УВАГІ.

1) Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные из актовых книг губерній могилевской и витебской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, том XX, ст. 508.

2) Тамсама, ст. 497.

3) Тамсама, ст. 512 і, апрача таго, яшчэ ст. 509.

4) Тамсама, том XXI, ст. 497.

5) Тамсама, ст. 499.

6) Тамсама, том XXII, ст. 453.

7) Тамсама, ст. 454.

8) Тамсама, ст. 460.

9) Тамсама, том XXI, ст. 480; апрача таго, яшчэ ст. 500.

10) Тамсама, том XXII, ст. 467.

11) Тамсама, ст. 496; апрача таго, яшчэ ст. 145, 159, 254, 413, 483, 493; том XXIII, ст. 469, 491; том XXIV, ст. 498; том XXV, ст. 191, 339; том XXVI, ст. 426, 437, 501, 502, 504; том XXVIII, ст. 265; том XXIX; ст. 140; том XXXI ст. 11, 69.

12) А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском). СПБ 1906, ст. 15-16: „Недалеко от места (Витебска) первое поле, идучи от Острое могилы, назвиском Матслытъское, з волотовкою“ (1592); „полянку лежачую на полях задунайских (Дунай—ручей в Витебске) подле волотовок“ (1593 г.) „с того мху у волотовки, у могильника и по крест каменный“ (1596 г.); „огород водле того пляцу лежачый подле волотовок“ (1634 г.); „грунт у волотовках кончится у мох татарский“ (1623 г.) „от тое сосну у волотовку межи купелищ, от тое волотовки у другую волотовку“ (1615 г.); „s Korcu w brzoze rubieżną, między wołotowek“ (1697 г.) и др.“.

13) М. Веревкин. Записка об археологических памятниках витебской губернии (по документам Витебскаго центральнаго архива). Труды Виленскаго отделения Московскаго предварительнаго комитета по устройству в Вильне IX археологическаго с'езда. Вильна 1893, ст. 202: „подле волотовок и подле поля пана Ивана“ (8.4. 1593) і шмат іншых.

14) Eus. Tyszkiewicz. Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuk i rzemiosł... Wilno 1850, ст. 55: „jest jeszcze rodzaj kurganów znanych na Rusi Litewskiej, pod nazwaniem wolotoki, te są nierównie pòźniejsze od kurganów grobowych i czysto sławiańskie“. Пар. Szukiewicz Wandalin. Szkice z Białej Rusi. „Ziemia“, Warszawa 1912, № 14.

15) К. Тышкевич. О курганах в Литве и Западной Руси. Вильно 1865, ст. 9: „курганы известны ныне на языке белоруссов под названием волотовки“. Пар. А. Потебня. Этимологические заметки. „Живая старина“, вып. III, СПБ 1891, ст. 120: „В Брусс волотками и волоточками называются курганы (Срезн. I. с.)“.

16) Отрывок из путешествия Ходаковскаго по России „Русскій историческій сборник“, Москва 1839, том III, кн. 2, ст. 171: „около Витебска и Полоцка поселяне доныне называют старинные великие могилы волотоўкамі“. Пар. Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, hospodarczym, przemysłowohandlowym i lekarskim. Wilno 1847, ст. 441-442: „u białorusinów, podług ustnych podań Chodakowskieqo, udzielonych İP Koeppenowi, w okolicach Połocka i Witebska, mogiły czyli hrobowe kopce zowią wołotowki, wołotki“. Пар. I. Talko—Hryncewicz. Z moich wspomnień o dawnych archeologach. „Wiadomości archeologiczne“, Warzawa 1923, tom VIII, zesz. 2—4, ст. 177. Пар. I. П. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том I, книга 3, Москва 1848, ст. 97: „белоруссы в окрестностях Полоцка и Витебска по изустным рассказам Ходаковкаго господину Кепену, обыкновенно называют могилы волотовками, также волотками (tumuli gigantum) а кое-где и осилками (то-есть potentium?)“.

17) Tygodnik ilustrowany, 1901, № 6, ст. 117.

18) Wisła. Miesięcznik poświencony krajoznawstwu i ludoznawstwu, tom XVI, zesz. 4 ст. 569. Пар. паведамленьне селяніна Галадаева аб тым, што ў б. віленскай губ. курганы завуцца валатоўкамі—„Вестник знанія“, СПБ 1911, № 1, ст. 78.

19) А. Н. Веселовскій. Мелкія заметки к былинам. Журнал министерства народного просвещения, СПБ 1896, август, ст. 245: „в Белоруссии, в окрестностях Полоцка и Витебска волотовками, волотками называли могилы".

20) „Записки Императорскаго археологического общества. Том пятый. СПБ 1853: Перечень заседаній Императорскаго археологическаго общества за 1852 год. СПБ 1852, ст. 33: „от чл.-сотрудн. Вильчинского: молоток железный и три бусы. В отношении к Обществу от 21 июня Вильчинский об'ясняет, что продолжая раскопку курганов, он отправился в витебскую губернию, в лепельский уезд, к реке Улле, около которой находится множество курганов, называемых тамошними жителями волотовки. Близ деревни Поулли он раскопал два кургана, вышиною до 2-х саженей и шириною до 6-ти каждый. Но, кроме пепла и углей и упомянутых выше вещей, ничего ему не удалось отыскать в сих курганах". Пар. А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском). СПБ 1906, ст. 17: „в лепельском уезде также находится множество курганов, слывущих у белоруссов под названием волоточек и отличающихся своею огромностью от литовских курганов".

21) А. М. Сементовскій. Белорусскія древности. СПБ 1890, ст. 2: „Поступили в Комитет сведения более чем о четырехстах тридцати древних могилах или курганах, называемых в некоторых местах этой губернии сопками, а в других волотовками".

22) Известия Императорской археологической комиссіи. Выпуск 5-й. СПБ 1903. Пар. Е. Р. Романов. Материалы по исторической топографии витебской губернии, уезд велижский, Могилев, 1898, ст. 149. К. Говорскій. Археологическія розысканія в окрестностях Полоцка. „Вестник юго-западной и западной России", Кіев 1863, том II, август, отдел IV, ст. 131, 138.

23) Ф. В. Покровскій. Археологическая карта ковенской губерніи. Вильна 1899, ст. 17: „В восточной части губернии в единичных случаях можно встретиться с названием курганов—гуранами (пригорок?), копцами, волотовками и сопками".

24) Тамсама, ст. 28 і інш.

25) Ф. В. Покровскій. К исследованію бассейна Виліи в археологическом отношеніи. Москва 1894, ст. 4.

26) Ф. В. Покровскій. Археологическая карта Виленской губерніи. „Труды Виленскаго отделения Московскаго предварительнаго комитета по устройству в Вильне IX археологическаго с'езда". Вильна 1893, ст. 3, 4, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 20, 22 і інш. Пар. Материалы по истории географии дисненского и вилейского уездов виленской губернии. Изд. А. Сапунова и др.—Любецкого, Витебск 1896, ст. 144, 149, 152, 256 і інш.

27) Тамсама, ст. 97, 106 і інш. Ф. В. Покровскій. Археологическая карта Гродненской губерніи. Вильна 1896, ст. 27 і інш. Нават урочышчы часамі атрымліваюць сваю назву ад валатовак: Е. Р. Романов. Матеріалы по исторической топографіи витебской губерніи, уезд велижскій. Могилев, 1898, ст. 175: „Волотница—вероятно от бывших здесь волотовок-курганов" і інш.

28) Труды Виленскаго отделенія Московскаго предварительнаго комитета по устройству в Вильне IX археологическаго с'езда, Вильна 1893, ст. 213. Пар. весткі аб волатавай магіле ў б. Клімавіцкім пав. б. Магілеўскай губ. у Фурсова „Описание Могилевскаго музея", Могилев 1898, ст. 72.

29) П. М. Шпилевскій. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю. СПБ 1858, ст. 99-100: „Курганов в Минской губерніи можно насчитать три рода:... и 4) курганы так называемые волотоки, воспеваемые до сих пор в песнях и очень часто упоминаемые в легендах и сказсках белорусских вообще и минских в особенности". Пар. В. П. Семенов. Россія. Том девятый. Верхнее Поднепровье и Белоруссія. СПБ 1905, ст. 401.

30) Г. Х. Татур. Очерк археологических памятников на пространстве минской губерніи и ея археологическое значение. Минск 1892, ст. 30-31: „в борисовском уезде, по правому побережью верховьев Березины они (курганы М. К.) называются волотовками". Пар. Szukiewicz Wandalin. Szkice z Białej Rusi. „Ziemia", 1912, № 14, дзе ён гаворыць, што магільнікі з валатоўкамі сустракаюцца ад пав. барысаўскага на ўсход і паўднёвы ўсход у губ. магілеўскай і чарнігаўскай, заходзячы на поўнач і паўночны захад да губ. віцебскай і віленскай.

31) Е. Р. Романов. Старина доисторическая северо-западнаго края. Вильна 1908, ст. 22: „на севере их зовут сопками, на юге волотовками, на западе—копцами".

32) В. З. Завитневич. Вторая археологическая экскурсия в припетское полесье. Кіев 1891, ст. 32: „в котором выделяется гигантских размеров курган под названием олотова или волотова могила имевшая 150 арш. в окружности".

33) Беларуская акадэмія навук. Архіў катэдры этнографіі, № 526. Паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. I.

34) Тамсама, ст. 2. Пар. В. Сизов. Гнездовскій могильник. СПБ 1902, ст. 6.

35) Тамсама, ст. 14—16: „среди невельских курганов есть курганы-волотовки".

36) Тамсама, ст. 3: „zodaniem archeologa śp. Szukiewicza (rękopis niedrukowany) zajmują one obszar od Berezyny niemeńskiej i źródłowisk Wilii po Dniepr, oraz od Dźwiny zachodniej po Prypeć“. Пар. Szukiewiecz Wandalin. Szkice z Białej Rusi. „Ziemia“, Warszawa 1912, № 14.

37) Тамсама, ст. 4. Пар. В. Невядомскі. На поўначы Беларусі. „Савецкая Беларусь“, Менск 1928, № 274.

38) М. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск 1927, ст. 51: „Валатоўка, ж.—курган. На поле ёсьць валатоўка (Дзямідавічы, Чаш. р.)“. Пар. К. Говорскій. Археологическія розысканія в окрестностях Полоцка. „Вестник юго-западной и западной Россіи“, Кіев 1863, том II, август, отдел IV, ст. 131: „слово волотовка, кажется чисто белорусское, означающее древнюю могильную насыпь“.

39) Известия Императорской археологической комиссіи. Выпуск 5-й. СПБ 1903, ст. 2: „Как видно, программа имела в виду главным образом собирание сведений о городищах, а курганами она интересовалась лишь попутно“.

40) Апытальнік аб волатах, люцічах і ваўкох быў зацьверджаны і разасланы на месцы ў наступным відзе: 1. Што азначае ў Вашай мясцовасьці слова „волат“, „волаты“. 2. Што называюць у Вашай мясцовасьці „валатоўкамі“, „волаткамі“, „валаточкамі“, „волатавымі магіламі“ і д. т. п. і дзе яны спатыкаюцца (дакладна пералічыць). 3. Ці ёсьць у Вашай мясцовасьці назвы хутароў, вёсак, урочышчаў і інш. месц, а таксама фаміліі і імёны людзей і назвы расьлін, камянёў і рэк з асновай „волат“ (волат, валатовіч, валатковіч валатун і г. д.); дакладна пералічыць. 4. Ці ёсьць у Вас паданьні, казкі, легенды і д. т. п., зьвязаныя з словам „волат“. 5. Што азначае ў Вашай мясцовасьці слова „асілак“. 6. Ці ёсьць паданьні, казкі, легенды і д. т. п., зьвязаныя з словам „асілак“. 7. Ці спатыкаюцца ў Вашай мясцовасьці назвы або фаміліі з коранем „лют“ (Люцічы, Луцічы, Лютыкі, Люцягі і д. т. п.); дакладна пералічыць. 8. Якія паселішчы і інш. месцы ў Вас называюцца „ваўкамі“, „ваўчкамі“, „воўчкавічамі“ і падобнымі на іх (дакладна пералічыць) і ці шмат такіх фамілій (паказаць прыблізна). 9. Што азначае ў Вашай мясцовасьці слова „ваўкалак“. 10. Ці ёсьць паданьні, казкі, легенды і д. т. п., зьвязаныя з словам „ваўкалак“. 11. Ваш дакладны хатні адрас (ні школы і ні ўстановы), а дзе Вы жывеце. 12. Ваша імя і фамілія. Пар. „Чырвоная зьмена“, Менск 1928, № 63: „Дапаможам навуцы. Да ўсіх чытачоў. Катэдра этнографіі Інстытуту беларускай культуры дасьледуе зараз пытаньне аб адлюстраваньні ў беларускай народнай творчасьці калішняга існаваньня на Беларусі народу волатаў (інакш—люцічаў, ваўкоў). У першую чаргу неабходна выявіць, дзе можна пачуць словы „волат“, а таксама адназначнае яму—„асілак“ і словы—„люцічы“, „ваўкі“ і што ўсе гэтыя словы азначаюць: назвы паселішчаў, урочышчаў, рэк, камянёў, расьлін, зор і г. д. ці што іншае. Разам неабходна мець дакладныя весткі дзе ёсьць паданьні, зьвязаныя з гэтымі словамі, ці на іх падобнымі. Пры адказах просьба ні ў якім разе не забывацца паставіць свой хатні адрас. Просім усіх чытачоў газэты дапамагчы беларускай навуцы і адказаць на наступныя пытаньні: 1. Што азначае ў Вашай мясцовасьці слова „волат“, „волаты“. 2. Што называюць у Вашай мясцовасьці „валатоўкамі“, „волаткамі“, „валаточкамі“, „волатавымі магіламі“ і да г. п. і дзе яны спатыкаюцца (дакладна пералічыць). 3. Ці ёсьць у Вашай мясцовасьці назвы хутароў, вёсак, урочышчаў і інш. месц, а таксама фаміліі і імёны людзей і назвы расьлін, камянёў і рэк з асновай „волат“ (волат, валатовіч, валатковіч, валатун і г. д.); дакладна пералічыць. 4. Ці ёсьць у Вас паданьні, казкі, легенды і д. т. п., зьвязаныя з словам „волат“. 5. Што азначае ў Вашай мясцовасьці слова „асілак“. 6. Ці ёсьць паданьні, казкі, легенды і да т. п. зьвязаныя з словам „асілак“. 7. Ці спатыкаюцца ў Вашай мясцовасьці назвы або фаміліі з коранем „лют“ (Люцічы, Луцічы, Лютыкі, Люцягі і д. т. п.); дакладна пералічыць. 8. Якія паселішчы і інш. месцы ў Вас называюцца „ваўкамі“, „ваўчкамі“, „воўчкавічамі“ і падобнымі на іх (дакладна пералічыць) і ці шмат такіх фамілій (паказаць прыблізна). 9. Што азначае ў Вашай мясцовасьці слова „ваўкалак“. 10. Ці ёсьць паданьні, казкі, легенды і д. т. п., зьвязаныя з словам „ваўкалак“. 11. Ваш дакладны хатні адрас (ні школы і ні ўстановы), а дзе Вы жывеце. 12. Ваша імя і фамілія. Пры адказах на гэтыя пытаньні пажадана мець і ўсякія паданьні, зьвязаныя з імі. Адказы прысылаць на імя катэдры (Менск, Рэволюцыйная, 21, Інбелкульт). Перасылка па пошце бесплатная. За лепшыя адказы будуць высылацца прэміі кнігамі. ЦБ Краязнаўства“, і „Чырвоная Зьмена“ Менск, 19 кастрычніка 1928 году: „Водгукі на запытаньні ў „Чырвонай Зьмене“. У адказ на запытаньне „Чырвонай Зьмены“ аб старабытным народзе—волатах, 50 комсамольцаў прыслалі ў цэнтральнае бюро краязнаўства свае водгукі“.

41) Беларуская Акадэмія Навук (Менск). Архіў Катэдры этнографіі, № 527—530, паведамленьні на анкету аб волатах, кн. 2 (аршанская (1—221) і бабруйская (222—467) акругі), кн. 3 (віцебская (468—661) і гомельская (662—772) акругі), кн. 4 (магілеўская (773—1024) і мазырская (1025—1083) акругі), і кн. 5 (менская (1084—1330) і полацкая (1331—1454) акругі, паведамленьні з-за межаў БССР (1455—1467) і дадаткі (1468—1507).

42) Тамсама, № 526. Паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 3.

43) Супадзеньне аднолькавых сьведчаньняў на картаграме, зразумела, не паказана. Нумарацыя паветаў наступная: I. ковенская губ. 1) цельшаўскі, 2) шавельскі, 3) паняверскі, 4) нова-аляксандраўскі, 5) расіенскі, 6) ковенскі, 7) вількамірскі; II. сувалская губ.—8) уладыслаўскі, 9) марыямпольскі, 10) вількавіскі, 11) кальварыйскі, 12) сувалскі, 13) сэйненскі, 14) аўгустоўскі; III. віленская губ.—15) троцкі, 16) віленскі, 17) сьвянцянскі, 18) дзісьненскі, 19) вілейскі, 20) ашмянскі, 21) лідзкі; IV. горадзенская губ.— 22) горадзенскі, 23) сакольскі, 24) беластоцкі, 25) ваўкавыскі, 26) слонімскі, 27) пружанскі, 28) бельскі, 29) берасьцейскі, 30) кобрыньскі; V. менская губ.—31) пінскі, 32) навагрудзкі, 33) слуцкі, 34) менскі, 35) барысаўскі, 36) ігуменскі, 37) бабруйскі, 38) мазырскі, 39) рэчыцкі; VI. чарнігаўская губ. — 40) гараднянскі, 41) чарнігаўскі, 42) асьцёрскі, 43) сосьніцкі, 44) кралявецкі, 45) глухаўскі, 46) ноўгарад-северскі, 47) старадубскі, 48) новазыбкаўскі, 49) мглінскі, 50) сураскі; VII. магілеўская губ. — 51) гомельскі, 52) рагачэўскі, 53) быхаўскі, 54) чэрыкаўскі, 55) клімавіцкі, 56) магілеўскі, 57) чавускі, 58) сеньненскі, 59) аршанскі, 60) горкаўскі, 61) амсьціслаўскі; VIII. смаленская губ.— 62) рослаўскі, 63) ельнінскі, 64) юхнаўскі, 65) гжацкі, 66) сычаўскі, 67) вяземскі, 68) дарагабускі, 69) бельскі, 70) духаўшчынскі, 71) смаленскі, 72) красьненскі, 73) парэцкі; IX. віцебская губ.—74) вяліскі, 75) віцебскі, 76) гарадоцкі, 77) нэвельскі, 78) себескі, 79) полацкі, 80) лепельскі, 81) дрысенскі, 82) дзьвінскі, 83) рэжыцкі, 84) люцынскі; X. пскоўская губ.--85) апочацкі.

44) Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть вторая. Москва 1912, ст. 55: „Река Ловать или Волоть, Ловолоть уже прямо напоминает Волотов, да и все курганы в этой стороне именуются волотоўками (и в XVI в. так в писцовых книгах Полоцка)“. Пар. Историческіе разговоры о древностях Великаго Новгорода. М. 1908, ст. 8 і наст. Пар. „Савецкая Беларусь“, Менск, 1928, № 268: „Аб курганох-валатоўках. У катэдры археолёгіі БАН зроблены даклад аб назьве курганоў валатоўкамі. Паводле літаратурных крыніц і анкетных даных мясцовых краязнаўцаў, гэта назва спатыкаецца ва ўсёй БССР, у РСФСР: Смаленшчыне, Нэвельшчыне, Апочыцкім павеце, Пскоўскай губ. Латгаліі (Латвія), Нова-Аляксандраўскім павеце (Літва), Віленшчыне, Вілейшчыне, Дзісьненшчыне, Слонімшчыне, Лідчыне, Наваградчыне і інш. пунктах Заходняй Беларусі. Згодна вестак дакладчыка, амаль ва ўсіх гэтых мясцох ёсьць паданьні аб тым, што ў валатоўках пахаваны народ-волаты. Прычым мясцовае насельніцтва лічыць гэтых волатаў сваімі продкамі“. Пар. А. С. Фаминцын. Божества древних славян. СПБ 1884, ст. 33.

45) Беларуская Акадэмія Навук (Менск). Архіў катэдры этнографіі. № 526. Паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 18-19; 20; 21; 22; 23; 24-25; 26; 27; 28; 29; 37; 38; Труды одиннадцатаго археологическаго с‘езда в Кіеве 1899, том I, М. 1901, ст. 41, 48.

46) Пар. Eus. Tyszkiewisz. Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuk i rzemiosł... Wilno, 1850, ст. 55: „wskazywały one (валатоўкі M. K.) wśród gęstych i nieprzebytuch w onczas lasów i bagien, drogi świeżo odkryte dla wygody kupczących, i przechodu wojska. Te kurhany, jak u Rzymian słupy stadjowe, jak dzisiejsze wersty oznaczały u sławian albo pewną miarę nieznanej nam odległości, albo szlak wypraw wojennych, lub miejsce tranzytu gandlowego“; К. Говорскій. Археологическія розысканія в окрестностях Полоцка. „Вестник юго-западной и западной Россіи“, Кіев 1863, том II, август, отдел IV, ст. 131, 132 і інш.: валатоўкі—магільныя курганы; П. М. Шпилевскій. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю, СПБ 1858, ст. 178-179: „И особенно о курганах волотовках или волотоках, т. е. древних земляных копцах, заменявших некогда у славян верстовые столбы“, а таксама ст. 99-100: „это (валатоўкі: М. К.) небольшие земляные копцы, которые заменяли нынешние вёрсты; они встречаются в густых лесах и даже болотах. О волотоках всего менее говорилось у наших ученых; но они стоят подробного исследования: при точном исследовании окажется, что у предков наших были какие-нибудь определенныя измерения пространства земли, и особенно заросшей густыми лесамі“. К. Тышкевич. О курганах в Литве и западной Руси, Вильна 1865, ст. 9: „Подобные курганы известны ныне на языке белоруссов под названием волотовки, очень может быть потому, что они указывали направление скитавшимся (влачившимся) племенам“; А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском). СПБ 1906, ст. 17: „Вильчинский разрыл несколько десятков таких насыпей близ города Ушач, известного уже в древности своею торговлею с Литвою и Киевом; по предположению исследователя, белорусские волоточки могли служить кладбищем древних жителей, которые сперва жгли своих покойников, а потом тутже и хоронили (Вильчинский. Археологическіе поиски в Литве, археолог. Зап. III)“; тамсама: „жители полагают, что это насыпи, служившие для наблюдения над неприятелем“; вышэйпаданае паведамленьне І. А. Сербава: „валатоўкамі называюцца старажытныя магілкі, якія маюць прадаўгаватую форму... Мясцовыя сяляне заўсягды называюць іх валатоўкамі ў адзнак ад купала-

відных курганаў“ у Беларускай акадэміі навук (Менск), Архіў катэдры этнографіі, № 526 паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. I; сказ: „kurhany typu wałatouki“ у паведамленьні Польскай акадэміі навук (Кракаў), тамсама, ст. 3; паведамленьні на анкету аб волатах, тамсама, № 527—530, ст. 73, 114 і інш.: валатоўкі-магілы ад француcкай вайны; ст. 98 і інш.: валатоўкі-магілы ад швэдзкай вайны; ст. 1261: валатоўкі-магілы ад турэцкай вайны; ст. 507: валатоўкі-курганы, у якіх сустракаюцца косьці і вугальле; знаходзяцца больш каля вазёр і рэк; ст. 514: валатоўкі—вялікія курганы, але круглыя, ці якія роўныя ва ўсе бакі—як у даўжыню, так і ў шырыню; ст. 605: валатоўкамі ў нашай мясцовасьці называюць курганы, якія былі зроблены ў час француcкай вайны і з-за якіх стралялі па ворагу, але толькі не магілы і інш. Ва ўсякім разе Катэдры археолёгіі трэба будзе скарыстаць назву валатоўкі пры апрацаваньні беларускай навуковай археолёгічнай тэрмінолёгіі. Szukiewicz Wandalin. Szkice z Białej Rusi. „Ziemia“, W. 1912, № 14: „Liczniejsze od tych cmentarzysk, reprezentujących czasy po wprowadzeniu chrescyańꜱtwa na Rusi, są, cmentarzyski składające się z t. zw. „Wołotouków“ t. j. dużych kurhanów usypanych z ziemi, których powstanie należy odnieść do konca pierwszego tysiąclecia naszej ery“.

47) Известія императорской археологической комиссіи. Выпуск 5-й. СПБ 1903, ст. 9; 10; 28; 43.

48) А. М. Сементовскій. Белорусскія древности. СПБ 1890, ст. 10: „В народном предании нет никаких исторических указаний ни на эпоху, ни на народ, а тем более на лиц, оставивших по себе эти следы (гарадзішчы ў сэбескім пав. М. К.); но судя по легендарным расказам местных старожил, приписывающих постройку городищ каким-то богатырям, называемым асилками, должно полагать, что сооружения эти принадлежат весьма отдаленной эпохе“.

49) К. Т. Аникіевич. Сенненскій уезд Могилевской губерніи. Могилев 1907, ст. 64: „Происхождение городков народ об'ясняет также, как и курганов, — в городках жили „осилки“ (м. б. старейшины, первыя князья), воевавшие друг с другом каменными „секерками“. Пар. тамсама, ст. 61: „в Малюшах—осилкова могила, обложенная камнями“.

50) Ф. В. Покровскій. Археологическая карта гродненской губерніи. Вильна 1896, ст. 41.

51) Журнал Министерства Народного Просвещения. Часть CCCVI, СПБ 1896 август, ст. 246: „слышал в детстве смутное предание о том, что в Волотове (погост в 2-х верстах от Гомеля) жили в старину богатыри“.

52) Беларуская акадэмія навук (Менск). Архіў Катэдры этнографіі, №№ 527—530, ст. 1120, 1418, 1452 і інш.

53) Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim. Wilno 1847, ст. 442: „wyraz w śpiewie cieraz wałatouki do weletów, wołotow odnosić się niewontpliwie mogą“.

54) И. П. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешского О. Бодянского. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 92—97; гл. увагу 16.

55) П. М. Шпилевскій. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю. СПБ 1858, ст. 178—179.

56) А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском). СПБ 1906, ст. 14—17. Пар. увагу 12.

57) Ф. Буслаев. Рускій багатырскій эпос. „Русскій вестник“. Москва 1862, т. 38, ст. 57: „память о волотах сохранилась в волотках, как кое-где на Руси называются древние курганы“. Пар. Ф. Буслаев. Этнографическіе вымыслы наших предков. „Сборник антропологических и этнографических статей о Россіи и странах ей прилежащих, издаваемый В. А. Дашковым“ Москва 1868, книга I: „преданье о волотах сохранилось на Руси в названии высоких курганов волотками“. Пар. А. Соболевскій. Заметки по славянским древностям. ИОРЯСРАН, Лнгр, 1926, т. XXXI, ст. 9: „Речка Велетовка, приток Устрома, в бассейне Днепра, находится в Смоленской губ., а речка Волотовка, приток Оболи, в бассейне Зап. Двины, в Витебской; сверх того, известна речка Волота, при деревне Волоты, в бывшем смоленском воеводстве. Там же, преимущественно по Зап. Двине, судя па старым актам XVI—XVII вв. было обычно название мелких курганов волотовками: „от тое волотовки у другую волотовку“, „подле волотовок“ и т. п., что дает нам право говорить о существовании некогда у белоруссов придвинскаго края приурочения велетов-волотов к местностям нынешней витебской губ.“.

58) Г. Х. Татур. Очерк археологических памятников на пространстве Минской губерніи и ея археологическое значеніе. Минск, 1892, ст. 31: „Названіе это, должно быть, происходит от одного из народов, там проживавших“.

59) Беларуская акадэмія навук (Менск), Архіў Катэдры этнографіі, № 526, паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 5: „конечно, это, одно из реальных приурочений волотов“.

60) Ф. Буслаев. Этнографическіе вымыслы наших предков. „Сборник антропологических и этнографических статей о Россіи и странах ей прилежащих, издаваемый

В. А. Дашковым", Москва, 1868, кн. I: „убеждении, что люди в незапамятную старину были иные, совершеннее, выше ростом и сильнее. Это были величавые, исполинские праотцы и деды, от которых идут измельчавшие поколения внуков. История рано примешивается к эпическому, чудесному и баснословным великанам дает имена исторических народов. Таким образом, собственное имя народа становится нарицательным именем великана вообще".

61) Ф. Буслаев. Историческіе очерки русской народной словесности и искусства. Т. I. Русская народная поэзія. СПБ 1861, ст. 176: „Образование собственных имен народов составляет один из важнейших предметов в истории языка, как это было показано Яковом Гриммом в истории немецкого языка и Шафариком в Славянских Старожитностях. История языка на этом предмете совпадает с историею народов и с древнейшими эпическими преданиями. Синекдоха оказывает здесь свое действие двояким образом: первоначально, от нарицательного наименования, характеризующего страну или народ, происходит собственное; а потом, наоборот, собственное переходит в нарицательное. Первое сокрыто в веках доисторических; второе оставило свои следы в древнейших эпических преданиях о великанах". Пар. А. Соболевский. Заметки по славянским древностям иорясран, Лнгр. 1926, т. XXXI, ст. 8: „В одном из заседений Московского археологического общества А. А. Котляревский представил, об'яснение народного сказания о том будто-бы велеты, или вильцы, с'едают своих престарелых родителей. Сказка эта паявляется первый раз у Ноткера (XI в.), и нет сомнения, возникла по смешению собственного имени Велет с нарицательным велет, волот великан, людоед; поддерживалась же она действительным обычаем—предавать смерти престарелых людей (Протокол заседания в Древностях Московск. Археол. общ., т. III, стр. 314)".

62) Тамсама: „Таким образом произошел в языках целый ряд слов, имеющих обоюдное значение: и как собственное имя, название народа, и как нарицательное наименование великана вообще. Таковы, напр., слова: готун, гун, ант, сполин или исполин, обр и другие. К этим старобытным воспоминаниям, сохранившимся в языке и преданиях, надобно отнести областные слова: волот—богатырь (в тульском наречии), от имени народа велеты или волоты". Пар. Ф. Буслаев. Этнографическіе вымыслы наших предков. „Сборник антропологических и этнографических статей о Россіи и странах ей принадлежащих, издаваемый В. А. Дашковым" Москва, 1868, кн. I: „народная фантазия, основанная на мифологии, и христианское благочестие воспитанное легендами — располагали средневековую фантазию к необычайному и чудесному. Крайнее незнание законов природы укореняло и усиливало убеждения в необходимости сверх'естественного. Грубые умы должны были пробуждаться к деятельности только мерами насильственными. Надобно было поразиться чем либо необычайным, чудесным, чтоб очнуться от оцепенения, чтоб заинтересоваться мыслью. Народы могли быть для грубаго ума занимательны, не такие как все обыкновенные люди, с человеческой головой, с руками и ногами, а необычайные как у себя дома не увидишь, народы дивовища". Тамсама: „самые ранние представления древней Руси сливаются с чудовищными образами народной мифологии. Древнейшие народы выступившие из мрака незапамятной старины в воображении наших предков принимали колоссальные размеры гигантов или великанов". Тамсама: „Так, когда то очень давно славяне столкнулись с одним племенем чудского или скифского происхождения, жившим между Волгою и Доном, и называвшимся спали или спалеи — и это историческое и собственное имя доселе осталось в нашем языке — в слове исполин и значит вообще великан. У родственных нам чехов — великан вообще — называется обр, а наши предки еще во времена летописца Нестора называли обрами целый народ". Тамсама: „Волоты были могущественны и страшны для врагов и имя их до позднейшего времени сохранилось, как нарицательное в смысле великана вообще". У Тульскай губ. ёсьць беларусы і таму ў тульскую гаворку магло папасьці беларускае слова волат.

63) П. Шафарик. Славянския древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 92-93: „форма волот в русском наречии употребительнее, нежели велет, хотя и эта последняя встречается там сям", а таксама ст. 102-103: „Имя велеты является в следующих видах: у Эйнгарда, в летописи и жизнеописании Карла Вел., Welatabi (в рукописи Welathabi, Welaetabi, Weletabi, Welczabi, Weltabi), тоже у летописца Саксона (у коего, сверх того, и Wulotabi) №, у Ноткера Welitabi, в Annal. s. galensmaj. Weletabi, в Кведлинбергской хронике Welotabi (а раз и Wlotabi), у Луки Давида Welida (земля). В древнерусском языке встречается форма Welot. В нынешнем русском языке имя это звучит волот, во множ. числе волоты; но в древнеславянском должно было произноситься велет, во множеств. велетове, велети. Вот доказательства в пользу того, что форма велет подлиннее и старше формы волот: а) свойство языка; срав. древнеславянское Велес, русское волос, древнеслав. лебеда, словацкое лобода, древнеслав. пепел, словац. popol, чешск. popel, древнеслав. бебр, русское и чешское бобр; далее в разных наречиях: етерый, ктерый и который, кторый, втерый и второй, теплый и топлый, слебода (свобода), пею и пою, велыняне и волыняне (у Нестора),

Велин и Волин (остров и на нем город, по нем. Winetha), и т. под.; б) местные названия: Велетово под Угличем, 1462, Велетово в губ. тверск. и cankmnem, Велетиха в волынск., Велетя в минской, и так далее; в) правописание его немцами: Weletabi, Welezabi, Welitabi, что должно читать Weletowi, им. множ., как сербское гавранови, ястребови, соколови, цареви, кралеви".

64) Ф. Буслаев. Русскій богатырскій эпос „Русскій вестник", т. 38, Москва 1862, ст. 57: „Так те же волки или лютичи, иначе называются велетами или волотами, а слово волот на белорусском языке издавна употреблялось в смысле исполина". Пар. А. Соболевский. Заметки по слаявянским древностям. иорясран, Лнгр. 1926 г. т. XXXI, ст. 2: „Адам Браменский говорит об лютичах: „ab illis (от славян) wilazi, a nobis dicuntur Lutici". Оба названия так ясны, что нет никакого основания сомневаться в понимании Wilci в значении др.—р. вълук. Повидимому у славян волк признавался сыном люта или лютаго зверя=барса. Слова Эйнгарда: „Secavis, qui nostra consuetudine Wiezi propria vero, id est sua locutione, Weletabi (=велетове) dicuntur", указывают на настоящее название племени, которое мы считаем тесно связанным ср. велет, волот, ст.-пол., wilot, „великан", бр. волотка „курган".

65) Ив. Забелин. Історія русской жизни с древнеиших времен. Часть вторая. Москва 1912, ст. 41-42: „велеты или волоты наших народных преданий".

66) А. Орлов. Происхождение названій русских и некоторых западно-европейских рек, городов, племен и местностей, Вельск 1907: „Велеты, вельтавы, велетабы. Название производят от литовского слова, велет, по белорусски, волот, по малорусски, велетни, которое значит тоже, что и milźins, т. е. великан, исполин".

67) А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 11 і наст.

68) Lubor Niderle. Slovanskè staroźitnosti. Dil I, svazek II, v Praze 1926, ст. 419, ув. I: „Šerši vyklad o nich sem, na toto misto, ovšem nenàleži. Rovnéž i vyklad poméru v volotúm a veletùm ryskych radic, o nichž srv zatim Yeselowsky": Мелкія заметки к былинам (ЖМНП 1896. VIII. 243 sl. а Изв. отд. р. яз. 1900. I, 2).

69) Беларуская акадэмія навук (Менск). Архіў Катэдры этнографіі, № 526, паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 7: „Отождествляя волотов с οὐέλται Птоломея, я предполагаю, что первоначальная фонема была *velt—дающая в русском волот, совсем как melk—дало молоко".

70) Тамсама, ст. 9-10.

71) Пар. П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 102 і інш.; тамсама, ст. 84-85: „Что касается названий велеты или велетове, и вильты или вильцы, отличающихся одно от другого только формой и внешним видом, отнюдь же не матеріей и сущностью своей, то уже свидетельство Эйнгарда... достаточно показывает тождество их"; увага 63 і інш.

72) Lelewel Joanchim. Narody na ziemiach sławiańskich przed powstaniem Polski. Poznań 1853, ст. 658: „ci weletabi-wilcy, trzecie jeszcze sobie sami nadawali jimie, lutów, luticzów, które się ukazało pòzniej, a którym najpospoliciej od cudzozlemców nazywani byli".

73) А. Котляревскій. Древности права балтійских славян. Прага 1874, ст. 21: „Лютичи, называвшиеся иначе велетовыми и вильцами (Lutici, Leutici, Weletabi, Wilzi) сидели от реки Варны до р. р. Одры и Гаволы"...

74) А. Сапунов. Река Западная Двина, историко-географическій обзор, Витебск 1893, ст. 5: „Важнейшая отрасль вендов-велеты (вельты, волоты) или лютичи". Пар. П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 108-109: „Вероятно первоначальное имя было велеты, а второстепенное, как прозвище, данное соседями, вълцы, вълчки, вълкове, и, наконец, лютичи, старое, но сделавшееся известным и знаменитым несравненно позже. Возможно также, что это были разныя для разных ветвей одного и того же народа", і тамсама, ст. 85-86: „Напоследок, тождество велетов и лютичей подтверждает, с одной стороны, ясные сказания всех древних свидетелей, единогласно выдающих их за один и тот же народ, только под разными именами, именно показания кведлинбургской хроники, Адама Бременского летописца Саксона, Гельмольда и др. (Chron. Quedlinb, a, 997, ed. Leibnitz. II. 283. Sclavi pacis fregerant pactum... congregati Yelotabi Bardangao provinciam rapinis aggressi sunt, quod videntes Westfali... celeriter Luticos fortiterque... prosterunt. Здесь Weleti и Lutici—одно и тоже. Ann. Saxo, a, 952. A latere Yuilzos habent, qui alio nomine Leuticii vocantur. Ad. Brem. 1. II. c. 2. Hi... a fortitudine Wilzi sive Lutici appelantur".

75) Lubor Niederle. Slovanské starožitnosti. Dil I, svazek II, v Praze 1926, ст. 417: „v samém jméné οὐέλτὶ vidèli jen korruptelu jimena Łitvy povstalow metathesi. Tak soudil, pokud vin, už Siestrzencewicz—Bohusz (Rozprawa o pocz. nar. i jęz. litew. Warszawa 1808,40), tak K. Zeus (Deutszen, 271, 655, 679), v novéjši dobé Ì. Pervolf (arch. sl. Phil. VII, 615.

76) A. Brükner. Starpžytna Litwa. Warszawa 1904, ст. 12-13: „z innych nazw Ptolomeusza warto jeszcze jedną przytoczyć, weltai, którą koniecznie wszyscy od ks. Bohusza

пocząwszy, do takich koryfeuszów, jak Zeuss i Mullenhof, w Letwai przeobrażali, by z niej nazwę Litwy wycisnąć".

77) Беларуская акадэмія навук (Менск). Архіў Катэдры Этнографіі, № 526, паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 10.

78) Ю. В. (В. Ластоўскі). Нашы гарады. II Вільня. „Наша Ніва", Вільня 1915, № 24. Пар. Юры Верашчака. У справе номэнклятуры Менску. „Беларусь", Менск 1919, № 44 (71). Пар. Я. Лёсік. Літва-Беларусь (Гістарычныя выведы) „Школа и культура Советской Белоруссии", Менск 1921, № 1-2, беларускі аддзел, ст. 12—22. Пар. прыказку: „лютва ішла—пакойнікаў харанілі" з дарагабускага і ельнінскаго пав. Смаленскай губ. —Беларуская акадэмія навук. Архіў катэдры этнографіі. № 526, паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 37.

79) Бібліотэка Беларускай акадэміі навук (Менск), інв. C42. Пар. І. Lelewel. Atlas do dziéjów polskich. Warszawa 1829 і інш.

80) Пар. І. П. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 82 і наст., 108 і інш.

81) Гэта карта адноўлена мной тутака з Lubor Niederle. Słovanské starozitnosti, dil I, svazek II, v Praze 1926, ст. 351.

82) Lubor Niederle. Slovanské starožitnosti, dil I, svazek II, v Praze 1926, ст. 367—369. Птолёмэй:

8. Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τὴν Σαρματίαν παρὰ μὲν τὸν Οὐϊστούλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας Γύθωνες, εἶτα Φίννοι εἶτα Σούλωνες ὑφ' οὓς Φρουγουνδίωνες, εἶτα Αὐαρινοὶ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐϊστοῖλα ποταμοῦ. ὑφ' οὓς Ὄμβρωνες, εἶτα Ἀναρτοφράκτοι εἶτα Βουργίωνες εἶτα Ἀρσιῆται, εἶτα Σαβῶκοι, εἶτα Πιενγῖται και Βίεσσοι παρὰ τον Καρπάτην τὸ ὄρος.

9. Τῶν δὲ εἰρημένων εἰσὶν ἀνατολικώτεροι ὑπὸ μὲν τοὺς Οὐενέδας (πάλιν) Γαλίνδαι καὶ Σουδινοὶ καὶ Σταυανοὶ μέχρί τῶν Ἀλανῶν ὑφ' οὓς Ἰγυλλίωνες, εἶτα Κοιστοβῶκαι κἀὶ Τρανσμοντανοὶ μέχρι Πευκινῶν ὀρέων.

10. Πάλιν δὲ τὴν μὲν ἐφεξῆς τῷ Οὐενεδικῷ κόλπῳ παρωκεανῖτιν κατέχουσιν Οὐέλται, ὑπὲρ οὓς Ὄσιοι, εἶτα Κάρβωνες ἀρκτικώτατοι, ὧν ἀνατολικώτεροι Καρεῶται καὶ Σάλοι ὑπὸ τούτους καὶ Γέλωνες καὶ Ἱππόποδες καὶ Μελάγχλαινοι ὑφ' οὓς Ἀγάθυρσοι εἶτα Ἄορσοι καὶ Παγυρῖται ὑφ' οὓς Σαύαροι καὶ Βοροῦσκοι μέχρικῶν Ῥιπαίων ὀρέων. εἶτα Ἄκιβοι καὶ Νάσκοι, ὑφ' οὓς Οὐιβίωνες καὶ Ἴδραι και ὑπὸ τοὺς Οὐβίωνας μέχρι τῶν Ἀλανῶν Στοῦρνοι, μεταξὺ δὲ τῶν Ἀλανῶν καὶ Ἁμαξοβίων Καρίωνες καὶ Σαργάτιοι καὶ παρὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Τανάϊδος ποταμοῦ Ὄφλωνες καὶ Ταναῖται, ὑφ'οὓς Ὄσιλοι μέχρι τῶν Ῥωξολανῶν μεταξὺ δὲ τῶν Ἁμαξοβίων καὶ τῶν Ῥωξολανῶν Ῥευκανάλοι καὶ Ἐξωβυγῖται καὶ πάλιν μεταξὺ μὲν Πευκινῶν καὶ Βαστενοῶν Καρπιανοί, ὑπὲρ οὒτ Γηουϊνοί, εἶτα Βωδινοι, μεταξὺ δὲ Βαστερνῶν καὶ Ῥωξολανῶν Χοῦνοι, και, ὑπὸ τὰ ἴδια ὄρη' Αμάδοκοι καὶ Ναυάροι.

83) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга III, Москва 1848, ст. 87: „Древнейшие источники, в коих упоминается о поморских велетах, суть разные немецкие летописи начала IX стол., а именно: Annal Nazariani, Lanreschamenses, Petavienses, S. Amandi, Guelerbytani, Laurissenses, Einhardi, Fuldens., Betriniam, Ghron Moissiak., Theuni Vita Hludovici Imper., Annal. Pzudentii Trecens, и т. д. В другой половине IX и в течение X и XI столетий имя и деяния их звучат почти у всех германских историков, напр., баварского землеписца, поэта Соксона, Альфреда, в Ann. Alaman. Weingard, Augiens, Витекинда, Дитмара, Ноткера, Адемара, Германа Котракта, в Ann S. Galens. major, у Адама Бременского, летописца Саксона, Гельмольда, и др.".

84) А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 13, увага I: „Eingardi, Vita Caroli, Pertz, Mon. Germ. II, 449: Ad litus australe Sclavi et Aisti et aliae diversae incolunt nationes, inter quas vel praecipui sunt, quibus tunc, a rege bellum inferebatur, Weletabi; Annales ad a. 789: natio quaedam sclavenorum... qual propia lingua Welatabi, francisca autem Wilzi vocantur (то же, под тем-же годом и в Vita Caroli)".

85) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга I, Москва 1898, ст. 40, увага 17: „Adam Brem. c. 140. Cum multi sint Winulorum populi, fortitudine celebres, soli quatvor sunt, qui ab illis Wilzi, a nobis vero Leuticii dikuntur, inter quos de nobilitate potentiaque contenditur. Helmold. Chron. Slav. 1, I, c. 2. Hi quatuor populi (Kyzini, Cikcipani, Tholenzi et Rhedari), a fortitudine Vilzi sive Lutici appellantur". Пар. тамсама, кніга 3, Приложения: сведетельства о древних славянах: Гельмольд, ст. 108: „Hi quatuor populi Wilzi sive Luticl appellantur".

86) П. І. Шафарик. Славянския древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго Москва 1848. Том II, книга 3, приложения. Сведетельства о древних славянах, Король Альфред, ст. 66: „Und im Westien der Alt-Sachsen ist die Elbmündung und Priesland, und nordwestlich von da ist eas Land, das man Augeln (Angle) heiśst und Sillende unde ein Theil der Dänen (Dena), und nörlich davon (von den Alt-Sachsen) ist Obotriten-Land (Aprdrede), und nordöstlich die Wilten (Vyite), die man Aefeldan heisst, und östlich von da ist das wendische Lane (Vinedaland), das man Syssyle heisst, und südöstlich et was entfernt, die Märer (Maroaro)".

87) Тамсама Адам Бременский, ст. 95: „Ultra Leuticos, qui alio nomine Wilzi dicuntur, Oddora flumen occurit, amnis ditissimus slavanical regionis"; ст. 96: „Alter enim, id est Oddora, vergens in boream, per medios Winulorum transit populos, donec perveniat ad iuminem ubi Pomeranos dividit a Wilzis"; ст. 97: „Ad litus autem australe slavi, Haisti aliaqus diversae incolunt nationes, inter quos praeoipui sunt welatabi, qui et Wilzi dicuntur"; ст. 98: „Inde Wilzl et Leuticii sedes habent usque ad Odoram fluvtum; trans Odoram autem comperimus degere Pomeranos. Deinde lutissima Polanorum terra diffunditur, cujus terminum docunt in Ruzziu regnum connecti".

88) Тамсама, Гельмольд, ст. 107: „Alter fluvius, id est Odora, fergens in Boream, transit per medios Vinulorum populos, dividens Pomeranos a Wilzis; in cujus ostio, qua Balticum alluit pelagus, qucndam fuit nobilissima civitas Winneta, praestans celeberrimam stationem barbaris et Graecis, qui sunt in circuitu".

89) Тамсама, Землеписец Равенский, ст. 57: „Per quam patriam inter cetera transcunt flumina, quae quae dicuntur, flavius maximus, qui dicetur Vistula, quia nimis undosus in Oceano mergitur: et fluvius cui nominatur Lutta". Карта ўзята намі з „Wisł'ы", т. XVIII, ст. 5, Варшава 1904, ст. 267.

90) Тамсама, землеписец Баварский, ст. 70: „Lendizi habent ciuitates XCVIII".

91) Тамсама, XX, импер. Константин VI Багрянородный, ст. 81:

Κφ. XXXVII. Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Παζινακιτῶν.—Τὸ δὲ θέμα Χαροβόη πλησιάζει τῇ Ῥωσίᾳ, τὸ δὲ θέμα Ἰαβδιερτὶμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χώρας τῆς Ῥωσίας, οἷς τε Οὐλτίνοις καὶ Δερβλενίοις καὶ Δενζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβαις.

92) Р. І. Шафарик. Славянския древности. Перевод с чешскаго. О. Бодянскаго. Том II, книга 3, ст. 83: „Эйнгард, свидетель близкий и, самым лучшим образом, знавший предмет свой, говорит о них следующее: „Natio quaedam sclavenorum est in Germania, sedens super litus Oceani, quae propria lingua welatabi (в рукоп. и weletabi), francica autem wiltzi vocatur". В другом месте почти тоже самое повторяет он, с небольшой только переменой слов: „Sclavis qui nostra consuetudine wilzi, proprie vero, id est sua locutione, welatabi (в рукоп. тоже welctabi) dicuntur bellum illatum est" і увага 5 да гэтага: „Einh. Ann. a. 789, ap. Pertz I, 175, id, vita Kar. M. c. 12. ap. Pertz. II, 449. Подобным же образом выражается и Ann. Saxo a. 952. Weletabi, qui et wilzi dicuntur. Notkerus Lablo (ум. 1022) Paraphr. in. Mart. Cap, ap. Pertz II. 138, n. 75. Yullitabi, die in Germania sizzent, tie wir vuilze heizen"; увага 6: Ann. s. Amandi a. 789. Contra wulzis in wenedonia. Ann. Petav. in winetes... in wilcia. Ann. Lauresh. Ad Sklavos qui dicuntur wilti. Ann. Alam. insclavos in wilcia. Ann. Guelferb. Regem sclavorum nomine Dragomit et ipsius wiltiam. Ann. Weingart. Jn sclavos qui dicuntur vulsi (ниже пад 812 г. Ad illos sclavos qui dicuntur wilti). Einh. Ann. Fuld. sclavorum qui vocantur wilzi terram (все под 789 г.). Ann. s. Gall. maj. maj. a 995, aq. Pertz. I. 81. Saxones et sclavi qui dicuntur „Weletabi. Так и у многих других летописцев"; увага 7; „Dlugosz. I. III. p. 244. Liutici quoque populi genus a slavis et Polonis ducentes". Тамсама, приложения. Сведетельства о древних славянах, XXIII, Нестор (род. 1056; ум. ок. 1116), ст. 100; „словѣни же ови пришедше сѣдоша на вислѣ и прозвашася лıахове; а отъ тѣхъ лıаховъ прозвашася полıане, лıахове друзии лутичи ини мазовшане, ини поморıане", і інш.

93) П. І. Шафарик. Славянския древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том I, книга 3, Москва 1838, ст. 132—134: „Народы литовские обитали, как сказано, с незапамятного времени в нынешней своей земле (Разумеется, что здесь речь идет вообще о родине их за Карпатами, нимало не представляя точного определения границ ее, которые в разное время то раздвигались, то суживались, и переносились на другое место), соседя с Виндами или Славянами, и скрываясь то под именем ближайшего по происхождению к ним племени Виндского, то под немецким географическим названием Эстіев, т. е. людей, живущих на восток. Это доказывается с одной стороны, невозможностью прибытия их туда откуда-бы ни было, в известное историческое время, именно по Р. Х., а с другой очевидными и верными историческими следами и остатками существования их в теперешней стороне. Мы не станем распространяться о невозможности прихода Литовцев в позднейшее время в за-Карпатскую их родину из Южной Европы или Азии: в этом беспристрастный читатель сам собой может увериться. Если бы это племя было великое, славное, воинственное, то без сомнения в древней истории сохра-

нились бы некоторые следы и известия о таком его походе; но об этом нигде ничего не говорится. А если оно было малое и слабое, что и в самом деле было так, то невероятно, чтобы оно могло пробраться в первых веках по Р. Х. сюда на север через столько Немецких и Славянских народов". Тамсама, ст. 185-186: „Литовские народы малочисленные, слабые, миролюбивые, представляются глазам нашим в отдаленнейшее время в тех-же самых жилищах на Балтийском береге по соседству с славянами, где и впоследствии встречаем их, з 6-го по 10-е столетие. Это незначительное племя не могло занимать собой того огромного пространства, начиная от Одера до самого Дона, на котором древние писатели ясно помещают народы другого имени, Венедов, Свовон (Словен), Пенштов (Пинян), Саваров (Северян), Сербов и т. п.".

94) Lubor Niederle. Slovanské starožitnosti, dil I, svazek II, v Prazek 1926, ст. 417; „Velti (Οὐελται) jsou Ptolemaiem usazeni na pobżeżi Baltickiého moře, na ostatek zálivu Venedskèho, tedy na vschod od Venedů. jako Galindi a sudinyi, jenże při samèm moři. Konćina ta od pradàvna, nejen pokud historie sama, ale i pokud jiné nauky násući, należi kmenùm, jeż shrnujeme pod nażew kmenń baltskych neb litevskych v śirśim slova smyslu a k nimż nàleżi do dnes zbyli dva kmenovè Iotyśù a litevcù".

95) Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть вторая, Москва 1912, ст. 42: „Немонский край и до сих пор остается литовским".

96) А. Сапунов. Река Западная Двина, историко-географический обзор, Витебск 1893, ст. 8: „Народы племени литовского, жившие здесь, тоже, вместе с братьями своими славянами, старожилы на своей земле"; тамсама, ст. 5: „Страну, названную Птоломеем, в географическом смысле Европейской Сарматией, мы, говорит Шафарик, признаем старобытной родиной племени Виндского" (или Венедского) Шафарик, т. I, ч. 2, стр. 40; И. Е. Забелин, П, 33: „Славяне под именем Вендов, как и Литва, сидели на балтийском побережьи с незапамятных доисторических времен").

97) А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 12: „Птоломеевских вельтов Шафарик, Гильфердинг и Нидерле считают славянами, Мюлленгоф айстами (Aestii Тацита, Aesti Иордана), т. е. принадлежащими летто-литовскому или балтийскому племени (Kossinna) в рецензии на книгу Much'a, Die Heimath der jndogermanen, b Zts. f. d. Ethnologie т. 34, 1902 г. (считает айстов финнами. Сходное мнение покойного Казанского профессора Андерсона выражено было им в заседании ученого Эстонского Общества 1 сент. 1904 г. Сл. Sitzungsberichte общества за 1905 год)". Lubor Niederle slavanské starožitnosti, dil I, svazek II, v Praze 1926, ст. 417: „Kdybychom ve smyslu Ptolemaiové obsadili vskutku pobzezi zalivu Venedského od ústi Visly aż snad k Oeselu velkym kmenem Venedú, nezbylo by ovśem nic jinèho neż Velty posunouti dàle a prohlàsiti je za nèjaky kmen baltsky nebo finsky. A mnozi vykladatelè zastàvali toto minèni... Tak soudil, pokud vim, uż Siestrzencewicz-Bohusz, tak K. Zeuss, v novéjśi dobè j. Pervolf. vedll nich Müllenhoff Οὐέλται vylożie za lotyśe, za přepis z γετοῦαι. D. A. II, 24. Zamit to kunik v poznamkàch ke spisu Bielensteinovu „Die Grenzen des lett. stammes „(Petrohrad 1892) str. 485: „Die welten bei Ptol, sind keine Letten". Podobnè i Thomsen I. c.)".

98) А. Н. Веселовский. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 12-13: „При славянской гипотезе птоломеевские вельты только передвинулись к западу на место позднейших wilti, weletabi, woltabi, vultabi и др. с перегласовкой: wilzi, walzi, welezabi; при айстской, которую я считаю более вероятной, произошло перенесение этнического названия с одного племени на другое, как финское племенное название куров перенесено было на леттов".

99) Lubor Niederle, Slovanskè starożitnosti, dil I, svazek II, v Praze 1926, ст. 417-418: „Nemàm vśak żàdné z sèchto minèni za spràvne (k nim ćitàm dale i vyklad Muchiiv (srovnàvà nèm, wild, kelt. * ueltos, cymr. gwylłtferus, indomitus zs. f. q. Alterthum 1895, 48); a Braunoúv, jenż zase emenduje οὐέλται-οεν(e)δαι a klade je mezl Vindavu a Dvinu. (Разысканія т. 252, 334), a pridrżuji se rożhodnè vykladu, ktery podal Šafarik (ss. I. 242. II. 571, Pośatarikovi prijali to Ukert (Skythicn 435), Dzieduszycki (Wiadomości 342), Nehring (Schles. vorzeit IV, 82), Szaraniewicz (Krit. Blicke 110), Kctrzyński (Ligier 114), Maretić (Slaveni 19), Brückner (Arch. sl. Phil. XXI. 21, 75. f. volskunde 1902, 229). Ketrzyński je vśak hned dosunuje k Odre) a pred nim ovśem uz jim".

100) Тамсама, ст. 418: „sudimże velti uż tehdy pri dolni Visle sedéli a że jen proto Ptolemaiem posunuti byli daleko k vychodu, ponèvadż pojal venedy rossazené mezi Baltickym morem a Karpaty konkretnè a souradné".

101) Тамсама ст. 419: „Mám s presvèdćenim Velty Ptolemaivy za slovanskè Velty-Lutice".

102) Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть вторая. Москва 1912, ст. 41-42: „Во II веке Птоломей, показывая Ругов на варяжском поморье, указывает и жилище велетов на восточной стороне венедского залива, следовательно при устье Немона. Вот в какое время велеты или волоты наших народных преданий

занимали уже первый ближайший от славянского поморья вход вглубь нашей страны. Очевидно, что, как в VIII, так и во II веке они одинаково были знатным народом, конечно больше всего по своей торговле, для которой непременно они основались и на устье Немана". Тамсама, ст. 81: „Если старинными владыками нашей страны были велеты, как можно судить по их жительству еще во II в. в устьях Немона"...

103) Lubnr Niederle, slovanskè starozitnosti, dilu I, svazek II, v Praze 1926, ст. 418: „Perve po Ptolemaiovi nastal pohyb, ktery celou radu velkych kmenù slovanskych peosunul od Visly na zàpad, a jestliže se na konci I, tisi cileti po Kr. setkaváme s Velty-Lutici mezi Odrou a Vislou, vyplyvà z toho skoro nutné predpoklad, ze v dobé pred Ptolemaiem sedéli vychodnéji".

104) Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть вторая. Москва 1912, ст. 42: „очень многое нас убеждает, что население немонского края славянами происходило главным образом от славян вендов, с прибалтийского поморья"; тамсама, ст. 28: „В восточном углу этого залива, стало быть в устьях Немана, Птоломей помещает вендскую же отрасль, вельтов, по западному велетов, по нашему волотов или лютичей, коренное жилище которых находилось в устьях Одера, а здесь, следовательно, они были колонистами и заслужили упоминания в древнейшей географии несомненно по своему торговому значению"; тамсама, ст. 41: „Нам кажется, что заселение славянами Немона произошло позже, чем заселение ими же всего побережья между Вислою и Одером. Немонское население пришло несомненно с моря, почему и осталось в устье. Население Поморья шло по Висле и Одеру. Эти две реки были прямыми дорогами от карпатских гор к морю и нельзя сомневаться, что еще в глубокой древности послужили первыми проводниками славян на балтийское побережье".

105) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II. книга I, Москва 1848, ст. 85: „На западе соседили с славянами мелкие литовские народки, разбросанные по балтийскому поморью, в окрестностях нижняго Немана, Виндавы и Западной Двины". Том I, книга 2, ст. 276 і інш.

106) Тамсама, книга 3, Москва 1848, ст. 111-112: „велеты и другие союзники их, были, по моему мнению, первые, отнявшие, 150—170, балтийское поморье у готов, вандалов и прочих немцев, и крепко утвердившиеся в нем. Хотя древнейшие писатели, Мела, Страбон, Плиний, Тацит, еще не знают их там, однако Птоломей прямо уже помещает их в этом месте. Нельзя определить, как долго они проживали здесь; впрочем, вероятно, целые два столетия". Тамсама, книга, 1, ст. 12-13: „Появление венедов и волотов на балтийском поморье и изгнание оттуда во 2-м веке готов... „Тамсама, том I, книга 3, ст. 258: „Когда готы двинулись от янтарных берегов далее к Висле, то места их заняли венеды и велеты (вилты) еще 175—182 г." і інш.

107) Тамсама том II, книга 3, 8: „Во время Птоломея мы находим, что славянские велеты или лютичи выгнали готов с Балта. Но эти же велеты были еще вовсе неизвестны Плинию и Тациту, живя тогда глубоко во внутренности края, называемого Вилькомир, в нынешней виленской губернии". Пар. А. А. Шахматов. Очерк древнейшего периода истории русского языка. „Энциклопедия славянской филологии" под ред. И. В. Яшча, Пар. 1915, ст. XIII: „Ввиду всех этих соображений я признаю славян северными соседями балтийцев. Их прародину я ищу поэтому также у балтийского моря, в бассейне Западной Двины; возможно, что поселения славян уходили более или менее далеко в глубь материка, доходя до великих озер, но главным центром их племенного и культурного единства было Балтийское побережье".

108) Тамсама, том I, книга I, ст. 348—349: „Первоначально жилищ их, из коих они вышли, должно искать глубже в средоземье, в соседстве невров и будинов, в губ. виленской, потому что от них то получили свое название литовские города и округи Вилькомир (т. е. мир или край волков), и Вильда (Вильна)"; тамсама. ст. 327-328: „Здесь то, в соседстве волков или лютичей, некогда сильного, необузданного, славянского народа, обитавшего в крае, называвшемся Вилькомир..."; тамсама, том II, книга 2, ст. 137: „Такая перемена в положении здешних народов и племен наступила около последней четверти второго столетия, когда готы, оставив свои балтийские селища, отправились на Черноморье, а место их заняли силой воинственные лютичи, известные у чужеземцев под именем вильцев и пришедшие из внутренностей вилкомирского и виленского краев"; Тамсама книга 3, ст. 210-211 і інш.

109) Тамсама, том I, книга 3, ст. 134: „В округах виленском и троцком они (литовцы и латыши. М. К.) поселились только в половине 13-го века; прежде-же их в этих округах жили влчки и велеты, потомки неверов и др. славяне".

110) Тамсама, том II, книга 3, ст. 109—111: „Если велеты или лютичи были славяне, в чем нельзя сомневаться, то разумеется, они пришли с востока на запад, отнюдь же не наоборот. Потому что во первых, древние писатели, Юлий Цесарь, Плиний, Тацит и Птоломей, коим известны были все уголки Галии, Бельгии, Британии и северо-западной Германии, ничего не знают о велетах в упомянутых землях. Во вторых, очевидно, что народ, так глубоко проникнутый славянским духом, как лютичи, нигде не мог обра-

зоваться, как только в лоне самых славян, что случилось около рож. Хр., то есть, незадолго до появления велетов между Балтийским морем, Одрой, Татрами и верхней Волгой. В третьих ясные и несомненные свидетельства называют велетов ближайшими родичами ляхов или полян, коих первоначальное отечество, без всякого прекословия, составляет край надвислянский. Наконец, в четвертых, в крае, на который, как родину велетов, указывают все свидетельства истории и мифологии, то есть в виленской губернии, встречаем мы и впоследствии, спустя долгое время по выселении их оттуда, остаткі имени их в древненемецком названии города Вильда (Вильны). И так, я не медлю более принять то вероятное мнение, что велеты выступили из края виленского, коего одна часть известна была, некогда, под именем Вилкомира, то есть, земли волков, Волкостана"; тамсама, ст. 81: „Они, вышедши из глубины внутренних славянских земель между Татрами и Балтийским морем, поселились уже в II столетии по р. Хр., в Прусском побережье, откуда, пераправившись, в скором времени, морем и сушей, к устью Одры, овладели островами его и краями, лежащими на запад, и, чуть-ли не в эту же пору, проникли в самую Батавию и Британию" і інш.

111) Ив. Забелин. Історія русской жизни с древнейших времен. Часть вторая. Москва 1912, ст. 176 і наст.: „Каким образом и в какое время русь балтийская могла поселиться на берегах Днепра, об этом нашы соображения будут впереди. Но по именам мест мы можем проследить даже ее дороги в нашу сторону, останавливаясь только на ее коренных звуках руг, рог, рус, рос и на именах ее родичей велетов-волотов-лютичей с их священными словами вит, рад и различными другими именами балтийского славянства... В заливе Фриш Гаф: Волита, Волитникен... залив Куриш-Гаф: Вилкам... На самом верху Луги—Велегощ... Путь Нева-Ладога-Волхов: Вельсы, Вельц, Велья, Валия, Валитова, Волыня, Волотово и т. п.,—весь этот путь до верховьев Днепра и Двины звучит именами, которые не оставляют никакого сомнения о присутствии здесь балтийских велетов... Дальше-Ловать-Ловолоть и Волковский-Воковский... Из верхней Десны, от Брянска в Оку течет Эссета, а в нее: Велья, Ловать; рядом с Эссетой Вытебета, а в нее: Лютня и с. Волосово... На притоке Десны-Пулка с. Вълстовит... Река Проня (близ истоков Дона)—на ней с. Валщута и притоки... Вилинка, Лютик, Лютик, Виленка... В Оку ниже Мурома впадает р. Велетьма... г. Елатьма-испорченный Велот, Волот... Сев. Двина имя от волотов... не доходя Печоры впадала в море Вена или Велть... на запад. стороне ледовитого Поморья—Велитово городище... Вологда от волотов—исполинов..." и т. д. Пар. А. И. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 14: „Именно в долине З. Двины скучены некоторые названия урочищ с привязанными к ним преданиями, имеющими значение для нашего вопроса; их спорадическое распространение по России, от Малороссии до Сибири, может быть об'яснено, в последнем направлении, колонизацией", і інш.

112) П. Шафарик. Славянские древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго, Москва, 1848, том II, книга 3, ст. 6: „вышли, говоря вообще, из того края земли, который простирается от Одры через Вислу до самой Западной Двины и Березины".

113) Тамсама, том I, книга 3, Москва 1838, ст. 221: „Лутичи, вышедшие из окрестностей Пены, перенесли это название на упомянутую реку в Германии, выговаривая его по своему обыкновению Piana, Peana, что очевидно, из форм Peanes у Адама Бременского, Panis і Penis у Гельмольда, и названия ветви лутичей Zerezpani, Zerzipani, Circipani, т. е. черезпянцы"... Пар. тамсама, т. I, книга 2, Москва, 1848, ст. 369; Тамсама, том II, книга I, Москва 1848, ст. 225—227: „Lendizi, у коих 98 гор., я считаю лютичами, отличая их от предодерских лютичей или велетов. Без сомнения, эти последния составляли отрасль первых, вышедшую из древней их родины, Вилкомира, далеко простиравшейся на восток и юг. В России всюду находится множество местных названий, указывающих собой на лютичей. Не обращая внимания на то, что в некоторых списках несторовой летописи поставлено по ошибке уличи, вместо лутичи, что напоминает и известности его некогда на Руси приведем здесь следующие названия:... Лютница впад. в Двину в Витебской... Из всех этих примеров видно, что название это пишется различно, лутичи и лютичи, с твердым и мягким л, что просто есть наречное отличие. Имя это происходит от мужеского названия Лют, а это от слова лют (acer), Ческ. ljty"; тамсама, ст. 217 і інш.

114) Тамсама, том II, книга 3, ст. 6: „Распространение же их через Одру до Лабы случилось постепенно, и притом, в разное время по суху и, по морю, так что и после занятия новой страны подоходили к ним свежие толпы из краев надвислянских, между тем, как главное племя оставалось, по прежнему, в первобытной своей родине. Следовательно это было, собственно, выселение из своего первоначального отечества одного только излишка воинственных дружин и молодежи, гонявшейся за похождениями, отнюдь же не целого племени". Пар. тамсама, т. I, книга 2, ст. 497: „Одни только великие и многочисленные поколения высылают рои своих поселений, свой избыток, в чужие края; но коренное племя, ни волей, ни неволей, никуда не выходит из своей наследственной, возделанной потом своим земли: в ней оно растет, зреет и умирает", і тамсама, ст. 408:

„остальная родина наших предков, от Одры по Днепр, от Карпат по озеро Ильменское, никогда и ни кем не была совершенно и постоянно занята, кроме славянского поколения".

115) Тамсама, том II, книга I, ст. 157-158: „Так, в пределах земель, названных впоследствии русскими, упоминаются в том веке, о котором мы здесь говорим (859—949. М. К.), следующие имена: Славяне, Сербы, Хорваты, Кривичи, Полочане, Смоляне или Смольняне, Дреговичи, Туровцы, Сусельцы или Сусольцы, Радимичи, Вятичи, Бужане, Велыняне или Волыняне, Наревляне или Неревляне, Дулебы, Древляне, Поляне, Северяне, Уличи, Тиверцы, Дедоши, Колпяне, Свиряне, Житичи, Стадичи, Себерцы, или Сяберцы, Обрадичи, Булерцы, Запорозы, Туричане или Турачане, Касоричи или Казеричи, Лютичи, Таневцы, Пружане, Брезичи или Брежичи (Fresiti), Жеравцы, Лукомляне, Поросяне, Низовцы, Бродницы и другие, менее известные"; тамсама, ст. 85 і інш. М. Довнар-Запольскій. Очерк исторіи кривичской и дреговичской земель до конца XII столетія. Кіев 1891, ст. 64: „Эти славяне, кривичы, лютичи и другие, платящие дань руссам, зимою приготовляют лодки для продажи, спускают их в ближние озера и реки и весною на них отправляются по своим рекам к Днепру, оттуда в Киев, где вытянув свои лодки на берег для осмотра, продают киевским руссам".

116) Тамсама, том II, книга 3, ст. 82-83: „Что велеты были, по происхождению и языку своему, славяне, это можно доказать больше нежели сколько нужно, не только ясными свидетельствами летописцев средних веков, но также и разбором личных и местных названий их, чисто славянских".

117) Собраніе сочиненій А. Гильфердинга. Том четвертый. Исторія балтійских славян. СПБ 1874, ст. 16: „наконец, у него (Птолёмэя. М. К.) являются на балтийском поморье уже и племена с чисто славянскими названиями: поляне (Βούλανες), пеняне (Πιεγγέται), вельты (Οὐέλται). Наиболее определительно говорит он о вельтах и отводит им жилища на южном берегу балтийского моря, на запад от племен литовских (Осиев, т. е. Литвы) и Карвонов и Кареотов, т. е. Куронов или Корси (жители нын. Курляндии). Таким образом уже во II в. славянское племя велетов (которое иначе прозывалось лютичами) обитало на Балтийском поморье, тамже почти, где оно потом славно подвизалось и храбро погибло 1000 лет спустя: может быть только оно с течением времени несколько подвинулось на запад".

118) Lelewel Ioachim. Narody na ziemiach sławiańskich przed powstaniem Polski. Poznań 1853, ст. 658: „te ludy Weletabów, Wilców, Luticów, byli sławiańskie i mowa ich slawiańska".

119) А. Котляревскій. Древности права балтійских славян. Прага 1874, ст. 20: „Мнение Шафарика, что балтийские славяне вышли из земель привислянских и распространялись с востока на запад—представляется вполне вероятным, так как на ближайшее родство их с ветвью славян привислянских указывает уже самое тожество особенностей языка тех и других. Но когда произошло это переселение, или вернее—расселение, на это не существует никаких положительных указаний в источниках. Достоверная история знает славян, как обитателей балтийского поморья, но не как насельников-пришельцев".

120) Ф. Буслаев. Русскій богатырскій эпос. „Русскій Вестник", т. 38, Москва 1862, ст. 55—57: „Вблизи к этим странам некогда обитал страшный и могущественный славянский народ, который, соответственно сказанию Геродота о превращении невров в волков, назывался волками или лютичами, потомками Люта или Лютаго (то есть, тоже волка, по эпитету лютый). Самый край, где жил этот народ, именовался Волкомир, т. е. „Волчий мир".

121) Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim. Wilno 1847, ст. 439-440: „Z narodów i pokoleń sławiańskich, które pobyt swój, dłuższy czy krótszy, na powerzchni terazniejszego powiatu borysowskiego miały, są: Weletowie, Budyni, Amadoki, Krewiczy, Donszanie, Milczanie, Nascy, Doleńcy, Smolanie, Uliczy, Witeblanie, Wolińcy, i wiele innych". Пар. Ю. В. (В. Ластоўскі). Нашы гарады. П. Вільня. „Наша Ніва", Вільня 1915, № 24: „Думаюць, што гэта быў народ славянскага племені, тэй самай славянскай групы, з каторай паўстаў цяперашні беларускі народ. Найменьне іхне ў розныя часы, розныя людзі, розна пісалі. Адны звалі іх волатамі, велетамі, ваўкамі,—другіе да гэтага найменьня дадавалі прозьвішча—эпітэт—лютые ў хвалебным значэньні гэтага слова. Знача:—харобрыя, спраўныя, адважныя. Племя волатаў ці велетаў жыло паміж Днепрам, Бярэзынай і Зах. Дзьвіной. Яно заснавала быўшае Вялікае Княства Літоўскае і вымерла, пакінуўшы па сабе толькі капцы—валатоўкі ды топографічныя названьні, як валатоўка, Волатава слабада, Волатава магіла, Волатава гарадзішча і інш. Эпітэт іхняга найменьня: Люты, даў пачатак гасудрственнаму найменьню—Літва, пераходзячы розныя стадыі: Люты, Лютвік, Лютвяк, Люцьвяк,—Ліцьвяк; Люты, Лютвін,—Літвін. (Падобныя пераходы *ю ў і* вядомы ў словах: Лютавор-Літавор; Александр—Аліксандра і інш.)".

122) Пар. П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том. I, книга 3, Москва 1838, ст. 269: „Скупость на известия о деяниях древних славян имеет свои причины, с одной стороны в нравственных свойствах, с другой в географическом положении народов племени славянского, и обоими, без малейшего ущерба чести и славы предков наших достаточно об'ясняется. Вникнув хорошо в историю древних славян видим, что они были люди кроткие, спокойные, любившие земледелие, ремесла и торговую промышленность, всегда охотнее защищавшие свой быт, нежели заботившиеся о покорении, гораздо менее прославились у иноземных историков, особенно греческих и римских, обыкновенно следивших громы битв, и мало уважавших тихое величие народов, чем другие народы, занимавшиеся грабительством и покорением света, чем соседи и обидчики их скифы, сарматы и т. п.".

123) Пар. тамсама, ст. 272-273: „И потому славяне славились оружием в своей родине; и без сомнения уже в это время происходили лютыя кровавыя битвы на Висле, Березине и Днепре: а что современная история не говорит нам о них, то причины этого следует искать в недостатке собственного бытописания, отдалении севера от исторической мастерской греков и римлян, недоступности закарпатских краев с этой стороны Европы, одним словом, в укрытии от глаз южных европейцев деяний славян. Древние славяне, хотя издавна имели свое собственное письмо, но, подобно немцам, весьма редко употребляли его, но оно назначалось больше всего для начертания свя щенных таинств и законов на рунических досках; а сочинение книг, столько уже в это время процветавшее у греков и римлян, вовсе не имело у них никакого места. Так-же, к сожалению, ничего не осталось нам и от народных песен и сказаний того времени, коими славяне, без сомнения, обиловали, и коих пусть недостаточно было-бы в историческом отношении для представления верного образа деяний предков наших, но по крайней мере они показали-бы глазам нашим внутреннее состояние жизни их в мифопоэтическом покрове, как скандинавские сказания немцев".

124) Пар. А. Сапунов. Река Западная Двина, историко-географический обзор, Витебск 1893, ст. 15: „Что греки и римляне находились в торговых сношениях с обитателями янтарьного балтийского прибрежья доказывают многия найденные на этом пути монеты: афинския, фазоския, сиракузския, македонския, римския".

125) О. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 210-211: „Велеты, побелорусски и русски велоты, порусски волоты, понемецки Wilten, Wilzen, сильная и знаменитая ветвь славян в разных местах: 1) первоначально в нынешней Литве, в окрестностях Вильны и Вилькомира... 2) Потом на балтийском поморье, негде от устья Вислы к северу, у Птоломея (175—182) Οὐέλται, Veltae... 3) В Поморье, в крае, называемом Немцами Welida... 4) Велеты по прозванию лютичи и вълчки, в северной Германии около устья Одры, вдоль Поморья и на островах самая знаменитая ветвь, в V-XII стол... 5) В Батавии на фризском побережье и между рукавами Рейна, в VI-VIII стол... 6) В Британии, в крае Wiltsäten или Wilts, ныне Wiltunshire, Wiltshire, около V-VI стол... і інш.

126) Пар. П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 123—145; Собрание сочинений А. Гильфердинга. Том четвертый. Історія балтійских славян. СПБ, 1874, ст. 2—4; Lelewel Joachim. Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski. Poznań 1853, ст. 635; А. Павинский. Полабские славяне. СПБ 1871, ст. 20-21; Любавский і інш.

127) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3. Москва 1848, ст. 123: „Чрезвычайно трудно определить, какие именно, меньшие отрасли и ветви славянские, упоминаемые в писменных памятниках средних веков, принадлежали к племени велетов".

128) Пар. П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 219: „Лучане... ветвь славян русских у Конст. Багрянородного (949) Lenzanini... отрасль Кривичей... Лютичи двоякие: 1) Восточные, у Баварского землеписца, 866—890, Lendizi, ветвь славян русских, неизвестно где"; П. Бурачков. О записке готского топарха. „Журнал Министерства Народного Просвещения", часть СХСП, СПБ 1877, ст. 218: „Слово луг и поле почти однозначущи, и Днепр протекал как в земле полян, так и лутичан" і інш.

129) П. І. Шафарик. Славянския древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 202-203: „И в самом деле, я нигде, в исторических славянских источниках не нахожу ничего, что бы приводило меня к заключению о происхождении этих ветвей где-нибудь за Днепром, в собственной родине великоруссов, и о последующем переселении их оттоле сюда. Это, однако-же, вовсе не исключает прибытия отдельных семейств и родин восточной ветви к этой западной: такое смешение единоплеменных народов всегда и всюду имело место. Впрочем, и эти родины и семейства, вероятнее всего, вышли из предднепровскаго края, оттуда, откуда, некогда пустились в путь илирские сербы, хорваты, и где теперь живут бело -и малорусы, язык

коих занимает, некоторым образом, средину между говором восточным и западным, великорусским и ляшско-чешским".

130) Тамсама, ст. 217-218: „Кривичи, Кревичи, Крѣвичи, являются в первый раз у Птоломея (175—182) под именем χάρβωνες, Karvones в соседстве латышей... Потом 1) у Нестора, пред 862, и Констант. Багрянороднаго (949) κριβηταιηνοί, Krivitaeini, в губ. Псковской, Витебской, Смоленской и частью Минской и Тверской... 2) поселения, разбросанные там и сям, в земле лютичей, в Северной Германии, в XII-м стол..."; тамсама, ст. 184-185 і інш.

131) Тамсама, том II, книга I, Москва 1848, ст. 184: „Корень имени дреговичей есть мужеское имя Драг, от коего правильно произведено родовое имя драгичи или драговичи (так, в самом деле, называются византийцами одноплеменники их в Булгаріи), и, следуя обыкновенной перемене *a* в *e* после *p*, дреговичи (ср. русск. ребенок, ребята, Морева, Напреже)".

132) Тамсама, т. II, книга 3, ст. 213-214: „дреговичи, собственно и правильнее драговичи... 1) северные, у Конст. Багрянороднаго (946) Δρουγοιβῖται, Druguvitae, ветвь славян русских, между Припятью и Западной Двиной, в губ. Минской и Витебской... 3) западные поселенцы ў полабских славян, 946 г.; тамсама, ст. 185; П. Бобровский. Материалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Гродненская губерния. Часть первая. СПБ 1863, ст. 3: „Нет сомнения, что дреговичи жили здесь (па Прыпяці. М. К.) не только в X и XI столетиях по Р. Х., но и гораздо раньше".

133) „Труды одиннадцатаго археологическаго с'езда в Кіеве". Том I, М, 1901, ст. 101.

134) П. Ї. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том I, книга 1, Москва 1848, ст. 343-344 „Пенгиты...: имя это должно быть сложное: Piengitae, и означает обитателей на реке Пене... По славянски имя это произносилось пеняне. Пена, или по нынешнему выговору русинов, изменяющих ѣ в *u*, Пина, есть известная побочная река Припяти... Это положение не противоречит Птоломееву сказанию. Пиняне особенная славянская ветвь, очень часто упоминается в русских летописях"; тамсама, том II, книга 3, Москва 1848, ст. 132-133; тамсама, ст. 233 і інш.; тамсама, том I, книга 2, Москва 1848, ст. 369: „Лютичи, вышедшие из окрестностей Пены, перенесли это название на упомянутую реку в Германии, выговаривая его по своему обыкновению Piana, Peana, что, очевидно, образовалось из форм Peanes у Адама Бременского, Panis і Penis у Гельмольда, и названия ветви лютичей Zerezpani, Zerzipani, Circipani, т. е. черезпянцы"; пар. увагу 113.

135) Тамсама, том II, книга 3, Москва, 1848, ст. 183: „Название древан известно здесь, в Полабии, и западной Руси"; тамсама ст. 214 і інш.

136) Тамсама, том II, книга 1, Москва 1848, ст. 219-220; тамсама, том II, книга 3, Москва 1848, ст. 215 і інш. Пар. назвы наступных паселішч: у Менскай губ.—Жытнавічы, Жытнавічы, Жытча хоінскай вол. пінскага пав.; Жытнае, Жытнае рубяжэвіцкай вол. менскага пав.; Жыцін, Жыцін жыцінскай вол. бабруйскага пав.; Жыцькава бычанскай вол. барысаўскага пав.; Жычын кругавіцкай вол. слуцкага пав.; Жыткавічы жыткавіцкай вол. мазырскага пав.; у Магілеўскай губ.—Жытнява лабанаўскай вол. чэрыкаўскага пав.; у Смаленскай губ.—Жычыцы, Жычыцы парэцкага пав.; Жыткі смаленскага пав.; Жыткі бельскага пав.; Жыцееўка гжацкага пав. і шмат іншых.

137) В. Семенов-Тян-Шанский. Как отражается географический пейзаж в народных названиях населенных мест? Антропогеографический этюд. „Землеведение", М. 1924, т. XXVI, в. I-II, ст. 156: „Слово, очевидно, прочнее предмета к которому оно относилось".

138) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том I, книга 2, Москва 1848, ст. 341: „Между народом в какой-бы он ни жил земле, и землей, его питающей, существует всегда самая тесная, неразрывная связь".

139) Славяне в древнейшия времена. „Филологический Вестник", вып. IV, Воронеж 1876, ст. 17 пасьля 54: „Весьма рано мы находим Славян на западном поморье Балтики и по Эльбе; но впоследствии, после Карла В. эти поморяне и полабы (Лаба слав. название Эльбы) стали онемечиваться, но память о них сохранилась в местных названиях".

140) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3, Москва 1848, ст. 88: „следы имени его сохранились, как в цветущую пору этого народа (волатаў. М. К.), так равно и после истребления его, в личных и местных названиях". Пар. В. Семенов-Тян-Шанский. Как отражается географический пейзаж в народных названиях населенных мест? Антропогеографический этюд. „Землеведение", Москва 1924, т. XXVI, в. I-II, ст. 132 і наст.: „Все названия населенных мест можно распределить на следующие семь категорий: 1) Происходящие от человеческих имен собственных и прозвищ (фамилий)... 2) Происходящие от церковных праздников... 3) Происходящие от исторических имен—Ростиславль, Изяславль, Мирослав-

щина и пр. Таких названий сравнительно немного, но все они весьма ценны, как археологически и исторически, так и географически, указывая опорные пункты исторического владения территории и ее колонизации и обычно сопровождаясь остатками старинных укреплений и захоронений (валы, курганы и пр.). 4) Происходящие от языческого культа—Белые боги, Прибожье поле, Ярилино, Веруново и пр. Названия очень редкие, так как они тщательно стирались христианством в течение долгих веков, но особенно ценные, как исторически, так и географически, ибо они приурочены к совершенно определенного типа местностям, служившим для культа (священные рощи, деревья и пр.). Сюда-же примыкают и местности, тесно связанные с древними легендами напр. Девять дубов в карачевском у. Орловской губ., связанное с Соловьем Разбойником, с. Карачарово возле Мурома—родина богатыря Ильи Муромца, Рогнедино в рославльском у. и пр.). В этих названиях наполовину фигурируют урочища, наполовину—населенные пункты. 5) Происходящие от древних племен, аборигенов или колонизаторов данной территории. Такие имена обычно территориально весьма разбросаны и редки; но исторически и географически особенно интересны, указывая как на сплошное, так и на спорадическое распространение данного племени или отдельных его представителей. Как примеры, можно привести названия, связанные с племенем радимичей или радомом, как называет его начальная летопись, указывая на то, что оно позднее всех, вместе с вятичами, пришло „от ляхов", т. е. из повислинья, и помещая его в бассейне Сожа и Ипути в юговосточной части могилевской губ. Действительно мы имеем Радимин близ Варшавы, Радом и Ново-Радомск в южной Польше. Радомлю в чаусском у. могилевской губ. и там же р. Проню, приток Сожа, а в климовичском у.—м. Хотимск. Однако имена Радомля и Радом встречаются спорадически и гораздо севернее и восточнее, как, напр., Радомье в Холмском и Радомелье в порховском у., псковской губ., Радоминьня в корчевском у., тверской губ., Радумля в московском у., Радоманово в рязанском у., Радомка и Радомль в болховском у. орловской губ., река Проня—приток Оки в рязанской и тульской губ., с. Хотимль в ковровском у. владимирской губ., м. Венява в южной Польше и г. Венев в вятицких землях тульской губ. и т. д. Все это невольно наводит на мысль, что отдельные представители радимичей могли увлекаться вместе с кривицким и вятицким колонизационными потоками далеко на восток и северо-восток, не составляя там сплошного заселения. Ищут безуспешо геродотовских невров, а между тем в гороховецком у. владимирской губ. есть рэчка Невра и деревни Невра и Поневерье при ней, кроме других селений. Конечно все это должно быть еще тщательно обследовано, но указания на такие факты не могут оставаться без внимания. 6) Происходящие от современных наименований в честь различных событий и лиц... 7) Происходящие от предметов составляющих типичный географический пейзаж данной местности или участвующих в нем".

141) П. М. Шпилевскій. Путешествіе по Полесью и Белорусскому краю. СПБ 1858, ст. 178-179: „Велятичи, вероятно, также, как и другие местечки белорусские с остатками древних насыпей и валов, принадлежат к числу древних селений кривичского края, как это можно гадать на основании преданий и песней велятичских поселян, в которых упоминается о древних князьях, татарских бранках (сражениях) и особенно о курганах волотовках или волотоках, т. е. древних земляных копцах, заменявших некогда у славян верстовые столбы. А кто знает, не получило ли село Велятичи свое начало от древних вельтов или велетов? Конечно предположение недоказанное, но имеющее опору частью в созвучии Велятич с велетами, а частью в сохранившемся до вих пор славянском названии поляны близ монастырского леса; поляна эта называется солотковым полем; судя по тому, что она окружена каким-то искусственным рвом и состоит из каменистого хряща, с примесью черноватой глины, или, вернее обгоревшего кирпича, можно гадать о существовании какого-нибудь древнего строения на ней.. Впрочем. это предмет бесконечных археологических исследований, и потому на первый раз делаю только намек о значении, какое должно иметь село Велятичи в области западно-русской археологии, и не менее того, в области истории западно-русского края. Замечу также, что Велятичи, некогда были местечком старостава велятичского"; тамсама, ст. 171: „может быть и Лошница и Велятичи и другие подобные селения, имеющие свои исторические события и разные урочищные названия городищ, валов, насыпей, займищ и замчищ, были некогда городами каких-нибудь маленьких княжеств, а жители их потомками древних вилетов, волотков, вильчей и лошнян, упоминаемых тем-же Шафариком в числе русских славян? Об'являя о таком открытии"...

142) Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть вторая. Москва 1912, ст. 55.

143) Г. Х. Татур. Очерк археологических памятников на пространстве минской губерніи и ея археологическое значение. Минск 1892, ст. 30-31: „Название это (валатоўкі. М. К.) должно быть, происходит от одного из народов, там проживавших, тем более, что в сей же местности сохранились следующие названия: деревни Волосевичи

Волочицы, Волоты и фамилии: Волотовский, Волосовский, Волосевич, Волотницкий, Волотько (Володзько), Волочицкий".

144) Дм. Шеппинг. Мифы славянскаго язычества. Москва 1849, ст. 138; „Наконец принадлежат еще к корню Ваала, Велеса некоторые географические названия в особенности слявянских земель, племен и городов. Так в Боснии и Македонии встречаем мы имя горы Велес; далее Валахил, Волынь, Вольгостичи (Wolgost), Вилина (Вильно) и древний славянский город Юлин или Волин, залив Вало; также племенные названия славян велеты и венеты и множество других"; тамсама, ст. 136: „многие из славянских племен известны под именем вендов, винидов, виндов, венетов и ваннов и вообще везде, где жили некогда славяне, находим мы в географических названиях этот корень вал, вен, вел и пр. как напр., Вена, Виндишгрец, Венеция, Венден (уездный город лифляндской губ.) Вильна или Вильда и пр.".

145) А. Орлов. Происхождение названій русских и некоторых западно-европейских рек, городов, племен и местностей. Вельск 1907.

146) Пар. Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть первая, Москва 1876, ст. 185: „мы однако вовсе не настаиваем, что все приведенные имена непременно обозначают только следы этих волотов. Мы вперед соглашаемся, что иные из этих имен принадлежат общим основам топографического языка и всех славянских племен, как и у других родственных с ними народов; иные образовались уже вследствие преданий о давнем господстве волотов вследствие перенесения имен на новые селитьбы и т. д.".

147) Пар. А. Н. Веселовскій. Русскіе и вильтины в саге о Тидреке Бернском (Веронском) СПБ 1906, ст. 14: „Именно в долине З. Двины скучены некоторые названия урочищ с привязанными к ним преданиями, имеющими значение для нашего вопроса; их спорадическое распространение по России, от Малороссии до Сибири, может быть об'яснено, в последнем направлении, колонизацией".

148) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго. О. Бодянскаго. Том II, книга 3, ст. 93—98. „В Ростовской летописи, Софийском временнике, изданном Строевым и других, упоминается, под 1386, 1478, 1528 и 1529, Волотово поле, отстоящее около $^4/_7$ мили от Новгорода, влево от Городища, на правом берегу Волковца, где стоял прежде Спаский монастырь и находилось кладбище Новгородских богатырей, равно как и могила Гостомысла, раскопанная Ходаковским в 1820 году. Ныне, на этом поле стоит Волотовская слобода. В грамотах князей и царей Русских встречается несколько местных названий, произведенных от Велетов, наприм., в грамоте князя Василия Васильевича, 1462, также в другой грамоте Ивана Васильевича, 1504, Велетово (волость или село), близ Угличева поля, в грамоте того же Ивана Васильевича, 1504, Волотова (деревня), в Радомле под Дмитровским, в грамоте царей Ивана и Петра Алексеевичей, 1686, Волотковичи, город между Нежиным, Батуриным и Глуховым. В географическом описании Руси, 1599, известном под названием Древней Идрографии и Большого Чертежа, по спискам 1627 и 1680, находятся следующ. места: Волотова могила, на Дону, между устьем рек Быстрой Мечи и Быстрой Сосны, Тамбовск. губер. Лебедянского уезда, Волотея, река, впадающая в Упу, ниже Вороны, по Ходаковскому в Тулицу, в Тульской губ., Волотово Городище, между реками Деньгой и Воемой, в Лопском крае на север. В рукописи, называемой Алфавит, т. е., толкование устаревших слов, принадлежащей к XVI столет., слово „Болот" об'ясняется словами, „Исполин, великан". В новейших Русских книгах нахожу следующия известия о Волотах, у Попова и Чулкова. Волоты—страшилища, великаны, тоже, что у древних Греков гиганты, и им приносили старые Славяне жертвы. У Максимовича и Щекатова Волоты—народ около Вологды и Кубенскаго озера, почитавший богов Волотов, т. е., великанов, и теперь уже не существующий. В словаре Алексеева Волот толкуется словом „Исполин, великан", а у Рейфа Велет или Волот словом geant (gigas); напротив у Соколова и других не встречаете уже ни Волот, ни Велет. Из местных названий, сохранившихся по сю пору, принадлежат сюда, прежде всего, названия рек: Волотенка, впадающая в Судогость Чернигов. губ., Стародуб. уезда, а Орловской в Трубчевском, на коей находится хутор Волотин (Шуберт лист 35, а по Ходаковскому деревня Волотыня), Волотов поток Могилевской губ., Чериковского уезда впадающий, посредством Станинского потока и реки Тури, в реку Полуже или Палуже, Вилет, река Вологодской губ., Соль-Вычегодского уезда, впадающая в Вычегду, и др.; потом названия местечек, деревень, хуторов, полей и т. д.: Волоты Псковской губ., Порховского уезда, на Кобилице, Волоты Смоленск. губ., Духовского уезда, на Жереспее, Волотово Тверской губ., Весьегонск. уезда, Волотово, урочище, той же губ., Беницкого, под Партутиным, Волотя губ. и уезда Тульского, на реке Волотее, текущей в Тулицу (по Большему Чертежу в Упу), Волотово Смоленской губ., Гжатского уезда, с правой стороны Яузы (в полторы версты ст. Буйгородка, на той же Яузе), Волотово Могилевской губ., Белицкого уезда, на север от Гомли, на реке Сожи, повыше Городка, с правой стороны, Волотово Московск. губ., Волоколамск. уезда, под Буйгородом, Волотова Псковск. губ., Порховского уезда, пу-

стошь на Мошне, Волотова Владимирск. губ., Суздальск. уезда, при р. Вязьме, Волотова, урочище губ., и уезда Московск., за Граворнами, Волотова Псковской губ., Буйского уезда, в полт. версты от Городища, Волотыня губ. и уезда Городенского, Волотыня, Орловской губ., Трубчевск. уезда, под Огородней, при р. Волотыне (так по Ходаковскому, а по Шуберту—Волотин, хутор, на реке Волотеньке), Волотовни Витебской губернии, Полоцкого уезда, на юг от города, Волотовка Белостоцкой облас., Бельского уезда, в $2^1/_2$ верст. от Городка, на р. Обше, Волотовка Вицебск. губ., Полоцкого уезда, за озером Межевым от Буйского городища, Волотовка и Попова Могилевской губ., Сенского уезда, при Скрыдлевицах, Волоткина Псковской губ., Опоцкого уезда, меж Красным и Люциным, Волоткова Тульской губернии, Витебского уезда, на Коломне, не далеко от впадения в Оку и Забинского городища, Велетово Тверской губ., Вышневолоцк. уезда на озере Туде, близ городища, Велетово Санктпетер. губ., Гдовского уезда, на озере Савре, Велетиха, поле, Волынской губ., Дубенского уезда, в Кораблищах, где также и городище, Велетя Минской губ., Мозырского уезда, на реке Случе, и т. д. Белорусы, в окрестностях Полоцка и Витебска, по изустным рассказам Ходаковского господину Кепену, обыкновенно называют могилы волотовками, также волотками (tumuli gigantum), а кое-где и осилками (то есть, potentium?). В повестях и сказках Русского простонародья тем Волотам приписывается сверхестественная, чудесная, сила и могущество. В Польше я не нахожу этого имени. Но в Поморье и прежнем отечестве Велетов, около устья Одры, Древнеславянския названия частью совершенно затерялись в Немецком языке, а частью чрезвычайно исказились: так, на Гомановой карте Поморья, 1784, стоит Weltkow (Пославянски Велетков), пониже Камина, на морском берегу, против Волина; этого названия уже не встречаете у Гейдемана. В грамотах Пруской земли попадается, в конце XIII столетия, мужское имя Welot. Думаю что в этом крае (в Самляндии) уцелели было от времен Птоломея кое-какия Велетския семейства, а потому, и самое имя (тут в Фридланском округе и теперь еще находятся две деревни Wilten), либо же какой-нибудь Прусак получил чужое имя, Welot, точно также случайно, как многие из природных Чехов в средних веках тоже иноплеменныя названия. Влах, Чух, Угрин, Сербек, и друг. Из обзора, предложенного здесь, видим, что имя Велет или Волот далеко было распространено у Славян особенно на Северозападе, и что оно как у этих, так равно и у Немцев, очень рано, т. е., еще в доисторическое время, перешло в область баснословия". Тамсама, ст. 100: „а если прибавим еще к этому, что в стране, к коей ведут нас все исторические и мифологические указания, как к родине велетов или волков, находился край, на пределах Польши, Литвы и Белоруссии, называвшейся (прежде) Вълкоміра, а ныне (город) Вълкомир, и множество других селений того же самого имени, то вполне убедимся, что лютичи тоже некогда назывались было вълчками". Тамсама, ст. 111: „тут больше, нежели где-либо встречаете местных названий от слова волк, напр., Вилкишки, Вилкомир, Вилкомуши, Волчая, Волчища, Волчин, Волковичи, Волколаки, Волковиск и т. д.".

149) Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, gegnostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim. Wilno 1847, ст. 441: „Wspomniemy tylko: że ich było to księztwo Wileńskie i ów książe, Wilkiem w latopisu woskreseńskim (Cz. I, 48, ed Ctb 1793), a naròd Wilkami nazywany, za mniemanego od innych historyków posądzony; stolicy swej i rzekum w niej Wilno, Wilija, Wilna (Wilna, dziś Wilenka) w dawnych przywilejach osobliwe łacińskich, Welna. Zamiana litery i na e powększa dowód, że ot Veletów nazwisko ma danej imiona dali; od nich, przez niemców Wilten i Wilden zwanych, stolica Wilda, a morze baltyckie Wildamor, imiona mają"; тамсама, ст. 442: „W pawiecie naszym starostwo Wielatyckie, może kiedy Welatyckie, Wełetyckie, majętność Wilejka, rzeka Wilija, wyraz w spiewie „Cieraz wałatouki" do Weletow, Wołotow odnosić się niewątpliwie mogą".

150) А. П. Веселовский. Русскіе и вильтины в саге о Тидрике Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 15-16: „Е. Р. Романов указывает по тем-же актам на имение Wielatowka „в повете Полоцком"; „с Тулова до Велидич" (близ Витебска, 1627 г.), урочище Волотовка в предместье Витебска—и деревню Волотовки в городенском уезде витебской губ., при которой находится группа курганов. В полоцком уезде сюда относится целый ряд местных названий: деревни Волотова (юрьевической волости), Волотовка (вознесенской волости), имение Волотовки (евфросиньевской волости), деревня Волотовки струнской волости, тамже деревня Волотовное, Волотнев и река Волотовка, приток Оболи, по которой шел путь „из варяг в греки", в туровлянской волости, ниже Полоцка, на Двине, по дороге к Смоленску: деревни Велетовка, пашни велетовские 1-ыя, пашни велетовские 2-ыя; общество велетовское".

151) П. М. Шпилевскій. Путешествіе по Полесью и Белорусскому краю. СПБ 1858, ст. 5: „древние остатки славяно-русского язычества на горе Лютичевке".

152) Да іх, быць можа, можна далучыць і наступныя: Валадава, Валадаўская, Валтупскі, Воладкава, Волатава, Волатоўскія Волатки, Воладкавы абруб, Воланты, Валадканцы, р. Воласта, Велятовка, Вильтовтишкя, Вилятишки, Вилятишкя, Волоткевічы, Ва-

лоткішкі, Валоткішня, Волаткаўшчызна, Волуйці, Волюты, Волойты, Волуці, Вільтылойці, Волотынская, Волута і д. т. п. гл. „Акты издаваемые комиссією высочайше учрежденною в Вильне („Виленскою археографическою комиссією" з 3 тому і тое-ж „для разбора древних актов" з 19 тому і „виленскою комиссією для разбора древних' актов" з 20 тому"), том II, ст. 265, 267, 268, 269, 276, 277, 278 і інш.. том III, ст. 20, 27, 28; том IV, ст. 176, 259, 524 і інш.; том V, ст. 58, 59, 73, 226, 258, 269 і інш.; том IX, ст. 408; том XII, ст. 39, том XIII, ст. 62, 375, 376; том XIV, ст. 514; том XXV, ст. 303, 402; том XXVI, ст. 384; том XXXIV, ст. 302; том XXXV, ст. 112; том XXXVIII, ст. 34, 41, 48, 50, 56, 64, 74; Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные из актовых книг губерній могилевской и витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 21, ст. 480; вып. 27, ст. 134; И. Я. Спрогис. Географическій словарь древней жомойтской земли XVI столетія. Вильна 1888: Велоткишки, Волюты і д. т. п.; Минская старина, выпуск четвертый, Минск 1913, ст. 4, „Раздел между Юріем, Яном-Сымоном и Александром Олельками, совершенный 6 іюля 1582 года. Выпись с книг гродских Слонимских 1582 г.". „Янъ—Сымонъ:—въ Слуцкѣ за рѣкой „Новое мѣсто" съ дворомъ при городѣ—„Новый Дворъ", двор Омговичи, волость Словышинскую, Волотынскую и замок Копыль съ мѣстом и волостью"... Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем великом княжестве литовском с присовокупленіем грамот и привилегій на входы в пущи и на земли, составленная старостою Мстибоговским Григоріем Богдановичем Воловичем. Вильна 1867, ст. 322.

153) Да іх, быць можа, можна далучыць і наступныя: Валадковіч, Валадкевіч, Валадкавічовая, Валадкевічовая, Валодка, Валадкевічоўна, Валадкайціс, Валаткевіч, Вільд і д. т. п., як гэта рабілі некаторыя ранейшыя дасьледчыкі. Гл.: „Акты издаваемые комиссією высочайше учрежденною в Вильне („Виленскою археографическою комиссією" з 3 тому, і тое-ж „для разбора древних актов" з 19 тому і „Виленскою комиссією для разбора древних актов" з 20 тому, т. II, ст. 92; том III, ст. 179, 225, 275, 343, 345 і інш.; том IV, ст. 57, 82, 479; том VI, ст. 41; том, VII, ст. 54; том VIII, ст. 597, 598; том IX, ст. 88, 411; том X, ст. 257; том XI, ст. 70 103, 116, 139, 151, 153, 409, і інш.; том XII, ст. 223, 322, 332, 337, 382 і інш.; том XIII, ст. 98; том XIV, ст. 369, т. XV, ст. 3, 26, 32, 44, 51, 63, 75, 152, 325 і інш.; т. XVI, ст. 83, 404, 410, 411 і інш., т. XVII, ст. 252, 253 і інш.; т. XVIII, ст. 204, 209, 218, 219, 391, 411 і інш., т XX, ст. 129, 197, 198, 311, 508, 564, 566 і інш.; том XXIV, ст. 77, 86, 110, 116, 131, 146, 184, 288, і інш.; том XXV, ст. 44, 96; том XXVI, ст. 72, 355, 406, 407; том XXVII, ст. 222, 295; том XXVIII, ст. 170, 171; том XXIX, ст. 33, 34, 35, 41, 228, 348, 349 і інш.; том XXX, ст. 144; том XXXI, ст. 9 і інш.; том XXXIII, ст. 48, 220, 334, 365, 390 і інш.; том XXXIV, ст. 84, 167, 195, 228, 384, 480, 527, 529, 426, 540 і інш.; том XXXVI, ст. 45, 51, 72, 75, 77, 79, 92, 94, 104, 105, 110, 130, 225, і інш.; том XXXVII, ст. 199, 202, 205, 210, 291, 321, 403, 405, 406, 487 і інш.; Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерній Могилевской и Витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 18, ст. 169; вып. 19, ст. 182, 187, 294; вып. 21, ст. 337, 342; вып. 22, ст. 212; вып. 23, ст. 267, 469; вып. 24, ст. 351, 490; вып. 25, ст. 360, 440, 486 і інш.; вып. 26, ст. 154, 503; вып. 27, ст. 13, 15; вып. 30, ст. 53, 54, 104, 105; вып. 32, ст. 129; Н. М. Тупиков. Словарь древне-русских личных собственных имен. СПБ 1903, ст. 507 і інш.

154) Ярмолович, В. С. Алфавитный список населенных мест Минской губерніи. Минск 1909. Указатель населенным местностям Гродненской губерніи, с относящимися к ним необходимыми сведеніями. Гродна 1905. Список населенных мест Черниговской губерніи 1924 г. Чернигов 1924. Список населенных мест Ковенской губерніи. Ковна 1892. Списки населенных мест Российской имперіи XL. Смоленская губернія. СПБ. 1868. Сапунов, А. П. (ред.). Список населенных мест Витебской губерніи. Витебск 1906. Пожаров Г. П. (ред.). Список населенных мест могилевской губерніи. Могилев 1910. Коносевич, Я. В. Список населенных мест гомельского округа. Гомель 1927. Гошкевич І. І. Виленская губернія. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселеніи. Вильна 1905. Вольтер Э. А. Списки населенных мест сувалкской губерніи, как матеріал для историко-этнографической географіи края. СПБ 1901. Ярмолович В. С. Список населенных мест БССР (б. Минской губернии). Минск 1924. Покровский О. В. Археологическая карта гродненской губерніи. Вильна 1896. Столпянскій Н. Девять губерній западно-русскаго края. СПБ. 1866. А. Сапунов. Река Западная Двина, историко-географическій обзор. Витебск 1893. Цебриков М. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генерального штаба. Смоленская губернія. СПБ 1862. Корев А. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генерального штаба. Виленская губернія. СПБ 1861 Бобровскій П. Матеріалы для географіи и статистистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Гродненская губернія. Часть вторая. СПБ 1863. Бобровскій П. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генерального штаба. Гродненская губернія. Часть первая. СПБ 1863. Афанасьев Д. Матеріалы для географіи и Статистики Россіи собранные офицерами Генерального штаба. Ковенская губернія. СПБ. 1861. W. K. Rzek

i jeziora. Tekst objaśniający do mapy hydrograficznej dawnej słowiańszczyzny części północno-zachodniej. Warszawa 1883. Chlebowski Br. Słownik geograficzny królewstwa polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom XIII. Warszawa 1893. Ghlebowski Br. Słownik geograficzny królewstwa polskiego i innych krajów słowianskich. Tom. XII. Warszawa 1892. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Tom VII, część l. Województwo Nowogródzkie. Warszawa 1923. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Tom V. Województwo Białostockie. Warszawa 1924. Skorowidz miejscowości Rreczypospolitej Polskiej. Tom VIII. Województwo Poleskie Warszawa 1924. Skorowidz miejscowosci Rzeczypospolitej Polskiej. Tom VII, część II. Ziemia Wileńska. Warszawa 1923.

155) А. Н. Веселовскiй. Русскiе и вильтины в саге о Тидреке-Бернском (Веронском) СПБ 1906, ст. 14: „Можно предположить, что следы дославянских вельтов сохранились кое-где в местностях, где мы искали их древнюю оседлость: приблизительно между Виндавой и Западной Двиной, в Windland'е Вильтина и вильтинов".

156) Нават Усевалод усьведамляецца мясцовым насяленьнем як Усеволат. Беларуская Акадэмія Навук. (Менск) Архіў Катэдры этнографіі. Паведамленьні на анкету аб волатах. № 530, ст. 1367 і інш.

157) Да іх, быць можа, могуць быць далучаны і Люткаў, Людагауз, р. Лютня, Людкава, Люткоі, Люткушка, Люцік, Лютарзіч, Люцыны, Люткаце, Люціке і інш. Гл. „Акты издаваемые комиссиею для разбора древних актов: том IV, ст. 601; том VI, ст. 74, том XI, ст. 15, том XII, ст. 163, 170, 370; том XIII, ст. 86, 87, 244; том XIV, ст. 99; том XXV, ст. 49, 261, 302; том XXVII, ст. 63, 268, 334; том XXX, ст. 249; том XXXII, ст. 259; том XXXIII, ст. 48, 265, 340; том XXXVII, ст. 331; Историко-юридическiе матерiалы, извлеченные из актовых книг губернiй могилевской и витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 25, ст. 412; вып. 26, ст. 83; вып. 29, ст. 27; вып. 31, ст. 157; И. Я. Спрогис. Географическiй словарь древней жомойтской земли XVI столетiя, Вильна 1888: Люткайте, Лютыки, Лютике і інш.; Ревизія пущ и переходов звериных в бывшем великом княжстве литовском..., составленная старостою Мстибоговским Григорием Богдановичем Воловичем, Вильна 1867 г., ст. 10, 137.

158) Да іх можна далучыць: Люткевіч, Лютчыч, Люцоўскі, Лютковіч, Люткун, Лютомскі, Люцінскі, Лютцан і інш. Гл. „Акты издаваемые комиссiею для разбора древних актов в Вильне", том IV, ст. 235; том VIII, ст. 123; том X, ст. 264, 374, 431, 491; том XI, ст. 52; том XII, ст. 381; том XX, ст. 474; том XXVI, ст. 20, 98, 134, 150, 151, 197, 307, 340; 371, 393, 475 і інш.; том XXXII, ст. 166, 169, 222, 224, 400, 455 і інш.; том XXXIV, ст. 143; том XXXVIII, ст. 273, 296. Историко-юридическiе материалы, извлеченные из актовых книг губернiй могилевской и витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 27, ст. 127, 128. 363; вып. 30, ст. 136; Н. М. Тупиков. Словарь древне-русских личных собственных имен, СПБ 1903, ст. 237, 633.

159) Беларуская Акадэмія Навук (Менск). Архіў катэдры этнографіі, № 529-530. Паведамленьні на анкету аб волатах.

160) Акты издаваемые виленскою комиссiею для разбора древних актов, том II, ст. 2, 51, 173; том III, ст. 18, 19, 123, 321; том IV, ст. 62, 601; том V, ст. 39, 40, 393, 429; том VI, ст. 6, 7, 9; том VII, ст. 250; том. IX, ст. 10, 433; том XI, ст. 77, 79, 416; том XII, ст. 16, 20, 368; том XIII, ст. 62, 363, 369, 370, 371; том XIV, ст. 313, 331, 329, 456; том XV, ст. 309; том XVI, ст. 285, 286, 291, 299; том XVII, ст. 140, 438, 439; том XVIII, ст. 68, 82, 137; том XX, ст. 277; том XXI, ст. 43, 318; том XXII, ст. 122, 390; том XXIII, ст. 148, 149, 172, 218, 266; том XXIV, ст. 4, 95, 101, 132, 174, 198, 251, 297, 418; том XXV, ст. 35, 255, 272; том XXVI, ст. 89, 280, 282, 294; том XXVII, ст. 34, 35, 175, 327, 346, 354; том XXX, ст. 38, 39, 43, 50, 51, 70, 72, 103, 151, 152, 167, 300; том XXXI, ст. 130; том XXXII, ст. 198, 359; том XXXIII, 63, 514, 515; том XXXIV, ст. 110, 163, 277, 280, 293, 448, 457, 475, 481, 490, 499; том XXXV, ст. 101, 114, 139, 141, 266, 302, 305, 474, 515, 516, 517; том XXXVI, ст. 67, 68, 182, 351, 352, 353, 378; том XXXVII, ст. 237, 435, том XXXVIII, ст. 151, 153, 239, 298, 300, 301, 308, 348, 365, 366, 373, 378, 380, 458, 459, 493; Историко-юридическiе материалы, извлеченные из актовых книг губернiй могилевской и витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 17, ст. 196, 301; вып. 22, ст. 287; вып. 24, ст. 428; вып. 25, ст. 338, 447, 475; вып. 26, ст. 451, 504; вып. 27, ст. 202; вып. 28, ст. 17, 25, 55, 64, 280; вып. 29, ст. 28, 248, 328; вып. 30, ст. 113; вып. 31, ст. 284; Ревизія пущ и переходов звериных в бывшем великом княжстве литовском.... составленная старостою мстибоговским Григорiем Богдановичем Воловичем, Вильна 1867, ст. 43, 44, 45, 46, 56, 57, 136, 141, 163, 170, 188, 193, 198, 268; Н. Барсов. Географическiй словарь русской земли (IX—XIV ст.). Вилкомирье, И. Спрогис. Географическiй словарь древней жомойтской земли XVI столетiя. Вильна 1888: Вилькайте, Вильки, Вильки, Вилькита, Вильков, Вилькодобе, Вилькомир, Вилькупя і шматлічныя іншыя, Минская старина, вып. 4; Минск 1913, ст. 4: „в ошмянском-Волко-Лату" і г. д.

161) Акты издаваемые виленскою комиссiею для разбора древних актов, том II, ст. 73, 97, 98, 132, 137, 139, 182, 312; том III, ст. 250, 392; том IV, ст. 235, 240, 243,

262, 296, 478, 480, 492, 507, 509, 580, 602; том V, ст. 226, 289; том VI, ст. 62, 68, 80 103, 123, 179, 192, 559, 560; том VII, ст. 186, 209, 222, 293, 344, 372, 386, 463 і інш. том VIII, ст. 65, 345, 430, 507, 586 і інш.; том IX, ст. 137, 270, 379 і інш.; том X, ст. 172, 409, 491, 524; том XI, ст. 72, 98, 363, 570 і інш.; том XII, ст. 51, 95, 199, 546, 594 і інш. том XIII, ст. 81, 233, 235, 360, 385 і інш.; том XIV, ст. 195, 365 і інш.; том XV, ст. 127, 308, 392 і інш.; том XVI, ст. 50, 83 і інш.; том XVII, ст. 206, 375 і інш.; том XVIII, ст. 72, 85, 29, 132 і інш.; том XIX, ст. 34, 112, 130, 195 і інш.; том XX, ст. 80, 202, 260, 277, 501 і інш.; том XXI, ст. 26, 31, 185 і інш.; том XXII, ст. 134, 220 і інш.; том XXIII, ст. 129, 274 і інш.; том XXIV, ст. 83 і інш.; том XXVI. ст. 81, 251 і інш.; том XXVII, ст. 97, 155, 310 і інш.; том XXVIII, ст. 50, 82 і інш.; XXIX, ст. 299, 372 і інш.; том XXX, ст. 150, 391 і інш.; XXXI, ст. 175, 225 і інш.; том XXXII, ст. 420, 463 і інш.; том XXXIII, ст. 336 і інш.; том XXXIV, ст. 256, 339, 456, 519 і інш.; том XXXV, ст. 72, 113, 285, 458, 504 і інш.; том XXVI, ст. 102, 182, 384 і інш.; том XXXVII, ст. 212, 455, і інш.; том XXXVIII, ст. 332, 392, 401 і інш.; Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные из актовых книг губерній могилевской и витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 17, ст. 88, 191, 236 і інш.; вып. 18, ст. 15, 449 і інш.; вып. 20, ст. 471; вып. 21, ст. 283, 393, 403 і інш.; вып. 22, ст. 244, 424, 464 і інш.; вып. 23, ст. 450, 491; вып. 24, ст. 53, 165, 210, 400, 498 і інш.; вып. 25,. ст. 133, 384 і інш.; вып. 26, ст. 222, 239, 403, 450 і інш. вып. 28, ст. 11, 126, 11, 150; вып. 30, ст. 73, 98 і інш.; вып. 31, ст. 11. 53, 11, 83 і інш.; вып. 32, ст. 1, 207, 11, 151, і інш.; Н. Тупиков. Словарь древне-русских личных собственных имен. СПБ 1903, ст. 90 і інш.; Пар. Беларускі піонер, Менск 1928, № 3, ст. 23 і інш.

162) В. Семенов Тян-Шанский. Как отражается географический пейзаж в народных названиях населенных мест? Антропогеографический этюд. „Землеведение“ М. 1924. т. XXVI в. I-II, ст. 136: „Пункты, имеющие географические названия, отражающие те или иные черты местного географического пейзажа, не очень многочисленны среди других категорий: они составляют в совокупности какие-нибудь одну пятую—одну десятую всех названий населенных мест данной губернии, редко больше. Тем не менее эта категория весьма паказательна сама по себе, так как выясняет нам, какие предметы пейзажа невольно наиболее привлекли к себе внимание народа, заселившего данную тэрриторию“.

163) Тамсама, ст. 141.

164) Тамсама, ст. 152.

165) Ярмолович, В. С. Алфавитный список населенных мест минской губерніи, Минск 1909; Указатель населеннным местностям гродненской губерніи, с относящимися к ним необходимыми сведеніями. Гродна 1905. Список населенных мест черниговской губернии 1924 г. Чернигов 1924.; Список населенных мест ковенской губерніи, Ковна 1892; Списки населенных мест Російской имперіи. X. Смоленская губернія. СПБ 1868, Сапунов, А. П. (ред.) Список населенных мест витебской губерніи. Витебск 1906; Пожаров Г. П. (ред.). Список населенных мест могилевской губерніи. Могилев 1910. Коносевич, Я. В. Список населенных мест гомельского округа. Гомель 1927. Гошкевич, І. І. Виленская губернія. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселеніи. Вильна 1905. Вольтер Э. А. Списки населенных мест сувалкской губерніи, как матеріал для историко-этнографической географіи края. СПБ 1901; Ярмолович В. С. Список населенных мест БССР (б. Минской губернии). Минск 1924 і інш.

166) Лічбовыя суадносіны паказаць зусім дакладна на карце амаль немагчыма, тым больш, што ў даным выпадку трэба-б было ўлічыць і тэрыторыю, і лік паселішчаў і, быць можа, насельнікаў губэрніяў, але ўсё-ж большасьць назваў паказана правільна і ад увядзеньня іншых дадзеных ня стала-б меншасьцю.

167) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3. Москва 1848, ст. 112: „Сравненіе народов с зверями весьма любимо народами юными близкими к природе.“

168) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго, том II, книга 3, Москва 1848, ст. 110: „Город Вильна называется немцами в Эстонии, Ливонии, Куронии и Прусии Wilda. Без сомнения, это имя значит тоже, что и Wildaburg велетский город (крепость), как Winetha—венетский или славянский город (крепость). Западные, поморские, велеты слыли у немцев Wèlda (Luc, David. Preuss. Chron. Kön. 1812. I. 73. Pomezo ....fieng einen Jamer an mit qem Fursten von Welida; ietzundt, wie man sich duncken läst, kommern. Сравн. Kanngins. 286) балтийское море-Wildamor (A. G. Masch. Beitr. z. Erlaut. d. Obodr. Alterth. Schwer. 1744. u. s. 85). Когда, в 1185 г., поселились немцы на куронском и ливонском поморье, имя велетов, вероятное, употреблялось еще в виленской области. Кажется, рассказ Кояловича о том, будто Гедимин основал Вильну, 1320 г., просто басня. Может быть, он только возобновил ее. Впрочем, уже Рейхард (в Hertha XI. 3 и след.) искал в имени города Wilda следов народа велетов“. Пар. К. Бестужев-Рюмин. Русская история. Том второй, выпуск первый СПБ, 1885, ст. 3: „Пре-

дание о построении им (Гедзімінам. М. К.) Вильны, кажется, не совсем справедливо". Пар. Balliński. Starożytna Polska, т. III, ст. 124 і інш.

169) Полное собраніе русских летописей изданное по высочайшему повелению императорскою археографическою комиссіею. Том семнадцатый. Западнорусскія летописи. СПБ 1907, сл. 406: „1530. Посад и город Велѣнскі горѣл лѣт Бжия нарожения а ф л г. того ж лѣта Татар побили на Голби и на Полузари", гл. ст. 639 і 642 і інш.

170) Тамсама. Пар. П. І Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго. О. Бодянскаго. Том I, книга II, Москва 1848, ст. 226: „Также Вилкомир, Житомир, Утомир, (Нар. Уше), были, сперва, края, округи, а потом уже города".

171) Акты издаваемые виленскою комиссіею для разбора древних актов, т. III, ст. 18, 19; том VII, ст. 282, 290 і інш.; том XII, ст. 338; том XIII, ст. 130, 131, 357; Историко-юридическіе материалы, извлеченные из актов книг губерній могилевской и Витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 24, ст. 70; вып. 25, ст. 152; вып. 26, ст. 50, 94, 106, 112, 131 і інш.; вып. 31, ст. 391, 499, вып. 34, ст. 497, 500; вып. 35, ст. 67, 68, 520 і вып. 38, ст. 414; И. Я. Спрошс. Географическій словарь древней Жомойтской земли XVI столетія. Вильна 1888 і інш.

172) Акты издаваемые виленскою комиссіею для разбора древних актов, т. XIV, ст. 56, 234, 446; Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерній могилевской и витебской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, вып. 18, ст. 104; вып. 22, ст. 181, 281; вып. 25, ст. 123; вып. 34, ст. 244, 251; вып. 35, ст. 30, 401; вып. 36, ст. 231, 368 і інш.

173) Пар. Е. Р. Романов. Матеріалы по исторической топографіи витебской губерніи, уезд велижский, Могилев 1898, ст. 148: „Впрочем можно допустить связь названия Велиж с именем речки Велия, Веля,—в нынешней церковищенской вол., и с названием Велищи—крестовской волости".

174) Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statsytycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim. Wilno 1847, ст. 444: „W bory sowskim są majentnosci Dolce i wielkie Dolce.. Dodać należy, że w genealogicznych dziełach mamy familije Dlińskich, Dolineńskich, Dolskich, książąt Doleckich i t. p." тамсама, ст. 443; „W imieniu Dokszyc zdają się odzywać jeszcze Dokszanie, Doszanie, policzeni do Weletów", а таксама П. В. Голубовскій. Исторія Смоленской земли до начала XV века: „Почти у самаго верховья р. Десны находится город Ельна, а вниз по этой реке лежала волость Дешняны".

175) Быць можа варта ўспомніць, што міжрачан нагадвае назва воз. Міждурэчча і 4 аднаіменных паселішчаў б. междурэцкай вол. б. троцкага пав. б. віленскай губ. і шэраг падобных назваў у іншых мясцох і бражан наступныя паселішчы: Брэзінка б. гельванаўскай вол. б. вл. пав. б. віленскай губ., Брэжа б. жыдыкоўскай вол. б. цельшаўскага пав. б. ковенскай губ., Брэзаншчына б. койданаўскай вол. б. менскага пав., Брэзьленнае б. мсьціскай вол. б. барысаўскага пав., Бярэжа б. станькаўскай вол. б. менскага пав., Бярэжыстае б. холмецкай вол. б. рэчыцкага пав., Бярэжніца б. кішчынаслабодзкай вол. б. барысаўскага пав., Бярэжнаволя б. кухацкавольскай вол., Бярэжнае і Бярэжнае Новае б. столинскай вол., Беражцы б. плотніцкай вол., пенскага пав., Бярэжна і Бярэжна б. Мірскай вол. б. новагрудзкага пав., Беражцы і Беражцы б. тураўскай вол. б. мазырскага пав. б. менскай губ. і інш.

176) Ив. Забелин. Исторія русской жизни с древнейших времен. Часть первая. Москва 1876, ст. 604, 611-612: „Lanzkevitz... Zankevitz... Lanzke... Lottin... Luckow... Luckow... Lutkehagen... Lutkenhagen... Lutkevitz... Luttebuk... Lutzke... Walk... Walkmole... Waldow... Walendow.,. Weltzin... Gr. Weltzin... L. Weltzin... Weltzkie... Wentin... Wetzin... Wiltberg... Woleniewitz... Wolckow... Woldenitz... Woldt... Wolkiewitz... Wolkenzin... Wolkewitz... Wolkow... Woltckow... Woltersdorp... Woltershagen... Wolthoff... Woltin... Woltkow"... і інш. Пар. Головацкий. Географический словарь западных славян и юго-западных славянских земель. Вильна 1884.

177) П. І. Шафарик. Славянскія древности. Перевод с чешскаго О. Бодянскаго. Том II, книга 3. Москва 1848, ст. 110: „Наконец, в четвертых, в крае, на который, как на родину велетов, указывают все свидетельства истории и мифологии, то есть, в виленской губернии, встречаем мы"... і увагі 110, 147.

178) Тамсама, ст. 111: „В этом-то крае (вількамірска-віленскім. М. К.) или, по крайней мере, в близких к нему пределах, находились жилища древних невров или нурян, о коих Геродот, основываясь на изустном рассказе, говорит, что они каждый год обращались в волков. Тут больше, нежели где-либо, встречаете местных названий от слова волк"...

179) Павел Шпилевскій. Изследованіе о вовкалаках. На основаніи белорусских поверій. „Москвитянин", 1853, Москва 1853, том II, кн. 2, № 8, отд. III, ст. 7: „поверье о вовкалаках получило исходное свое начало в Белоруссии и уже впоследствии привилось к другим соседственным славянским племенам".

180) О. Буслаев. Русскій богатырскій эпос. „Русскій вестник“, т. 38, Москва 1862, ст. 55—57: „Этот миф, перешедший в верование в волколаков, или упиров, вампиров и доселе самый популярный в земле нурской и в соседних краях, особенно на Волыни и в Белоруссии. Вблизи к этим странам некогда обитал страшный и могущественный славянский народ, который, соответственно сказанию Геродота о превращении невров в волков назывался волками или лютичами, потомками Люта или Лютаго (то-есть, тоже волка, по эпитету, лютый). Самы край, где жил этот народ именовался Волкомір, то-есть Волчий мір. Миф о превращении в волка еще во всей свежести процветал на юго-западе России во времена Слова о полку Игореве, где между прочим о князе Всеславе говорится, что он „людям судил, князьям грады рядил, а сам в ночь волком рыскал, великому Хорсу (богу) волком путь перерыскивал“.

181) И. В. Владимиров. Доктор Франциск Скорина. СПБ МДСССL XXXVIII, ст. 232-233: „Варух, надписание третьей главы, по виленск.: „Молитва вязьнев в узкости поставленных о том яко слухати имамы заповѣдей жывота абыхмо умѣли разумностъ имамыся учити гдѣ есть мудрость волотов (В Погодинск. рукоп. 198 лист: „велеты“—исполины, 3386 велеты. — У Скорины „волотъ, волотовѣ“ встречаются часто: Бытия 16, Числ 36, Царств 110, 1136; 1 об 22, 31; Юдифь 25; Премудр. 20 б. Церковно-славянск.: щудове, гиганты: 1506 obrowè, gigantes. Ср. Лексикон Памбы Берынды, 1653, ст. 60 исполин=велет, олбрым гигант великих бг҃ъ невыбрал бг҃ъ нашол дорогу казни, а о втелении г҃а хс҃а.—Погодинск.: „млт҃ва вязней поставленных в тѣснотѣ, и яко имаемь послоушати заповѣди живота, дабыхом имѣли расмотрѣніе, иимаеш поучатис мудрости велетовь великых як б҃ъ невызволиль. б҃ъ обрѣт стьзя казни, овъплъщеніі хсвѣ“.—1506. Modlitva wiezniuow w vzkosti postawenych. O tom że slysseti mame przykàzanie żywota: abychom wmieli opatrnost: A máme se vczỷti kde gest mudrost. Obruow welikych buoh że newywolil. Buoh naleze czestu kàznie. O wtieleneem krystu“ тамсама, ст. 141: „XVI, 8. Неумолиша загрехи своя древнии волотове, ониже потонуша уповающе насилу свою.—1506 Nemodlili gsú se za swé hżiechy starcij obrawè: kterzijżto ztonuli gsù doufagijбze w swé syle (но в изд. 1529 и 1549 ztonuli поправлено: zkażeni gsù).—Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, gui destructi sunt confidentes snae virtuti; 1499 и Острожск.: Неумолися б҃ъ оᵀдревнихъ исполиновъ, иже оᵀступиша крѣпостию своею.—В комментария Николая Лирана: gui desfructi sunt in diluvio„ propter duod non credebant noe praedicanti“ і інш.

182) Лезіконъ, славенорѠсскій. Имѐнъ толковàніе, Всечестныᵐ Ѿцемъ кѵͬ. Пàмвою Берындою... згромâженый“... Монастыр кȣ теиₙскій (Орша) ахнг҃ (1653), ст. з „Исполинъ гігант, вéлетъ, олбрым, дужій а великіи члк.“

183) Пар. С. М. Некрашэвич і М. Я. Байкоў. Расійска-беларускі слоўнік. Менск 1928, ст. 33. „Великан—волат, асілак“; ст. 23: „Богатырь—волат, асілак“; М. Байкоў і С. Некрашэвіч. Беларуска-расійскі слоўнік. Менск 1925, ст. 61: „Волат М.—богатырь, исполин; В. Ластоўскі. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна 1924, ст. 35: „Богатырь м. татар. баечны силач, пабіваючый адным махам многа ворагаў і розныя дзіватворы: волат, харобр, палянец, магут“, ст. 235: „Исполин м. нязвычайна вялікі: волат, гігас“; М. І. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск 1927, ст. 60: „Волат, а, м.—багатырь, силач. Што ён камень падымае, хфокусьнік еты,—бо даўней кажуць, тут жыў волат, што бяз хфокусаў гару падымаў (Лужасна, Куз. р.)“.

184) Пар. „Крывіч“, Коўна 1926, № 1 (11), ст. 112: „Нейкія гвёзды называюць Гняздо, Асілкі, Каруна, але якія, я ня ведаю, Андрэй Красьневіч“.

185) Пар. М. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік, Віцебск 1927, ст. 51, словы валацня, валацэнька.

186) Пар. Е. Р. Романов. Белорусскій сборник, выпуск девятый. Опыт словаря условных языков Белоруссіи. Вильно 1912, ст. 58.

187) Пар. Труды костромского научного общества по изучению местного края. Вып. XLI. Четвертый этнографический сборник. Кострома 1927, ст. 84: „Болотинка—стебель, колос, горсть стеблей“.

188) В. Истрин. „Александрія русских хронографов“. Приложения, Александрия первой редакции, Москва 1893, стр. 75. „оᵀ оўдоўже оᵀшѐд̓ше, пріидохоᵐ на нѣкоую страноу траўноу и̑дѣже бѪхоу члци дивии, подȏбни соуще величие́мъ къ влатом, Ѡбли, и космàти, чръмни, Ѡбличіе имоуще лвово“.

189) А. К. Востоков. Словарь церковно-славянскага языка. Том первый. СПБ 1858, ст. 44: „Влат с. м. великан, волат. Хроногр. XVII в. Житіи Алксандра В. дивіи члци.. подобни сȣщи величиемъ къ влтомъ“, ст. 46: Волот с. м. великан. Хроногр. 1494 г. Тогда бо быша чюдове на земли рекше волотове. Палея, по сп. XVI в. Ѿ тѣˣ рожахоўся велоти члци Ѿ вѣка нарочити“. Пар. Словарь Древняго славянскаго языка составленный по Остромирову евангелію, Ф. Миклошичу, А. Х. Востокову, Я. И. Бердни-

кову и І. С. Кочетову. СПБ. 1899, ст. 103; „Вълтъ м. великан, человек необычайного роста, а иногда и силы“.

190) Ф. Буслаев. Историческіе очерки русской народной словесности и искусства т. I. Русская народная поэзія. СПБ. 1861, ст. 176 і інш.

191) Тамсама, ст. 361: „Так, и в славянском языке, в древнейших текстах Свящ. писания гигант переводится словом плод; напр. „Плодиже (т. е. исполины) бяху по земи“—в Парем. Проф. Григоровича XII в.“.

192) И. И. Срезневскій. Русская редакція хроники Георгія Арматола. „Записки Императорской академіи наук“, том шестой книжка II, ст. 274. „полоникъ: бысть нѣкыі гигантии рекомыі полоникъ, имя є́м8 Невъродъ. родишася гігантове. еже сказуе́тся полоницы. рожахуся гиганте. рекше полоницы. Слово полоникъ во всех случаях есть прибавление Славянское, не имеющее в греческом подлиннике соответствующего выражения“.

193) И. И. Срезневскій. Матеріалы для словаря древне-русскаго языка по письменным памятникам. Том первый, А—К, СПБ 1893, ст. 275. „Влатъ—великанъ (В.):—Подобни соущи величиемъ къ влатамъ. Александр. II“; ст. 295: „Волотъ—великан, gigas:—Гиганте то с8ть волотове ѳ̄ саженъ вверхъ. Хроногр. гл. 102. Тогда то быша чюдове на земли рекши волотове. хроногр. 1494 (В.) о^т те^х ро^д жахоуся волоти члци о^т века нарочити. Пал. XVI в.—Слово волот встречается во многих названіях местностей.—Волотово городище, Волотова могила, Волоты (Смол. губ.), Волутина гора, Волотово (на бер. Дона) и пр., Weltinopolis—Weltenburg (Pertz. VI. 540).—Волотками (ходак. 175) или волоточками (Зап. Арх. Об. II. 414) называются в Белоруссіи курганы“.

194) Словарь русскаго языка составленный вторым отделеніем императорской академіи наук, том первый А—Д. СПБ 1895, ст. 498: „Волот, а, м. Великан, сказочный богатырь. Кости допотопных животных считаются костями волотов“. Толковый словарь живого великорусскага языка Владимира Даля. Третье издание т. первый, а—3, СПБ 1903, сл. 577: „Волот м. (от волоть, волокно? от великий, от волость, могута, силач?!) гигант, великан, могучан, магыть, могут, юж. велетень; богатырь, человек необычайного роста, а иногда и силы. В волотах сказочных, в богатырях, сила соединяется с ростом и дородством; остатки их народ видит в костях допотопных животных, а в Сиб. говор., что целый народ волотов заживо ушел в землю; волоты, меж людьми живыми, великаны, напротив, обычно бывают хилы и недолговечны“, і інш. Пар. Беларуская Акадэмія Навук. Архіў Катэдры этнографіі. № 526 паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст. 30: ліст. акад. Б. М. Ляпунова: „волот—гигант, великан, сравн. ве́летень южн.—богатырь (Даль, Талков. словарь ж. великор. яз.); о слове „велетень“ см. также в слов. укр. языка Гринченка. Из древних памятников „волотове“, „волоти члци“ известны в Хронографах и Палее по спискам XV—XVI в. (см. Срезневского „матер. для словаря древнерусского яз.“), при чем в старых памятниках известна и неполногласная старославянская форма влат (Александр.)“.

195) Отрывок из путешествія Ходаковскаго по Россіи. „Русскій историческій сборник“ т. III, Москва 1838, ст. 171: „без сомнения оное (назва Волатава. М. К.) значит рыцарское ибо около Витебска и Полоцка поселяне данные называют старинные великие могилы волотоўками. У них осилки и волоты повествуются с чрезвычайными подвигами, и как великаны“.

196) А. Афанасьев, Поэтическія воззренія славян на природу. Том второй. Москва 1868, ст. 650: „В белорусском крае и в тульской губ. великаны известны под именем волотов“.

197) А. Н. Воселовскій. Русскіе и вильтини в саге о Тидреке Бернском (Веронском), СПБ 1906, ст. 15: „в белорусском предании волоты—исполины“.

198) И. Л. Лось. Энциклопедический словарь. Изд. Брокгауз Ф. А. і Эфрон И. А., том Va, ст. 748. „Великаны, белорусские волоты, малорусские велетни, в славянском переводе хроники Георгия Арматола—полоники, полоницы, современные исполины“.

199) Словарь малорусскаго наречія составленный А. Афанасьевым Чужбинским. Тетрадь первая СПБ 1855, сл. 24: „Велетень, великан, Велетни играет роль в древних сказках малорусских“.

200) Тамсама, сл. 33: „Волот, просяный колос.—волотище́, волотяка (ув.)=волоток, волоточок (ум.)=волотистый, а, е, колосистый, ая, ое (о просе)=волоття, просяные калосья“. Пар. Беларуская Акадэмія Навук (Менск). Архіў Катэдры Этнографіі № 526. Паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах ст. 30-31: ліст акад. Б. М. Ляпунова: „волот в украинском яз. значит „колос“, волоття—„колосья“ (Гринченко), чему прекрасно соответствует с нисходящим ударен. сербск. вла̑т (В. Караджич) и словенск. vlȃt (Pletersnik) „колос“; соответств. в бел. русских говорах, указаны Далем волоть, волотка, володка (Смб. Кстр.) в значении „нить“, „жилка“, „волокно“, „стебель“, „вершина снопа“, „колосовище“ (Курск), „волотка на бородку“ (Костр). Значение „колос“ ясно и в следующем выражении Писемского (Полн. сбор. в

изд. 1911 г., т. V, с. 32, „Люди сороковых годов", I, гл. 5): точно после саранчи... воло тина волотину кличет".

201) Беларуская Акадэмія Навук (Менск). Архіў Катэдры этнографіі, № 526. Паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах, ст 36: ліст Г. А. Ільлінскага. „Имя волот „великан", как и чередующееся с ним по законам индо-европейского „чередования гласных" велет (ср. укр. велетень), по моему мнению, образовано от того же корня, что и велик, т. е. от идекорня ǔel. — Это мнение, впрочем, не представляет ничего нового — его разделяет, между прочим Brückner в своем Slow. Etym. jęz. polsk. 616". Пар. А. Соболевский. Заметки по славянским древностям ИОРЯСРАН, Лнгр. 1926, т. XXXI, ст. 9: „Слов. велет (пол. wielot, малор. велитень, велетень)—волот восходит к волет; изменения звуков—результат нередкой в славянских языках ассимиляции; срв. р. лебеда и лобода, лепетать и лопотать, Велес (др. чешс. veles) и Волос и т. п. Несколько странное по своему окончанию мр. велетень может восходить к *велетин, срв. ц.-сл. спол и сполин, исполин, властель и властелин и др.". Тамсама, ст. 8: судя по окончанию—ет—название велеты иранского происхождения. Так повидимому называлось одно из скифских племен Балтийского побережья, в последствии ославянившееся.

202) Тамсама, ст. 34-35; ліст Е. Г. Кагарава: „Миклошич (Etym. Wörterb. 394) ссылается на название народа велетов. Stokeys, Urkelt. Sprachsatz. у Fick'a: Vergleich. Wörterb. d. indog. Sprache II-я часть сопоставляет с кельтск. Ateula-vlatos в одной легенде на монете (что сомнительно! Е. К.). Обычно возводят волот || велет к индоевроп. ǔale срвн. латинск. valeo „быть сильным", оскск. Fale - сильный, литовск. valé сила, воля (срв., впрочем, Brückner Slav. Fremdwörter im-Litauisęhen 150), готск. waldan, др. верх. нем. waltan новонем. walten, русс. владеть || володети".

203) С. Микуцкий, Набюденія и замечанія о лето-славянском языке сравнительно с прочими арійскими языками, „Записки императорского русского географического общества по отделению этнографии. т. I, СПБ 1867, ст. 571: „bala-force, puissance, et, comme adjectif, fort, robuste, gros, etc. balita, valita-id. Стало быть слова: вол, велий, великий, болий Волот, Велет, Волынь, Волыняне, латинск. valeo, validus одного корня".

204) Беларуская Акадэмія Навук (Менск). Архіў Катэдры этнографіі, № 526. Паведамленьні навуковых устаноў і паасобных вучоных аб волатах ст. 31-32: ліст акад. Б. М. Ляпунова: „В старославянских текстах находим вместо ожидаемого влать форму владь (Ефрем Кормч. XI-XII в.) в значен. χόμη, πλόκαμος—„волосы", др. Русские списки хроники Малалы имеют володь (Срезн. Мат. для словаря...). На это обратил внимание А. Е. Крымский в своей интересной статье. „Волосова борода" (Етнограф. вістник Укр. Ак. Н., кн. 5, 1927, ст. 74-91). Я считаю весьма вероятным, что волот в первом и втором значении (пачатак лісту гл. ув. 194, 200, М. К.) представляют семасиологические варианты одного и того-же этимологического источника, и что сюда же относятся и слова вȍлоть и вȍлодь. Сюда же возможно отнести и слово волос—ст. слав. влас, серб. влас, с другим суффиксом. Таким образом я восстановляю праязычные формы *ǔol-tos и *ǔolsos или *ǔoltsos или *ǔoldsos, предполагая тот-же корень *ǔel, который имеем в слабой степени в слове волна „шерсть" (сравн. сербск. вуна, літовск. vilna), и который мог иметь значение не только „дергать", но и „рости" (сравн. замечания Преображенского в Этимол. словаре русского яз., стр. 92); Преображенский колеблется между основным значен. „покрывать" и дергать", я же допускаю по аналогии различия значений „зябнуть" (от холода) и „прозябать"—„прорастать" и здесь возможность такой вариации. Думаю, что того же происхождения и прилагат. великий (вокализация *ǔel). Но конечно, многое еще неясно. Весьма возможны позднейшие переиначения заимствованных слов по народной этимологии, т. е. возможно, что волот—„гигант", „исполин" произошло, как думал Шафарик уже давно, от собственного имени какого-то народа и лишь совпало по звукам с исконно-славянским словом ǔoltos в значении „колос", „стебель", „волос"... | ǔol— | ǔel— | ǔal—".

205) А. Потебня. Этимологические записки. „Живая старина", вып. III, СПБ 1891, ст. 120-122.

206) Пар. Н. М. Носович. Словарь белорусскаго нечречія. СПБ. 1870, ст. 367: „Осилок, лка, с. м. Силач. Осилку гетому пяць таким, як я, мало на адну руку", М. Байкоў і С. Некрашэвіч. Беларуска-расійскі слоўнік. Менск. 1925, ст. 35: „Асілак м.—силач, багатырь"; М. І. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск 1927, ст. 25: „Асілак, а. м.—силач, богатырь. Ён у нас асілак, ні барісь зь ім (Навіцкі, Віц. р.)".

207) Пар. И. В. Владимиров. Доктор Франциск Скорина, СПБ MDCCCLXXXVIII, ст. 116: „Замечательно еще следующее приложение библии, выделяющееся из научения, но близкое собственно к русской словесности: „Аще лиже кохание имаши ведати овоенных Абогатырскихъ делех Чти книги судеи, или Книги Махавеевъ. Более исправедливее внихъ знайдеш нежели Воалександрии, или Вотрои" (В предислови Скорины к книге Судей о Самсоне говорится: „инныи богатырскии многии дела чинил". Выраже-

ния, не лишенные интереса для истории эпоса в юго-западной России конца XV, начала XVI века)".

208) Пар. Н. И. Носович. Словарь белорусскага наречія. СПБ 1870, ст. 28: „Богатыр, с. богатый и уважаемый человек. Вси наши богатыри, поехали на кирмаш. Богатырка, и. с. ж., богатая женщина. Богатырку ўзяў за себе"; С. М. Некрашэвіч і М. Я. Байкоў. Расійска-беларускі слоўнік. Менск 1928, ст. 22: „Богатый—багаты, багатыр, заможны", М. Байкоў і С. Некрашэвіч. Беларуска-расійскі слоўнік. Менск 1925, ст. 40: „Богатыр м.—богач. Багатырка ж.—богачка, В. Ластоўскі. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна 1924, ст. 35: „Богатыр, багаты чалавек", М. І. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск 1927, ст. 30: „Багатыр, а, м.—богач. У яго вялікае хадзяйства: ён багатыр проці мяне (Пятніцкая, Беш. р.). Багатырка, ж.—богачка. Яна багатырка на ўсю дзярэўню (Азярыцк, Сен. р.)".

209) Пар. П. Шпилевскій. Изследованіе о вовкалаках. На основаніи белорусских поверій. „Москвитянин" М. 1853, т. II, № 8, кн. 2. отд. III, ст. 3—11; Н. И. Носович. Словарь белорусскаго наречія. СПБ 1870, ст. 62: „Вовкалак, а, с. м. волколак, оборотень в волка. По народному поверью вовколак есть или чародей сам, обращающийся в волка, чтобы делать пакости в волчьем виде, или лицо чародейством обращенное в волка. Первый делает много вреда соседям своим, зная все их оплошности; последний, как страдательное лицо, тих, не причиняет вреда, хотя и должен отгрызаться от собак. Первый сам обращается в человека, когда хочет, если не убьют; а последний до тех пор страдает, пока не сжалится над ним злодей его. Это поверье похоже на рассказ Овидия о Ликаоне (Metamorphoseon, Lib. 1, vers 230-240)"; М. Байкоў і С. Некрашэвіч. Беларуска-расійскі слоўнік. Менск 1925, ст. 57: „Ваўкалак м. — волколак", М. І. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск. 1927, ст. 55: „Ваўкалак, а, м.—оборотень. Ён і ваўкалакам быў (Сянно, Сен. р.").

210) Пар. Ал. Харузин. Славянское жилище в северо-западном крае. Вильна 1907: „Вильчик—скаты (бока) крыши, сходясь между сабою образуют гребень, так называемый князек, именуемый в северо-западном крае вильчик, конек, строп, накот"; М. І. Касьпяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск 1927, ст. 58: „Вільчак, а, м.—верхушка крыши у конька. Не спарывай ластоўкіна гнязко у вільчаку, а то будуць ластавічы (Забор'е, Сен. р.), Забраўся на самы вільчык (Чарніца, Лёз. р.").

211) М. М. Ганчарык. Беларускія назовы расьлін. Горы-Горкі—1927: „Aconitum Anthora L.—ваўкабойнік. Маг. (Ан). Geranium sanguineum L.—воўчая стапа. Маг. (Дэмб.) Caronilla varia L.—воўча лаза. Гродз. (Ан.). Ononis hircina jacg.—ваўчуг. Маг. (Дэмб.) Pedicularis palustris L.—ваўчкі. Маг. (Пабо, Дэмб.). Stahys palustris L.—крапіва воўча. Маг. (Ан.). Daphne Mezereum L.—воўчы ягады. Маг. (Ан. Рыт. Дэмб.) воўча лыка. Мен (Ган.). воўча лыка, ваўчынец (В. Ак.). Convallaria majalis L.—воўчы ягады. Маг. (Ан.)" і інш.

212) И. И. Срезневскій. Матеріалы для словаря древне-русскаго языка по письменным материалам. Том второй л-п. СПБ 1902, сл. 96-97: „Лютый—дикий, свирепый, sae vus:—дъва бесьноуѭщася... люта зѣло (Χαλεπὰ λίαν). Мѳ. VIII, 28 Остр. ев. Пустить на ня звѣрь лют (τὰ ἄγρια) Іис. Нав. XXIII. 5. Чьто бо ѥсть льва лютѣе въ четвьроножинахъ. Изб. 1073 г. (Бусл. 275). Невидимаго мѫчителꙗ и лютъихъ погоничь (πικρούς). Гр. Наз. XI в. 340. Привязаша ю львици лютѣ (πικρᾶ—ferae Муч.) Ѳекл. 9.—злой:—Что зміи лютѣиши въ ползущихъ по земли) Сл. Дан. Зат.—жестокий:—Лютѣишь себе не ишти. Изб. 1073 г. Житиꙗ ради лютаго (и) грѣха, (ἐπὶ βιω Χαλεπῶ καὶ πταίσμασιν, maligna). Ефр. Крм. LXXXVII. 8. Грѫдъи и лютъи сѫди (θρασύς) Гр. Наз. XI в. 71. Гладъ бѣ лютъ зѣло (χαλεπος) т. ж. 53. Ꙗ же въ нихъ люти (δεινοῖζ) т. ж. 253. Бываѥѥть бо смрть грѣшнику люта. Нест. Бор. Гл. 27. Лютъ се мужь хоче быти, ꙗко имѣньꙗ небрежеть, а ѡружье емлеть. Пов. вр. л. 6479. Ицѣлꙗ ти... лютѫю пагѫбоу. Стихир. XII в. л. 83. Тѣмь же лютъмь лицьмь и гнѣвьным ѡкомь. Златостр. XII в. Зима бысть люта. Новг. I л. 6711 (по Ак. сп.) Сѣцѫ зла и люта, т. ж. 6732 г. Лютъ пожаръ. т. ж. 6739 г. Люта печаль. Сл. Дан. Зат. Изби мразъ всяко жито и бысть дорогость люта. Псков I л. 6822. Бог на него наведе лютую сию смерть. Новг. I л. 6948 г. (по Ак. сп.).—трудный:—Лютъ бѧше поуть Новг. I л. 6631 г. Въ лютахъ работахъ... соущих. Служ. Варл. (Бусл. 97). Лютъı работъı избъı въ (πικρᾶς) Ирм. ок. 1250.—рьяный:—Конꙗ люта Гр. Наз. XI в. 338.—постыдный, безнравственный: Кии грѣхъ лютѣи. Сб. 1076 г. (В). Лютъ есть путь ѿступити ѿправды, а лжи въслѣдовати. Пчела. Син. Б. (Бусл. 551). Любоимѣнія ничто же лютѣиша есть. Псков. I л. 6979 г. - вредный:—Обрѣтоша у него злыхъ и лютыхъ зелеи мѣшокъ. Соф. I л. 6887.—лютъıи звѣрь—волк:—лютыи звѣрь скочил ко мнѣ на бедръı Поуч. Влад. Мон. Скочи отъ нихъ лютымъ звере въ плъночи. Сл. Плк. Игор.—лютo ѥсть—худо, тяжело:—Люто оубогу быти, нъ

лютѣе богатѣти и зълѣ. Гран. Наз. XII в. Ср. Лит. lutis—буря; lutingas—бурный; Гр. λύσσα ярость.

213) М.М. Ганчарык. Беларускія назовы расьлін. Горы-Горкі 1927: „Lathyrus pratensis L.—люткі. Маг. (Ан. Дэмб)".

214) Нумарацыя раёнаў і акруг на ўсіх картограмах БССР наступная:

I. Аршанская акруга:

1. Багушэўскі
2. Чарэйскі
3. Талачынскі
4. Коханаўскі
5. Аршанскі
6. Дубровенскі
7. Ляднянскі
8. Крупскі
9. Круглянскі
10. Копыскі
11. Горацкі
12. Дрыбінскі
13. Раснянскі
14. Мсьціслаўскі

II. Бабруйская акруга:

1. Чырвона-Слабодзкі
2. Слуцкі
3. Стара-Дароскі
4. Асіпавіцкі
5. Сьвіслацкі
6. Клічаўскі
7. Старобінскі
8. Любаньскі
9. Глускі
10. Бабруйскі
11. Рагачэўскі
12. Парыцкі
13. Жлобінскі

III. Віцебская акруга:

1. Езярышчанскі
2. Мяжанскі
3. Сіроцінскі
4. Гарадоцкі
5. Сураскі
6. Віцебскі
7. Бешанковіцкі
8. Высачанскі
9. Лязьняцкі
10. Чашніцкі
11. Сянскі

IV. Гомельская акруга:

1. Буда-Кашалеўскі
2. Чачэрскі
3. Уваравіцкі
4. Веткаўскі
5. Рэчыцкі
6. Гомельскі
7. Церахоўскі
8. Хойніцкі
9. Лоеўскі
10. Брагінскі
11. Камарынскі

V. Магілеўская акруга:

1. Бялыніцкі
2. Шклоўскі
3. Магілеўскі
4. Лупалаўскі
5. Чавускі
6. Чэрыкаўскі
7. Крычаўскі
8. Клімавіцкі
9. Чачавіцкі
10. Быхаўскі
11. Журавіцкі
12. Кармянскі
13. Прапойскі
14. Краснапольскі
15. Касьцюковіцкі
16. Хоцімскі

VI. Мазырская акруга:

1. Жыткавіцкі
2. Петрыкаўскі
3. Капаткевіцкі
4. Азарыцкі
5. Каленкавіцкі
6. Тураўскі
7. Лельчыцкі
8. Каралінскі
9. Нараўлянскі
10. Юравіцкі

VII. Менская акруга:

1. Бягомльскі
2. Халопеніцкі
3. Плешчаніцкі
4. Барысаўскі
5. Лагойскі
6. Заслаўскі
7. Астраш.-Гарадзецкі
8. Смалявіцкі
9. Койданаўскі
10. Самахвалаўскі
11. Сьмілавіцкі
12. Чэрвенскі
13. Бярэзыньскі
14. Узьдзенскі
15. Пухавіцкі
16. Капыльскі
17. Грэскі

VIII. Полацкая акруга:

1. Дрысенскі
2. Асьвейскі
3. Расонскі
4. Валынецкі
5. Ветрынскі
6. Полацкі
7. Вушацкі
8. Вульскі
9. Лепельскі

215) Перевод резюме на русский язык:

На территории между Неманом, Днепром, Двиной и Припятью, охватывающей современную этнографическую Белоруссию, находится чрезвичайно много различных археологических памятников: городищ, валов, курганов и т. п. Белорусские, польские и русские исследователи насчитывали их десятки тысяч. Больше всего имеется, конечно, курганов. Называются курганы местным населением в настоящее время в разных местах, а иногда и в одной местности, по разному. Одни называют их *валатоўкамі*, другие—*сопкамі*, третьи—*капцамі*, четвертые—*курганамі*. Среди грамотных людей в последнее время, под влиянием белорусского литературного языка, получает преимущественное распространение названия *курган*. Но вряд-ли так было всегда.

По крайней мере в актах 16 и 17 столетия очень часто употребляется слово *валатоўка*, как название кургана. В 19 и 20 столетиях многие исследователи, начиная от Доленги-Ходаковского и кончая Лявданским, отмечали существование в Белоруссии называния местным населением курганов *валатоўкамі* в отдельных областях или во всей стране. Такие сведения имеются у К. Тышкевича, Е. Тышкевича, Вильчинского, Веселовского, Сементовского, Спицына, Покровского, Веревкина, Шпилевского, Татура, Романова, Завитневича и др.

Специально запрошенная Польская академия наук (Краков) и различные современные исследователи: Лявданский, Сербов, Ластовский и др. подтвердили существование называния курганов *валатоўкамі* на интересующей нас территории. Такое-же подтверждение мы нашли и в картотеке Кафедры археологии Белорусской Академии Наук (Менск).

Все-же, учитывая, что до сих пор никто специально этим вопросом не интересовался, мы сочли необходимым произвести личное изучение его путем об‘езда доступной белорусскому исследователю белорусской территории и издания соответствующей анкеты. Последняя была распространена в количестве около 22.000 экземпляров и собрала 1507 ответов по 98 районам (из 100) Белорусскои советской социалистической республики (картограмма на стр. 3) и из-за границ ее. Данные ответов были проверены личным об‘ездом всех восьми округов Белорусской советской социалистической республики в 1927-28 акад. году и кратковременным пребыванием проездом в Двинске в 1927 году. Вся эта работа документально подтвердила существование в настоящее время называния курганов *валатоўкамі* во всей Белорусской советской социалистической республике, в невельском и смоленском уездах Российской советской социалистической федеративной республики и в двинском уезде Латвийской республики.

Одновременно удалось установить границы распространения называния курганов валатоўкамі. Из ответа Польской академии наук не видно существования такого называния в Польше и оно, вероятно, ограничивается западными окраинами этнографической Белоруссии. На севере оно оканчивается, должно быть, восточной Ковенщиной и Латгалией На востоке и юге, как видно из многочисленных ответов различных учреждений и исследователей, граница его проходит мало восточнее и южнее показанного распространения называния курганов *валатоўкамі* на нашей картограмме (стр. 8), т.-е. обрывается в б.б. смоленской и брянской губ., а также за Припятью. Вместе с тем попутно документально засвидетельствовано местонахождение *валатовак* в 141 местности 38 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 7).

Согласно некоторым данным соответствующей литературы и картотеки археологических памятников Кафедры археологии Белорусской Аакадемии Навук, а также результатам нашего исследования, почти на всей интересующей нас территории бытует народное предание о том, что в *валатоўках* похоронены *волаты*, наши предки. По Белорусской советской социалистической республике существование такого предания нами установлено в 32 местностях 26 районов (карта на стр. 10). Менее всего данных имеется по Западной Белоруссии, где белоруссам все еще невозможно вести научную работу.

Из преданий подобного рода многие говорят о *волатах* не как об отдельных единицах, а как целом народе. Иногда встречаются указания, что они—наши предки. Но не только население Белоруссии имеет представление о *волатах* как народе в связи з археологическими памятниками. Подобного мнения придерживаются и многие исследователи: Спицын, Буслаев, Татур, Забелин, Шпилевский, Веселовский, Шафарик и др. Вместе с тем считается почти общепринятым, что белорусское слово *волаты* обозначает древний народ *велетов*, называвшийся иначе *ваўкамі* і *люцічами*. Последнее имя впоследствии могло измениться в название государственного образования *Літвы* и его населения *літоўцаў*, ни в коей мере, конечно, до самых поздних времен не называя им современного литовского государства и его народа. т.-е. жмудинов.

Имя славянского народа *волатаў* упоминается впервые Птоломеем в списке народов европейской Сарматии и на карте последней (стр. 121) в форме Οὐέλται. Во времена Птоломея *волаты* обитают на Балтийском побережье близ Немана, но они „были еще вовсе неизвестны Плинию и Тациту, живя тогда глубоко во внутренности края“, как правильно утверждал Шафарик, откуда часть их и появилась на побережье. Позднее они славились как воинственные жители по р. Одер и в других местностях на западе, имея в своем составе несколько племен.

О славянском народе *волатах* на интересующей нас территории не сохранилось никаких исторических известий. Правда, географ равенский в своем месте называл р. *Люту* (карта на стр. 14), географ баварский говорил, что *люцічы* имеют 98 городов где-то среди славян русских и Порфирогенети указывал созвучных ультинов, но все это может только напоминать о волотах вблизи древлян, т. е. недалеко от Птоломеевых *волатаў*. Оставшиеся здесь *волаты* могли изменить свое народное название, сохраняя все-же известное время некоторые племенные имена, что даказывается существованием на этой территоры племен, известных среди западных *волатаў* и соседних им других славянских народов. К таким относятся крывичы, дреговичи и пеняне здесь и среди западных *волатаў*, древляне—здесь и среди западных бодричей, житичи—здесь и среди полабских сербов и т. д. Последние могли поселиться не со всем народом *волатаў*, а среди родственных им славянских народоў, почему и быть там известными, а не среди собственно *волатаў*.

Но пережитки народных названий *волатаў* сохранились также и в местных географических и фамильных названиях, на что неоднократно указывалось многими иссле-

дователями: Шафариком, Соболевским, Веселовским, Шпилевским и др. И действительно, название *волатаў*, подобно названию *валатовак*, часто встречается в документах 15-18 столетий, обозначая то географические об'екты: р. Волата, Валатоўск и т. п., то собственные имена, фамилии и прозвища людей: Волат, Валатоўнік, Волант и т. п., изменяя иногда отдельные звуки или даже части слов, быть может, по вине переписчиков. Очень часто встречается оно и в современном назывании географических об'ектов: р. р. Волата, Валатоўка, Волта и др., а также свыше 56 названий поселений, разбросанных почти по всей территории этнографической Белоруссии (картограмма на стр. 17). Встречается много названий напоминающих собою и древнюю форму этого народного имени—*велетаў* (в б. б. витебской и минской губ.) и *вільцінаў* (в б. б. витебской, виленской и ковенской губ.).

Кроме указанных 56 географических названий на всей территории этнографической Белоруссии, нами зафиксировано еще 161 название на территории 59 районов Белорусской советской социалистической республики (картограмма на стр. 20).

Одновременно нами установлено, что имена, фамилии и прозвища с основою *волат*—бытуют в 170 поселениях 63 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 22).

Другое народное название *волатаў—люцічы* тоже сохранилось в древних документах, называя там то географические об'екты, то людей, а также и в современных географических и фамильных названиях. По всей этнографической Белоруссии нами зарегистрировано 70 географических названий с корнем *лют*—(картограмма на стр. 24) и, кроме них, только в Белорусской советской социалистической республике—81 название в 44 районах ее (картограмма на стр. 25). Имена, фамилии и прозвища людей с корнем лют бытуют в 158 поселениях 58 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 27).

Несравненно большее количество в древних документах и в современной действительности нашли мы географических и фамильных названий созвучных третьему народному названию *волатаў*, т.-е. с основой *воўк*. По всей этнографической Белоруссии нами зарегистрировано 430 географических названий (картограмма на стр. 30) и, кроме них, по Белорусской советской социалистической республике—248 названий в 73 районах ее (картограмма на стр. 34). Фамилии и прозвища с основой *воўк*—зафиксированы нами в 412 поселениях в 80 районах Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 38). Конечно, часть этих названий может быть об'яснена наличием волка на изучаемой территории и отражением его в последних. Но эта часть не может быть многочисленной, как и группы других названий отражающих те или иные элементы местного ландшафта. Из сравнения на основании однородных данных количества подобных названий в губерниях бывшей России (картограмма на стр. 40) видно, что часть их по этнографической Белоруссии можно относить к пережиткам названия народа *ваўкоў*.

Наряду с упомянутым отражением народных названий *волатаў* в географических и фамильных именах, нами установлено такое в древних актах и в современной действительности относительно племенных названий *волатаў*, известных нам уже среди западных *волатаў*. Первое место здесь занимают названия созвучные племенному имени *велінцаў* с р. Вельей и гор. Вильнай (Вельнай) на ней (картограмма на стр. 42). За ними идут географические названия созвучные именам других племен *волатоў*—ситнян, ратарей, ранов, пенян и т. д. (карта на стр. 44).

Таким образом, большая сконцентрированность названий курганов, озер, рек урочищ, поселений и других географических об'ектов, а также имен, фамилий и прозвищ людей, отражающих пережитки народных и племенных названий славянского народа *волатаў* может свидетельствовать о действительном давном проживании его на территории между Неманом, Двиной, Днепром и Припетью и расселении его собственно отсюда на запад и восток, ибо немногочисленные подобные названия в других местах могут указывать только на колонизационное движение *волатаў*.

Вместе с тем многие исследователи указывали, что о проживании здесь *волатаў* могут свидетельствовать также и сказочные материалы. К последним причисляли и сказки о *ваўкалаках*, связывая их происхождение с изучаемой страной. Но на первом месте должны, конечно, стоять предания, легенды и сказки о *волатах*.

Нами документально установлено, что последние бытуют в 141 поселении 59 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 47).

Более широко распространены сказки и легенды об *асілках*, родственные и иногда аналогичные сказкам об *волатах*, с той только разницей, что слово *волат* в последних заменено словом *асілак* в первых. Бытование сказок об *асілках* нами документально установлено в 712 поселениях 94 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 50).

Связываемые с интересующей нас территорией сказки об *ваўкалаках* также широко распространены. Существование их зафиксировано в 615 поселениях 92 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 56).

Значит и всеобщее распространение сказок о *волатах, асілках* и *ваўкалаках* может быть присоединено к предыдущему доводу о древнем заселении *волатамі* земель между Днепром, Неманом, Двиной и Припятью.

Само слово *волат* на современном белорусском языке обозначает гиганта, исполина. Если оно относится к человеку, то называет богатыря сверхчеловеческой силы и величины. Такое понимание слова *волат* зафиксировано нами в 405 поселениях 81 района Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 62). Некоторые провинциальные понимания слова *волат* не нарушают этого всеобщего смысла его, подобно тому, как некаторые провинциальные понимания слова *валатоўка* не заменяют основного его значения как названия кургана. В белорусском литературном языке слово *волат* также понимается как гигант.

Аналогичная подмена содержания слова как названия народа содержанием его как названия гиганта произошла и у других народов: русское *исполин*—от *спалеи*, польское *olbrzym*—от *обров* и т. д.

Праформою слова *волат* считается фонема *velt—, *u̯elt, которую можно связать и с другим названием *волатаў—люцічамі.*

Как уже было сказано, слово *волат* иногда заменяется словом *асілак* с тем-же значением. Но все-же слово *асілак* всеобщим значением своим имеет название багатыря со сверхчеловеческой силой, в то время как всеобщим значением слова *волат* является название багатыря сверхчеловеческой силы и сверхчеловеческой величины.

Такое всеобщее понимание слова *асілак* зафиксировано нами в 947 поселениях 97 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 67).

Слово *ваўкалак* на современном белорусском языке обозначает человека, который по своей или чужой воле стал волком навсегда или на известное время, причем *ваўкалакам* называется он независимо от того выступает ли он уже сейчас волком или человеком до того или после того как стать волком. Такое понимание слова *ваўкалак* зафиксировано нами в 455 поселениях 89 районов Белорусской советской социалистической республики (карта на стр. 76). Существуют некоторые провинциальные значения слова *ваўкалак,* как и слова *асілак.*

Слово *люты* имеет в белорусском языке почти все значения зарегистрированные в словаре Срезневского (примечание 212).

Это попутное установление содержания упомянутых слов поможет нашей дальнейшей работе о сказках про *волатаў, асілкаў і ваўкалакаў,* известным вступлением к которой и является данный краткий очерк прочитанный мной в целом и по частям в качестве докладов в учреждениях Белорусской академии наук и на Всебелорусской краеведной конференции в 1928/29 акад. году.

BIBLIOTEKA NARODOWA

BN
BIBLIOTEKA NARODOWA
264549
V. 1